

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

C.R.COCKERELL, TRAVELS IN SOUTHERN EUROPE AND THE
LEVANT 1810 -1817 ADLI ESERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seher DUMAN

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

C.R.COCKERELL, TRAVELS IN SOUTHERN EUROPE AND THE
LEVANT 1810 -1817 ADLI ESERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ VE
DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seher DUMAN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Nahide ŞİMŞİR

Balıkesir, 2015

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı'nda 201112517003 numaralı Seher DUMAN'ın hazırladığı 'C. R. Cockerell Travels in the Southern Europe and the Levant 1810-1817 adlı eserin Türkçeye çevrilmesi ve Değerlendirilmesi' konulu DOKTORA/ YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 22.05.2015 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan Prof. Dr. K. Z. Toprak imza.....
Unvanı, Adı- Soyadı

Üye Doç. Dr. Nakiye S. S. S. imza.....
Unvanı, Adı- Soyadı (Danışman)

Üye Y. Doç. Dr. F. C. Ç. imza.....
Unvanı, Adı- Soyadı

Üye ..... imza.....
Unvanı, Adı- Soyadı

Üye ..... imza.....
Unvanı, Adı- Soyadı

Üye ..... imza.....
Unvanı, Adı- Soyadı

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

22.05.2015

Enstitü Müdürü (Unvanı, Adı, Soyadı)

Abraham Şahin

Doç. Dr. Halil İbrahim SAHİN

2015

BAÜ

S. DUMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

C.R.COCKERELL, TRAVELS IN SOUTHERN EUROPE AND
THE LEVANT 1810 -1817 ADLI ESERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ
VE DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seher DUMAN

Balıkesir, 2015

ÖNSÖZ

Hayat bir yolculuktan ibarettir. İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar sürekli yolculuk yapar. Bu yolculuğu esnasında yeni yerler görür, çevresini keşfeder, yeni insanlarla tanışır, farklı kültürleri öğrenir, araştırma yapar ve daha önce sahip olmadığı deneyimler kazanır. Bütün bunlar insanoğlunun içinde bulunduğu toplumu ve dünyayı yorumlanmasına ve değerlendirmesine olanak sağlar.

Seyahatname insanoğlunun bu yolculuğu esnasında gördüğü yerlerden edindiği izlenim ve bilgileri aktardığı yazılardır. Bu yazılarda görülen yerlerin tarihi, coğrafi yapısı, özellikle de kendilerine farklı görünen yaşam tarzı, örf, adet, insan ilişkileri, yönetim tarzı vb. seyyah tarafından aktarılır. Seyyah okurun daha iyi anlayabilmesi için geniş tasvirlerden yararlanır, örnekler verir ve karşılaştırmalar yapar. Böylelikle okur seyyahın gördüklerini görür, duyduklarını duyar, değişik lezzetleri tadar, farklılıklara şaşırır ve hayal gücünü kullanarak seyyahla birlikte seyahat eder.

Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren topraklarını sürekli genişletmiş, her geçen gün biraz daha güçlenmiş ve üç kıtaya hakim olan bir güç olmuştur. Osmanlı Devleti' nin sürekli topraklarını genişleten politikası, yenilmez orduları, Avrupalı devletlerden farklı olan toplum yaşamı, şehirleri, tarihi ve coğrafi güzellikleri, insanların örf ve adetleri ve yönetim şekli diğer milletlerin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle XVI, XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti' ni çok sayıda seyyah ziyaret etmiştir.

Bu çalışmada, İngiliz seyyah Charles Robert Cockerell' in XIX. Yüzyılın başında, Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz' e seyahatini konu alan günlüğü Türkçeye çevrilerek araştırmacılara ve okurlara sunulmaktadır. Ayrıca, seyyahın İstanbul, Güney ve Batı Anadolu' da yaşayan Türklere dair izlenimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çeviri esnasında İtalyanca ve Fransızca kısımlara rastlanılmış bu kısımlar çevrilmeden olduğu gibi aktarılmıştır. Ayrıca Cockerell' in seyahat ettiği yerlerin isimlerinin bazılarının Türkçe karşılıkları bulunmadığından, metindeki hali kullanılmıştır. Çalışmamızda çevrilen eserin sayfa numaraları ‘‘ ile belirtilmiştir.

Tez konusunun seçiminden, çalışmanın bitirilme aşamasına kadar bana her konuda yardımcı olan ve tavsiyeleri ile bana yol gösteren sayın hocam Doç. Dr. Nahide Şimşir' e en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Tez çalışmam boyunca desteğini esirmeyen babam Salih DUMAN ve annem Kıymet DUMAN' a, kaldığım yerden aynı güçle devam etmemi sağlayan kardeşim Seda DUMAN' a, tecrübeleri ile beni yönlendiren meslektaşlarım Tuba GÜLEÇ ve Burcu MERT' e ve kıymetli arkadaşlarıma bana inanıp güvendikleri ve yanımda oldukları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Seher DUMAN

ÖZET

C. R. COCKERELL, TRAVELS IN SOUTHERN EUROPE AND THE LEVANT 1810- 1817 ADLI ESERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRMESİ

DUMAN, Seher

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nahide ŞİMŞİR

2015, 232 Sayfa

Yunanistan, Arnavutluk, İtalya, Türkiye gibi Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz ülkelerine seyahat eden, İngiliz seyyah Charles Robert Cockerell' in günlüğündeki notlar ve mektuplar oğlu Samuel Pepys Cockerell tarafından düzenlenip yayımlanmıştır. Bu çalışmada seyyahın yolculuğu, İstanbul, Anadolu' nun güney ve batı kısmı ve Türkler hakkında önyargı üzerine genel izlenimler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Cockerell, Türkiye, İtalya, Arnavutluk, Önyargı

ABSTRACT

TRANSLATION OF C. R. COCKERELL, TRAVELS IN SOUTHERN EUROPE AND THE LEVANT 1810 -1817 AND EVALUATION

DUMAN, Seher

Master Thesis, Department of History

Advisor: Assos. Prof. Dr. Nahide ŞİMŞİR

2015, 232 Pages

The Journal and the letters of Charles Robert Cockerell who travelled through some countries in southern Europe and the Levant like Greece, Albania, Turkey, Italy were edited by his Son and published. In this study, we will focus on the travels of him, the general impressions of İstanbul, south and west part of the Anatolia and prejudices about Turks.

Keywords: Greece, Cockerell, Turkey, Albania, Prejudices

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
1. GİRİŞ	1
1.1 Problem	1
1.2 Amaç	1
1.3 Önem	1
1.4 Sınırlılıklar	2
1.5 Tanımlar	3
2. İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1 Kuramsal Çerçeve	5
2.2 İlgili Araştırmalar	8
3. YÖNTEM	10
3.1 Araştırmanın Modeli	10
3.2 Bilgi Toplama Kaynakları	10
3.3 Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	10
4. BULGULAR ve YORUMLAR	12
4.1 Seyyahların Seyahat Etme Nedenleri.....	12
4.2 C. R. Cockerell, Travels in Southern Europe and the Levant adlı eserin Türkçe çevirisi.....	15
4.3 Genel Hatları ile Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz Seyahatnamesi.....	204
4.4 İngiltere' den İstanbul' a.....	204
4.5 Güney ve Batı Anadolu.....	207

4.6 Türkler hakkında önyargılar.....	209
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	213
5. 1 Sonuçlar	213
5.2 Öneriler	216
KAYNAKÇA	218
EKLER.....	223

1. GİRİŞ

1.1 Problem

Bu çalışmanın problemi İngiliz seyyah Charles Robert Cockerell' in Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz' e seyahatini, bu seyahatteki izlenimlerini, İstanbul, Güney ve Batı Anadolu' da yaşayan Türklere dair değerlendirmelerini oluşturmaktadır. Bu süreç mimarlık eğitimi alan Charles Robert Cockerell' in babası Samuel Pepys Cockerell' in seyahat etmenin mesleğinde başarılı olmasında etkili olacağına inancından oğlunu seyahate çıkmaya teşvik etmesiyle başlamıştır. Bu dönemde çoğu ülke İngilizlere kapalıydı, fakat Yunanistan' ın da dahil olduğu Türkiye İngilizlere açıktı. Bu durum Yunan mimarisine ilgisi olan Charles Robert Cockerell' i çok mutlu etmiştir. Böylece, 14 Nisan 1810 yılında seyahati başlamıştır.

Çalışmamız süresince, seyahatname ile ilgili yapılmış olan çeşitli araştırmalar incelenmiştir. Ayrıca, seyyahın anılarını, gözlemlerini ve bulunduğu ülkelerdeki izlenimlerini yazdığı günlüğü Türkçeye çevrilmiştir. Böylece seyyahın İstanbul, Güney ve Batı Anadolu' ya dair izlenimleri gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır.

1.2 Amaç

Çalışmanın temel amacı, Charles Robert Cockerell' in XIX. Yüzyılda Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz' e seyahatini konu alan günlüğü Türkçeye çevrilerek, seyahat edilen yerler hakkında önemli bilgileri gün ışığına çıkarmaktır. İstanbul, Güney ve Batı Anadolu' nun toplum yaşamı, tarihi, coğrafi yapısı, örf, adetleri ve Türk yönetim şeklini anlatan seyyahın gözlemleri Türkçeye kazandırılmak suretiyle, XIX. Yüzyıl başlarında olayların tanığı bir gözlemcinin tespitleri doğrultusunda, Osmanlı ülkesinin durumu ve tarihî coğrafyasının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

1.3 Önem

Haberleşme ve ulaşım araçlarının sınırlı olduğu zamanlarda, uzak ülke ve insanlar hakkında yazılan eserler büyük ilgi uyandırmıştır. Haçlı seferlerinden başlamak üzere, Türklere yönelik bu tür yazılar da büyük bir ilgi kaynağı olmuşlardır. Batının Doğuyu

tanınmasının en önemli araçlarından biri seyahatnamelerdir. Günümüzde bilimsel çalışmalar için seyahatnameler değerli bir kaynak işlevi görmektedir. XIV- XV. Yüzyıllarda sayıları az olan Osmanlı ülkesi ile ilgili seyahatnameler, XVI. Yüzyıla doğru büyük artış göstermiştir. Bu artış Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkeleri arasında ilişkilerin artması ile doğru orantılıdır. Dünya Osmanlı Devleti' ni ve Türkleri seyahatnameler vasıtasıyla tanımıştır. Günümüzde seyahatnamelerden yola çıkan araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısının anlaşılmasına imkân verecek, malzemeyi bu eserlerde bulabilmektedirler.¹

Tarih bilimi açısından bu çalışma seyahatnameler ile ilgili yapılmış çalışmalara dayanılarak ve Charles Robert Cockerell' in günlüğünün Türkçe çevirisi; Osmanlı siyasî, sosyal, kültürel ve şehir tarihinin aydınlatılması açısından önemlidir. Osmanlı Devleti'nin devlet yapısında önemli değişim ve reform öncesindeki durumunun tespiti açısından seyahatname oldukça önemlidir.

Bilhassa Tanzimat öncesi Osmanlı kurum ve toplumsal yapısı ile ilgili kıymetli tespit ve değerlendirmeler içermektedir. Ayrıca Osmanlı ülkesindeki antik eserlerin durumu, İngiltere' nin bu eserler ile ilgili Osmanlı ülkesinde uygulamış olduğu politikanın ve Osmanlı Devleti'nin bu duruma yaklaşımının değerlendirilmesi yönünden de seyahatname mühimdir. Bu çalışma daha sonra yapılacak olan benzer çalışmalara kolaylık sağlayacağını ve katkıda bulunacağını düşünmekteyiz.

1.4 Sınırlılıklar

Bu çalışma, Charles Robert Cockerell' in XIX. Yüzyıl başlarında Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz'e seyahatini konu alan günlüğünün Türkçe çevirisi, seyahat edilen yerler ve seyahatın değerlendirmeleri ile sınırlıdır. Çalışma zaman olarak XIX. Yüzyılın ilk yarısı ile sınırlandırılmıştır.

---

¹ Şimşir, Nahide, XV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ülkesini Ziyaret Eden Avrupalı Seyyahlar Ders Notları, Balıkesir, 2002, s. 1 (Bundan sonra Ders Notları).

1.5. Tanımlar

Charles Robert Cockerell: 27 Nisan 1788’ de doğdu. Uygun bir yaşa geldiğinde o günlerde gözde bir okul olan Westminster’ e gitti. On altı yaşına kadar orada kaldı. Önce babasının daha sonra Bay Robert Smirke’ in ofisinde mimarlık öğrenmeye başladı. Babasının seyahatin eğitime katkısına dair büyük bir inancı vardı, 1806 yılında, 18 yaşındayken, İngiltere’ nin batısı ve Galler’ in belli başlı mimari eserlerini incelemek üzere bir seyahate gönderildi.² Bay William Hamilton’ un yardımıyla Cadiz, Malta ve İstanbul filosu için kralın elçisi olarak görevlendirilerek Yunanistan, Türkiye, Arnavutluk, İtalya gibi Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz ülkerine seyahate çıkar. Bu seyahat özellikle antik kalıntıların olduğu yerlere yoğunlaşmıştır. Bu yerlerde kazılar yapmış, buldukları ile ilgili çalışmalar yapmış, gördüklerinin eskizlerini çizmiş ve bilgileri ayrıntılı bir şekilde günlüğüne kaydetmiştir. Bu seyahat ona büyük bir ün kazandırmıştır.

The Levant: Fransızca’ dan gelen Levant kelimesi ilk defa İngilizcede 1497 yılında söylendi. Orijinal olarak geniş anlamda, Venedik’ in Akdeniz doğu toprağı olarak kullanılıyordu. Yükselme manası taşıyan kelime, güneşin yükseldiği nokta anlamıyla kullanılmıştır. Mısır ve Sina Yarımadası hariç Akdeniz Kıyılarını tanımlamak için kullanılan sınırları net olmayan coğrafi bir terimdir.³

Genel olarak tarihsel süreç içerisinde Toros Dağları’ nın güneyindeki Orta Doğu’da geniş bir alanı belirtmektedir. Batı’da Akdeniz, güneyde Arabistan Çölü ve Doğu’da Mezopotamya ile sınırlanmıştır. 1580’de İngilizlere Osmanlı Devleti tarafından kapitülasyonların verilmesinin ardından, Levant Company kurulmuştur. Osmanlılar ile İngilizler arasındaki ticareti 11 Eylül 1581’den 19 Mayıs 1825’e kadar bu şirket yürütmüştür. Levant tabiri de hem İngilizler hem de Avrupalılar için aralarındaki

---

² C. R. Cockerell, a.g.e., s.V.

³ Bassnet, Susan “Introduction”, Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia, ed. Jennifer Speake, vol. I, New York, 2003, s. XI.

anlaşmalar çerçevesinde, Akdeniz aracılığıyla yapılan ticaretin genel adı olmuştur.⁴

Seyahatname: Gezmek insanların en önemli tutkularından biridir. Bazı seyyahlar gezip gördükleri yerleri eskiden beri yazıya dökmüşlerdir. Bu kitaplara seyahatname (gezi yazısı) denilmektedir. Genel bir tanımla seyahatname ya da gezi yazısı, yazarın yurt içinde ve dışında yapmış olduğu gezilerde gördüklerini anlattığı yayınlar bütününe denilmektedir⁵.

Seyahatnamelerde seyyahlar, bir toplumun ya da bir kesimin yaşayışını gelenek ve göreneklerini sergilemeye çalışmaktadır. Bu sebeple seyahatnameler: Tarih, Coğrafya, Sanat Tarihi, Halkbilim, Sosyoloji, vb. konular yönünden son derece değerli birer kaynaktır.⁶

Tarih araştırmalarında birinci el kaynak olan seyahatnameler içerdiği bilgiler ile sosyal tarih için son derece önemli kaynaklardan biridir. Bireysel bir faaliyet olan seyahatname yazmada, seyyahlar gördüklerini yazarlar ve onların algılamaları, geldikleri kültürel ortam, okudukları materyaller ve kendi tecrübeleri tarafından şekillendirilir. Bu yüzden edebi yapıt olarak da değerlendirilebilir. Bilinmeyen ya da az bilinen bir gerçekliğin aktarıcısı sayılan yazar, hep görüntüyü çarpıtıcı bir ayna olarak aldığından, yazdıklarını irdelemenin amacı, anlatıyı okura sunmadan önce, mümkün düzeltmeleri yapabilmektir.⁷ Kronolojik zamanlıdır. Yolculuk için yapılan hazırlık, yolculuk, yolculuk esnasında yaşanan ilgi çekici olaylar, varılan yerde edinilen izlenimler detaylı tasvirler ile anlatılır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: İnalçık, Halil, Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar, İstanbul: İş Bankası Yay., 2009, s.165; İnalçık, Halil, “İmtiyazat”, Encyclopedia of Islam (Second Edition), III, 1971, s. 1180; İnalçık, Halil, The Ottoman Empire The Classical Age 1300 -1600, London, 1973, s.137; Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlı – İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580 -1838), Ankara: Türk Kültürü Yay., 1974, s.11; Kurat, Akdes Nimet, Türk –İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553 -1610), Ankara, 1953, s.13 -15; Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları) I, Ankara, 1953, s.3; Şimşir, Nahide, “Osmanlı – İngiliz Münasebetleri 1580 -1838” Osmanlı –Araştırmaları, İstanbul: IQ Yayınevi, 2004, s. 93 -124.

⁵ Şimşir, Nahide, Ders Notları, s.2.

⁶ Şimşir, Nahide, Aynı Yer.

⁷ Tavernier, J.B, Tavernier Seyahatnamesi, ed. S. Yerasimos (cev. T. Tuncdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.9.

2. İLGİLİ ALANYAZI

2.1. Kuramsal Çerçeve

Osmanlı Devleti Yüzyıllar boyunca diğere devletler tarafından merak edilmiştir. Osmanlı Devleti' ne gelen seyyahlar herhangi bir sorun yaşamadan, çok rahat bir şekilde seyahat etmiştir. Çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti' ne gelen bu seyyahlar gezip gördükleri yerlere dair izlenimlerini kaleme almıştır. Köy ve kasaba yerine genellikle saray, tekke, pazar, çarşı, han, hamam, tarihi mekan ve kazı yerleri seyahatnamelerinde en ince ayrıntısına kadar anlatmışlardır.

1584 yılında İstanbul' a gelip İngiltere büyükelçisi William Harbourne' un hizmetinde bulunan John Sanderson daha sonra güneye inip Levant adlı şirkette çalışmıştır. Bu arada Cezayir, Zanta ve İskenderun' a seyahat etmiştir. Kuzey kıyıları boyunca yol alarak Samos ve Sakız üzerinden Çanakkale' ye gelince rüzgâr geminin ilerlemesine engel olduğundan Sanderson burada gemiyi terk ederek bir tekneyle Gelibolu'ya geçti ve oradan İstanbul' a gitti.⁸ Sanderson' ın seyahatnamesi anıları ve mektupların derlemesinden oluşur.

1551 yılında Fransa' da doğan Philippe du Fresne - Canaye⁹ tüccarlar ve hukukçular yetiştirmiş Parisli iyi bir aileye mensuptur. Dini nedenlerle ölüm cezasına çarptırılan Fresne_Canaye bu nedenle seyahat etmeye başlar. İtalya seyahatinde İstanbul Büyükelçisi ile tanışır ve Levant ülkelerini görme fırsatını elde eder. Charriere' e göre, İstanbul' dan Fransız sarayına yazdığı mektuplar hem ele aldığı olayların önemi, hem de kişisel önemi ve görüşmecii yeteneği bakımından, 16. Yüzyıl diplomasimizin sunduğu en iyi örneklerdir.¹⁰

⁸ Sanderson, John, The Travels of John Sanderson in the Levant, 1581, 1602, Hakluyt Society, Londra, 1931, s.84.

⁹ Fresne- Canaye, Philippe, Fresne- Canaye Seyahatnamesi (cev. T. Tuncdoğın), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s.9.

¹⁰ Charriere, Ernest, Negociations de la France dans le Levant (Fransa' nın Levant Ticareti), Paris, 1848,s.161.

İngiltere' nin İstanbul büyükelçisi Edward Montagu ile evli olan Lady Mary Montagu Osmanlı imparatorluğundaki gözlemlerini mektuplarında anlatmıştır. Birçok asırdan beri hiçbir hristiyanın gitmeye cesaret edemediği bir memlekette bulunan bir kimsenin yazdığı mektupta şüphesiz, gayet meraklı bir şey bulmayı ümit edersiniz.¹¹

Bir araştırmacı ve arkeolog olan Sir Charles Fellows Güney ve Batı Anadolu' da seyahat etmiş ve *Travels and Researches in Asia Minor, More Particulary In The Province Of Lycia* adlı eserinde batıdaki Türk imgesini gözler önüne sermiştir. Fellows Türkiye seyahati boyunca İzmir, Bergama, Assos, Bursa, İznik, İstanbul, Kütahya, Sagalossus, Selge, Antalya, Perge, Aspendos, Side gibi birçok şehirden geçmiştir.¹²

Ermeni asıllı olan Polonyalı Simeon 1584' te Zamotza şehrinde doğmuştur. Yirmi dört yaşında Kudüs'e gitmek amacıyla seyahatlerine başlamıştır. İstanbul, İzmir, Muş üzerinden seyahatinin asıl amacını gerçekleştirmiştir. İstanbul'da yazıcılara çok kıymet verirler. Çünkü orada çok ruhani bulunduğu halde yazı yazabilen yoktur, zira okumak ve yazı yazmak ayrı sanatlardır.¹³

Seyahatlerindeki izlenimlerini kaleme alan seyyahlar, bu konuda yazılan kaynakların azlığı dikkate alındığında son derece önemli kaynaklardır. Seyahatnameler sosyal, kültürel, tarihi ve edebi kaynaklardır. Seyahatname diğer edebi türlerle içli dışlıdır. Seyahatnameler hikaye, şiir, mektup gibi edebi türleri bünyesinde bulundurabilmektedir.¹⁴ İnsanların yaşayışı, toplum kuralları, örf ve adetleri üzerine verdiği bilgiler ile özellikle sosyal tarihe ışık tutan seyahatnameler aynı zamanda devlet yapısı, yönetim şekli hakkında verdiği bilgiler ile de siyaset tarihine de katkıda bulunmuşlardır. Aynı zamanda seyyahlar izlenimlerini resmetmişlerdir. Seyahatnamelerin içeriğini yazılı ve çizili bilgiler olarak iki kısma ayırmak mümkündür.¹⁵

¹¹ Montagu, L.W. M, *Letters from the Turkish Embassy/ Şark Mektupları*, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s.49.

¹² Kirca, Hasan Serkan, *İngiliz Seyyah Sir Charles Fellows' un Eserlerinde Türkiye ve Türk imajı*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010, s.7.

¹³ Andreasyan, H., *Polonyalı Simeon' un Seyahatnamesi*, İstanbul, 1964, s.102.

¹⁴ Akkanat, Cevat, "Seyahatnameler", *Kültür Dergisi-Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı*, Sayı 13, 2008-2009, s. 15.

¹⁵ Mardan, Emre, "Seyahatnamelerde Anadolu Kenti", IX. Türk Tarih Kongresi, 21- 25 Eylül 1981, c. III, Ankara, 1985, s. 1305.

Seyahatnamelerin tarihi kaynak olarak kullanılması çok yenidir. Türkiye’ de 1980’ li yıllara kadar Osmanlı sosyal tarihinin kaynağı olarak seyahatnamelerin değerlendirilmesi oldukça ihmal edilmiş bir araştırma alanıydı.¹⁶ Seyahatnameler bazı önyargıları, olumsuz düşünceleri eksik ya da gerçeğe alakası olmayan bilgileri içerse de toplumun aynası olduklarından tarih araştırmalarında son derece önemlidir. Diplomatların yazdıklarına inanmak biraz daha kolay, çünkü diplomatlar bazı olayları mecburi olarak gizleyemezler, çünkü yazdıkları raporlar ya krala sunulacaktır ya da dışişlerine sunulacaktır. Bu bakımdan diplomatların yazdıklarını değerlendirirken gayet tabi gene kritik bir gözle bakacağız, ama biraz daha rahat durumdayız.¹⁷

Çalışmamıza Batılı devletleri ele alarak seyyahların seyahat etme amacını anlatarak başladık. Özellikle Osmanlı Devleti’ ne gelen Batılı seyyahlar üzerinde durulmuştur.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında Charles Robert Cockerell tarafından kaleme alınan ve ölümünden sonra oğlu tarafından düzenlenen Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz Seyahatnamesi’ ni genel hatlarıyla anlatarak, kitapta İstanbul’ u anlatan kısımları değerlendirerek çalışmamıza devam ettik.

Seyyahın Güney ve Batı Anadolu bölgesinde ziyaret ettiği yerlere dair izlenimleri üzerinde durularak ve Türkler hakkındaki önyargılardan bahsederek çalışmamız sona ermiştir.

---

¹⁶Üçel- Aybet, Gülgün, Avrupalı Seyyahların gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 15.

¹⁷Mumcu, Ahmet, “Almanca Yazılmış Seyahatnameler ve Bu Türe Giren Eserlerin Tanıtımı Konusunda Konuşma”, I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:221, Eğitim Fakültesi Yayınları No:6, Eskişehir 1987, s. 90.

2.1 .İlgili Araştırmalar

Seyahatnameler ve Batılı seyyahlar üzerine yapılmış birçok araştırma mevcuttur. Fakat Charles Robert Cockerell üzerine yaptığımız araştırmada, konu ile ilgili yapılmış olan araştırmaların oldukça yetersiz olduğunu gördük.

Charles Robert Cockerell' in, Travels in Southern Europe and the Levant, 1810-1817, The Journal of C.R. Cockerell, R.A London 1903 adlı eseri faydanlandığımız başlıca kaynaktır. Türk Dünyası Araştırmaları Haziran sayısında bulunan Nahide Şimşir' in¹⁸ Charles Robert Cockerell' in Seyahatleri adlı makalesi çevirisini yaptığım eserin genel bir taslağını gözler önüne sermiştir.

Gerald Maclean' in ¹⁹ Doğu' ya Bakış 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu adlı eseri Türk imgesini ele alıp Batıda ve Batılılarda oluşan yargıları en ince ayrıntısına kadar incelemiştir, Gülgün Üçel Aybet' in²⁰ Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları eseri seyahatname çalışmaları için rehber bir eserdir. Bu eserde XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı ülkesini ziyaret eden seyyahlar ve eserleri çeşitli yönleri ile tanıtılmaktadır. Paul Hazard' ın ²¹ Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme Avrupa' da oluşan yargıları sunduğu için istifade edilmiştir.

Ayrıca Osmanlı ülkesini ziyaret eden bazı seyyahların eserleri çalışmamıza yön vermeleri sebebiyle önemlidir. Sözelimi, Polonyalı Simeon' un seyahatnamesi²², John

¹⁸ Şimşir, Nahide, "Charles Robert Cockerell' in Seyahatleri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul,1996, sayı.102, s.167- 176.

¹⁹ Maclean, Gerald, Doğu' ya Bakış 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu, Ankara, Odtü Yayıncılık, 2009, s.350.

²⁰ Üçel- Aybet, Gülgün, Avrupalı Seyyahların gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2010, s.672.

²¹ Hazard, Paul, Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme, çev. Erol Güngör, İstanbul, 1981, s.23- 47.

²² Andreasyan, H., Polonyalı Simeon' un Seyahatnamesi, İstanbul, 1964, s.102.

Sanderson' un The Travels of John Sanderson' in the Levant²³, Lady Mary Montagu, Letters from the Turkish Embassy²⁴, Philippe du Fresne - Canaye' in Fresne - Canaye seyahatnamesi²⁵, J.B. Tavernier' in Tavernier Seyahatnamesi²⁶ ve Charles Fellows' un Travels and Researches in Asia Minor, More Particulary In The Province Of Lycia²⁷ adlı eserlerinden faydalandık.

Bunun yanında Hasan Serkan Kırca' nın İngiliz Seyyah Sir Charles Fellows' un Eserlerinde Türkiye ve Türk imajı ve Özgür Yılmaz' ın Batılı seyyahlara göre Trabzon adlı tezi ve Hamiyet Sezer' in Osmanlı İmparatorluğu' nda Seyahat İzinleri (18- 19. Yüzyıl) / Traveling Permission In The Ottoman Empire(18- 19 century) ²⁸ araştırmaları, bize çalışmamızın değerlendirme kısmında yol gösterici olmuştur.

---

²³ Sanderson, John, The Travels of John Sanderson in the Levant, 1581, 1602, Hakluyt Society, Londra, 1931, s.84.

²⁴ Montagu, L.W. M, Letters from the Turkish Embassy/ Şark Mektupları, İstanbul, Hilmi Kitaphanesi, 1933, s.49.

²⁵ Fresne- Canaye, Philippe, Fresne- Canaye Seyahatnamesi (cev. T. Tuncdoğan), İstanbul, Kitap Yayınevi,2009,s.9.

²⁶ J. B Tavernier Seyahatnamesi, ed. S. Yerasimos (cev. T. Tuncdoğan), İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s.343.

²⁷ Fellows, Charles, Travels and Researches in Asia Minor, More Particulary In The Province Of Lycia, London, General Books LLC, 2010, s.161.

²⁸ Hasan Serkan Kırca, İngiliz Seyyah Sir Charles Fellows' un Eserlerinde Türkiye ve Türk imajı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010; Özgür Yılmaz, Batılı Seyyahlara Göre Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006; Hamiyet Sezer, Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri(18- 19.Yüzyıl)/ Traveling Permission In The Ottoman Empire(18-19 th Century) Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2003, cilt: 21, sayı 33, s.105-124.

3.YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Modeli

Çalışmamız seyahatnameler, Batılı seyahatçıları tanımlama amacı ile araştırma yaklaşımı olan tarama modeli kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili bilgiler değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili İngilizce-Türkçe sözlüklerden de yararlanılarak, seyahatname İngilizce’ den Türkçe’ ye çevrilen eser ve edinilen bilgiler tarafsız bir şekilde yorumlanmıştır.

3.2 Bilgi Toplama Kaynakları

Çalışma konumuzu belirledikten sonra şimdiye kadar bu konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalarını tespit ederek bir bibliyografya oluşturduk. Çalışmanın konusu itibarıyla öncelikle Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kütüphanesinde kayıtlı, Charles Robert Cockerell’ in, *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810- 1817, The Journal of C.R. Cockerell* adlı eserden yararlandık. Sözü edilen kütüphanede seyahatnamenin 132-141(İzmir, Bergama, Soma, Kınık) kısmı eksik olduğu için, internetten istifade ederek bu kısma da ulaştık. Ayrıca bu eserin çevrilmesinde, Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners ve Tureng adlı sözlükler kullanılmıştır.

3.3 Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Elde edilen veriler, belirlendikten sonra bütün notlar birer birer okunup bahsettikleri konular hakkında bilgi edinilmiştir. Bu işlem tamamlandıktan sonra, taranmış olan kaynaklar arasında konulara göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırmada çalışmanın, problemi ve amacına uygunluk her sınıfın birbirinden bağımsız olması, konunun bütün yönlerini kapsaması ilkelerine önem verilmiştir.

Charles Robert Cockerell’ in, *Travels in Southern Europe and the Levant, 1810- 1817, The Journal of C.R. Cockerell* adlı eser Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners ve Tureng adlı sözlükler ile Türkçeye çevrilmiştir.

Eserin Türkçe’ ye çevrilmesi, konuların tasnifi ve mantıki bir düzen içinde sıralanmasıyla çalışmanın ana başlıkları altında yer alacak alt başlıklar belirlenmiştir.

Daha sonra bilgiler konu başlıklarına göre sırasıyla ele alınmış ve araştırmanın amaçları doğrultusunda veriler anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler bir çözüm önerisi sunabilmek için yorumlanmıştır.

4. BULGULAR ve YORUMLAR

4.1 Seyyahların Seyahat Etme Nedenleri

‘Seyahatin tarihi insanlığın tarihidir; bir parça dünya tarihidir.’²⁹ Fakat geçmişte seyahat etmek, günümüzde olduğu kadar kolay değildi. Bu yüzden farklı kültürleri tanımak, yeni yerler görmek ve dünyayı keşfetmek isteyen insan sayısı oldukça azdı. Osmanlı İmparatorluğu’nda güvenle seyahat edebilmek için Bab-ı Ali’den yol emri veya tezkeresi almak gerekiyordu. Bu temin edilince vazifeli kişilere gösterilerek seyahat serbestçe yapılıyordu.³⁰ Söz konusu tezkereye sahip olup, rahat seyahat etme hakkına sahip olanlar seyahat ettiği yerlere dair izlenimlerini kaleme almışlardır. Bu izlenimler seyyahın seyahat etme amacına göre şekillenmiştir. Seyahat edenler arasında, gezmek, görmek dışında araştırma yapmak (özellikle tıp, bitki, vb. alanlarda) için bilim adamlarını, misyonerleri, dil öğrenmek, kutsal yerlere gitmek isteyenleri de saymamız gerekecektir!³¹

Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren savaşlarda elde ettiği başarıyı siyasi alanda da devam ettirebilmek ve diğer devletlerin takdirini kazanabilmek için diğer devletler ile sürekli antlaşmalar yapmıştır. Bu antlaşmalar bazı devletler için imtiyazları da kapsamıştır. Batılı devletlerle Osmanlı imparatorluğu arasında yapılan anlaşmalarda, onların Osmanlı sınırları içerisindeki dolaşımaları ile ilgili şartlar tespit edilmişti. Bu şartlara göre hareket edilmekteydi.³²

Bu antlaşmalardan bazıları ticaret üzerineydi. Osmanlı sınırları içinde batılılardan daha çok, tüccarın seyahatle ilgili işleri olmakta ve bunlar anlaşmalar çerçevesinde yol

²⁹ Löschburg, Winfred, Seyahatin Kültür Tarihi, Ankara: Dost Yayınevi, 1997, s.9.

³⁰ Bağış, Ali İhsan Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, -Beratlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839), Ankara, 1983, s.31.

³¹ Yerasimos, Stephane Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI siecles), Ankara 1991 ,Yaşar Onen,"On Altıncı Yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye" ,Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi,c)14, Ankara Üniversitesi yay .s.I-23 ,Ankara,1969. Orhan Burian,"Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi", Belleten, c.xV/58(Nisan 1951),s.223-245; Sonja Brentjes. "XVI,XVII.Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Batı Avrupalı Seyyahlar ve Bilimsel Çalışmalar" Türkler,c.II, Ankara, Yeni Türkiye yay.,2002, s.251-259.

³² Anlaşma ve ahitnamelerle ilgili olarak bkz. Halil İnalcık, "İmtiyaz.at", EI, c.III,London, 1971, s.1179-1189,Mübahat Kütükoğlu, Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri i (1580-1838), Ankara, 1974, Nihat Erim,Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri c.I, Ankara, 1953, Melek Delilbaşı,"Ortaçağ'da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış" Belleten,c.xLVIII185(Ocak 1983),s.95-103.

emri alarak yolculuk yapabilmekteydiler.³³ Yol emrine sahip tüccarlar Akdeniz’ de serbest dolaşım hakkına kavuşmuştur. Böylece farklı ülkelerden insanlar karşılaşmış ve kültürel bir etkileşim olmuştur. XVI. Yüzyıl İngiltere’ sinde Türkler ile karşılaşmak ve onlarla birlikte yaşamak hakkındaki envai çeşit farklı tutumların hepsi ifade bulmuştu.³⁴

Ayrıca tüccarlar güçlerini birleştirip ittifak kurmuşlardır. ‘The Levant/ Doğu Akdeniz’ olarak adlandırılan bu ittifak ile Osmanlı Devleti’ ne birçok seyyah gelmiştir. Kraliçe Elizabeth’ in hükümranlığı dönemine kadar olmasa da, uzun vadede İngiliz Doğu Akdeniz veya Türkiye Kumpanyaları doğmuştur.³⁵

Kutsal mekanların ziyareti tarih boyunca bütün dinlerde mevcut olmuştur. Birçok Batılı seyyah, bu amaçla Kudüs’e, Roma’ ya ve İspanya’ ya gitmiştir. İş göreviyle Osmanlı İmparatorluğu’ na gelen kişilerin çoğu, Kudüs’ e ve İncil’ den bildikleri başka tarihi yerlere hac ziyaretinde bulunmak için zaman ayırıyorlardı.³⁶ Ayrıca dini yaymakla yükümlü din görevlilerin yaptığı seyahatler vardır. Kumpanya yetkilileri kısa sürede bu genç insanların davranışlarını derleyip toplamaları için din adamlarının görevlendirilmesi ihtiyacının farkına varmışlardır³⁷ Bu görevleri nedeniyle farklı ülkelere giden din görevlileri ülkede yaşayanlar ile etkileşimde bulunmuş ve o ülkenin örf, adet ve yaşam tarzlarını yakından tanıma fırsatı elde etmişlerdir.

Savaşlar nedeniyle esir düşenler de kendi istekleri dışında olsa da farklı yerlere seyahat etmiştir. Thomas Sanders, o dönemde William Harborne’ un İstanbul’ daki ikametgahında görevli olan Edward Barton’ a kendisini ve birkaç başka İngiliz Trablusgarp’ taki iki yıllık esaretlerinden kurtardığı için minnettarlığını ifade etmişti.³⁸

³³ Sezer, Hamiyet Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18- 19.Yüzyıl)/ Traveling Permission In The Ottoman Empire (18-19 th Century) Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2003, cilt: 21, sayı 33, s.105-124.

³⁴ Maclean, Gerald, Doğu’ ya Bakış 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu, Ankara, Odtü Yayıncılık, 2009, s.76.

³⁵ Lewes, Roberts, The Merchants Map of Commerce: Wherein the Universal Manner and Matter of the Trade is compendiously Handled, London, 1671, s.269-270.

³⁶ Nahide Şimşir, Ders Notları, s.5.

³⁷ Maclean, Gerald, Doğu’ ya Bakış 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu, Ankara, Odtü Yayıncılık, 2009, s.76.

³⁸ Dallam, Thomas, The Diary of Master Dallami, 1599- 1600. Bent. haz., Early Voyages, s.45.

Elçiler, prens, soylu, aristokratlar vb. tarafından yapılan seyahatlar ise farklı medeniyetleri tanıma, yeni yerleri görme ve bu yerlere ait kültürleri keşfetme amacıyla yapılmıştır. Bu seyyahların bir kısmı izlenimlerini kendisi kaleme almayıp bir başkasına yaptırmıştır. ‘Elçiliğin daha kıdemsiz bir çalışana yayımlanacak metni hazırlıyor , elçinin kendisi ise sadece kralın bilgisine sunmak üzere resmi bir rapor yazıyordu.’³⁹

Seyahatnamelerin niceliğinde ise XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda belirgin bir artış göze çarpar. XVIII. Yüzyılın sonunda Hindistan’ da İngiliz yönetiminin kurulması, Fransızların Mısır’ ı işgali ve İngiliz- Fransız rekabeti, Doğu’ ya giden seyyahların sayısında beklenmedik bir artışa neden olmuş ve seyyahlar, ilgili her türlü bilgiyi okumaya hazır bir okuyucu kitlesini doyurmak üzere ciltler dolusu seyahat notları yayınlamışlardır.⁴⁰ Böylece Batılı ülkeler az bildikleri Doğu’ yu birinci el kaynaklar ile yakından inceleme şansına kavuşmuşlardır.

---

³⁹ Yerasimos, Stephane Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI siecles), Ankara 1991 ,s.18.

⁴⁰ Yılmaz,Özgür,Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXVIII / 2, 2013, 587-614, s.4.

**4.2. C. R. Cockerell, Travels in Southern Europe and the Levant adlı
eserin Türkçe çevirisi**

GÜNEY AVRUPA VE DOĞU AKDENİZ SEYAHATI, 1810- 1817

C.R. COCKERELL' İN GÜNLÜĞÜ

**OĞLU SAMUEL PEPYS COCKERELL TARAFINDAN
DÜZENLENDİ**

ÖNSÖZ

İlerleyen sayfalarda seyahatleri anlatılan, babam, Charles Robert Cockerell, Doğu Hindistan şirketi ve birden fazla Londra emlaklarının mimarı Samuel Pepys Cockerell' in ikinci oğluydu. 27 Nisan 1788' de doğdu, uygun bir yaşa geldiğinde o günlerde gözde bir okul olan Westminster' e gitti. On altı yaşına kadar orada kaldı. Önce babasının daha sonra Bay Robert Smirke' in ofisinde mimarlık öğrenmeye başladı. Babasının seyahatin eğitime katkısına dair büyük bir inancı vardı, 1806 yılında, 18 yaşındayken, İngiltere' nin batısı ve Galler' in belli başlı mimari eserlerini incelemek üzere bir seyahate gönderildi. Bu seyahatin günlüğündeki eskizler, çizimdeki zarif dokunuşu ve hakimiyetin yumuşaklığını gösterir ki bunu çok erken yaşlardan itibaren tecrübe etmiş olduğu açıktır. Hiç şüphesiz bu, benzer diğer geziler tarafından takip edildi, ama babasının arzusu onun yabancı ülkeleri görmesi gerektiği idi. Ne yazık ki, 1810 yılında çoğu kıta İngilizlere kapatıldı, ancak, Yunanistan' ın dahil olduğu Türkiye açıktı. Tesadüf eseri olarak, bu mutlu edecek bir durumdu. O anın eğilimi Yunan mimarisi yönünde kuvvetliydi. Smirke' ün kendisi de oraya gitti ama sonradan geri döndü. Oraya yapılacak bir seyahat planı tartışıldığında, bu o kısımlarda seyahat etmiş olan ailenin yakın dostu o zamanın dış işleri müsteşarı olan, Bay William Hamilton' un büyük ilgisini çekti ve onu Cadiz, Malta ve İstanbul filosu için kralın elçisi olarak göndermeyi teklif etti. Böyle bir teklif reddedilemeyecek kadar iyiydi.

O zamanki Avrupa siyasetinin mevcut koşulları altında kesinleşmiş bir seyahat olmadı ya da planlanamadı. Seyyah koşullar tarafından yönlendirildi, fakat başlangıçta tahmini süreyi, yedi ve çeyrek yıl vakit alacağını tahmin edemedi.

Mümkün olduğunca seyahatinin ilerleyen açıklamalarında babamın kendi kelimelerini kullandım; fakat yazmaktan nefret eden ve bu konuda hiçbir yeteneği olmayan yirmi iki yaşında bir gencin anıları ve mektupları, doğal olarak büyük bir düzenleme gerektirir.

Güzel eskizleri onun gerçek günlüğü denebilecek şeyi oluşturur.

Bu günlükte kaydedilen bazı bölümlerin açıklamalarının zaten gün ışığına çıktığını eklemeliyim. Örneğin, Aegina ve Bassae Mermerlerinin keşfi ve Phigaleian

Mermerleri, 'Aegina ve Bassae Tapınakları' ve Hughes' un Seyahatleri' nde olduğu gibi babamın kitabında da anlatılır. Stackelberg 'Der Apollotempel zu Bassae' de Basse kazıların kendi açıklamalarını verir. Bu yüzden konu oldukça yeni ve iyi sunulduğu için kendimi övemem. Ancak bu sakıncalara rağmen, günlüğü bütünüyle yayımlamaya değer buldum. Anlayışlı okuyucular, satırlar arasında geçen Yüzyılın ilk yıllarında seyahat etmenin nasıl olduğunun oldukça belirgin bir resmini ve ayrıca ilginç bir kişiliğin portresini bulacaklardır.

SAMUEL PEPYS COCKERELL

İÇİNDEKİLER

I.BÖLÜM

PLYMOUTH İÇİN LONDRA' DAN AYRILIŞ - SEVKİYAT GEMİSİ
- FRANSIZ ÖDÜLÜ - MAHKUMLAR - BİR ALARM - CADİZ -
MALTA - GEMİDE YAŞAM - ÇANAKKALE - İSTANBUL İÇİN
TEKNE

II. BÖLÜM

İSTANBUL - BLACK JOKE' UN ELE GEÇİRİLMESİ - İSTANBUL'
DA YAŞAM - TEHLİKELER - ARKADAŞLAR - KAYMAKAMIN
DİNLEYİCİLERİ – BOĞAZDA GEZİNTİ

III. BÖLÜM

İSTANBUL - ESKİZ ÇİZMENİN TEHLİKELERİ - TÜRK
MİMARİSİ - BİR TÜRK TANIDIK – İSTANBUL' DA TOPLUM -
PRENS ADALARINI ZİYARET

IV. BÖLÜM

İSTANBUL' DAN AYRILIŞ - TRUVA, SELANİK, MİKANOS,
DELOS ÜZERİNDEN ATİNA – ATİNA' DA HAYAT –
TANIDIKLAR – BYRON

V. BÖLÜM

**AEGINA' YA YOLCULUK - KEŞİF VE MERMERLERİN ATİNA'
YA TAŞINMASI – MERMERLERİ SATMA GİRİŞİMLERİ**

VI. BÖLÜM

**ATİNA' DA YAŞAM – ELEUSIS - AEGINA MERMERLERİNİN
ZANTA' YA TAŞINMASI**

VII. BÖLÜM

**ZANTA – ALBAY – KİLİSE - MORA İÇİN ZANTA' DAN AYRILIŞ –
OLYMPIA – BASSAE – KABARTMALARIN KEŞFİ -
KAZILARDAN VAZGEÇİLMESİ İÇİN YAPILAN BASKI**

VIII. BÖLÜM

**ANDRITZENA – CARITZENA – MEGALOPOLIS - CEHALET-
KALAMATA**

IX. BÖLÜM

MAINA' YA YOLCULUK – REFAH - KALAMATA' YA DÖNÜŞ -
 MAINA' YA İKİNCİ YOLCULUK – MUGINOS – SPARTA -
 NAPOLİ' DEN ATİNA' YA

X. BÖLÜM

AEGINA MERMERLERİ İÇİN İNGİLİZ HÜKÜMETİNDEN
 İSTENEN GEMİ - HON. FRANCIS NORTH İLE MISIR VE GİRİT
 YOLCULUĞU İÇİN ATİNA' DAN AYRILIŞ – CANEA – GİRİT' İN
 DURUMU – KARA – RESMO - KALİPO CHRISTO – KANDİYE -
 PAŞA' NIN DİNLEYENLERİ - KAYMAKAMIN GRUBU –
 BAŞPSİKOPOS - ASKERİ KUMANDAN - TÜRK TOPLUMU -
 KANDİYE' DE HAYAT

XI. BÖLÜM

LABİRENT GEZİSİ - DELİ YANI - İÇ KISIMLAR - KANDİYE' YE
 DÖNÜŞ - ORDAKİ YAŞAM - BAY NORTH - KÖTÜ HAVA - MISIR
 GEZİSİ - İZMİR' E GİTMEK İÇİN BAY NORTH' DAN AYRILIŞ -
 TEHLİKE VE SOĞUK - İZMİR' E VARIŞ

XII. BÖLÜM

İZMİR' DE YAŞAM – TRIOS - FOSTER AŞIK OLUR –
 COCKERELL YEDİ KİLİSELERE YALNIZ GİDER – BERGAMA –

**KINIK – SOMA - YUNANLI' LARIN TEKELİNDEKİ TİCARET –
KARAOŞMANOĞLU – TÜRKMENLER – SART – ALAŞEHİR -
HERMOS VADİSİNDEN MENDERES' E GECİŞ – HIERAPOLİS -
ÜLKEDEKİ TEHLİKELER - BATIYA DÖNÜŞ**

XIII. BÖLÜM

**MEDENİYETE DÖNÜŞ - NAZLI PAZAR – NYSA - GÜZEL HİSAR
(MANISA) – VEBA – EFES (AYASALUĞ) – KUŞADASI – FIRTINA –
SISAM – PRIENE – CANNA – GERONTA – KNIDOS – RODOS -
TEKRAR BAY NORTH - PATARA' YA YELKEN AÇMA –
KEKOVA – MYRA - AZİZ NİKOLA TAPINAĞI - YERLİLERLE
SORUNLAR - BİR SU YILANI – FENİKE – OLIMPOS - VOLKANİK
ATEŞ – FASELİS - FREDERİKSTEEN İLE KARŞILAŞMA**

XIV. BÖLÜM

**ANTALYA - SİDE - ANTALYA - YERLİLERİN DÜŞMANLIĞI -
SELENDİ - ANAMUR BURNU - PAŞAYI ZİYARET – AYDINCIK
(GİLİNDİRE) - ŞÖVALYE LİMANI – SİLİFKE - BİR KORSAN
GEMİSİ - YERLİ DÜŞMANLIĞI - POMPEİPOLİS – TARSUS -
ZAYIF KARŞILAMA - BİR GÖLÜN KEŞFİ - KAPTAN BEAFORT
YERLİLER TARAFINDAN YARALANIR – MALTA' YA
YOLCULUK**

XV. BÖLÜM

MALTA -İNATÇI ATEŞ -PALERMO' YA
 YOLCULUK-SEGESTE-AGRİGENTO İÇİN YOLA ÇIKIŞ -
 ARNAVUT GÖÇMENLER – SELINUNTO - SİCİLYALILARLA
 SEYAHAT – AGRİGENTO - TAPINAĞIN RESTORASYONU -
 SİRAKÜZA İÇİN YOLA ÇIKIŞ - SİRAKÜZA' DAKİ UĞRAŞLAR -
 AEGINA MERMERLERİNİN SATIŞI - ZANTA İÇİN YOLA ÇIKIŞ

XVI. BÖLÜM

ATİNA - BASSAE MERMER KAZISI - BRONSTEDT' İN
 TALİHSİZLİĞİ - BASSAE' DEKİ KORİNT SÜTUN BAŞININ
 KADERİ - ŞİDDETLİ HASTALIK - STACKELBERG' İN
 TALİHSİZLİĞİ - HUGHES VE PARKER İLE ARNAVUTLUK' A
 YOLCULUK - THEBES - LIVADIA - BEŞ TEMSİLCİ -DEVLETİN
 DURUMU - LIVADIA TÜCCARLARI - DELPHI – SALONA –
 GALAXIDI - PATRAS – PREVEZE – NICOPOLİS (NİĞBOLU) –
 ARTA – VEBA - YANYA

XVII. BÖLÜM

ALİ PAŞA - PSALLIDA – EUPHROSYNE - MUHTAR - SULİ İÇİN
 YOLCULUK BAŞLAR - CASSIOPEIA - NEHİRİ GEÇEMEMEK -
 YANYA' YA DÖNÜŞ - ATİNA' YA GERİ DÖNMEK İÇİN AYRILIR

- PİNDOS' U KARDA GEÇMEK - MALAKASH – SOYGUNCU –
 METEORA - TÜRK KURALLARI – MANASTIR - TIRHALA,
 PHERSALA, ZITUNI, THERMOPYLAE VE LIVADIA' DAN
 ATİNA' YA

XVIII. BÖLÜM

ATİNA - PHIGALEIAN MERMERLERİNİN SATIŞI İÇİN ZANTA
 'YA YOLCULUK - ATİNA' YA GERİ DÖNÜŞ - ATEŞ - SPENCER
 STANHOPE- MARATHON' A GEZİ - RAMAZAN - KIRSALDA
 YAŞAM – SALAMIS' TA PİKNİK - PANATHENAIC FRIEZE -
 AEGINA' YA GEZİ - İTALYA İÇİN ATİNA' DAN AYRILIŞ

XIX. BÖLÜM

NAPOLİ- POMPAİ- ROMA-ALMAN RESTER -ROMA' DAKİ
 SOSYAL BAŞARI - FLORANSA İÇİN AYRILIŞ - BARTHOLDY VE
 NIOBE GRUBU - LADY DILLON -WELLINGTON SARAYI –PİSA -
 KUZEYE YOLCULUK - STACKELBERG İLE TEKRAR
 KARŞILAŞIR- FLORANSA VE ROMA' YA GERİ DÖNER - EVE
 GERİ DÖNÜŞ - SONUÇ

“ 1

GÜNEY AVRUPA VE DOĞU AKDENİZ SEYAHATI

BÖLÜM I

PLYMOUTH İÇİN LONDRA’ DAN AYRILIŞ - SEVKİYAT GEMİSİ - FRANSIZ ÖDÜLÜ – MAHKUMLAR - BİR ALARM – CADİZ – MALTA - GEMİDE YAŞAM – ÇANAKKALE - İSTANBUL İÇİN TEKNE

14 Nisan 1810 Cumartesi günü cebimde masrafları ödeyecek 200 l. ile Londra’ dan başladım. Bay Hamilton adına, İstanbul’ daki büyükelçimiz Bay Adair’ a sevkiyatı gerçekleştirmekteydim, böylece niyetlendiğim seyahatin en uzak noktasına makul güvenlik içinde serbest geçiş imkânına sahiptim. İyi bir arkadaşım ve ustam olan Bay R. Smirke, Salisbury’ e kadar bana eşlik etti, orada biraz oyalandık, fakat seyahatimin kalanında, gece ve gündüz, tek bir dakika bile kaybetmedim. Yine de, devlet görevinde, birinin hiçbir iş için bir yerde duramayacağını unutmuştum, ve Plymouth limanındaki Amiral tarafından yolculuğum hakkında çapraz sorguya çekildiğim zaman çok garip hissettim.

“ 2

Varışımın ertesi sabahı, yani 6 Nisan günü, beni taşıyacak gemiye bindim. Devlet tarafından kiralanan Black Joke isimli yelkenli ufak bir sevkiyat gemisiydi. Çok eskiydi çünkü 1797 yılında Camperdown savaşında bulunmuştu, fakat temizliğinden ve düzeninden etkilendim. On silah, otuzbeş adam, bir koyun, iki domuz ve kümes hayvanlarına sahiptik. Komutanın ismi Bay Cannady’ di ve Cadiz filosuna katılması için iki genç denizciyi götürüyorduk.

19’ una kadar yelken açmadık. Açık denize çıktığımız zaman, iki genç gemici ve kaptanımız da çok hastaydı.

Üçüncü gün, 22 Nisan, Pazar günü, akşam yemeğindeyken lostromo aniden bağırdı. ‘Yelkenli, ilerde!’ Bunun ne olabileceğini görmek için yukarı koştuk. Geminin iki direkli bir ticaret gemisi olduğu söylendi. Aynı zamanda, aldatma durumuna hazırlıklı olmak için, her şey hazırlandı. Sonra ona yaklaştık ve kaptan gemiye gitti. Az sonra iki tabancanın patlama sesini duyduk. Yüzlerde büyük bir şaşkınlık ve gerilim vardı. Kaptanın bir trompet ile onun Fransız bir korsan tarafından ele geçirilmiş, pamuk, incir ve diğer şeylerle yüklü İngiliz ticaret gemisi, Fiale (sic)’ den Frances, olduğunu haykıran sesiyle rahatlayıncaya kadar şaşkınlığımız büyüktü ve o artık bizim ödülümüzdü.

“ 3

Bu sözler denizcileri tahmin edemeyeceğiniz kadar sevindirdi. Kaptan gemiye tekrar geldiğinde, iki el atışın Frances’ ın kaptanı tarafından doğrultulan silahtan geldiğini ve olacakların korkusuyla ateş edildiğini öğrendik.

Hepsi pejmürde sekiz adamlı Fransız mürettebatı gemiye getirildi. Başta biraz isteksizlik gösterince, Cannady onlara bir pala ile ulaşmanın uygun olduğunu düşündü ancak hiçbir direnişte bulunmadılar. Onlarla birlikte bir İngiliz çocuk, Frances’ ın sahibinin oğlu geldi ve ondan geminin alınmasıyla ilgili ilginç bir bilgi edindik. Babası gemiyi kaybetmeden kısa bir süre önce ona sahip olmuştu, çocuk görülesi güzel bir toparlanmayla sevinç gösterdi, fakat Fransızları bize anlatırken sözlerini özenle seçti. Ona çok iyi davrandıklarını ve onların iyi denizciler olduğunu söyledi. Ödülün üç dört adamla, Plymouth’ daki başkanlarına gönderilmesine karar verildi. Eve birkaç kelime gönderme fırsatı buldum, ve gemi gitti. Doğru bir rüzgârla bir saat içinde gözden kayboldu. Gemimizde Fransızca konuşabilen tek insan ben olduğum için, mahkumları sorgulayan tercüman yapıldım. Verdikleri bilgi doğru ise, kurtarmanın sekizinci bölümünde yetkili denizcilerimiz 3, 6457.los.Sd paylaşacaktı. Cannady şansımızdan ve daha fazlasına hazırlıklı olmamızdan bahsederken, ödül paramızı kolladığımı düşünüyor olabileceği korkusuyla, arzu ettiğim tek iyi şeyin İstanbul’ a güvenli ve hızlı geçiş olduğunu söyledim.

“ 4

Eğer gerçekten bir paya sahipsem, payımın ne olacağını bilmiyorum, ama eğer sahipsem, onu nasıl en güzel şekilde kullanacağımı düşüneceğim.

Yoksul Fransızlar çok sefildi, ve ben, kısmen acımadan, daha çok konuşmak istediğimden onlarla arkadaşlık yaptım. Adamlarımızdan çok farklıydılar. Çok kirli, aslında pis, düzensiz bir kılık içinde, rastgele aylak aylak dolaşıyorlardı. Bu yüzden denizcilerimiz bu konuda yüksek sesle ve daha çok şikayet ediyordu. Dün onların üçünü oturup büyük bir hevesle bir yığın okunacak metinle ‘Te’lmaque’ (bak hele!) gördüm ve onlar beni çizerken gördüklerinde, çizdiklerimi görmek için yanıma doğru emeklediler. Arkadaşlarımdan biri, diğerlerinden daha seçkin olan ve daha iyi konuşan Esprit Augin’ di. Yoruluncaya kadar konuşuyorduk. Bir mahkum olmasından dolayı kederli ve durumunu diğerlerinden daha fazla hissediyor görünmesine rağmen, ertesi gün büyük bir zevkle toplardan, maskelerden, gezilerden bahsetmeye başladı. Ben bile bir anda güvertede ‘pas seula’ sahip olmalıyız diye düşündüm. Bana hiçbir şarkının sonunu söylemedi. Yaşam dolu olduğu kadar gururluydu da. Grubun yakışıklı, zeki görünümlü Jean Requette isimli gencine çizimini yapmak istediğimi söyledim. İçini çekti ve ‘Moi je ne suis pas joli’ dedi.

“ 5

Diğer şeyler arasında, Augin tekrar özgür olacağına dair büyük umutlara sahip olduğundan bahsetti, bunun için iki korsan firkateyni vardı ve bu 29 Pazar günü meydana geldi, lostromonun bağırdığını duydum ‘iki yelkenli ilerde!’ onlarla karşılaştığımızı emindik. Tüm umutlar bir anda yerle bir oldu, ve iki korsan gemisi olduğuna emin olduk.

Rotamızı değiştirmek için çok gururlu olduğumuzdan, koruduk, hemen yanımıza geldiler. Onlara özel sinyaller yolladık, ama güneş alçak bir konumda ve hemen onların arkasında olduğundan cevabı ya da hangi renkleri attıklarını fark edemedik.

Bunun üzerine, eylemi başlatmak için emirler verildi. Bir dakika içinde her şey hazırıldı. Denizciler gömleklerini çıkardı ve silahlar dışarı koşuldu. Greville ve ben tüfek ve tabancaları yüklendik. Her adam yerini aldı. Ben geminin kıç noktasından

sorumluydum. Bir an için her iki tarafta da ölü bir sessizlik oldu, yoğun bir gerilim anından sonra kaptanımız onlarla konuştu ve cevap (sevindirici olarak) İngilizce olarak geldi. Bordeaux' e giden Fransızları arayan Guernsey' den, Iris ve Matchless korsanlarıydı.

“ 6

Bir tekne gemiye geldi. Güvertemizi görecekları ve sevkiyatın nasıl olacağını bildiğim için üzgün değildim. Sizi korkulardan uzaklaştıran, savaş için hazırlık yapmak harikadır. Yapacak bir şey olmadan uzaktan izlemek zorunda kalsaydım, çok korkmuş olabilirdim.

Bu yanlış alarmdan sonra, her zaman kurula uygun bulduğumuz bir tüccarla olan toplantımız dışında Cadiz' e olaysız gittik. Cadiz' de karaya gidemedim ve bunun için asla pişman değilim fakat yelkenlinin sevkiyatıyla Malta' ya ilerlemesi hakkında deniz yetkililerinin emirleri kesindi. Filo ile mahkumlarımızı emanet bıraktık.⁴¹

Black Joke' un sonraki durağı mektupları ve sevkiyatı teslim edeceği Cebelitarık' tı. Black Joke orada sadece dört ya da beş saat kalmasına rağmen, Cockerell karaya gidebildi. Çünkü o gün pazarın kurulduğu gündü. Cebelitarık manzarası ve yabancı bir ülkede ilk kez bulunmanın verdiği zevk ile sarhoş olduğu anlaşılmalıdır. O sadece genç bir seyyah gibi coşkuluydu.

“ 7

Denizcileri izlemeyi seviyordum. Çoğu çok iyi adamlardı, defterimi onların ve Fransızların çizimleriyle neredeyse doldürmüştüm. Portrelerini yaptığım zaman, bu onlar üzerinde çok gülünç bir etkiye sahipti ve at eti yediklerini düşündüğünüz büyük kaba adamlar cilveli bir bayan gibi mahzun gözlerle aptalca sırtıyorlardı. Zaman öldürme yolları harikaydı. Bazen beraberce, önemsiz bir amaçla, saatlerce sert bir tahta parçasını yonttuklarını görebilirdiniz. Başka bir zaman, talihsiz küçük bir kuş gemiye gelirse, yoruluncaya kadar gözleriyle onu takip ediyorlardı. Aralarında akşamları bize şarkı

---

⁴¹ İngiliz filosu, Cadiz' i Fransızlara karşı savunmak için İspanyollar ile işbirliği içindeydi.

söyleyen harika şarkıcılar vardı. Şarkıların tadı aynı anda yaklaşık iki yüz mısrayı söylemek gibiydi.

Bana bir şarkıyı üç yüz kez söyleme başarısında buldukları söylendi. Onu bir daha asla duymayacağımızı umut ediyorum.

Bir gecede Malta' ya ulaştık ve bu sabah teslim aldığımız sevkiyatı bekledik. Merhametsizce gönderildiğimiz her yerde, yetkililer öyle istekliydi ki hiç vakit kaybedilmedi. Getirdiğimiz sevkiyatın son derece önemli olduğu söylendi, ama tüm postacılar gibi, getirdiğimiz mektubun içeriğini hakkında hiçbirşey bilmiyorduk. Sadece sevinci görüyorduk ve Kaptanımız General Oakes' i⁴² memnun edeceğimizi umuyorduk. Ayrıca Fransızların Sicilya' ya ilerlediklerini duyduk.

“ 8

Buradaki liman ödüllerle doluydu. Bu sabah mermi delikleriyle dolu bir firkateyn geldi. Taranto' dan gelen bu brig, bir firkateyn, iki direkli yelkenliyi ve iki briği gölgede bıraktı. Black Joke' un Malta' dan İstanbul' a ulaşması bir aydan fazla sürdü.

Zamanında evden yazılan pek çok mektup Black Joke' un dönüş yolculuğunda gönderildi. Mektupların neden ulaştırılmadığı anlaşılacaktı. Bazı notlar diğer yollarla gönderilmişti. Bunların arasından şunu aldım.

‘Malta da bir kaptan bulduk. Ragusa' ı düşkün bir kaptandı. Fransızcama rağmen, ilk adımı İtalyanca yaptım, Fransız mahkumlarda olduğu gibi bunu bir avantaja dönüştürebilirdim, tek iletişim aracımız olan işaret ve yüz buruşturma olduğundan başka hiç dil bilmeyen adam bizi tehlikeli denize yönlendirebilirdi.’

Başlangıçta rüzgârımız güzeldi ama Mora' ya yaklaştıkça kötü esmeye başladı ve bizi Zanta yakınlarına sürükledi. Bir eski yazar gününü şöyle not eder ‘Civarda denize açılana izin ver, Teenarus (Matapan) son bir elvada der tüm tanıdıklarına.’ Hala tehlikedeydik. İlk neden Taydetus etrafındaki hortum, diğer neden ise Mainiotes korsanlarının gaddarlığıydı.

---

⁴² Sonra Sir Hildebrand Oakes, Bart, G. C. B. Hindistan, Mısır, Amerika ve diğer yerlerde görev yaptı.

“ 9

Güvenli bir şekilde geçtik, fakat kaptan ve mürettebat ile akşam yemeğindeyken, bir İngiliz savaş briğinin ele geçirildiği haberinden bahsedildi. Kaptan bizi nöbete koydu. Tüm gece gözetlemedeydik ve saatlerce pür dikkat etrafa baktık. İstanbul’ a giden on altı Yunan yelkenlisi ve meyve yüklü Türk tekneleriyle Hellespont’ a nasıl giriş yaptığımızı asla unutmuyacağım.

Bizim güney deniz teknelerimizle kıyaslandığında, yönü ve şekilleri değişen, beyaz yelkenleri, boyalı yanları ve zarif şekilleriyle hiçbir gemi bu tekneler kadar hoş olamazdı. Bizim kahraman beyaz yelkenimiz, onları geçti. Geçerken, salatalık ve başka meyveleri iyi niyetle gemimize fırlattılar.

Kuzey kısma yakın, ikinci kaleden uzak olmayan bir yere demir aldık. Gördüğümüz bir kaynaktan su almak için kıyıya gittik. Akşam, hoş bir çınar ağacının gölgesinde, zarif mimarili çeşmesiyle, mermer ile çevrelenmiş bir havuzun yanına, rengarenk halılara heybetli Türkler oturmuştu. Silahlı ve hoş giyimliydi. Kendi halinde, sakin çehreleri onlara yaklaştığımızda bile ifadesizdi.

İçlerinden biri konuştu ve yakına gelmem için işaret etti. Yaklaştım, kibar bir tavırla yanına oturmamı buyurdu ve bana tüttürmem için uzun bir pipo uzattı. Biraz duraksamadan sonra sorular sordu cevaplayamayınca güldü. Jestlerinden ve İngiliz kelimesinden uyruğumuzu bildiklerini anladım.

“ 10

Resmi izne baktılar ve gri dokuma paltomun kalitesine hayran kaldılar. Bir süre sonra kalktım ve onları başımla selamlayarak yanlarından ayrıldım. Nezaketleri ile büyülenmişim. ‘Arap gecelerinin’ bir manzarası içinde kendimi hayal ettim.

Kısa bir süre sonra konsolos ve oğlu bizi ziyaret etti. Daha sonra onların Yahudi olduklarını öğrendik. Fakat yakışıklı görünüşleri üzerimizde büyük bir etki bırakmıştı. Dalkavuk Yahudi karışımlarına rağmen Türk asaletleri onlar hakkında olağanüstü bir fikir oluşturdu. Konsolos hemen benim bir İngiliz asilzadesi olduğumu anladı. Cebinden oymalı bir taş çıkardı ve onu kabul etmem için ısrar etti, itiraf etmeliyim ki bunu red

edemezdim. Nezaketi karşısında hislerimi göstermek için endişeliydim. En iyi Dartford poundunu ısrarlarımla kabul etti. Fakat aynı zamanda, anladığım kadarıyla, oymalı taşı için ödeme yapmayı kastetmediğimi umduğunu ekledi.

Karmaşanın üstesinden geldim ve nezaketimin bu şekilde kaba bir minnet ifadesi olarak anlaşılmasına şaşırđım. Tüm bunları yaşamamak için dünyaları verirdim. Elbette utancım oldukça gereksizdi. Bu küçük tecrübe bana doğu insanının sığ kurnazlığını öğretti, geriye dönüp baktığımda saflığımı ve aynı zamanda toyluğumu düşünüp gülüyorum.

“ 11

Ertesi gün Kaptan Cannady ve ben, sevkiyat ve bavullarımızla, Black Joke' un başkente yaklaşmasına izin verilmemişti,⁴³ İstanbul' a gitmek için bir reis ve on iki adamla bir Türk teknesine bindik. Kendimi ilk kez tamamıyla İngiltere' den ayrılmış hissettim.

Rüzgâr ve akıntı bize karşıydı ve ilk günün akşam saatlerinde karaya gitmek zorunda kaldık. Abydos' un karşı kıyısında çadırımı kurdum. Bu durum, güzel bir arap atı üstünde gelen ağanın dikkatini çekti. Kim olduğumuzu ve ne yaptığımızı bilmek istedi. Bir ateş yaktık ve tüm gece etrafında oturduk ve sanki tiyatroydaymışım gibi hissettim.

Tuhaf sakallı yüzler ve acayip kostümler arasında yabancı topraklardaki ilk gecem alevler ile aydınlanıyordu. Yatağı red ettim ve bir kilim üzerinde uyudum, fakat ertesi gün halsiz ve yorgun düştüğümü fark ettim.

Sonra sert zemin üstünde yatmaya alıştım ve bir zaman sonra üç ay boyunca banyo olmak dışında elbiselerimi çıkarmadan ve kürklü mantom dışında herhangi bir yatağa sahip olmadan uyudum. İkinci gece Gelibolu' da uyuduk ve tamamen, kuvvetli rüzgâr nedeniyle, İstanbul' a varmak için en az beş günümüz daha vardı.

---

⁴³ O günlerde, aslında daha sonrasında da, hiçbir savaş gemisinin İstanbul' a gitmesine izin verilmezdi.

“ 12

Bizim Türkler lütufkar ve neşeliydi, ama çok az disiplinliydi ve yaptıkları işi nezaketle yapıyor görünüyorlardı. Bize Türkçe şarkılar söyleyen reis vakur ve hafif yaşlı bir adamdı.

Güneş yükselirken İstanbul' a yaklaştık ve güneş camilerin, minarelerin, altın noktalar ve hilallerin, boyalı evlerin, büfelerin ve bahçelerin görkemli yığınları üzerinde parlıyordu. Bizim Türkler 'Stamboul, guzel azem Stamboul!' diye bağırarak, daha çok kürek çektii. Yaklaştıkça sahne daha göz kamaştırıcıydı. Kalabalık limana girince, manzara ezici bir hale geldi. Kolumun altındaki sevkıyat beni bu rüyadan uyandırdı. Kırk gün boyunca, gemide zaman harcadıktan sonra kasvetli Londra' dan bu fantastik cennete atladım.

Tekneyi terk ettim ve bir an önce sevkıyatı teslim etmek üzere İngiliz Sarayı' na doğru yürüdüm.

“ 13

BÖLÜM II

İSTANBUL - BLACK JOKE' UN ELE GEÇİRİLMESİ - İSTANBUL' DA YAŞAM - TEHLİKELER - ARKADAŞLAR - KAYMAKAMIN DİNLEYİCİLERİ - BOĞAZDA GEZİNTİ

İlk günler yazarak, komisyonu yürüterek ve sevkiyatlarla ilgilenen Cannady' nin ihtiyaçlarını karşılayarak geçti. Zavallı yaşlı Black Joke Cezayir dışında biri on, diğeri sekiz silahlı kişiden oluşan iki Fransız korsan gemisi tarafından ele geçirildi. Kürekçiler ve çok sayıda adamın getirdiği kaçınılmaz avantajla, hareketsiz kalmış bir şekilde, küçük tekneler tarafından her bir taraftan saldırıya uğramıştı. Cannady tarafından cesurca savunulduktan sonra, kendi cinsindeki teknelerle birlikte akıntıya kapılarak gitmişti ve çok eski bir tekne olduğu için silahları boşaltılırken parçalara ayrılmıştı. Onunla birlikte, birkaç Türk yapımı cüzdan, ıvır zıvır, arkadaşlarımıza aldığımız hediyeler ve 300 lira ödediğim iki güzel halı da gitmişti. Kumandan için hazırladığım benzer bir hediye ve o zamana kadar yazılmış tüm mektuplar ve yapılmış taslaklar Westbourne' de yer alacaktı.

“ 14

Bay Adair⁴⁴ ve Canning⁴⁵ çok kibardı. Akşam yemeğini sık sık sarayda yiyordum, bu tarz camiayı pek sevmesem de, dostluğumuzu sürdürmek için çaba sarf etmediğimden, bunu son derece yararlı buldum. Her durumda kibar olan Bay Canning buradaki ilginç binalar kadar, camilerin içindeki değerli çizimlerin, bazıları daha önce hiç çizilmemişti, geniş bir koleksiyonunu ödünç verme lütfunda bulundu.

---

⁴⁴İngiliz Büyükelçisi, sonra Sir Robert Adair.

⁴⁵Stratford Canning (1776- 1880), sonra Viscount Stratford de Redcliffe. O zaman Büyükelçilikte sekreterdi, ve sonra ünlü Bab-ı Ali Büyükelçisi.

Bay Adair kısa bir süreliğine ayrıldığında, İngiltere' ye gönderilmişti, bunları kaydetmek için işe alınmışım. Pencerelerin çizimini yaptım, fakat başarısız oldum. Hiçbir Yahudi ve Hristiyan bu nedenden dolayı beni evine kabul edecek kadar cesur değildi, bu yüzden bunu anılarımda yazmak zorundayım. Anılarımı yazdıktan sonra, evde geliştirdim, ve daha fazla not ekleyerek ve çizimi bitinceye dek tekrar tekrar geriye dönüş yaptım. Bay Adair' in fermanının avantajıyla camileri görmek için tam vaktinde buraya geldiğim için çok şanslıydım.

“ 15

Büyükelçiye bir kereye mahsus verilmiş büyük bir imtiyazdı, ve Bay Adair gitmeden buna sahip olduğu için, kendini çok şanslı sayıyordum; fakat onları çizmenin imkânsızlığının beni üzdüğünü söyleyebilirim. Hasta ruhlu ve barbar görünüyorlardı. Lord Byron ve Bay Hobhouse' da ⁴⁶ gruptaydı.

Şimdi, inanıyorum ki, Türkiye' de tamamen demode olan, at sırtında mızrakla dövüş taklidi olan Cirit, genç Türkler arasında hala en önemli eğlenceydi, ve Cockerell Ciritin Pera yakınlarında açık bir alanda ve bir parkta oynandığını ve gidip onu izleyeceğini söyler.

Bir gün, İngiliz seyyah olan bir arkadaşım beni yeniçeri koruması olmadan İstanbul' u gezmeye ikna etti; fakat başımıza gelen olaylardan dolayı pişman oldum ve bu olaylar Türkler hakkında bir fikir oluşturdu. Sarayın kapısına kadar yürüdük, önünde içinde çok güzel bir çeşmenin olduğu bir alan vardı, bu hoş çeşme öyle etkileyiciydi ki yanına gidip mermer heykeli, boyamasını ve yıldızları incelemek için kendime engel olamadım. Bunun üzerine sarayın kapısında duran yaşlı bir Türk muhafız öfkeleni, sanırım, küstahca bu kadar yakına gelmemden dolayı, düğümlü uzun bir sopayla hızlı adımlarla yanımıza geldi, anlamadığım bir dilde azarladı, fakat bizi kovduğu açıktı.

---

⁴⁶John Cam Hobhouse (1786- 1869), sonra hükümet görevlisi.

“ 16

Kaçabildiğim için memnun olmalıydım, Türklerin ve etrafta duran diğerlerinin varlığı kurban olacağımı anlamamı sağladı. Gururu bir kenara bıraktım. Elimi pes ettiğimi göstermek için salladım, yapabildiğim en saygın şekilde yavaşca geri adım attım. Arkamdan Türkün çok hızlı ve gürültülü bir şekilde geldiğini duyuyordum. Bir darbeye karşı, sırtımdaki kasların nasıl gerildiğini asla unutmayacağım. Düşmedim, sakinliğime şaşırı, geri çekilmem onu memnun etti ve vazgeçti.

Bir süre sonra, enseme kızgın bir nefes hissettiğimde, caminin avlusuna doğru ilerlemiş, mimari güzelliğine bakıyordum. Aşağı baktım, tüm yüzü tüylerle kaplı, güçlü, küçük bir figür vardı. Öyle tarifsiz tuhaf orantıdaydı ki neredeyse gülüyordum onu durdurmak için elimi kaldırdım, bu sırada şans eseri birkaç Türk geldi ve saldırganı yatıştırdı. Bu bir deliydi. Türkler arasında onlara özgürlüklerini vermek gelenektir. Onlar genellikle camilerin civarında takılır ve buralarda görülürdü. Bu şansız yürüyüşümüzde bir nahoş olay daha oldu. Halılara bakarken hizmetkârım Dimitri’ nin sarardığını fark ettim. Ayakta duramayacak kadar kendini güçsüz hissettiğini söyledi. Vebaya yakalanmış olabileceğini düşünüyordu.

“ 17

Pazarın çıkışına kadar onu destekledim, fakat sonrasında eve gidinceye kadar onu bir kol mesafesi uzaklığında tuttum. Onu yatağa gönderdim ve tepeden tırnağa soyundum ve sigara içtim. Sarayda yemek yiyecektim ama özürlerimi ilettim. İngiliz konsolosu, sevgili Morier ile karşılaştığımızda, her ne kadar hiçbir hastalığı olmasa da, onunla el sıkışmayı red ettim, güldü akşam yemeği için sessizce beni evine götürdü. Dimitri sonrasında görüldü, oldukça iyiydi. Fakat iğrenç bir gün olduğundan bu durum akılda kaldı.

İstanbul’ un 1810’ daki olağan görüntüleri günümüzle aynıydı. Dans eden dervişler, dönen dervişler, Türk hamamı ve padişahın camiye ziyareti... Bunlar her seyyahın gördüğü ve genç olanların da zaman ayırma görevi olduğu şeylerdi. Bunların Cockerell tasvirlerini yazmayacağım. Sadece sonuncusu günümüzden tamamen farklı olabilir. Yeniçerilerin ürkütücü kostümleri dikkat çekiciydi. Her Türk erkeği sarık

giyerdi. Görülmeye değeri. Günlük umumi ve sıradan başlık fes yerine yeniçeriler ortasında belli yükseklikte, söğüt gibi geri düşen tüylerin olduğu ve kocaman yer kaplayan tek bir şapka giyerdi.

“ 18

Bu durumda yaklaşık elli yeniçerili ellerinde değneklerle padişahı çevrelerdi. Hiç şüphesiz ki çok çarpıcı bir etkiye sahipti.

Birkaç iyi arkadaş edindim. Bir tanesi Canning için camileri yapan Yunanlı bir ressamdı. Birkaç defa birbirimize gidip geldik. Osmanlı tabiriyle oldukça sıkı fıkı olduk. Birbirimize hayrandık. Ona küçük Hint mürekkebi ve iki İngiliz kalemi hediye ettim. Ziyaretlerinde oldukça özenliydi benim gibi bir uzmandan, sanatın sırlarını keşfetmeyi umduğunu itiraf etti. Diğeri ise birkaç gün önce odama gelen şöhretimi duyup ziyaretime gelmeye ikna olduğunu söyleyen uzun gri sakallı, yaşlı bir beyefendi. Ressamdı. Ona boyalarımı ve malzemelerimi gösterdim. Bu onu çok memnun etti. Ona henüz ziyarette bulunmadım fakat en kısa sürede yapacağım. Resimlerini çizeceğim evler ile beni tanıştıracaktı. Bir çok güzel kitabı ve çizimi olan en zarif ve iyi arkadaşımı Sicilya elçiliğinde buldum. Çokça birlikte olduğum bu genç beyler Bay William Ingilby; İngiliz mimar Foster ve Selanik konsolosunun oğlu olan eğlenceli bir genç Bay Charnaud idi. Sık sık akşam yemeğinde buluştuk fakat daha fazla görüşmek için hepsi mimar Foster bile oldukça isteksizdi. Eğer isteseydim, Fransızca konuşan bir sürü Yunan ve Ermeni tanıdığım olurdu.

“ 19

Eşleri oldukça hoştu. Fakat şunu da belirtmeliyim ki onlar arasında vakit harcayamazdım.

Asla Adair gibi bir adam göremeyeceklerini söyleseler de, Canning burada tüccarlar arasında en sevildi. Bence kabul görmek için oldukça heybetliydi.

Türkler arasında, ilginç zamanlardı. Herkes telaşlıydı. Ordunun sesi her sokaktaydı. Padişah gelecek hafta Rusya ile savaşa girecekti. Alayı oldukça görkemli

olacaktı, fakat oldukça umutsuzdular. Türkler imparatorluğun Mehmet ile sona ereceğine dair kehanette bulunuyorlardı ve son padişahın hiç çocuğu yoktu.

Edirne' ye ilerleyen askerlerin sayısı inanılmazdı. Böylesine barbarlık ve disiplin yoksunluğu, görene, haçlı seferlerinde bile böylesi olmaz dedirtirdi. Fakat inanılmaz biçimde ilginçtiler. Ülkesini savunmak için görevlendirilen bir savaşçı (Hiçbiri zorlanmamıştı, sadece imparatorluğun selameti için Türkler doğal olarak bu şekilde davranırdı.) hükümete gider ve amaç için ihtiyacını karşılayabileceği her ne varsa bunu talep ederdi. Orduda ya da cephanede alabileceği 200, 300 kuruşu alırdı. Silah; pala ve kullanışlılığından ziyade, gümüş kakmasından dolayı daha sık tercih edilen tüfekten ibaretti. Belirgin bir kıyafetleri yoktu.

“ 20

İstedini giyer ve canı ne zaman isterse giderdi. Hükümet ihtiyaç durumunda onu bulurdu. Onu her yerde görebilirdiniz gölgede bir yere veya bir çeşmenin yanına yaslanmış haydut gibiydiler. Aslında eğer sizi kasabanın dışında yakalarlarsa, öyleydiler de, en kötü zalimlikleri yapar ve hırsızlık ederlerdi. Şu zamanda ülkede seyahat etmek diye bir şey yoktu. Sokakta bu başıboş kabadayılarla karşılaştığınızda, en hor aşağılamayla size bakarlar ve her zaman onlara yol vermenizi beklerlerdi. Türkler henüz istilacı havalarnı kaybetmemişlerdi, fethedilmiş köleler olarak gördükleri Yunanlılara hor bakmaktaydılar. Bu o kadar kuvvetli bir histi ki, sanki ülkelerini yeni kaybetmişlerdi. Ertesi gün surların arkasındaki bazı kalıntıları çizmeye gittim fakir bir Yunanlının bahçesinden biraz meyve topladık. Bunlar için ödeme yapmak istedik fakat büyük bir nezaketle daha fazla yememiz için ısrar etti ceplerimizi salatalık ile doldurdu ve Hristiyan olduğumuzu ve para alamayacağını söyledi.

Bu ülkedeki Frenkler arasında İngilizler en iyi üne sahipti.

Diğer bir gün rehberimiz sarhoş bir yeniçeri tarafından hakarete uğradı. Rehberimiz ona cevap verince, yeniçeri geldi ve kılıcını çekip onu tehdit etti. İngiliz' e böyle bir davranış için şaşırıldığını söyledi fakat yeniçeri onun Fransız olduğunu gelmezse ve yeniçerinin oturduğu sokakta sürünmezse, ordan geçemeyeceğimizi bildirdi.

“ 21

Şans eseri sarhoş olmayan başka bir yeniçeri geldi onu kenara çekti. Bu tartışma nasıl sona erdi bilmiyorum. Türklerle işbirliği içinde olan Sir Sidney Smith ile alakalı olduğunu duydum. Bu durum İngilizlere itibar kazandırmıştı. Onu gören her Türk bununla övünürdü. Ne zaman bir askerle karşılaşsak diğer soru Sir Sidney Smith’ i tanıyıp tanımadığımız oluyordu. Her zaman ‘Evet’ derdim. Ertesi gün bir Türk’ ün dünyada iki general var biri Sir Sidney Smith diğeri ise tek gözlü kaptan Lord Nelson dediğini duyduk. Türkler cesaretine olduğu kadar Sir Sidney’ in Türk kıyafeti giymesine de öyle hayrandı ki Sir Sidney onları memnun edecek her şeyi yapabiliirdi.

30 Temmuzda Veziriazam ordusu ile uzaktayken, Canning yerine geçen kaymakamın dinleyicisine sahipti. Bir İngiliz olarak görevimin dinleyici olarak katılmam olduğunu düşündüm. Bu nedenle sekreterine gidip düşüncemi ilettim. Diğer hiçbir İngiliz seyyah böyle düşünmemişti. Sanırım Canning doğru şeyi yaptığımızı düşündü. Çünkü dinleyiciler arasındaki İngiliz bir beyefendiye kürklü bir palto hediye edilmesini buyurdu.⁴⁷ En yakışıklı dört kişiden biriydim, diğerleri sıradan görünümdeydi.

“ 22

Sokaklar boyunca sürdük, dar sokaklarda görülen halktan büyülenmiştik, durdukları çatıdan üzerimize düşüverecek gibydiler. Yolda Padişah’ ın ayrılışını bekleyen ve şehir için mücadele eden bir grup askerle karşılaştık. İyi görünmek için çaba gösteren askerlerden birisi, kılıcını omuzunun açık bulunan bölümüne doğru çekti ve kabzasını da koluyla kavradı. Bunu gördüğümüzde, yaradan akan kanın pıhtılaşmasının ve kurummasının üzerinden sadece birkaç saat geçmişti. Bundan dolayı yakılmış Bab-ı Aliye doğru değil de kaymakamın şuanda ikamet ettiği saraya doğru devam ettik. Burda işgalcilerin ve Türklerin oluşturduğu kalabalığın içinde geniş bir merdivenden tırmandık. Tören çok kısaydı. Kaymakam ‘Maşallah! Maşallah!’ sesleri arasında göründü. Canning ve o yüz yüze oturdular, konuştular. Bence Canning mertçe ve çok güzel konuştu.

⁴⁷ Bir Türkün Hristiyan birine verdiği her hediye aşığılayıcı bir anlam vardır. Yabancı bir bakan Osmanlı saltanatına tanıtıldığında, elçi sarayın dış binasında bekletilir ve Despot 'Bu Hristiyan köpekleri besle ve giydir; sonra onları bana getir' diyerek edebi ifadesini duyurur. Akşam yemeğinin ve büyük elçilere verilen kürklü paltonun gerçek anlamı buydu. Beafort.

“ 23

Cevap verildikten sonra, sadece temsilcimize kahve, tatlı ve kolonya getirildi. Pelerinlerimizi giyip Pera' ya geri döndük. Daha sonra sarayda akşam yemeği yedim. Bu esnada benim de boğazda gördüğüm on altı iyi durumdaki yelkenliden üçünün kötü bir halde geri döndüğünü duydum. Ruslar beş yelkenli, iki korvete sahipti ve henüz en iyi antlaşma onlardaydı. Bu durum Türk denizcilik disiplini nasıldır gösterir.

Büyükdere - Burada tüm yabancı elçiler ve tüccarlar ikamet ederdi. Yanı başındaki Tarabya' da ise Yunan prenslerin sarayları (Renksiz ya da sadece siyah olarak boyanmasına izin veriliyordu.) vardı. Lady M. W. Montagu' nun Belgrad hakkında bahsettiklerini görmek için oraya gittim. Yurtsever bir gururun coşkusuyla oturdum ve bana onun evi olduğu söylenen binanın planını ve itinalı bir eskizini çizdim. Bunları bitirdikten sonra, evin Lady M. W. Montagu' nun⁴⁸ kocasının halefi olan oldukça sıkıcı bir adam Bay Richard Worsley⁴⁹ tarafından inşa edildiğini hatırladım. Bay Richard Worsley' in evi kimsenin ilgisini çekmiyordu.

Foster bana eşlik ediyordu. Oldukça dalgalı olan Karadeniz' in ağzında tekne yolculuğu yaptık ve karaya çıkmak için tekne kayalara yaslandığında büyük bir tehlike atlattım.

---

⁴⁸ Lady Mary Wortley Montagu (1689- 1762), ünlü 'Mektuplar' ın yazarı. Kocasını Edward Wortley Montagu İstanbul' a 1716' da İngiliz elçisi olarak gitti.

⁴⁹ 1751- 1805 seyyah ve antika koleksiyoncusu.

“ 24

III. BÖLÜM

İSTANBUL - ESKİZ ÇİZMENİN TEHLİKELERİ - TÜRK MİMARİSİ -BİR TÜRK TANIDIK – İSTANBUL’ DA TOPLUM - PRENS ADALARINI ZİYARET

Cockerell’ in annesi İngiliz bir hizmetkârı beraberinde götürmesini istedi fakat bu durum ailenin diğer kesimi tarafından red edildi. Bu nedenle Cockerell İstanbul’ da işe aldığı bir adamdan bahsederken şöyle yazar.

‘Dimitri bir hizmetkâr olarak bana oldukça uyuyor, bilgili, istekli ve kibar biri. Ayrıca seyahat etmeyi planladığım tüm ülkeler hakkında bilgisi var, savurgan değil ve tehlikeden korkmuyor. Onun çok küçük, hatta daha çok yumruğum kadar olduğunu itiraf etmek zorundayım. İsteddiği ücret yılda 60 liradan fazla. Fakat sanırım ben 45 veya 50 liradan az verebilirim, ve bu rakam olursa, sanıyorum ki onu işe almaya değer. Ne olursa olsun, o annemin beraberimde getirmemi önerdiği bana hiçbir yardımı olmayacak ve daha fazlaya mal olacak öyle bir beceriksiz İngiliz hizmetkârdan daha iyi olacaktır. Şimdilik iyi bir düzeyde yaşıyorum ki buna hizmetkâr dahil. Her şey en az Londra’ daki kadar güzel.’

“ 25

Size söylediğim çizimler bitti. Şimdi bir dizi saray ve kervansaray vb çizimi yapıyorum. Fakat bunları yaparken maruz kaldığım zorluk ve tehlikeye inanamazsınız. Aşağılama, bir Hristiyanın katlanması gereken bir şeydi. Belki de Türkler, Ruslar tarafından baskı altında olduklarından, şuankinden ne daha hassas ve kışkırtıcı durumda ne de daha az disiplin ve emir altında bir ülke asla olmadı. Sonuç olarak, yabancılara her zamankinden daha saygısız ve daha şüpheciler. Ertesi gün, bir dükkanın üst katında ilginç bir çeşmenin çizimini yaparken, hizmetkârım beni aşağıda kahvede bekliyordu. En az kırk Türkün içeri tek tek girip o gavurun kim olduğunu ve ne yaptığını sorduğunu söyledi.

Birkaç Bostancıya 5, 10 kuruş önerip beni şuanda kullanılmayan bir Padişah köşküne götürmesini istedim. Yaşlı adamlar riskten dolayı titredi. Fakat bizi götürdüler. Sanki ıssız bir yeri ziyaret etmeye değil de, hırsızlık yapmaya gitmişiz gibi onlarla çalmaya zorlandık.

Köşke doğru kürek çekerken baştan aşağı silahlanmış bir asker gördük. Çıplak ve yabani bir figür gibi olan kolları su kenarındaki Yunan ve Ermeni evlerine kürek çekiyordu. Hizmetkârım onun mesleğini biliyordu. İçeri girebileceği açık bir pencere arıyordu. Eğer sahibini bulursa, savaşa gideceğinden paraya gerek duyduğunu belirtip yüz, iki yüz kuruş talep edecekti.

“ 26

Zavallı adam boyun eğmek zorundaydı, böyle bir soyguncuyu öldürmek, yapabilse bile, evinin ve mahallenin yarısının yanma riskiyle birlikte, bütün alayın intikamına maruz kalmaktı. Yunan tavernacıları, bu alçakların kasıla kasıla içeri girecekleri, yiyip içecekleri ve hesabı ödemeyi red edeceklerinden şuan kapılarını açmaya cesaret edemiyorlar. Türkler, yine de, ordu konusunda hevesliydi. Ertesi gün, bir alayın albayı Tophane' ye doğru geçerken, ona dua etmek ve giysisini öpmek için acele eden insanlar gördüm. Onlar hayvanlarına son derece insancıl olmalarına rağmen, kavga etmeyi, ve eklemeliyim ki, kanı ve erkek - hemcinslerine zulmü seviyorlar. Yarası olan ya da yaralı burunlu kişileri belirtmeye gerek yok. Ertesi gün, hala iyileşmemiş ve pamukla pansuman yapılmış burnuna gelen sinekleri kendisinden uzaklaştıran bir adam gördüm. Beş kuyruğunu⁵⁰ görmek için sarayının kapısına kadar yürüdüğümde, suçluların başlarının konduğu taş blok vardı ve kan hala ordaydı.

En yüksek manada, mimaride, yani taşın en zarif inşasında, Türkler hiçbir gösterişe sahip değiller. Camiler önemsiz farklılıklar ile her zaman Aya Sofya kopyalarıdır ve hiçbir özgünlük iddiasına sahip değildir.

---

⁵⁰ At kuyruğu ölçütü, sultanın rütbe sembollerinden.

“ 27

Pazarlar büyük binalardır, fakat pek mimari özelliğe sahip değiller. Hastaneler ya da İmareter aynı boyuttadır (D’Ohson günlük 30.000 kişinin burada doyurulduğunu söyler, İstanbul’ da, bunlardan yaklaşık elli tane vardır) fakat sanatsal bir şeye sahip değillerdir.

Su kemerleri, son olarak, ya onarılanlar ya da eski Roma işi taklitlerdir.

Kalıcı bir karaktere sahip yapıların tümü kamu yapılarıdır. Evler geçici bir yapıya sahiptir. Bunlar çoğunlukla ahşap inşa edilir, ve çok az sayıda bölmeye ayrılır. Türkler bir odada yemek yer, içer, yaşar ve uyur. Divan, onların koltukları ve yatağıdır. Bu dolduğunda, onlar, her odada dolaplarda tutulan yorganı yere sererler ve yarı giyinik üzerinde uyurlar. Duvarlara süs olarak silahlarını asarlar. En yüksek rütbelerde bile bu şekilde yaşarlar. Erkekler gizlilik için istek duymaz, kadınların daireleri tamamen ayrıdır. Her evin kapsadığı alan büyük düşünülmalıdır. Genellikle ikiden çok olmayan tek kata sahiptir. Ahır, depolama, iş yeri olarak kullanılan zemin kat sütunları ile açıkta durur. Merdiven, genellikle dışardadır, Efendi’ nin dairesine açılan bir açık balkona kadar gider. Bunlar nadiren üçden fazlayı kapsar, konuk ve yaşayan için bir, diğeri iş ve yazım içindir ve üçüncüsü üst hizmetkârların kahve ve tütün hazırlığı içindir.

“ 28

Dediğim gibi, harem, ayrı bir avlu ve bahçe ile yüksek bir duvarla ayrılır, ve genellikle, sokağa çıkar fakat dışarıdan birinin tüm görebildiği yüksek duvarlar, aldatan gölgeli bir avlu ve geniş bir kapıdır. Beyefendilerin odası ise sondadır. Bazen avluda, manzarası olan biraz yüksekçe bir köşk olur. Fakat bir Türkün evi dıştan hiçbir mimari etki taşımaz.

Türk mimarisi olarak adlandırılan her şeyin gösterildiği süs yapıları içerisinde, çeşmeler, büyük köşkler ve yazlık konutlar bulunmaktadır. Çeşmeler, genellikle kare haznelidir, hakiki Türk zevkinin tümü ile dört tarafı mermer ile zenginleştirilmiş, oyulmuş, tablalı ve yaldızlıdır.

Şekiller genellikle çiçek, meyve ve Kuran' dan metinler ile yapanın anısına 'berrak sularımı iç ve Ahmet' in ruhu için dua et' gibi bir kitabedir. Depo kubbe ile örtülüdür, yıldız tavanlıdır ve yaslanmak ya da su için gelen her kimseye gölge sağlayan büyük saçaklıdır.

“ 29

Ama en gösterişli şey köşklerdir. Onların mimarisinin en azını dahi hayal edemezsiniz. Tamamen ahşaptandır, en geniş bile iki ayda bitirilmiştir. Sultanların geleneğini gözler önüne serer. 'Arap geceleri' ni okuyunca hayal ettiklerin gibidir: altından, kubbeli kabul salonu, su havuzunun kubbesi ve havuzun fiskiyesinden düşen su... herşey hakiki Türk zevkine göredir. Hatta, şimdiye dek hiç kimsenin tenezzül edip yapmadığı şeylere rağmen, evlerinin, bahçelerinin, avlularının ve çeşmelerinin hoş eğiliminde gösterilen sanatsal zevk dikkate değer biçimdedir.

Odalar genellikle en az iki, bazen de üç cephede penceresi olacak şekilde planlanmıştır. Pencereleler öyle büyüktür ki cam ev etkisi yaratır. Türkler geniş gün ışığının ve hoş manzaranın zevkinin değerini bilen tek insanlarmış gibi görünür. Maalesef, İran stili sadece mimaride ortaya çıkar. Dekarasyon söz konusu olunca, içlerini tuhaf şeyler ile süslediklerini görüp oldukça hayal kırıklığına uğradım. İçleri eski Fransız tarzında berbat bir kopyaydı. [XV. Louis -Ed]

Hoş ağaçlarca bir kısmı çevrelenmiş, gölgeli bir vadideki yeşil çimenlik deniz melteminin serinliğini yakalamak için, kısmen Boğaza uzanıyordu. Sultan' ın köşklerinden biri ordaydı. Sadece tek bir odası ve birkaç küçük giriş odasıyla gerçek bir yazlık evdi. Biri Sultan' ın dairesi diğer küçükler ise ona hizmet edenler içindi.

“ 30

Burası Chebuble köşkü olarak bilinirdi. Vadinin yakınlarına Padişah tarafından yapılan atışların anısına çeşitli mermer sütunlar konmuştu.

Diğer gördüğümüz, Sultan' ın kız kardeşinin sarayıydı. Yaşlı bahçivana orayı görmek için iyi bir rüşvet vermeye zorlandım. Oranın hızlı bir eskizini yapabildim ve Sultan' ın kabul için yenilenmiş mobilyalarına göz atabildim. Sedirler yerel işçiler

tarafından olağanüstü nakışlar ile süslenmişti. Lyon ipeğinin muhteşem bolluğu vardı. Renkler, tavadaki yıldız ve duvarlar hayal edemeyeceğiniz kadar görkemliydi. Bana söylendiği kadarıyla bir oda tamamen altın plakadandı. Beyaz camdan bir kabartma işi vardı. Renkleri ve etkisi oldukça ihtişamlı ve çarpıcıydı. Genellikle Türkiye’ de bu çeşit görkem, oyulmuş tavana sarf edilir. Fakat bu durumda sedirler, pencere çerçeveleri, kalanı kadar zengindi. Girişin her iki yanındaki raflı oyuklar ise çiçekler içindi.

“ 31

Her sarayın ana özelliğini oluşturan hamamlar burada çok zarifti. Kaldırımlar, çeşmeler, sütunların hepsi oyulmuş, yıldızlanmış ve yanları boyanmış mermerdi.

Fakat bu konutta beni en memnun eden, kabul salonuydu. Çapraz forma sahip 72’ ye 51 feet büyük oval merkezli, 114’ e 105 feet uç kısımlarının bir cephesi bahçeye diğer cephesi limana bakıyordu. Sizi temin ederim ki odaların etkisi, görkemli tavanları ve ihtişamlı avizeleri ile oryantal tarzda olabilecek her şeye sahip olduğundan birinin aklını başından alabilirdi. Sultanın, abisini, evinin tüm güzelliğini gözler önüne sererek burada karşıladığı söylendi. En güzel kızlar dans etmek için burada toplanır, sultan onları altın parmaklıklı bir pencereden izlerdi. Sebastian İstanbul’ un savunmasına yardım ettiğinde, ki aynı zamanda Amiral Duckworth Çanakkale’ yi zorluyordu, Sultan’ ın kız kardeşi Sebastian’ ın eşini buraya davet etti. Onu oldukça güzel karşıladı. Tekneden indiğinde altın ve ipek kıyafetli haremağaları arasından geçti evden içeri girdiğinde merdivenlerde onu yukardaki Sultana götürecek olan oldukça güzel genç hanımların dizildiğini gördü. Lady Mary Wortley Mantagu gibi danslarla, tatlılarla eğlendirildi.

“ 32

Bu kervansarayın yakınlarında Sultan’ ın evli olduğu paşanın sarayı bulunmaktaydı. Bu sıra dışı bir durumdu çünkü Sultan’ ın eşinin, hiç şüphesiz siyasi nedenlerden dolayı, merkezden 20 mil uzaklıkta yaşamasına izin verilmezdi. Eğer Sultan’ ın canı Paşa’ yı görmek isterse, ona kenarları katlanmış ve mühürlenmiş böylelikle bir çanta görevi gören mendilin içinde not gönderirdi. Bazen davet bir ipucu ile iletilir: konutun kapısını açması için bir köle gönderilir ki Paşa bunu gayet iyi anlardı. Sarayın diğer kesimi tamamen kölelerin kullanımı içindi. Türk saraylarında olağan

görülen, birkaç firar olur ki bunları hep garipsemişimdir. Çünkü eğer yakalansaydık, zavallı bahçıvanın ve benim başına ne gelebileceğini kimse bilemezdi. Yine de engellenmedik, bahçivana 30 kuruş ödedim ve sinsice içeri girdik.

Eve giremedik, Sultan' ın kayığı ile karşılaşmadan önce, eğer orada on dakikadan uzun kalsaydık, onlara denk gelebilirdik. Türkler ile dostluk kurmak kolay değildir, bu yüzden onların çevresini çok göremedim.

“ 33

Hemcinsim olan herhangi bir seyyahdan çok daha fazlasını gördüm. Örneğin komşumuz olan bir imam, yalnız olduğumda yarenlik etmek için akşam yemeği saatinde çat kapı geliyor. Bilardo oynuyor, içiyor ve küfrediyor. Çok problemlili biri fakat işime büyük saygı duyuyor ve planlarımı onu heyecanlandırıyor. Yeni saraylar görme umuduyla Türk bir mimar ile arkadaşlık ettim. Fakat, arkadaşlık etmek için çok serseriydi çünkü sarhoş oluyor ve arkadaşlarını bıçaklıyordu. Ayrıca işi yüzünden onunla arkadaşlık etmeye değmezdi çünkü işi keski ve çekiç ile sınırlıydı. Verdiği sözlerin hepsi yalandı. Çünkü tüm umutlarıma rağmen bana hiçbir şey göstermedi. Şimdiye kadar ki en örnek arkadaşım gerçek bir Türk beyefendisi olan Beki - Beki Efendi. Padişah' ın görevlisi olması gündeme getirilmişti. Ziyaretçilerine karşı saygıyla karışık sorumlu ve neşeli hali, beni etkiledi. Bana büyük bir kibarlık gösteren ev sahibim beni ona tanıttı ve işimi anlattı. İngiliz bir seyyah ile tanışmaktan büyük memnuniyet duyduğunu ifade etti. İstanbul' u beğendiğimi umduğunu söyledi ve küçük bir şişeden kokusu çok hoş olan aloe yağı sundu.

“ 34

Sigara içtik, tatlı yedik ve tercüman vasıtasıyla sohbet ettik. İki saat geçtikten sonra (böyle bir ziyareti hayal edemezdim!) kalkmaya hazırlanırken kayınpederi geldi. Eğer gidersek oldukça kaba bir davranış olacağı söylendi, bu yüzden oturduk. Beki kölelerini yeni geleni karşılamak için gönderdi ve kabul için belli bir noktada ve konumda durdu. Eliyle elbisesine dokundu ve onu öptü. Ona tüm dikkatini verdi ve sağlığını sordu. Sonra baba her biri onu kollarının altından tutan iki köle eşliğinde üst kata yürüdü. Köleler ona

yardımcı oluyormuş gibiydi oysa ki o yaşlı değildi. Bir yarım saat daha kaldık sonunda kendimizi kurtardık.

Bir yeri görmeme karşılık Beki ona İngiliz Büyükelçiliği' ni göstermemi istedi. Kararlaştırılan günde saat 10' da uğradı. Ev sahibimden örnek alarak sağlam bir akşam yemeği olarak adlandırdığımız bir kahvaltı hazırlattım handaki parazit canlı, bu ülkelerde yaygın bir hayvan, partime katıldı. Ziyaretçilerim günlerini gün etti, yüzlerinde büyük bir mutluluk vardı. Şarap olmadığından, Müslümanlara yasak olmayan bolca meyveli rom kokteyli içtiler ve sonunda bana bir dizi iltifatlar ettiler. Ziyaretçime yeni fosforik icatlardan birini (bir kibrit kutusu Ed.) sundum, hiç bu kadar memnun olmamıştı.

“ 35

‘Bana bir kutu mücevher vermiş olsaydın, bu kadar memnun olmazdım.’ dedi. Elçiliğe yürüdük ve odaları dolaştık. Beki’ yi en çok mutlu eden şey, ‘çok güzel’ dediği, kral ve kraliçenin resimleri ve kesme cam avizeydi; fakat birkaç pencere onun Türk zevkine göre sönüktü.

Eve geldik ve hoşça vakit geçirdik. Gitme teklifine karşılık kalması ve uyuması için ısrar ettim. Reddettiği için mutluydum çünkü onu nerede yatıracağımı bilmiyordum.

Aylak ve iğrenç bir gün geçti. Bir tercüman bulmaya çalışmaktan yoruldum. Fakat bir Türk beyefendisine rastladım.

Düşündüğümde, alışkın olduğumun aksine, onda etkileyici bir şeyler olduğunu hissettim. Erkek köleleri görmeye alıştım, hayatın gerekliliklerine sahip olsalar da Türkler hala işle kendilerini yoruyorlardı çabalarının nimetlerinden nasıl faydalanacaklarını bilmiyorlardı. Buna rağmen, işte burada güzel güzel sahip olduklarının keyfini çıkararak kendisi için en iyisini yapan ve mutlu olan bir adam vardı. Fakirlikten hoşnut olmak bu ülkenin genel zihniyetiydi.

“ 36

Fakir satıcılar saatlerce pazarda çalışır ve sonra da satış tezgâhına bacak bacak üstüne atarak oturur ve bir imparator gibi sigarasının keyfini çıkarırdı. Patronuna

yaltaklanmasına gerek yoktu. Hizmetlerindeki hamallar lütufkar hava içindeler ve asla aşağılık hissetmiyor gibiydiler.

İklim elbette büyük ölçüde iyi. Yılın büyük çoğunluğunda biri dışarda uyuyabilir ve eğer az bir iş yaparsa, birazcık karpuz, su ve tuza daldırılan bir dilim ekmek onun için muhteşem bir öğün olur. Aşırıya kaçmayan bol yiyecek, birini çok zor keyifsiz yapabilir.

İnancı ne olursa olsun, sakin yaşam, veya Muhammedizm dönüşümün uyumsuzluğu olmaksızın Türkiye’ de yaşama arzusu çok yaygın bir şeydi. Birkaç Fransız ve birkaç İngiliz dönme gösterildi. Fırkateynimiz Türklerle sıklıkla tartışıyordu, ve hatta bağınaz bilinen İspanyollar inanılmaz bir sayı ile savaş gemileriyle buraya geldi.

Yabancılar, diplomatlar ve diğerlerini sorarsanız, Frenk makamların hepsi olmasına rağmen bir zamanlar memnuniyet verici olduğu söylenirdi, şuan nerdeyse hiç yoktu. Genel savaş zamanlarında ülkenin temsilcileri değişir, iletişim ve aileler yok olurdu. Bu durum Fransız hükümetinin mutlak emriydi.

“ 37

Bu yüzden orada küçük bir toplantı olacaktı, eğlence olmayacaktı ve diğer eğlencelerin olmaması da büyük bir skandaldı. Birbirlerinin ününe leke sürmeye çalışarak sonuç olarak olmasını istedikleri cimri karakterlere dönüşüyorlardı. Bir diğer sebep ise önceki temsilcilerle rekabet halindeki tüccarlar arasında şimdilerde büyük bir sıkıntı vardı ve hemen hemen hiçbiri evine doğru düzgün ekmek götüremiyordu. Daha çok Ragusalılardan oluşan bu grubun gemileri limanlarda ya da ellerinde çürüyor, aklıktan parmaklarını kemirerek dolaşıyorlardı.

Birkaç ailenin arasında, eşlerinin İngilizlere hayran oldukları, Charnowskis, Poles ailelerini, bu güzel işlerin altında özellikle iki arkadaşımın Bay W. Ingilby ve Foster’ ın parmağı vardı, ziyaret edebilirsiniz. Arkadaşlarıma ve bana karşı duydukları şefkati gördüm.

Tanıdığımız diğer aile, çok eğlenceli olan Hubsch ailesiydi. Baron, kendini geliştirdiğinden, küçük çaplı temsilcilik işleriyle uğraşıyordu. Türk, Danimarkalı,

Prusyalı, Norveçli vb. milletler ile hiçbir alakası olmadığı halde onlara ait bayrakları evinin üstünde dalgalandırıyor. Bu şekilde Türkler onun çok kudretli biri olduğuna inanıyorlardı. Avrupa Kabinesi' ndeki tüm gizli işlerde yer alıyor ve politikaya olağanüstü gizemli bir hava katıyordu.

“ 38

O bir bankacıydı. Her şeyin ve ondan faydalanan tüm insanların başıydı. Onu bir maceraperest olarak hayal ediyorum. Maceracılar İstanbul' da yaygındı, İstanbul sanki onların son uğrak yeri idi.

Babamın eskiz defterindeki notlarda görülüyor ki bu mektubu ile Selanik tarihli diğer mektubu yazma aralığında babam Foster ve Mısır' dan yeni dönen Bay Hume⁵¹ ile Prens adalarına gitmişti. Oraya gitme amacı tamamen Halkis adasında Türklerin ele geçirdiği bir manastır saldırısında Amiral Duckworths' un filosunun dört denizcisi ile öldürülen kuzeni Kral George' ın teğmeni George Belli, R.N, vefatıydı. Aynı gün yazdığı bir cümle Türklerin yanlış yönetimi hakkında biraz bilgi verir.

‘Prens adalarında çömlek yapımı için mükemmel bir toprak keşfettiler, fakat yönetim bunu duyabilir ve onları ağır şekilde vergilendirebilir korkusuyla onu kullanmaya cesaret edemediler. Sanayileşme için böyle bir cesaretle, hiç şüphesiz ki Türkiye iflas edecekti.’

“ 39

Bir adamın kariyeri karakterinden çok fazla etkilenir. Babamın Doğu Akdeniz yolculuğu için İstanbul' da çıkardığı pasaportunda, o günlerde sıradandı, kimlik tanımı için sahibinin kafasının, boyu posunun, yüzünün, gözlerinin vb birkaç tasviri vardı.

‘Noi Stratford Canning ministro plenipotenziario di sua Maesta il re della Gran Bretagna’, diye başlayan ve sonra Cockerell' in adı ve 8 Eylül 1810 tarihi ile devam eden İtalyanca basılan büyük formluydu. Altta ‘Statura, mezzana ; viso, triangolare; occhi,

---

⁵¹ Joseph Hume (1777- 1855), İskoç asıllı .Hindistan' da zengin oldu. Çeşitli seçim bölgelerinde yer aldı ve 30 yıl Radikal Parti' nin lideriydi.

negri e splendenti; naso, fino; bocca di vermiglia; fronte, di marmo', ve aşağısında 'in soma Apollo lui stesso' bulunuyordu. Bu Canning' in komik bir abartısıydı. Yine de bu sahibinin hayatı boyunca bulunduğu toplumlarda büyük ihtimalle iyi karşılındığını, şanslı bir görünümü olduğunu gösterir.

“ 40

IV. BÖLÜM

İSTANBUL’ DAN AYRILIŞ - TRUVA, SELANİK , MİKANOS, DELOS ÜZERİNDEN ATİNA – ATİNA’ DA HAYAT – TANIDIKLAR – BYRON

Eylül’ ün ortasına doğru, Cockerell, Ingilby⁵² ve Foster ile Yunanistan’ a doğru yelken açtı. Truva’ ya uğramak için yolda durdular. Bugünlerde yolculuk imkânları bizi geçmişin görüntüsüne aşına hale getirmişti, fakat 1810’ da klasik zeminde durmak romantizmin periler diyarına kök salmaktı ve bunu yapan bir seyyahın gerçeklikten oldukça uzak arzuları açığa çıkardı. Cockerell’ e Patroclus’ un mezarı gösterildiğinde, elbiselerini çıkardı ve Achilles’ i taklit ederek, çıplak halde üç kez mezarın etrafında döndü. Bozcaada, Limni’ den Selanik’ e gittiler. 1807’ de zalim Rusların saldırısından beri ıssız bir yer haline gelen Bozcaada’ nın bahsi dışında bu yolculukta kayda değer bir şey olmadı. Ülkenin bu kısmının siyasi görüşünü size anlatmalıyım.

“ 41

Ali Paşa Selanik’ e kadar Mora, Arnavutluk, Tesalya’ yı yönetirken, Serez paşası İstanbul’ a yakın olan Selanik ve Makedonya’ yı yönetiyordu. Her ikisi de pratikte bağımsızdı. Ali paşa oğlu Veli’ yi 15.000 adamla sultanın ordusuna katılıp, Ruslara karşı savaşması için gönderdi; fakat Veli Selanik yakınlarında bir yerde kamp kurdu ve burayı ele geçirmekle tehdit etti. Bu yüzden Bey, onunla yakından ilgilendi, hediyeler gönderdi ve onu sakinleştirmek için her şeyi yaptı. Bu sırada, Veli Paşa’ nın yokluğunda, Sultan, Mora’ nın alınması için başka bir ferman daha verdi. Veli, savaş çıkarıp Mora’ yı kurtarması ya da Selanik’ i alması gerektiği konusunda babasının emrini bekliyordu. Ne

---

⁵² Sir Willim Amcotte Ingilby, Bart (1854 de öldü)Ripley Kalesi, Yorks.

tuhaf bir ÷lke ama! Sultan, Őhrin dışında oldukça g÷cs÷z bir konumda olan yeniçerilerin elinde bir kukla gibiydi. ÷lke içerde ve dışarda tam bir anarşi devletiydi.

Grup, Selanik' ten Atina' ya Yunanlara ait bir y÷k gemisiyle geçiş yaptı. Son zamanlara kadar zengin ve varlıklı bir ticaret kasabası olan Zagora' yı geçtik, fakat Ali Paşa onu ele geçirmiŐ ve mahvetmiŐti. Scopolo' da bir gemi yanaŐtı ve bize ateş etti. M÷rettebat onun korsan gemisi olduğunu s÷yledi, fakat, silahlı olduğumuzu g÷stermek için, silahımızı ateŐlediĐimizde, teknenin m÷rettebatı bize iyi yolculuklar diledi.

“ 42

R÷zgâr zayıflarken bir koya demir attık ve karaya indik. Orada, bir mağara içinde ateş yaktık ve yemeğimizi piŐirdik. Çok romantikti. İskiri' den geçerek Andros' a vardık. Gemimiz limanda dururken, denizcilerimiz isyan etti. Bir domuz çalarak işe başladılar ve daha sonra bavullarımızı yağmalayarak bıçaklarımızı, kıyafetlerimizi ve diğer eşyalarımızı çaldılar. T÷m bu olanlar biz kıyıdayken olmuştu. Yardımcılarımız onlara s÷ylendiklerinde, bu hainler onları gemiden atmakla tehdit etmiş. İngiliz konsolosuna bizim için koruma talep etmekten başka yapılabilecek bir Şey yoktu. O da bu olayda yer alanların elebaŐını çağırtdı; fakat adam kıyıya iner inmez kaçıp gözden kayboldu. Bu Şartlar altında, giden eŐyalarımızın zararını kaptanın ödemesini bekliyorduk ve eşyalarımızı gemiden başka bir tekneye taşıdık. Bu tekneyle Tinos adasına doğru yola çıktık.

San Nicolo' da kendimize küçük bir barınak yaparak yerde uyuduk. Fop, köpeğim, bir kuyuya düştü ve büyük zorluklarla kurtarıldı. Daha önce hiç Skye terrier cinsi köpek görmemiş köylülerden biri, kuyudan çıkarırken onu gördüğünde, bir canavar ya da bir gulyabani zannederek, haç çıkardı.

Çok fırtınalı bir günde açık tekneyle yolculuk ettiğimizden, sonunda tamamen üŐümüŐ ve ıslanmış bir Şekilde Tinos' a vardık. Bir zamanlar çok zengin olan bu yer, Şimdilerde bu zenginliğini kaybetmişti ve nüfusu da azalmıştı.

“ 43

Tinos’ tan Büyük Delos’ a gittik. Bir kulübede uyuduk ve ertesi gün Küçük Delos’ a gittik. Burada tekmeden başka uyuyabileceğimiz bir yer yoktu ve aynı zamanda yiyecek bir şey de yoktu. Adadaki her şey birkaç gün önce bir İngiliz fırkateyni tarafından satın alınmıştı. Apollo Tapınakları’ nda tarafımızca öldürülen bir çocuk yüzünden Büyük Delos’ a gitmeye zorlanmıştık. Zamanımı taslak çizerek, gördüğüm her şeyin mimari kalıntılarını ölçerek ve yazılarını kopyalayarak geçirdim. Çok çalışmalıydım fakat ev ya da yiyecek olmadan, olduğumuz yerde kalamazdık da. Akşam Mycone’ a gittik.

Ertesi gün Delos’ a geri döndük. Üstünde bayağı düşündükten sonra burayı kazmaya karar verdik. Kazı yapan şirketin kulübesi benim için uygun olmadığından açık havada uyumak zorunda kaldım. Öncelikle tapınağın kolonlarına baktım ve bir restorasyon planı çıkardım. Daha sonra kazmaya devam ettik fakat bir avuç güzel kırıntı, bir katran, biraz cam, bakır, bir kurşun, sanki bir zamanlar burası mermerci dükkanıymış gibi birçok mermer pirincinden başka bir şey bulamadık. En sonunda umudum kalmadığında, bırakıp Mycone’ a geri döndüm. Fakat 28’ inde yenilgiyi kabul etmeyerek, son bir kez daha bakmak için tek başıma buraya döndüm. Fakat daha fazla kazı yapmam için umut vaat eden bir durum yoktu ve oradan ayrıldım.

“ 44

Seyyahlar, Mycone’ dan Siros’ a oradan da en az birkaç gün kaldıkları Zea’ ya gittiler. Orada Brondstedt’ in ‘Voyages et recherches en Grece’ isimli kitabında, babam tarafından çizilmiş ve o zamanda yapılmış devasa bir aslan vardır. Ingilby onlardan ayrıldı; fakat babam ve Foster 1810 Aralık ayının başlarında Atina’ ya ulaşmış olmalıydı. Çalışkan ve 14 yıl deneyimli, başarılı bir ressam, doğuştan ve doğası gereği centilmen olan Baron Haller von Hallerstein ile tanıştıktan kısa bir süre sonra, onunla inanılmaz bir samimiyetle güzel bir dostluk kurdu ve hiç ayrılmadılar. Birbirlerine hizmet ediyor gibiydiler. Haller, patronu Bavaria prensi Louis’ den çok az bir ödenek alarak seyahat ediyordu ve babam ise, çok bilgili ve tecrübeli, şirket sahibi bir adamdan yararlanarak,

bazı İngiliz arkadaşlarına çizimler yapmak⁵³ ve isteklerini yerine getirmek için iş alarak kendini rahatlatmıştı. Roma' dan Atina' ya; Cannstadt' den ressam Linckh, Revel' den Estonyalı Baron Stackelberg,⁵⁴ Danimarkalı Bronstedt,⁵⁵ Danimarkalı Koes' le beraber gitti. Tüm bu adamlar başarılı, antik çalışmalarla yakından ilgilenen insanlardı.

“ 45

Hep birlikte tam babamın zevkine ve isteklerine uygun bir topluluk kurdular. İngilizler olarak Messrs, Graham, Haygarth ve Lord Bryton vardı. Bu üç adamdan özellikle ilk ikisi şanslı ve genç Cambridgelilerdi. Diğeri ise çekingendi.

Yunanlılar dışında, arkadaşları zevk ve bilgi sahibi aynı zamanda iyi bir antik Yunan eserleri koleksiyonuna sahip Fransız konsolosu Fauvel, Lusieri,⁵⁶ umursamaz bir karaktere sahip İtalyan teknik ressam Lord Elgin' di.

Atina küçük bir yerdı. Tabiki bir han vardı fakat bir otel gibi değildi. En iyi seyahat edenler pansiyonda kalıyordu. Bunların en bilineni, bir zamanlar Atina İngiliz konsolosu olmuş İskoç asıllı Macree' den sonra dul kalmış Yunan bir kadın olan Madame Makri' ye aitti. Bu kadının üç kızı vardı. Bunlardan en küçüğü, kadının kiracılarından biri olan Byron' ın çok fazla abartılmış bir lirik şiirinde 'Atina' nın Bakiresi' olarak ölümsüzleştirildi.

“ 46

Kasabada biraz daha kalacaklarından, bir oda yerine, Foster ve babam beraber ev tuttular.

Yunanlılar arasında dostluk diye adlandırabileceğimiz birşey yok. Birkaç aile biliyorum, fakat onları nadiren ziyaret ettim. Çünkü onlarınki gibi bir topluluk nefret doluydu.

---

⁵³ Lord Byron ünlü Bavarian ressam tarafından yapılan tablolar hakkında yazar. Mektup 59. T.Moore tarafından hayat.

⁵⁴ Baron Otto Magnus von Stackelberg (1760- 1836), antikacı, Der Atollotemtel zu Bassae ve diğer kitapların yazarı.

⁵⁵ Peter Oluf Bronstedt (1781- 1842), Danimarkalı arkeolog, temsilci olarak Roma' ya gönderildi.

⁵⁶ Lusieri, Napolili, Napoli Kralının ressamı, Lord Elgin tarafından teknik ressam olarak işe alındı. 1816' da hala Atina' daydı.

Yunan erkeklerine gelince, kölelik zamanlarında son derece alçak, bağınaz, dar görüşlü, yalancı ve hain olmuşlardı. Onları kötü tanıttığımı ve bilinmeyeni anlattığımı düşünebilirsiniz. Dizdar Ağa' nın (kasabanın yöneticisi, Voyvoda' dan önce onu ziyaret ettim) küstahlığının bir parçası olarak, falakaya yatırıldığının söylendiğini duydum. Bu öyle yayılmıştı ki. Önüme çıkan Türk ya da Hristiyan herkesi vurabilirdim. Bu durumun etkisi oldu ve falaka ile ilgili birşey duymadım. Burada tehlikede olduğumuzu düşünmüyorum. Hükümet Frenklere, özellikle de İngilizlere çok saygı duyuyordu.

Ertesi gün, eski voyvodanın ayrılışına ve yenisinin gelişine şahit olduk. Önceki ayrılırken, Rus savaşının kahramanları, kahverengi ve tozlu bir şekilde ulaştı. Önderleri bir sancak taşıyordu. Meydana geldiklerinde, silahlar ateşlendi ve büyük bir gösteri ile eski arkadaşları tarafından kucaklandı. Çok etkilendim.

“ 47

Sonradan serserilerin Sofya' da olduğunu duydum. Onlardan birinin bir kavgada arkadaşı tarafından öldürülmesine kadar, bunun haberini almamıştım. Benim için bu çok fazlaydı. Yeni gelen Voyvoda gidene büyük bir törenle kutsal ormana kadar eşlik etti. 13 Mart Türkler için yılbaşı sayılır ve bu onlar için büyük bir festivaldir. Kadınlar Asomatos' ta dışarı çıkar ve çimlerde dans eder. Erkekler, kutlamalara kabul edilmez fakat Yunan kadınları kabul edilir. Linckh, Haller ve ben onları daha iyi görmek için yanımıza bir dürbün alarak uzaktan onları görmeye gittik. Fark edildik ve çoğu silahlı birkaç Türk delikanlısı bize doğru büyük bir hırsla geldi ve bize taş atmaya başladı. Kaçmak yerine, onları karşılamak için ayağa kalktık, bu onları oldukça sindirdi ve taş atmayı bıraktılar ve yanımıza geldiler. Beraber güldük ki bu bir ölçüde onları yatıştırdı. Birisi 'Bakshish' dediğinde, biraz verdik ve yavaş yavaş geri çekildik. Yunan ve Türk kadınları, delikanlılar tarafından sürüklenmemize güldüler; fakat milli önyargıları gücendirmek tehlikeli bir şeydi ve bunun dışında herşey yolundaydı. Bizim için en kötüsü, şerefsiz bir pozisyondu.

“ 48

Ortasında delik olan bir para, bir topak kömür ve kadınların saçlarını bağladıklarına benzer bir parça ipek ile birlikte Foster bir aşk mektubu aldı. Bu sonuncusu gönderenin aşk yoğunluğunun son haline dönüştüğünü belirtir ve bu alıcıda

aynı tutkuyu ortaya çıkarmak, ona dokuz gün içinde göndereni buldurmak düşüncesindedir.

Bu aşk mektupları yalnızca Türkiye’ de değil tüm Doğu’ da yaygındır. Lady Mary Wortley Montagu, bir düzine ya da yirmi sembolen oluşan bilgileri verir ve kabul edilen bir milyon daha olduğunu söyler. Sıradan insanlar büyük olasılıkla az şeyle hoşnut olur. Ona göre, saç başımın tacısın; kömür, ölebilirim ve tüm yıllarım senin; altın tel, ölürüm, çabuk gel demektir. Böylece Foster’ in mektubu; ‘başımın tacısın, seninim; çabul gel’ der.

‘Nisan’ ın 11. Günü, Lord Byron, Malta için nakliyatla (Lord Elgin’ in mermerlerini taşıyorlardı) başladı. Mektubu yanında götürüp İngiltere’ ye ulaştığında, sadece Pire’ de izinli olacağından, hemen sana göndereceğine inanıyorum. Bitirmek zorundayım.’

Her ne kadar, aşağıda göreceğiniz gibi, gemi birkaç gün, limanı terk etmedi; bu gecikmenin yanı sıra, Lord Byron Malta’ ya vardığında yatağa çakılı kaldı. Ancak Temmuzda İngiltere’ ye ulaştı, mektubun yolculuğu uzadı.

“ 49

BÖLÜM V

AEGINA' YA YOLCULUK - KEŞİF VE MERMERLERİN ATINA' YA TAŞINMASI – MERMERLERİ SATMA GİRİŞİMLERİ

Sanırım Mora' ya bir gezi yapacağımızı söylemiştim, fakat bunu yapmadan önce, yelkenle üç saatlik mesafede olan, Atina' nın karşısındaki Eagina' daki tapınağın kalıntılarını görmeye karar verdik. Grubumuz Haller, Linckh, Foster ve benden ibaretti. Başlangıçta saçma bir olay meydana geldi. Yeniçeri ile bizim hizmetkârlarımız arasında bir süre devam eden bir anlaşmazlık oldu. Sonradan yeniçerinin bizimle gelmeyeceğini öğrendik, bu bizi öfkелendirdi. Bu durumun hizmetkârların davranışlarından dolayı olduğunu söyledi. Hepsi bunu şiddetle yalanladı. Fakat o öfke içindeydi, eve gitti, sarhoş oldu, sonra sokağa çıktı ve kendisi dışında hiç kimsenin İngilizlerin meşru koruyucusu olmadığını haykırarak silahını ateşledi. Atışı herhangi birini yaralayabilir korkusuyla, yanına gittim ve onu uyardım. Çok sarhoştı, bizi çok sevdiğini ve altı, yedi ya da sekiz Türke karşı bizi koruyacağını söyledi; fakat hizmetkârlardan dolayı, ‘Neden, Tanrım, bana böyle davrandılar?’ dedi.

“ 50

Silahını tekrar doldurmasını önlemek için birşeyler tasarladım, şarabın hepsini bitirdi ve bu sürede eski sakinliğine döndü; fakat bütün bu mesele bizi öyle geciktirdi ki gece yarısına kadar Pire' ye inemedik. Açık tekneyle limanın dışına doğru yelkenimizle ilerlerken, Lord Byron' ın gemisini geçtik. Lord Byron güvertede idi. Geminin kış kısmından geçerken, onun en sevdiği şarkıyı söyledik. Pencereden baktı ve bizi içeri davet etti. Albay Travers, iki İngiliz subayı ve Lord Byron' la bir bardak porto şarabı içtik. Beş Türk firkateynine ve Korfu dışındaki bir savaş şalopasına saldıran, üç firkateyni ele geçirip yakan üç İngiliz firkateynini konuştuk. Uzun süre kalmadık, onlara ‘iyi yolculuklar!’ dedik ve oradan ayrıldık. Teknede uyuduk. Ertesi sabah Aegina' ya ulaştık. Liman çok güzeldi. Bir an önce şehrin biraz uzağında olan Jüpiter Tapınağı' na

taşlar için bize yardımcı olacak işçileri yanımıza alarak kasabadan yola çıktık. Çadılarımızı kurduk. Tapınağın bir zamanlar bulunduğu platformun kuzey- doğu üçgenindeki mağaraya eşyalarımızı taşıdık. Belki de burası yeniçeriler ve hizmetkârların konakladıkları kutsal bir mağaraydı. İşçilerden biri Sunium dışında, tapınak platformundan görülebilen en sevdiği korsan teknelerinden birini gösterdi.

“ 51

Fakat orada kamp yaptığımız yirmi gün ve gece boyunca bizi asla rahatsız etmediler. Hizmetkârlar ve yeniçeriler ile, saldırmak için grubumuz çok güçlüydü. Gerekenleri ve işçileri kasabadan tedarik etmiştik. Yakıtımız yabani kekiklerdi ve yemek için de bol kekik vardı. Çobanların çocuklarını işe aldık. İş günü sona erdiğinde, onları yerli müzik, şarkı ve dans eşliğinde yanan ateş üzerinde büyük bir kavurma bekliyordu. Platformda arpa mahsülü büyüyordu, fakat gerçek kalıntılar ve tapınağın düşmüş parçaları üzerinde bir bitkiye yetecek miktarda toprak parçası yoktu. Böylece, tam bir mimari analiz ve restorasyon için, emek harcamadan tüm taşları bulabilecek ve inceleyebilecektik. Birkaç gün sonunda yapı hakkında, sütun eskizinden çinilere kadar, öğrenmeyi arzu ettiğimiz herşeyi öğrenmiş ve yapmak için geldiğimiz herşeyi yapmıştık.

Ama bu arada bizi heyecanın doruklarına götüren şaşırtıcı bir olay meydana geldi. İkinci gün, iç revakta çalışan, hafriyat işçilerinden biri, binanın taş olmasından, dikkatini çeken, Parian mermerinin bir parçasına vurdu. Bunun her bakımdan mükemmel görünen miğferli bir savaştının başı olduğu ortaya çıktı. Yüz yukarı dönük yatıyordu. Özellikleri yavaş yavaş çıktığında bizi nasıl heyecan ve coşkuya sürekledi tahmin edemezsiniz.

“ 52

Bu hepimizi istekle çalışmaya sevk eden birşeydi. Hemen sonra başka bir baş, bir bacak ve ayak ortaya çıktı. Nihayet, uzun lafın kısası, kemer aynalığının düşmüş parçalarının ve doğu ve batı alınlık sacaklarının altında on altı kadar heykel, on üç baş, bacak, kol vb. bulduk. (Başka bir hesaba göre on yediydi zira ondan fazla küçük parça vardı) Hepsi çok iyi korunmuştu ve yerin 3 metre bile altında değildi.⁵⁷

---

⁵⁷ Heykellerin on beşi Thorwaldsen ve Wagner tarafından bir araya getirildi, fakat hala farazi restorasyonlara konu olan ve bu adamlar tarafından kullanılan birçok kalıntı bulunmaktaydı.

Tapınağı ziyaret eden seyyah sayısı dikkate alındığında, bu kadar uzun süre bozulmadan kalması inanılmaz görünüyor. Alınlığın deprem yüzünden hasar gördüğü açık bir şekilde görülüyordu. Hepsi yıkılmıştı. Fakat tüm parçalarını bulduk ve birleştirdik. Söylediğim gibi tamamı on altı figürden oluşuyordu.

Çalışmalarımızın haberi yayıldıkça, tapındaki hareketlilik tuhaf bir şekilde arttı. Daha sonra, etrafımızda daha fazla adam toplamak istedik, bu durumda benim için büyük bir sıkıntı yarattı. Yunan işçiler çok hoş insanlardı. Sabahları ellerinde bir demet gülle gelerek bizlere sağlık ve sıhhat diliyordu. Fakat etraflarında onları toparlayan bir yeniçeri olmadığında inanılmaz bir şekilde küstah olabiliyorlardı.

“ 53

Foster Atina dışındayken, yeniçeriye de yanında götürmüştü. Çalışanlarla büyük bir sorun yaşadım. Çalışanlarla takılmak istemiyordum, düzeni sağlamak ya da iş gibi unsurlar dışında onlara karışmıyordum. Şuan olanlarda ve ilerde olacalarda onların parmağı vardı. Bu yüzden en azından onlarla konuşmak istedim. Onlara on adama ihtiyacımız olduğunu, bu adamların günlük bir kuruş alacağını, tüm sermayemizin bu kadar olduğunu ve eğer bu iş için on adamdan fazlası seçilirse kaç kişi olduklarına bakılmaksızın aralarında bölüşmeleri için yine on kuruşumuzun olacağını söyledim. Ne yapacaklarını aralarında kararlaştırmalıydılar. Bunun dışında aylaklar ne yapıyordu? İçlerinden birisi bir keman yapmıştı. Çember şeklinde toplanıp, dans etmeye hazırlanıyorlardı. Bu kadarına tahammül edemezdim. Bu adamlarla iş yapmamalıydık. Bu yüzden araya girdim ve sadece ve sadece çok sıkı bir şekilde çalıştıklarında parayı alabileceğini vurgulayarak onları durdurdum. Onları tehdit edişim suratımdaki kızgın ifadeyle daha da etkili oldu. Sonunda lüzumsuz adamlar bizi rahat bıraktı ve tekrar çalışmaya koyulduk.

Bulduklarımızı hiçbir karşı koyma olmaksızın taşımamıza izin vermeleri beklenmedik bir durumdu. Halbuki, insanlar sahip olduğu şeyleri ihmal ederler. Başka insanların bunlara imrendiğini görür görmez de onlara değer vermeye başlar.

“ 54

Adanın başpiskoposları hep birlikte yanımıza geldi ve girişimlerimizden vazgeçmemiz

için bize yalvararak ada konseyi tarafından oluşturulmuş bir tebliğ okudu. Çünkü bildikleri tek şey bu işi yapmaya devam edersek, bunun sadece adaya değil aynı zamanda çevredeki yerlere de uğursuzluk getireceğiydi. Batıl inançlarıyla bu durumdan korkuyormuş gibi saçma sapan bahaneler uydurmalarının sebebinin haraç istemeleri olduğu açıkça görülüyordu. Bu durumda tek uygun şeyin ödeme yapmamız olduğundan, taleplerini karşılamak için tercümanımızı onlarla köye yolladık. Bu sırada Atina' dan talep ettiğimiz tekne de gelmişti. Gecikmeden mermerleri gemiye yükledik ve Foster ve Linkch yönetiminde yeniçerililerle onları önce Pire' ye gönderdik. Oradan da gece dikkat çekmeden Atina' ya gideceklerdi. Haller ve ben var gücümüzle kazı yapmaya devam etmek için burada kaldık. Mermerler giderken, başpiskoposlar daha ılımlı tavırlarıyla anlaşma yapmaya gelmişlerdi. Bulduğumuz antik eserlerin olduğu tüm sahayı kazmaya devam etmek için 800 kuruşa pazarlık yaptık. İzleme, yönlendirme ve işçileri yönetme dahil sıkı çalışmalarımız on altı günümüzü almıştı ve elimizdeki mermerleri kazma ve kullanma konusunda iyi bir anlaşma yapmıştık.

“ 55

Genel olarak, şanslıydık. Çok az ihmale maruz kaldık. Tüm bunların yanısıra, kendi işimizden başka, yapının her detayını ve idrak edebildiğimiz kadar, binanın sanatını, açıkça anlayıncaya kadar her kısmın dikkatli çizimi ve mimari düzenlemelerini yaptık ve ölçümleri aldık. Bu arada, bir ya da iki günlük bir ayrılıktan sonra, Foster ve Linckh geri geldi. Daha sonra 800 kuruşluk makbuz Foster ve benim (ki onu ödeyen bendim) adıma düzenlenmişti. Linckh ve Haller adlarının makbuza eklenmesini istedi. Bu nedenle Linckh bu durumu düzeltmek için kasabaya gitti. Fakat bu o kadar kolay değildi. Avukat, kurnaz bir hayduttu, ve eline makbuzu alır almaz sarhoş gibi davranarak, geri vermeyi red etti. Birçok ikna ve tehdit sonrasına kadar da bunu yapmadı. İki gün sonra akşam yemeğinde ona rast geldiğimizde, en riyasız kayıtsız bir hava ile bizi karşıladı. Bu Rayah vergisi almak için İstanbul' dan gönderilen Ağa' nın masasıydı. Linckh makbuzu almak için kasabaya gittiğinde onunla tanışmıştı. Ertesi gün Ağa tapınağı ziyaret etti. Yiyerek ve özellikle çokca içerek bizimle akşam yemeği yedi. Sağlığımıza içtiğini göstermek amacıyla silahını ateşledi. Karşılığında aynısını yapmak zorunda kaldım.

“ 56

Adam İngiltere, hatta Oxford’ da bulunmuştu, bizi güldüren karmakarışık acayip fikirlerle geri gelmişti fakat burada tekrar etmeye degecek şeyler değil. Ertesi gün, söylediğim gibi, onunla ve serseri avukatla akşam yemeği yedik. Çok misafirperverdi. Akşam yemeği bütün bir kuzudan ibaretti. Parmaklarıyla kuzunun butlarını ayırdı ve eti parmaklarıyla tabaklarımıza eşit olarak koydu, a la Turca, tıka basa yedik. Akşamı Arnavut dansıyla bitirdik ve çadırımıza döndük.

Günlüğüne şöyle yazar: 9 veya 10 Mayıs 1811’ de hazinelerin tümü Atina’ ya götürüldü, ve 13’ ünde şöyle yazar:

‘Şuan kırılan parçaları birleştirmek için uğraşyoruz ve bunun için geniş bir ev tuttuk. Bazı figürler çoktan restore edildi, ve onlar muhteşem bir etkiye sahip. Sanatçılar konseyimiz, onları Partenon kalıntılarında üstün görmüyordu. Onları Vatikan’ ın gövde heykeli ve diğer şaheserlerinden sonra ikinci sıraya koyuyorlardı. Türkler bu eserlerin iadesini ister ya da onları ihraç etmemizde zorluk çıkarır korkusuyla, işlerimizi olağanüstü bir gizlilikle yürütüyorduk. Danıştığımız birkaç arkadaşımız kıskançlıktan ölüyordu ve içlerinden birisi gerçek anlamda kendini yiyip bitirdi.’⁵⁸

“ 57

Fransız konsolosu, Fauvel ayrıca oldukça hayal kırıklığına uğradı; fakat kıskançlığın davranışlarını etkilemesine izin vermeyecek kadar iyi bir dosttu. Oldukça yardımda ve tavsiye de bulundu. Böyle bir hazinenin buluntuları, onunla alakadar olan herkesi sınıdı. Bu durumun olabileceğini görmüştü. Güzel koleksiyonumuz önyargıları etkileyebilir korkusuyla, üç grubun onayı olmaksızın satılamayacağına ve bölünemeyeceğine dair bir şeref antlaşması imzalanmasını teklif etti. Bu yapıldı. Bölünmeyecekti. Kalbinde sanat sevgisi olan bir kral ve ya büyük bir soylu koleksiyonu korumak için çaba harcanmalıydı. Çünkü ülke adeta bir sanat okulu olacaktı. Almanlar temsilcilerine yazdı, General Fauvel Fransızlar adına bize öneride bulunması için temsilcilerine emir verirken, ben de Canning’ e yazdım. Lord Sglio’ nun bunun için öneride bulunacağını umuyordu; fakat Roma’ da mermerlerin fiyatını öyle korkunç bir

---

⁵⁸ Sanırım bu kişi Lusieri.

miktarda dile getiren Almanlar onu korkutmuştu. 6000 ya da 8000 den bahsediyorlardı; fakat mermerlerin bizim müzemize gitmesi için çok azimliydik. Foster ve ben eğer mermerler İngiltere' ye giderse, Canning' e öyle yazmıştım, bunun mantıklı bir yatırım olacağını garantisini verdik.

“ 58

Bütün mesele hala belirsizliklerle dolu, Türkler bize büyük sorun yaratabilir. Mermerler beni burada zannettiğimden daha uzun süre alıkoyabileceği açıkca görünüyor. Koleksiyonu bölmeme konusunda hemfikir olmamıza rağmen, bu onlar olmaksızın kaçamayız demektir, Foster ve benim payımız bile müzeye muhteşem katkı sağlayabilir. Mermerleri düzene koymakla meşgulüz. Böylece, Lord Sglio onları ayrılmadan görebilir ve bu mektubu da götürebilirdi.

Bundan kısa bir süre sonra yani, 13 Haziran' da Gaily _Knight Mısır' dan⁵⁹ Atina' ya ulaştı ve hepsini Fazekerly adına satın almak için teklifte bulundu. Tümünü İngiliz Müzesine sunmak için, Bay Foster ve babamla birlikte, Haller ve Linckh 2,000/. teklif etti.

Malesef teklif kabul edilmedi, çünkü Almanlar tarafından talep edilen fiyata ulaşmadı.

---

⁵⁹Henry Gally _Knight (1786- 1846), mimarlık üzerine birkaç eserin yazarı.

“ 59

BÖLÜM VI

ATİNA' DA YAŞAM – ELEUSIS - AEGINA MERMERLERİNİN ZANTA' YA TAŞINMASI

Babam bu günlerde bile, sıradan bir turistten daha fazlasını görerek bu ülkede uzun süre konaklamıştı. Günlüğündeki bir, iki giriş o zaman ülkenin içinde bulunduğu barbar duruma dair ufak bir fikir verir.

‘Eğriboz adasının Paşası Atina halkının belli miktarda haraç vermesini talep etti. Atina’ nın Yunan yargıcı Logotheti, insanları Kadı’ ya gitmeleri ve destekleyeceğine dair söz verdiği bir protesto başlatmaları için kışkırttı. İnsanlar eve kadar gitti. Logohetti Kadı’ nın yüzünü nasıl olduğunu gördüğünden ve onunla nasıl konuşacağını tahmin ettiğinden, yakınlardaki bir evin kenarına çekildi. Üstesinden gelebileceğini gördü ve destek için konuştu. Fakat, Eğriboz paşası çetin biriydi. Atinalılara saldırmak için asker göndereceği bekleniyordu, fakat onun için bile bu sayı oldukça zorlu görünüyordu. Bunun yerine, bazı zavallı Arnavut peynir tüccarlarını yakaladı ve paranın tamamı ödeninceye kadar alıkoydu.⁶⁰

“ 60

Bir gün, bir iş için Voyvoda’ ya gitim. Daha çok İngiltere hakkında büyük ölçüde bilgisizliğini açığa çıkaran soruları kapsayan uzun bir konuşma yaptık. Muhteşem arkadaşı Elfi Beyi (Lord Elgi?) sorduktan sonra, eğer para için değilse, bu kadar uzaklık ve soruna rağmen ne diye buraya geldiğimizi sordu. Bu bize kamusal meziyet elde etme şansımı verdi yoksa bunun için bize para mı ödendi? Seyahati eğitimimizin bir parçası olduğu ve çok eski bir yer olan Atina’ ya çok saygı duyduğumuza dair onu ikna etmeye

---

⁶⁰ Sonunda şehir 10.000 kuruşu ödemek zorunda kaldı ve kendilerini savunmak için de 5000 kuruş harcadılar.

çalışmak faydasızdı. Karşı çıkmalarımız ona daha çok bir şeyler sakladığımızı düşündürdü. Ona İran Büyükelçisi hakkında Londra’ da yapılan yaygarayı ve eğer tüm dünyayı gezerse, onu daha çok merak edeceğini söyledim. Bir anda çok heyecanlandı ve İngiltere’ ye götürebileceği iyi bir Carico yağına sahip olmayı dilediğini söyledi. Böylelikle, herkese onu görmesi için ödeme yaptıracakı. İngiltere hakkında tüm bildiği orada güzel bahçeler olduğuydu. Özellikle adı Marcellias (Marsilya) olan bahçe! Adamın tek derdi paraydı ve ne kadar fakir olduğunu tekrarlayıp durdu. Hiç şüphesiz, Yunanistan böyle yöneticilerin buyuruğunda çok sefildi.

“ 61

Kısa bir süre önce Mora valisi Veli Paşa güçlü ve gözü pek bir şekilde Atina’ ya doğru geçmişti. Ülke sefalet içindeydi. Yunanlılar, hainlere yaltaklandılar çünkü onlar kendilerine has bir gurura sahipler.

Günde bir kuruş alan hizmetkârlarımızdan biri bizi terk etti. Yakınlarda yaşayan sevgilisi onu su taşırken ve ufak tefek işler yaparken gördü. Ona takıldı, o ise buna daha fazla dayanamayacağını söyledi ve Atina’ da onu bir daha bulamayacağı bir yere gitti.

Yunan Başpsikoposluğu konseyine gittim. Orada Roma kralının doğumu hakkında Fransız bildirisini gördüm ‘Bounaparte’ nin ölümsüz oğlu doğdu! Siz, insanlar sevinin, dileğimiz gerçekleşti.

Ancak, başpiskoposluk, tamamen, Tanrı dışında hiç kimsenin Odvaros olamayacağını belirtti. Beni orada alıkoyan şey ise İngiliz bir beyin Yunan bir dul hanımla ‘İngilizin inşa ettiği yeni binanın’ antika lambaları engellemesi hakkında ettiği münakaşaydı. Kadın meseleyi şevkle ve seçilmiş ifadelerle devam ettirdi: Seni ağzı bozuk, Atina’ ya gelen namussuz! Ayağında bir çift ayakkabı olmadan seni göndereceğim! Adamımız da ona eşit ölçüde alakasızca sert yanıt verdi ve mesele adamın lehine sona erdi.

“ 62

Bir sabah şafak vakti uyandık ve Eleusis’ e kazma niyetiyle gittik. Fakat işçiler çok başıboş ve küstahtı. Birkaç gün sonra, tapınağa dair hiçbir ize rastlamayınca,

vazgeçtik. Daha iyi olan Yunanlılar, Frenklerin bilgilerine oldukça saygılıydı. Çizimlerimi gösterdiğimde; bir adam, bir papa ve rahip önünde saygıyla eğilerek eski uygarlıkları düşünüp düşünmediğimi bana sordu. Frenk ya da Romalı olmalıydılar.

Garip bir olay oldu. Hizmetimize bakan yakışıklı Yunan bir delikanlıya sahiptik. Kadı onu çok beğendi ve hizmetine almak için ısrar etti. Çocuk korkarak yanımıza geldi, bize ve bağlı bulunduğumuz Papa Nikola' ya gözyaşı döktü. Hemen Kadı' nın yanına gittik, ona bir parça akıl verdik. Bu onu şaşırttı ve öfkelenirdi. Bize dokunmaya korkuyordu fakat onu eski Nikola' nın dışına çıkarmak için and içti. Ertesi gün Atina' ya çekip gitti. Oradaki son günümüzde, gece kadı tarafından atılan belli suçlamaları cevaplaması için onu almaya Atina Zabita' dan, veya karakoldan, bir adam geldi. Gerçek bir tür Atinalı hain olan bu asker, salınarak içeri girdi ve şarabımızdan rahatça payını aldı. Oysa Kadı çoktan sarhoş olmuştu. Yoldan geçenlere sanki kendi şarabıymış gibi şarabımızdan ikram etti ve övündü. Şarkılara böğürdü ve kendini en uygunsuz hale soktu. İçeri giren saygın bir Arnavut' u sorgulamaya başladı. Daha sonra kendisini 'Ağa' diye adlandıran çok sivil biri geldi sert bir cevap vermek için girişimde bulundu, Kadı' nın öfkesi hiddete dönüştü.

“ 63

Tekrar Yunan askeri olduğunu söyledi, kılıcını eline aldı ve salladı. En sonunda dayanamadım ve burasının benim evim olduğunu ve burada hiç kimsenin yalnızca benim Ağa olduğumu söyledim. Silahını aşağı indirdiğini görmek beni memnun etti. Daha fazla dayanılmama gerek kalmamıştı. Yoksa, bir silahım vardı ve bunu kullanmaya hazır olduğumu ona gösterdim. Daha sonra zavallı Arnavut' a büyük bir özen gösterdim ve Kadı' ya küfrettim. Bu onu bitirdi, zalimliğini azalttı ve onu bir kenara sindirdi. Daha öncesinde berbat bir halde olan papaza zorbalık etmişti. Gitmek için davrandığında, bir anda o ve diğer herkes ayaktaydı biri papuçlarını hazırladı, diğeri onu destekledi, üçüncüsü kapıyı açtı, dördüncüsü de yolunu aydınlatmak için lambayı tuttu. Fakat o, henüz akşamı bitirmemişti. Sonrasında başka bir evden şarkı söyleyen ve böğüren bir ses duydum. Ondaki beni içmeye davet eden bir haber aldım. Şimdilik bir masası vardı ve beni davet ediyordu. Masa zulmettiği acınası bir Yunanlı tarafından hazırlanmıştı. Elbette gitmedim, fakat ülkenin durumu hakkında ahlaki bir nutuk çektim. Ertesi gün Nikola' yı

alıp götürdü.

Bu çapulcuların zulmünün başka bir örneğinin sadece birkaç gün önce meydana geldiği söylendi. Zabıttadan bir adam geldi ve 80 kuruş içeren kesesini yolda kaybetmiş gibi davrandı.

“ 64

Kasabada yaşayan herkes keseyi aramak için gönderildi, eğer kese bulunmazsa, para kasaba tarafından ödenmek zorundaydı ve öyle de oldu. Eleusis’ te tanıştığımız insanlar arasında zamanın en refah yeri olan İdra’ dan oldukça şık giyimli bir bey olan, Yunan bir tüccar vardı. Fakat eski kasabasından bu kadar uzaktayken, herkes gibi o da Türklere yaltaklanmak zorundaydı.

Atina’ ya geri dönüş yolumuzda, ona yetiştik. Yüzünü güneşten korumak için bir şemsiye taşıyordu ve arkasında Arnavut bir çocuk vardı. Yeniçeri Mehmet’ i gördüğünde, şemsiyesini aşağı indirdi.

Yunanistan’ ın nüfusu çok azdı.⁶¹Geniş alanlar ekilmemişti. Arazi hakları da tanımlanmamıştı. Komşu kasabalarda, önemli miktarda ekili tarım arazisi vardı. Fakat her arazi parçasının yetiştiricisi hasat için ümit etmesine rağmen, gördüğüm kadarıyla, bir başkasının bunu yapmasını önleme korkusu duyuyordu. Bir dizi tanımsız insan tarafından arazi sürülür ve ekilir. Eşit, ya da daha az tanımlanmış kısım hasat edilir. Aslında, insanlar nerede isterse ve nereye cesaret ederlerse oraya giderler ve ürünü alırlardı. Dönüş yolumuzda, Thebes’ da ürün almaya giden birçok Atinalı ile karşılaştık.

Temmuz ortalarında, Aegina mermerlerinin baştan sona bakımı yapılmış ve bir araya getirilmişti. Onlar hakkında bir şey yapılması acildi.

“ 65

Lord Sligo, Knight ve Fazekerly’ e satış düzenlemesi gerçekleşmedi. Tüm taraflar için tek adil yol olan açık artırma ile satış yapılacaktı. Bunu yapmak için ilk önce ülke dışına gidilmeli, satışı etkileyen çeşitli düzenlemeler dikkate alınmalı ve

⁶¹De Pouqueville ye göre , 1814 te 548 ,940, şimdi 2.000.000 üzerinde.

ayrıştırılmıydı. Bu arada mal sahipleri Türk makamların saldırısına karşı korku içindeydi. Sonunda tüm sorunu ortak bir tanıdık; Gropius' in ellerine bırakmayı kabul etti. Gropius yarı Alman' dı. Fakat doğma büyüme Doğulular arasındaydı. Ayrıca onların örf adetlerini, dillerini bilen bir dosttu. İşi başarıyla sonuçlandırmak için onun kendilerinden biri olduğunu düşündüler. Onu kendilerine vekil atadılar ve koleksiyonun yakınlardaki en güvenilir yer olan Zanta' ya götürülmesine karar verdiler. 8 gün paketleme ile uğraşıldı. 30 Temmuz' da ilk parça atlar ve katırlar ile Korint Körfezi üzerindeki bir kasaba ve kale yakınlarında belirtilen bir noktaya geceleri gönderildi.

Cockerell diğerlerini iki gün sonra, Condoura' da iki gecelik dinlenme ve uykunun ardından, takip etti. Üçüncü gün buluşma yerine ulaştı. İlk parçanın tamamının orada sahile konulduğunu gördüler. Parçanın şimdiye kadar dokunulmamasını kutladılar.

“ 66

Diğerleri eskiz çizerken ve dinlenirken, Gropius kasabaya gemi kiralamak için gitti. Hava aşırı sıcaktı. Suya çok düşkün olan Cockerell koyda yüzmeye gitti. Fakat birkaç balıkçı köpek balığı gördüklerini söyleyerek onu korkuttular. Gropius akşam bir tekne ile döndü ve herkes paketleri yüklemek için işe koyuldu. Yükleme neredeyse tüm gece boyunca sürdü. Paketlerin hepsinin istiflendiğini gördüğünde, Cockerell çok yorulmuştu. Uyumak için uzandı. Uyandığında, çoktan koyun dışına süzölmüşlerdi. Rahat bir şekilde yol aldılar ve Korint ve Sikyon' u geçtiler. Akşam olduğunda, önlerine atılan bir silahın sesini duydular.

Aklımıza gelen ilk şey korsanlardı. Büyük bir gemiye gelmemiz emredildi. Çok endişeliydik. Yelkenimiz kıyıya çekildi. Zantiote ticaret gemisi olduğu ortaya çıktı ve Ali Paşa adına yükü incelemek üzere kıyıda gönderilmiş dört filikadan oluşmaktaydı. Elden geçirmeyi ve teslimi red ettiler. Yükün ne olduğu sorulduğunda 'mermi' yanıtını verdiler.

Kaptan gemide dört İngiliz asilzadesi olduğunu anlayınca özür diledi ve gitmemize izin verdi. Ertesi gün, konsolos Strani' yi görmek, pasaportlarımızı ve Zanta için mektupları almak için Patras kıyısına gittik.

“ 67

Kasabada Bronstedt ve grubun diğlerleriyle tesadüfen karşılaştık. Tabiki, havadisleri duyunca ve işi arz ettiğimizde ilgilendiler ve çok şaşırıldılar. Akşam yola koyulduğumuzda, limandan ayrılırken, bize silahlarıyla selam verdiler. Şiddetli bir esinti vardı. Calydon' un arkasından fırtına geliyordu. Üzerimize geldiğinde, yakınımızdaki bir tekneyi fırlattı. Birçok tekne ile beraber yol alıyorduk. Diğler tekneler kazayı görünce, onları teknelerine aldılar. Ancak kaptanımız, hoşnutsuzluğunu dile getirip durdu. Bu yüzden sonrasında, diğlerleri ile yollarımızı ayırdık. Tüm gece ortalama esen rüzgâr ile sabah Zanta' ya ulaştık.

“ 68

BÖLÜM VII

ZANTA - ALBAY - KİLİSE - MORA İÇİN ZANTA' DAN AYRILIŞ - OLYMPIA - BASSAE - KABARTMALARIN KEŞFİ - KAZILARDAN VAZGEÇİLMESİ İÇİN YAPILAN BASKI

Şimdiye dek endişeli zamanlar geçirdik. Fakat ne zamanki karaya ayak bastık, mermerler konusunda içimiz rahat etti. Bundan sonrası Gropius' un sorumluluğundaydı. Açık artırmanın, 1 Kasım 1812' de Zanta' da olacağı İngilizce ve bölgeye ait gazetelerde ilan edildi. Mermerleri yerleştirmek biraz zamanımızı aldı. Her birimiz adada iğrenç iki hafta geçirdik. Yaklaşık üç yüz yıl kadar Venedik' e ait olduklarından, Zantalılar daha çok batı etkisi altındaydılar ve iğrençtiler. Yunanlıların geri kalanından daha az cahildiler. Fakat sahip oldukları bilgiler onları sadece daha çok nefret edilen yapıyordu. Ada İngilizler tarafından ele geçirilinceye kadar, katliam devam etti. Tedarikçiye az bir miktarda para ödendiğinden, hiçbir uyarı olmadı. Kan akıtmadan bunu başarmak için kendilerine has yöntemleri vardı. Sırtta ürperti yaratan, kumla doldurulmuş uzun dar bir torba, er ya da geç ölümü kanıtlayan sessiz bir şoktu.

“ 69

Sosyal yönden, doğunun olduğu kadar batının yanlışlarına sahiptiler. Her iki tarafında iyi yanlarını almamışlardı. Fakat benim gözüme asıl batan yerli Yunanlıların görünüşü ve güzel kıyafetlere sahip olmayışlarıydı.

Şuan Zanta' da en ilginç şey ise, ana kilisenin⁶² Yunan temsilcisiydi. O, pek çok Yunan mülteciyi, bir kısım vatansever ve suçluyu ya da her ikisini kayıt altına aldı ve onları yola getirdi. Onlarla muazzam bir antlaşma yaptı. Helenler diye seslenerek onlara iltifat etti, evinin her duvarında boyalı olan filozof ve kahramanların başlarını gösterdi ve

---

⁶²Daha sonra Bay Richard Kilisesi ve 1872' deki ölümüne kadar Yunan güçlerinin başkomutanını.

coşku uyandırmak için gayret etti. Arnavut bir kıyafet edindi ve buna eski Yunanlılarınkine benzediğini düşündüğü bir başlık ekledi. Oysa bu bizim Zanta' ya getirdiğimiz kahramanların tam tersiydi. Tümüyle iyi bir yönetim ve daha çok pohpohlamayla, komutası altına aldığı, gerçekten harika şeyler yapabilecek kapasitede olan bin mükemmel askere kendisini dahil etmenin bir yolunu buldu. Sonunda, 18 Ağustos akşamı kaçabildiğimiz⁶³ için kendimizi şanslı saydık ve Mora yolculuğumuza başladık.

“ 70

Gropius, Haller, Foster, Linckh ve ben küçük bir tekneyle Zanta' dan ayrıldık ve ertesi sabah Pyrgo' dan iki buçuk saat uzakta olan Pyrgi limanına ulaştık. İndiğimiz yere yakın bir manastırdan atlarımızı edindik. İyi ekilmiş, genellikle mısır ve kavun ekili, az bataklıkli araziye ve oldukça iyi insanlarla dolu kasabaya doğru atlarımızı sürdük.

Pyrgo, Alpheus sınırında bataklıktan biraz uzakta yer alır. Diğer bir harcamamız su olduğundan, şuan ona epey miktarda sahiptik. Atlar içeri getirilirken, bizde bu yerin başsükoposu olan yaşlı bir Yunan' ın evine girdik. Zantalının ince bir kaplamadan oluşan medeniyetinden öyle tiksindim ve garnizon subaylarımızın sahte tavırlarından öyle sıkıldım ki Mora' nın aleni barbarlığına geri döndüğüm için kendimi şanslı saydım. Dikkatimi bir şey çekti. Evinde olduğumuz yaşlı Yunanlı bizi başından atmak için sabırsız görünüyordu. Dahası bana Meraca veya Olympia' nın 7 mil yani iki saat uzaklıkta olduğunu söyledi. Normal bir Türk yolculuğu saatte 3 mile denkti. Atlar uzun yoldan geliyordu, bataklıkta bulunmalarını ve atları almak için ayaklarına kadar gideceklerini düşününce, Haller ve ben sabırsızlandık ve mesafe yakın olduğundan yürüyerek gitmeye karar verdik.

“ 71

Her ne kadar yolculuk 2 saat yerine 7 saat sürdü ve gece olduğunda zifiri karanlık içindeki bataklıkta yıldızlara, görünmez olsalar da, güvenliğimiz için çabaladıklarından müteşekkirdim. Kaybolduğumuz yerde dolanıp durduk, gölette dizlerimize kadar suda

---

⁶³'Hughes' in Sicilya, Yunanistan ve Arnavutluk seyahatleri' özeti 90 dır.

yürüdük ve nihayet varacağımız yere 2 saat yerine 8 saatte ulaştık. Meraca' ya vardığımızda sabahın 2' siydi, çok yorgunduk gece kalacak bir yerimiz yoktu. Arnavut bir ağanın oturduğu yere yöneldik. Giriş evin kenarındaki merdivenin sonundaydı ve bu merdiven ilk katın kapısını açan bir asma köprüyle sona eriyordu ne kadar yorgun olduğumuzu duyduklarında bize bir şeyler ikram ettiler. Buna ek olarak biraz ekmek vardı fakat bizi güçlendirecek kahve ya da et yoktu. Yere uzandık ve uyuduk. Bir zamanların ünlü Olympia' sının⁶⁴ gözle görünen birkaç kalıntısı vardı. Bunların bir stadyum ve ya tiyatroya ait olmadığını fark ettim. Genel fikrim, Alpheus kum ve çamurla dolmuştu ve binalar 8, 10 metre derinliğe gömülmüşlerdi. Küçük araştırmamız aynı yeri işaret ediyordu.

“72

Tapınağı kazmaya başladık fakat bir sonuç elde edemedik. Bunu tamamen yapabilmek, krallara layıktı. Aegina' da Yunan işçilerle bazı sorunlar yaşamıştım fakat burada Türkler çok daha kötüydü. İlk gün, günlük 1 kuruş yerine 2 istediler, ertesi gün uygun araçları yoktu. Toprak tuğla kadar sertti, bin bir güçlkle yarıldığında işçiler düzgün bir küreğe sahip değildi. Kazdıkları ve hendek boyunca istifledikleri toprak tekrar çukura düştü. Bunları elleri ile çıkardılar. Bu çok saçmaydı. Hepsinden kötüsü, işçiler arkamızı bir dakikalığına döner dönmez ya hiçbir şey yapmıyorlar ya da çekip gidiyorlardı. Bunlar, nehri geçip yerin daha iyi manzarasını araştırdığımızda oldu. Suyun karşısındaki köyün ağasının bizzat kendisi tarafından sırıkla ittiği kayığa atladık. Fakat manzara bizi hayal kırıklığına uğrattı ve tüm işçilerimizin aylak aylak durduğunu gördük. Kısa ve uzun süreli yaptığımız kazılarda tapınağın çapını 7 fit olarak ölçmüştük fakat içeriden sütunlara ve mermer kalıntılarına ilişmiş çok farklı renklerde olan yüzeylere ait mermer olduklarını düşündüğüm bazı şeyler bulduk. Böyle sert yüzeylerde kullanılan taşlar, tamamen küçük deniz kabuklarından yapılır, çok beyaz ve kaliteli bir alçı ile kaplanır. Ortalama giderleri hesaplamak için elimizde olan tüm bilgi buydu.

---

⁶⁴Hermes of Praxiteles ve the Victory of Pasionios keşfedildiğinde, Olympia 1875- 76 derinlemesine Almanlar tarafından kazıldı.

“ 73

Meraca’ dan, güzel ve romantik bir yerde olan büyüleyici bir köye, Andritzena’ nın romantik manzarasına doğru yol aldık. Ertesi sabah yerlilerin adlandırdığı gibi Bassae tapınağının sütunlarına gitmek için orda kalmaya karar verdik. Fakat bundan önce, Adritzena başpsikoposları geldi. Silahlanmanın ederini sorarak ve inceleme yaparak herşeyi alt üst etti. Sütunların civarında konaklayan Yunan haydutlarının ve soyguncularının başı ünlü Barulli’ nin muazzam hikayeleri ile bizi korkutmaya çalıştılar. Aynı akşam geri dönmemiz ve yanımızda bir muhafız götürmemiz için ısrar ettiler. Başlangıçta kesinlikle reddettik, sonra muhafızlarımızın Yunan olduklarını düşündük. Haydutlar Türk olabilir ve bu durumda Yunanlı muhafızlar onlara asla karşı gelemezdi. Tek başımıza gitme riskini almak en iyisiydi. Yine de tavsiyelerinden birini aldık. Yanımızda kimin ne olduğunu bilen rehber ve arabulucu olan iki taşralı adam götürecektik. Soygun yapanın sadece profesyonel Yunan haydutlar olmadığını ayrıca civar köylerde yaşayanların hepsinin duruma göre haydut olabileceği söylendi. Yeniçerimiz Mehmet dağlarda yaşama fikrinden hoşlanmadı ve bizi vazgeçirmek için uğraştı.

“ 74

Tüm bu karşı çıkmalara aldırılmayarak yola çıktık. Yolumuz yüksek zeminliydi ve tüm yolu yaklaşık 21 saatte çıktık. Tapınağın konumunun güzelliğini anlatmak imkânsız. Çorak dağların üzerinde yüksek bir sırtta ve geniş bir açıyla tüm bölgeyi görebilecek yükseklikte konumlanmıştı. Zemin taşlı, zayıf bitki örtüsüne sahipti ve birkaç muhteşem yeşil meşeyi görebiliyorduk. Manzara, Ithome dağına ve güney batısında Spartalılara karşı mesihlerin son savunma yerine ve sığınağına, doğusunda birçok tepesi olan Arkadya’ ya, güneyinde denizler ötesindeki Taygetus sıradağlarına bakıyordu.

Haller onun için bulduğum seyyahlar için dört çizim yapma işiyle meşguldü. Ben de biraz hesap yapıyordum. Yapılması gereken ölçümler vardı ve birkaç taş taşınması gerekiyordu. Bunların hepsi zaman alan işlerdi. Koyun ve tereyağıyla beslenerek 10 gün orada kaldık. Yakınlarda yaşayan Arnavut çobanların bize sattığı ve İngiltere’ den sonra yediğim en iyi tereyağlarıydı bunlar. Akşamları ateşin etrafında oturuyor, sigara içiyor,

uyuyana kadar çobanlarla konuşuyorduk. Daha sonra çok rahat edemesek de bizi havadan ve kurtlardan koruyan çadırlarımıza dönüyorduk. Burada bir gece bize yakın bir yerde bir koyunu parçalara ayıran kurtlar vardı. Çadırımızı kuzey tarafına çaktık.

“ 75

Ulaştığımızın ertesi günü, 25’ te, Adritzena’ nın başpsikoposlarından biri bu durum kasabaya zarar verebilir diye kazıyı ve taşları taşımayı bırakmamızı istedi. Olanlar Aegina’ dan çok daha fazlaydı. Nasıl bir zarar olduğunu belirtmedi fakat kim olduğumuzu sordu.

Cevap olarak fermana sahip olduğumuzu, bu fermanın sivil olmadığını bu nedenle kim olduğumuz sorusuna sütunları götürmeyeceğimizi söyledik. Fermanı duyduğu zaman yardım edebileceği birsey varsa yapabileceğini söyledi. Diğerleri gibi, hizmetimizdeki çobanlar korkuları hakkında konuştuklarından ve içlerinden biri işin nahoş olduğunu ona söylemiş. Kazıya dair rehberimize bazı emirler verdi; ve nihayet gitti.

İşçiler çok kadar aptal olduklarından dolayı sürekli onlarla olmak ve çalışmak zorundaydım. Böyle yaparak elim yarıldı ve yorgunluktan bitap düştüm. Bazı önemli tedbirler için ödeme yaptım. Bazı taşların altında bulduğum iki tane çok güzel yarım kabartmaya bakarken, onları gizlemeye büyük özen gösterdim. Bu olay Stackelberg’ in kitabının önsözünde detaylıca anlatılmıştır.⁶⁵ Tapınağın içi, daha doğrusu sütunların arasındaki boş alan, düşen bloklarla doluydu.

“ 76

Haller ve Cockerell işçilerle birlikte ölçü almak için kalıntılar arasında sürünerek ilerlerken, taşların arasında derin bir yerlerde yuvası olan bir tilki, sıradışı seslerle rahatsız edildiğinden kalktı ve kaçtı. Derinlerde başka bir tilki ile karşılaşma ihtimali ile böyle güvensiz ve ağır taş yığınları arasında sürünmek hoş bir iş değildi. Fakat Cockerell kendini tehlikeye attı ve tilkinin yuvasının olduğu yığını kazmaya başladı. Tasların arasındaki bir oyuktan yarım kabartmayı gördü. Bu hikayeyi bizzat onun ağzından duydum. Dahası Stackelberg bu özel kabartmanın British Müzesinde Phigaleian mermerleri arasında 530 numaralı eser olduğunu söyler ve açıkça ekler: ‘Aslında biri

⁶⁵Der Apollotempel zu Bassae.

tilkinin pençelerinin mermer üzerinde yaptığı hasarı hala görebilir.’ Levha nın kaba bir taslağını çizmeyi başardı ve dikkatli bir şekilde onu tekrar kapattı. Bulunduğu yerdeki konumundan tüm duvar süsünün büyük ihtimal harap bir halde olduğu anlaşılırdı.

Sabah erkenden, kayıp bir koyunu arayan bir takım silahlı çoban geldi. Nihayet onu çadırımızın yakınlarında daha önce bahsettiğim kurt tarafından parçalara ayrılmış şekilde ölü buldular. Pazar günü köylü çoban örneğini epeyce gördük.

“ 77

Omuzlarında tabanca ve bellerinde uzun silahlarıyla sessizce yaklaştılar. Vahşi ve yabani görünümüydüler. Fakat barış ve huzurla alakalı şiirdeki isimlerini koruyorlardı. Alexis en yaygınıydı. İşçilerimiz ayrıldığından, kendimiz çalışmak zorundaydık. Yapacak başka şey yoktu. At sırtında Yunan veya Türk biri (Birbirlerine çok benzer giyiniyorlardı ayırt etmek güçtü.) tümü silahlı dört Arnavut eşliğinde yanımıza geldiğinde, güzel cephanesandıklarını yeni çıkarmış çalışmaya devam ediyorduk. Adam, arazinin sahibi olduğunu söyledi. Çok medeni olmasına rağmen, daha fazla kazı yapmamızı yasakladı. Yemeğe davet ettik fakat Rum kilisesinin oruç günü olduğundan reddetti. Adritzena’ ya yazdıktan sonra nihayet ayrıldı.

Kazımıza dair tüm bu karşı çıkmalardan sonra, şu halde devam etmenin tehlikeli olacağını hissettik. Gelecek yıl kazı için kesin ve açık yetki belgelerini kuşanmış bir şekilde ve daha güçlü bir grupla buraya tekrar gelmeye kendimize söz verdik. Bu arada elimizden geldiğince hızlı bir şekilde çizimlerimizi toplamak dışında yapacak bir şey yoktu.

Kampı kurduğumuzdan beri, yeniçerimiz Mehmet’ in tedirgin hali, cesareti konusunda bizi şüpheye düşürdü. Onu sınamak için bir plan yaptık. Bu bir çeşit uyarı olacaktı. Gece Yunan haydutlar tarafından saldırılacaktık. Köylü çobanlarımız şakaya şaşkırtıcı bir hevesle katıldılar ve bu durumu sürdürdüler. Hemen sonra, soyguncular yakınlardayken dağlardan bir feryat duyuldu.

“ 78

Bir anda hepimiz ayağa fırladık, tabanca ve kılıçlarımızı kavradık. Yokuş çıkarmış gibi yaparak, vuracak gibi yaptık. Yeniçerimiz şaşkına dönmüştü, yalnız gitmesini

söylediğimiz zaman arkamızdan geliyordu. Fakat bunu yapamazdı. İlk başta, hastaydı. Diğerinde ise 'Anditzena' ya gitsek daha iyi olmaz mı?' diye Andritzena' ya gitmek için yalvardı.

“ 79

VIII BÖLÜM

ANDRITZENA – CARITZENA - MEGALOPOLIS - CEHALET - KALAMATA

Stylae’ den ayrıldık ve kısa yoldan Andritzena’ ya gittik. Oraya giderken, sürücüler daha fazla para alabilmek için, bizi daha uzun bir yoldan getirmişlerdi. Adritzena konumundan dolayı sadece güzel değildi aynı zamanda orada yaşayan insanlar da göz kamaştırıcıydı. Herkes yabancılara ilgi göstermenin doğru bir şey olduğunu düşünüyor gibiydi. Kızlar çok tatlıydı ve onlardan bazıları her birimize hediye olarak armut, incir gibi meyveler getirdiler ve bunu öyle hoş ve tatlı şekilde yaptılar ki! Eve taşıyabileceğimizden daha fazla meyveye sahiptik. Karşılık beklenmeden yapılan nezaket Yunanlı karakterinde öyle alışılmadık bir özellik ki şaşırдық. İtiraf etmeliyim ki Yunanistan’ da ilk defa başımıza böyle birşey geliyordu.

Türkler bu zavallı garibanlardan merhametsizce vergi alıyordu. Başlangıçta ürettiklerinin dörtte birini ödemek zorundaydılar. Miktarda değişkenlik gösteren kelle vergisi ve yerel yönetimin topladığı diğer bir dördüncü olarak ödenen yerel bir vergi vardı, böylece vergiler yıllık üretimin yarısıydı.

“ 80

İnsanlar elbette şikayetçiydi. ‘İngilizler ne zaman gelip ruhumuzu kemiren bu Türklerden bizi kurtaracak ve neden bunu erteliyorlar?’ diye kaç defa soru sorduklarını söyleyemem. Bir Yunanlı her gün Frenkler gelsin diye dua ettiğini söyledi. Bu arada yeri gelmişken bahsetmeliyim, birkaç hafta sonra Korint yakınlarındayken bir çoban Mora’ nın Frenkler ile dolacağı günü görmek için yaşıyorum ve bunun için Tanrı’ ya dua ediyorum denmişti. Fransızlardan daha çok bizi seviyorlardı çünkü Zanta’ dan ve diğer yerlerden idareimiz altımızdakilere daha onurlu davrandığımızı duymuşlardı.

5 gündür Andritzena' daydık. Haller köyün resmini yaptı, ben de Phigaleia hatıralarımı bitirdim. Bunun yanında, düşündüğüm gibi Stylae' de keşfimizi tamamlamak için son bir çaba harcamadan civardan ayrılmamalıydık. Veli Paşa Mora' da değildi. Belki de Fanari Voyvodasından ayrılmalıydık. Foster ve ben onu görmeye gittik. Aşırı derece nazik, dünyanın en mükemmel adamını bulduk. Evi ve bizi karşıladığında üzerinde oturduğu o harap salondaki iki minder büyük zenginliğinin göstergesi değildi. Bunlara rağmen tavırları rüşvet teklif edecek bir adamınki değildi.

“ 81

Kazıyı devam etmemizi engelleyen bir mektup yazmak zorunda kaldığı için çok pişman olduğunu söyledi, fakat kesinlikle durmamız gerekiyordu ve konu kapandı. Aynı zamanda mektupta bizleri gücendirecek hiçbir ifade olmadığını umdu. ‘Veli benim dışımda birinden buyruk alamaz.’ dedi. Çünkü paşalığında dolaşan seyyahlar hakkında her şeyi bildiğini ve belirli aralıklarla onları, fermanlarını denetlediği ve onayladığı üzerinde durdu. Phigaleia' da on gün kalmam için verilen mutlak iznim, kazsam da kazmasam da, beni mahvetti, çünkü Arnavutlar [Ali Paşa ve oğulları] çok az soru sorardı [Mazeret dinlemezlerdi.]. Bu nedenle, Adritzena' ya yolda Arnavut Türk düğünü dışında herhangi bir şeyden etkilenmeden, geri dönmek zorunda kaldık. Onlarla karşılaştığımızda, muhteşem kıyafetleriyle, cirit oynayıp ve kılıçlarını sağa sola sallıyordu. Bu kadar ilginç bir şeyi daha önce görmedim. Grup Fanari' den gelin almak için yoldaydı. Gelinin sevdiğine onu gelip alması için olan davetin işareti ipek bir mendille üstten bağlanmış Arnavut kırmızısı ve beyaz bir sancağa sahiptiler. Gün batımından sonra gelin art sırtında damadın evine getirildi, tamamen peçeliydi. Çok uzakta olmayan eski bir kalenin bazı sütunlarını duyunca, beni engelleyecek kadar Yunan yalanını tecrübe etmeme rağmen, oldukça makul olduğundan, onları gidip görmeye karar verdim.

“ 82

Biraz keşif yapma umudum vardı. Haberi veren kişi daha önce hiçbir İngiliz asilzadenin burada bulunmadığını söyledi. Sadece birkaç sefil sütun, hatırı sayılır bir hisar ve kocaman (kiklop) duvarlar buldum. Yolda iki eskiz çizdim. Döndüğümde çok

yorgundum. Yunan kunduracı, ev sahibimiz, geldi ve bizimle akşam yemeği yedi, fazla şaraptan sarhoş oldu.

Sonra Caritzena' ya gittik. Voyvoda ona eşlik etmemiz için ısrar etti, bize bir oda verdi. Bizi memnun edecek ne varsa söylememiz için ısrar etti. Hizmetkârkârları herşeyi hazırlayacaktı ve biz bir şey ödemeyecektik. 'İstanbul' daki padişahımız arkadaşlarımızı ve müttefiğimiz, İngilizleri ağırlayacak kadar zengin.' dedi. Gitmeye hazırlanıyorduk ki Voyvodanın bizi ziyaret edeceği haberini aldık. Yine de Haller kimse için durmadı. Foster değer verdiği bir yüzüğü paltosunu değiştirdiği yerde düşürdüğünden geri dönmek zorundaydı ve şans eseri onu bulmayı başardı. Çok kibardı ve tavırları oldukça hoştu. Bize, Berlin ve Viyana' da elçi olduğunu söyledi ve Linckh' i etkileyen birkaç kelime Almanca konuştu.

“ 83

İyi görünmediğimi söyledi. Halsiz olduğumu ve başımda bir ağrı olduğunu söyledim. Sağ eliyle şakaklarımı tuttu. Yanında oturan yaşlı bir Türk küçük parmağını katladı ve fısıltıyla başladığı, yüksek sesle tamamladığı bir duayı tekrarladı. 'Osman Odoooo ooo' diye birşeyler söyleyerek, İleri geri sallandı. Sonra bana daha iyi olup olmadığını sordu. Eğer değilsem, baş parmağa gelinceye kadar diğer parmağını katlayacaktı ve bunun şaşmaz olduğunu söyledi. Bu olasılığa güç dayanabilirim gibi geldi bu nedenle en iyisi ilkelerimden taviz vermek diye düşündüm ve konuyu kapatmak için 'Evet, iyiyim.' dedim. Fakat değildim.

Birkaç Yunanlı geldi ve sohbetimize katıldı. Gerçekten, biri hallerine üzülmemişse, acı çekmemiştir. Halleri çok iğrençti. Yine de burada tüm güç onlarda görünüyordu ve yöneticilerini kendileri seçiyordu. Voyvoda onları eleştirirken bana katılmadı.

Voyvoda en medeni haliyle devam etti. Hediyeler için telaşlı olduğunu düşünmeden edemedim ve ona verecek hiç hediyemiz yoktu. Yapabileceğim tek şey üzerinde Kral George' un başının olduğu çiziklerle dolu sıradan, pirinçten, küçük bir İngiliz kutusu sunmaktı. Memnuniyet ifadesi ile onu aldı; fakat numara yaptığını görebiliyordum.

“ 84

Ona içtenlikle teşekkür ettik, hizmetkârlara cömertçe bahşış verdik, en zarif halimizle onu selamladık. Özellikle bir bayanın tasvir edildiği Foster’ ın minyatürü için can atmıştı. Foster bunu onun için kopya edeceğine ve İngiltereden ona göndereceğine söz verdi. Fakat o, orijinalinden ayırt edemeyecekti. Bize Kalamata için kuvvetli referans mektupları verdi.

Ertesi sabah erkenden ayrıldık. Foster bir divanın yanında ona ait bazı eşyaların küçük bir kısmını kaybetmişti. Bölükbaşı onlara hayran kalmıştı. Soruşturma yapıldığında, bölükbaşının memuru geldi, divanın yanını yokladı ve sonra aniden gitti. Biz de aynısını yaptık, ve işte olay buydu. Hoşça kal derken, bölükbaşı çok telaşlı görünüyordu. Bu dağlarda yaşayan diğer liderlerin ve Colocotroni istilası⁶⁶ modern Yunanlar arasında kutlandı. Mora’ yı elde ettiklerinden beri Türkler bir nevi bağımsızlığını devam ettirdi. Köylüler kahramanlar üzerine bestelenen türkülerin cesaretlerini övüp, korkunç barbarlıklarını unutup keyifle şarkı söylüyordu.

“ 85

Smirke burdayken ülke gerçekten korkunç derecede kargaşa içindeydi. Ne desek, bu büyük oranda Mora haydutlarını temizleyen Veli Paşa lehineydi. Colocotroni ve diğerleri firar etmek ya da Zanta’ daki kiliseye kaydolmak zorundaydı.

Megapolis’ te biraz zaman geçirdik ve Pausanias ile nerdeyse bahsedilen her kalıntıyı özellikle tiyatro yakınlarındaki yılın belli zamanı akan kaynağı belirledik. Lycosura’ daki kalıntılar hayal kırıklığına uğratacak kadar moderndi ve sayıca azdı. Eski tapınaktan hiçbir parça kalmamıştı. Durumuz oldukça iyiydi. Korudan nehre, iki buçuk saatlik yolculuk bizi Messenia’ nin sınırındaki Devine’ ye getirdi. Sonra Messenia ovasını geçtik, yağmurda bile, dağlara, özellikle Ithoma’ ya, hayran kalarak akşam karanlığında Kalamata’ ya iki saat uzaklıkta bir köye ulaştık. Agroati yolu bilmiyordu ve bir rehber edinmek için çok geçti. Fakat bir saat sonra, yolumuzu kaybettik. Hava zifiri karanlıktı ve hala yağmur yağıyordu. Nehrin kenarındaki bataklıktaydık. Orda kalmalıyız

---

⁶⁶ Colocotroni bağımsızlığın savaşına büyük etki etti.

diye düşündüm. Dört saat boyunca önce kaybettiğimiz yolu, sonra sığınmak için bir yer aradık. Kalamata’ da daha önce bulunmuş olan Haller’ in atının yularını gevşek bırakıp bizi götürmesine izin verdik.

“ 86

Başta umut vaat etti, at istekli bir şekilde ileri gitti; fakat nerdeyse birbirimizi zor görüyorduk. Sonra Agroati’ yi görebildiğimiz bir ışığa ulaşmak için gönderdik. İlerdeki berbat hendek ve bataklık haberi ile geri geldi. Nihayet, şakır şakır yağın yağmur altında ışığa ulaşmaya karar verdik ve öyle de yaptık. Tümsek ve hendek üzerinden bataklığa doğru ve kafamızın üzerinde hint mısırı ile at sürdük. Islanmış ve yıpranmış bir şekilde birkaç Yunanın olduğu kulübeye ulaştık. Ancak bizi ‘Nasıl bir adam olduğunuzu bilmiyoruz.’ diyerek hiçbiri evine buyur etmedi. Sonunda iyi bir adam bizi evine aldı ve bize oda, incir ve akşam yemeği için konyak verdi. Herşey için minnettardık. Hoş bir eşi ve oldukça güzel bir kızı olan fakir bir köylüydü.

Ertesi gün Kalamata’ ya gittik. Messinia ovasında yolda incir ve birkaç şey almaya giden birkaç silahlı Mainiotesli ile karşılaştık. Gece yarısı esyalarımız ulaştı. Patras’ taki konsolosun vekilini ziyaret ettik. Caritzena Voyvodasının referans mektubunu Kalamata Voyvodasına gönderdi fakat o mektuba hiç bakmadı ve bizim için hiçbirşey yapmadı. Bu yüzden kendimiz için ev bulmak zorundaydık. Şehire bakan berbat zeminli bir Türk kalesinin çatı katında kaldık. İkinci kattan bir anda kendimizi bodrumda bulabilirdik.

“ 87

Odamıza tek yol saçma bir merdivendi. Kepekler mermilerden delik deşikti. Bir süre önce, muhteşem liderleri Benachi’ nin hizmetinde olup, onu savunan bazı Mainioteslilerin olduğu civardaki kilesenin kulesi ile bu kale arasında bir antlaşma yapılmıştı. Kalamata’ da Bab-ı Ali tarafından tayin edilen beyin, ya da kaptan Paşa’ nın, grubu ile kendi beylerini tayin etmek isteyen grup arasında süregelen bir savaş var gibiydi. Bu yolla her taraf kendi kalesinden kavga ediyordu.

Kalemizden şehrin panoramik eskizini çizdik, fakat ziyaretçiler tarafından çok engellendik. Bunlar arasında kilese için asker toplayan genç Mainiotesli Arnavut bir

memur vardı. Ona iki silahlı Mainiotesli eşlik ediyordu ve tehlikeye karşı kasaba yakınlarında yirmiden daha fazlasını da gizlemişti. Dolus kadar uzakta olan, ailesinin yaşadığı Maina' ya onunla gitmemizi teklif etti. Teklifi hevesle kabul ettik ve ertesi sabah için sözleştik.

“ 88

BÖLÜM IX

MAINA' YA YOLCULUK – REFAH - KALAMATA' YA DÖNÜŞ - MAINA' YA İKİNCİ YOLCULUK – MUGINOS – SPARTA - NAPOLİ' DEN ATİNA' YA

Mainiotes sınırı Kalamata' nın yarım mil yakınındaydı. Türklerden daha vahşi ve cesur olan azılı nüfusa sahip olması, böyle olaylarda çok şiddetli tepki verebilecek ülkenin diğer yerlerinde yaşayanlara göre diğerlerini daha uysal yapıyordu. Burada kaldığımız sırada çok korkunç bir şey oldu. Bir akşam pencerenin altında duran Arnavut korumanın silahının sesini duyduk. Zalimlerden biri erkek kardeşini vurmuştu. Gözlerimizin önünde dehşet verici bir olay olmuştu. Buna ek olarak, kanımı donduran tüm zalim, iğrenç hikayeleri anlattılar. Bu barbar bölgeye dair düşünceler beni bezdirdi.

Sabah erkenden Zantiote' ye doğru bir filika ile yola koyulduk, bir buçuk saatte karşı koyun kıyısına ve bir köyün yakınlarındaki kalıntıların olduğu yere ulaştık. Bunların barbar korsanlar tarafından tahrip edildiği ve burada yaşayanlar köle olarak alıkonulduğu söylendi. Bu olaydan sonra, köy kıyıda öteye inşa edilmişti.

“ 89

Gideceğimiz Dolus köyü sahilden bir saat uzaktaydı. Sahilde, arkadaşımızın erkek kardeşi ve tepeden tırnağa silahlanmış birkaç adam ile karşılaştık. Bizi farkeder etmez silah ve tüfeklerini indirdiler ve bizi selamladılar. Sonra karaya ayak bastık ve köye doğru yola koyulduk. Köyün görüntüsüne ilk görüşte vuruldum. Yunanistan' ın diğer ıssız ve cansız havasının yerine, burası hareketli ve canlıydı. Köyler daha temiz ve yoksulluktan daha az etkilenmişti. Yunanistan' ın geri kalanına göre nüfusu daha yoğundu. Kullanılabilir toprağın bir kısmı bile kayalık ve çorak değildi. Tarımsal itinayla sürülmüş ve ekilmişti. Adamların yüzü mutlu ve aydınlıktı, kadınlar daha güzel, kıyafetleri daha hoştu.

Özgürlük tüm yüzleri ve tavırları, neşeli ve mutlu insanlarla değiştirmiş gibiydi. Geçerken herkes bizi selamladı ve Dolus' a vardığımızda yol göstericimizin annesi bizi büyük bir içtenlikle karşıladı. Diğerleri de geldi ve hoş bir tavırla ve Yunanistan' da nadir olan nezaketle bize uzun yıllar dilediler. Erkekler etrafımızda toplandı ve İngilizlerin iyi bir müttefik olduğunu söylediler. Fakat neden hiç silahımız olmadığını ve kendimizi nasıl savunduğumuzu sordular.

“ 90

Sonra, bu kabadayılar Mainiotes' e gelmeye cesaret edemediler diyerek Türk kıyılarına doğru yumruklarını salladılar.

Ev sahibimiz aile bize tavuk pişirmişti. Oturup, yemek yerken, daha önce hiç Frenk görmemiş birçok ziyaretçi, özellikle kadınlar, geldi, dik dik baktı ve sorular sordu. Çok gülme ve konuşma vardı, fakat her adam ciddi derecede silahlıydı. Akşam yemeğinden sonra, yürüyüş için dışarı çıktık ve birkaç, oldukça şirin köyü ziyaret ettik. Birinin adı Malta, diğerlerini anlayamadım; hepsi iç kısımdaydı. Kiliseler çok şirindi. Her biri Gotik tarzda, çanlı uzun bir kuleye sahipti. Özgür olmaktan gurur duyan ve kuleyi göstermek için telaşlı olan bir çocuk, biz yaklaşırken koşup çanları çaldı. Çünkü bildiğiniz gibi, Türkler çanlara da kulelere de izin vermiyordu. Beyzade ya da Mainiotes liderine verilmiş olan iki otuzluk librelikle silahlanmış yeni bir kaleyi gördük. Çok iyi bir yapı olmamasına rağmen, iyi durumdaydı. Tüm bu kalelerin kuşatma için yapıldığı, Kalamata yakınlarındaki bir kalenin de beş yıllık yiyeceğe sahip olduğu, ki ben buna inanmıyorum, söylendi. Hepimiz beraber uyuduk, onumuz dar bir odanın zemini kapladık. Ev sahibimizi arkamızda bırakarak, sabah Kalamata' ya geri döndük.

“ 91

Kalamata' dan gelen mektup geri gelmemesi için onu uyarılmıştı. Çünkü raporlar Türkler tarafından dağıtılmıştı, eğer ayak basarsa büyük ihtimal yakalanacaktı.

Sparta' da bağımsızlıklarını Roma, Bizans, Frenk, Venedik ve görmeyi özlediğimiz Türklere karşı bağımsızlıklarını koruyabilmiş özgür Yunanlıları görür gibi olduk. Cape Matapan yakınlarında bir tapınak olduğunu duyduk bu bize gezimizin

masrafları için umut verdi. Bizi Cyparissa' ya götürecekt ve içerde koruyacak teknenin sahibi Doluslu kaptan Basili ile anlaştık. Bu arada eşyalarımızı almak için eve gittik. Kıyıya kürek çekerken, yükseklerle konmuş köylere doğru kocaman kıvrımlarla yuvarlanan bir fırtına Elias Dağı' nın üzerindeydi. Berbat ihtişam ve yabancı romantizmin tüm bölgeye verdiği hava son derece iştahımızı kabarttı.

Kalamata' ya ayak bastığımızda, yine de, olanları duyar duymaz şiddetle karşı çıktı. Anlaştığımız adam adı çıkmış bir katildi. Bir Yunan doktor onu Coron' dan getirirken, doktoru parası için öldürdüğü herkesce biliniyordu. Cyparissa yolunda aynısını bize de yapabiliirdi.

“ 92

Maina' ya gidip, Scardamula' daki kaptan Murgino' ya yazmaya ve kendimizi onun koruması altına aldırmaaya ısrar etseydik daha iyi olurdu. Mainiotes liderlerinden biri ve güç sahibi olarak güvenliğimizi garantileyebilirdi. Bu fikir Cervulu güvenilir görünen bir Fransız centilmen Mösyo Shauverece önerildiğinden, bunu kabul ettik ve aynı gece Murgino' ya yazdık; fakat ilk anlaşmadan kurtulmak gerekiyordu ve bu, o kadar da kolay değildi. İlk niyeti her ne olursa olsun Doluslu teknece karlı bir anlaşma yaptığını düşünüyordu, teminat olarak, giderler ve yan giderler için 50 kuruş istedi. Başka bir tekne ile anlaşma yapmaya çalışırsak yolda bize saldırmakla tehdit etti. Sonunda, Arnavut Mainiotes' deki son ev sahibimize kalacak yerle ilgili anlaşmazlığımıza dair başvurmaya karar verdik.

Murgino' dan kendisinin evinde kalabileceğimizi ve evinden dört saat uzaklıkta bir yerde bizimle buluşmak üzere bir koruma gönderdiği cevabını aldık. Buna göre akşam boyunca karadan yol alıp gece Mandinie denen bir köye varıp orada uyumamız gerekecekti zira yol karanlıkta devam etmek için çok tehlikeliydi. Ev sahibimiz çok misafirperverdi ve Yunanlılar hakkında iyi bir izlenim verdi.

“ 93

Sabah erken saatlerde Malta' ya doğru devam ettik ve Murgino' nun bizi karşılayan adamlarından dört tanesiyle buluştuk. Ayrıca, Kalamata' ya gitmekte olan

Mainiotes' lerin lideri genç bir adamla karşılaştık. 8- 10 kişilik, silahlı, iyi giyinmiş bir koruma grubu vardı, savaştan önce saçlarını ören Spartalıların soyundan gelenler gibi saçları sırtlarından aşağı dökülüyordu.

Malta isminin kökenine gelirsek, Venediklilerinin Mora' yı işgal ettiği sırada bir kısmını Aziz John Şövalyelerine tahsis ettiği dönemi hatırlatmak için böyle deniyor olabilir, muhtemelen bu onların kalelerinden biriydi.

Yol atlar için çok kötü olduğundan Scardamula' ya 4 saatlik bir yol için eşyalarımızı taşısınlar diye katır tutarak devam ettik. Orada Doluslu teknekiye kaptan Basili' yle anlaşmamızı ayarlaması için gönderdiğim hizmetkârım Dimitri bize katıldı. Adamı sinirden köpürmüş bir şekilde buldu, uzlaşmayı kabul etmiyor bunun bir onur meselesi olduğunu ve bir şekilde ödememiz gerektiğini söylüyordu. Arnavut subayın karısı ve kızı da onun hincından korkup Dimitri' nin kollarına yapışmış ona yolda öldürüleceğimizi söylüyorlardı. Tekneci, sinirden kağıt gibi solgun bir suratla yanımıza geldi. Onu yüreklendirmek için elimizden geleni yaptık. İlk olarak kendisinden iyi niyet göstermesini rica ettik sonrada kendisine bol ve güzel bir akşam yemeği yedirdik ve kendimize ve korumalarımıza güvenerek oradan ayrıldık.

“ 94

Ama ayrılmadan önce Arnavut dostumuza yarın kaptan Basili' yle beraber Scardamula' ya gelmesi ve bu anlaşmazlığın çözülmesinde Kaptan Murgino' ya başvurmamız için çok rica ettik.

Buradan itibaren Scardamula' ya giden patika, yol adına hiçbir şeye benzemiyordu, o kadar zordu ki patikadan ayrılmamız gerekti. Katırların bu durumda bile ilerlemesi bana inanılmaz geliyordu. Fakat kayadan, çatlak, pürüzlü kireç taşından başka hiçbir şey yoktu, yine de onlar keçi gibi üzerine tırmandılar.

Scardamula' nın durumu son derece dikkat çekiciydi. Kalenin kapısında bizi karşılamak için şişman, yakışıklı yaşlı bir adam olan Kaptan Murgino bizi bekliyordu.

İlk başta, bizim garip görünüşümüz onu memnun etmedi, nazik olmasına rağmen, beceriksizce bizi karşıladı; fakat bir süre sonra güvenimizi kazandı ve bizimle samimi

oldu. Bana ‘İyi bir akşam yemeği yiysin, İngles archi mas’/ (benim küçük İngilizim), dedi ve nasıl yenileceğini gösterdi. Maina’ nın siyasi durumu hakkında konuştu. Kafasını meşgul eden ve üzüntü duyduğu şey Yunanlıların hiçbir lideri olmadığıydı. Fakat bu durumun çok sürmeyeceğine ve arzusunun kısa bir süre sonra gerçekleşeceğine inanıyordu. Bunun için eksikliğin olmadığını söyledi. Kısaca istediği büyük hedefi gerçekleştirecekti, fakat bu konu hakkında konuşamazdı.

“ 95

Yerli halkın desteğini de alan olayda Mora’ nın İngilizler tarafından işgalinde başı çekenlerden biri olabilirdi. Fakat sel verip sır vermedi. Oğlu Marathonisi’ deki (Yunan) şefler konseyinde yoktu.⁶⁷

Ertesi sabah, adama ait olan tarif edilemez güzellikteki arsalarda gezdik. Kalesi, sahilden çeyrek mil uzaklıktaki nehir yatağında kayaların üzerine kurulmuştu. Bir avlusu ve birçok kuleyle çevrili bir kilisesi vardı. Kapısındaki taş banklardan birinde oturuyordu. Etrafı davet edilmeden gelip oturan çalışanları ve akrabaları tarafından çevrilmişti. Köylüler ona meyvelerden, hindilerden oluşan hediyeler getirmişti.

Yakınlarda yüksek bir kayanın üstünde gece gündüz etrafın izlendiği bir gözetleme kulesi vardı. Tüm bunlar, 20. Yüzyıla ait bir İngiliz’ e göre yeni ve inanması güç bir görüntü çiziyordu. Kulenin arkasında, dağlar dik bir biçimde yükseliyor ve harika bir dağ olan Taygetus dağının bir parçası olan Pentedactylon’ da zirveye erişiyordu.

Murgino bize sorumluluklarını anlattı. İsteddiği zaman çağırıp istediği zaman cezalandırma yetkisine sahip olduğu 1000 adamı vardı. Biz gelmeden birkaç gün önce, kurallara uymayan biri infaz edilmişti. Ayrıca, bize haraç almak istediği kişileri attığı kuyuyu da gösterdi.

“ 96

Ayrıca, bize haraç almak istediği kişileri attığı kuyuyu da gösterdi. İşler kötüleştiğinde, zeytin üretimi beklenenden düşük olduğunda, komşularına savaş açıyor ya

---

⁶⁷ İsyanda belki de o da önemli rol oynamıştı. Petro Bey’ in başında olduğu Mavro Michali grubunun karşıtıydı.

da onları soyup, şantaj yapıyordu. Yaşlı adam, bize günlük 1000- 1500 kuruş topladıklarını anlattı. Ev sahibimiz ve etrafındakilerde bu durumu doğruladı. Bahsettiğim gibi, amacımız duyduğumuz dedikodularda haklılık payının olup olmadığını özellikle de Mania' nın güneyindeki Doric Tapınağı' yla ilgili olanları araştırmaktı. Fakat buranın çok korunaklı bir yer olduğunu duyduk. Kaptanımızın yaptığı büyük hazırlıktan da anladığımız kadarıyla, düşündüğümüzden daha zor bir işti bu. Kendisi katılmasa da en az kırk adamla güvenliğimizi sağlayacağını garantisini verdi. Her ne kadar pişman olsak da en iyi ihtimali düşünüyorduk fakat Atina' ya dönüşümüzdeki masraflarımız bizi utandırmıştı. Bu yüzden Murgino' da iki gün kaldık ve daha sonra Kalamata' ya geri döndük.

Tahmin edebileceğiniz gibi, bir diğer önemli bir yeri keşfetme fırsatını kaçırdığım için üzgündüm. Fakat yine de Maina' ya gittiğim için pişman değildim. Avrupa' nın hiçbir yerinde böyle eşsiz manzaralarla ve bu eski baronlar gibi yaşayan toplumla karşılaşamazdınız.

“ 97

Murgino karakteri bile başlı başına bir çalışma alanı olabilir. Çok cesur, yürekli, zihin ve vücut olarak çok dinçti ve tüm kötülüklerle savaşılabilecek güçteydi. Babası, birçok firkateynle düzenli olarak Scadarmula' yı kuşatan Türkler tarafından kovulmuştu. Kaçmayı başarmış fakat daha sonra yakalanarak Tripoli' da asılmıştı. Murgino' da Coron' a kaçmıştı. Fakat orda da bulunmuş ve zincire vurulmuştu. İyi bir papaz ona bir ege getirmiş, bunu kullanarak, onu koruyan İngiliz konsolosunun evine kaçabilmişti. Daha sonra Fransızlara ait bir korsan gemisinde çalışmaya başlamıştı. Bu şekilde, Güney Avrupa' nın birçok yerini seyahat etmişti. Bir süre sonra tekrar Scadarmula' ya gitmiş ve babasının kalesini ele geçirmişti. Daha sonra Mainioteslerin kaptanı ya da liderleri oldu. Türkler tekrar gelip orayı kuşattı. Birkaç kişiyle gelip yolunu kestiler ve Zanta' ya kaçırdılar. Birkaç ay sonra tekrar geri geldiğinde, komşularından biri yerine geçmişti. Arkadaşlarını topladı ve orayı kuşattı. Rakibi kuşatma sırasında yıldırım düşmesi sonucunda, bu durum onun için müstehaktı, öldü ve Murgino yine başa geçti. Fakat koltuğunda uzun süre rahatça oturamadı. Tekrar Türklerin saldırısına uğradı. Bu sefer

kendini Yunanlarla beraber kaleye kilitleyerek, teslim olmaktansa ölmeyi tercih ettiğini söyledi.

“ 98

Tüm barutları bitip, kale yıkılana kadar 40 gün topçulara karşı tüfekle direnmeye çalışmışlardı. Daha sonra düşmanlarına haber göndererek, eğer ona iki top ve barut gönderirlerse kaleyi bir yıllığına savunacağını söyledi. Bunu söyledikten sonra sakinleşti ve dağa kaçmaya hazırlandı. Önce gece olduğunda karısını gönderdi ve daha sonra kalan birkaç adamıyla kendisi gitti. Yine Zanta’ ya gitmenin yolunu bulmuştu. Oğlunun asıldığını öğrendiğini söyledi. Bana ‘Che serve la melancolia ?’ diyerek bir bardak daha içki söyledi. Zanta’ ya gittiğinde başıboş gezinen bu zorba takımı yüzünden saklanan zavallı bir iki kişiyi gösterdi. Kimisinin ayak ya da el parmakları donmuş, kimisi kuşatma sırasında sakatlanmıştı. Anlattıkları arasından özellikle bir genci göstererek ‘Bu çocuğun babası iyi bir adamdı, kulelerden birinde savaşırken öldü.’ dedi. Herkesin bir hikayesi vardı. Biz oradan ayrılmadan önce, tüm bu kötü olayları yaşamış gibi etkilenmişim. Tavırları ilginç bir şekilde samimiydi. Kesinlikle temiz biriydi. Doğasında karşı konulmaz bir üstünlük havası vardı. Kabul ediyorum bu anlattıklarım çok fazla bir mimari değer taşıyor. Fakat yolculuğumuzun en ilginç olaylarından biri olarak bunu görmeseydim, hakkında bu kadar çok şey yazmazdım.

“ 99

Kalamata’ dan sonra, bir uçurumun yanından geçerek Taygetus civarında çetin ama güzel bir yoldan Sparta’ ya gittik. Bir süre sonra yolun etrafı haydutlar tarafından sarılmıştı. Hala Maina kıyılarındaydık. Geç bir saatte Mistra yakınlarında küçük bir köye vardık. Kayaların arasından geçen yol, vahşi, fantastik bir manzaraya sahipti. Etkileyiciliği ay ışığında daha da artmıştı. Yolun büyük bir kısmını yürümek zorunda kaldık. Çok taşlı ve çetin bir yoldu.⁶⁸ Bazen üzerimizdeki kayalıklardan bir çoban ‘Siz kimsiniz ?’ diye seleniyor biz de ‘İyi insanlar.’ diye cevap veriyorduk.

---

⁶⁸ Chevalier Bronstedt burada durdurulmuş ve soyulmuştu.

Bu yolun her bir santimetresinde soygun yapılmış ya da adam öldürülmüştü. İçimizden biri bizi neşelendirmek için ülkenin bu kısmında dolaşan ve yakın zamana kadar eşkiyayla vatansever karışımı biri olan Kaptan Zaccani' nin güzel şarkılarından birini söyledi.

Sparta halkının güçlü olduğunu söylememe gerek yok herhalde. Hiçbir Yunan şehrinin direnemediği kadar direnmişti. Hiçbir kalıntı kalmamıştı geriye. Şuan burası bağımsız olmak bir kenara, en baskıcı, en cimri, en aptal Yunanlardan oluşuyordu.

“ 100

Bir sürü çizim yapan Haller' in hatırına üç gün burada kaldık. Daha sonra bir gün içinde Mistra' dan Tripoli' ya geçtik. Haller yolda atından düşmüş ve ciddi bir şekilde yaralanmıştı. Bu yüzden orada üç gün kalmak zorunda kaldık. Burası Mora' nın başkentiydi ve bir akşam kaymakamı ziyaret ettik. Zaman olarak Ramazan' a denk gelmişti. Çok nazik bir adamdı ve bizi Atina' ya kadar ücretsiz bir şekilde götürmeleri için adamlarına buyurdu. Bu ziyaretin detayları diğer tüm resmi ziyaretlerinkiyile hemen hemen aynıydı. Kahve ve nargile içtik. Geniş ve aydınlık oda yerde oturan ve uzanan Arnavut askerlerle doluydu. Bu yüzden oradan geçerken dikkatli olmalıydık.

Argos ya da Tiyns' te gerekenden fazla oyalanmadık. At istediğimiz için durduğumuz Romanya Napolisi' nde, falakaya yatırılmaktan kıl payı kurtulmuştuk. Napoli, Mora' nın ana kalelerinden biriydi ve bu gibi yerlere girerken attan inmek bir gelenektir. Bu durumu bilmeyen yardımcımız, korumalar tarafından zalimce dövülmüştü. Yaklaştığımızda, yüklerimizde bize yardımcı olan seyisler dikkatli olmamızı söylemişti. Meryem ve haç sayesinde yolu bulmuş ve içeri girince de attan inmiştik. Fakat bu durumun onur kırıcı olduğunu düşünüp, cesur bir şekilde içeriye daldık.

“ 101

Koruma bu kadar çok şapkalıyı görünce korktu, fakat bir şey söylemedi. Ayakta duranların küstah tavrımızı onaylamadıklarını çatılmış kaşlarından anlıyorduk. Yeniçerilerin başı, paşaya hizmetkârımıza edilen kötü muameleyi şikayet edince, bizi umursamadı. Genel olarak konuşmak gerekirse Türkler kendi evlerinde inanılmaz

anlayırsız ve küstahlardı. Burada kalmamız için bir neden yoktu. Gidebileceğimiz en hızlı şekilde Atina' ya gittik. Epidaurus' un⁶⁹ kutsal ağacını ve Miken⁷⁰ kalıntılarını görmeye gittik. Korint' te bir gün kaldık. Atina' ya geri döndüğümüz için memnunduk; sanki evde olmak gibiydi. Üç haftadır kıyafetlerim üzerimde, yatak olmaksızın ve üzerimi örtecek tek bir battaniye ile uyumuştum.

---

⁶⁹ Atina Arkeoloji topluluğu tarafından kazıldı.

⁷⁰ Schliemann tarafından 1876' da kazı yapıldı.

“ 102

BÖLÜM X

AEGINA MERMERLERİ İÇİN İNGİLİZ HÜKÜMETİNDEN İSTENEN GEMİ - HON. FRANCIS NORTH İLE MISIR VE GİRİT YOLCULUĞU İÇİN ATINA' DAN AYRILIŞ - CANEA - GİRİT' İN DURUMU - KARA - RESMO - KALİPO CHRISTO - KANDİYE - PAŞA' NIN DİNLEYENLERİ - KAYMAKAMIN GRUBU - BAŞPSİKOPOS - ASKERİ KUMANDAN - TÜRK TOPLUMU - KANDİYE' DE HAYAT

Atina' da beni bekleyen, babamın gönderdiği, mermerlerle ilgili bizim için yaptığı ölçümlerin detaylarını içeren mektuplar buldum. Babam, koleksiyon için 6000 ve ücretsiz giriş ve malları almak için bir savaş gemisi gönderilmesini talep etmemizi isteyen Prens Regent' in yanına gitmişti. Bu teklif 8000' e olabilirdi.

Geminin gönderilmesini bekliyorduk. Güzel bir teklif yerine bu kadar az miktarda bir teklif almak bizi hayal kırıklığına uğratmıştı. Çünkü istemeyerek te olsa hükümetin mermerleri korumak için gemileri göndermesine sebep olmuşum. Sonuç olarak, kaptana mermerlerin artık Atina' da olmadığını ve yükleme yapılamayacağını söylemem gerekiyordu fakat büyük masraflar yaparak iki büyük gemi gönderiyorlardı.

“ 103

O sırada İstanbul' dan tanıdığımız, saygıdeğer Bay North' la⁷¹ Atina' da karşılaştık. Nil' den Thebes' e kadar bir Mısır gezisi yapacaktı. Cockerell ve Foster' a ona katılmalarını teklif etti. Mısır, önceden yaptığı gezi planında da olan bir yerdi ve masrafları bölüşmek için kaçırılmayacak bir fırsattı. Anlaşmaya vardılar. Gezi için tüm

---

⁷¹ Korfu üniversitesi başkanı , Lord Guilford.

hazırlıklar yapıldı. Kasım'ın başında yola çıkmaları gerekiyordu fakat kötü hava koşulları nedeniyle ertelediler.

Bir ay Atina' da umutla bekleyerek boş boş durdum. Her gün toplandık ve rüzgâr ters yönden esince tekrar bavullarımızı boşalttık. Sonunda, 29 Kasım' da, beklediğimiz rüzgâr koşulları oluştu ve aynı zamanda kaptan Percival' in gemisi Pauline 25' in, mermerler için geldiğine dair bir bildiri gelmişti, ve bizi Prens Regent tarafından gönderilen gemiyi görmek için Pire' ye çağırıyordu. Sağanak yağmur yağıyordu. Fakat yine de sorunları çözmek üzere yola çıktık. Haller ve Linkckh' te bizimleydi. Benim yüzümden, gereksiz bir istekle, iki büyük geminin geldiğini gördüğümde inanılmaz şaşırardım.

“ 104

Kaptan Percival' a hem mermerlerin Zanta' da olduğunu hem de burada olsalar bile açık arttırmayla satılacakları için onları alamayacağını ve Zanta' nın her an Fransızlar tarafından işgal edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için mermerleri daha güvenli olması için Malta' ya taşınmasını istediğimizi söylemeliydik. Başta kaptan Percival, doğal olarak, çok kızdı; fakat buradaki görevini tamamlayıp sivil hayata geçtiğinde bizi akşam yemeğine davet etti. Uzun zamandır içmediğim ale ve porter biraları gözüme çok güzel göründü ve Yunan gemimize yatmaya gidene kadar North, Haller ve Stackelberg' le çok fazla içmiştik. Pauline beni uyandırmaya geldiğinde sabaha kadar deliksiz uyumuştum. Rüzgâr kuzeyden esiyordu. Çapamızı ayarlamıştık. Haller ve Stackelberg, elimizi sıkarak sahile gitmişlerdi.

Şimdi Kandiye ve Mısır' a gitme vaktiydi. Pire gibi güzel bir limana geldiğinizde buraya gelmek ve buradan ayrılmak çok zordur. Gemi ustaca yürütülerek zorluk yaşamadan limana girmişti. İlk girişimimizde ve sonrakinde girişteki kayalar nedeniyle girişimiz neredeyse imkânsızdı. Pauline biz çıkana kadar gemiyi faça edip durmuştu. Daha sonra gemiyle o kadar hızlı bir şekilde ilerledi ki güçlkle onu takip ettik. Hava açıktı, rüzgâr bizim için iyiydi ve böylesine güzel bir şekilde yolculuk yapmak bizim için neşe vericiydi. Tapınağı açıkça gördüğümüz Aegina' da, gemi ve nakliye durdu. Bir rehber indi ve biz de öne geçtik. Fakat kısa sürede bize tekrar yetiştiler. Bizi

geçtiklerinde, bizdeki düzen ve uyumla onlarınkini karşılaştırdığımızda Yunanların İngiliz gemilerine olan hayranlıklarının sebebini anladım.

“ 105

Siyah ve verimsiz kayalardan oluşan İdra ve anakara arasında, az farkla kaçırdığımız, bir fırtına olmuş ve kaptanımız bunu görmüş ve Milo’ dan kötü havanın geldiğini düşünmüştü. Kendimizi tehlikeye atmamak için konvoyumuzla buradan ayrıldık. Grubumuzda hasta olmayan ve yemeğe giden tek ben vardım. Arkadaşlarımın hepsi hasta olduğu için geceyi denizci ceketiyile güvertede geçirdim.Sabah olduğunda Kandiye görüş açımızdaydı ve öğlene kadar 28 saatliğine Canea’ daydık.

Yakına geldiğimizde, beyaz ve dümdüz uzanan birçok minaresiyle, koyu dağları, tepeleri, birçok güzel yapısıyla, çok güzel bir yerdi. Uzak mesafeden bile fark edilen, Venediklilerin yelkenli gemileri için inşa ettikleri geniş kemerli cephanelikleri vardı. Limana girmek zordu ve giriş için limanı çevreleyen duvardaki gediğe yanlışlıkla girerek neredeyse karaya oturuyorduk. Bu boşluk Türkler tarafından doldurulmuştu fakat o kadar baştan savma yapılmıştı ki tekrar çökmüş, şuan harabe olarak görünüyor ve ilerde de böyle kalacağı benziyordu. Biz de baştan savma bir şekilde demir atmıştık bu yüzden gemimizin gövdesi, kayalara çarpmıştı fakat hiçbir zarar görmedi.

“ 106

Karaya indik, ‘Türk gibi’ giyindik ve bizi arkadaşları olarak gören ve bize selam veren Türklere utanarak karşılık verdik. Kendisi bir Spalatro yerlisi olan ve karısı Kırımli bir Tatar olan konsolosumuz Bay Capo Grosso’ nun evinde kaldığımızı pişman değildim. Burada onların dışında Venedikli iki, Katolik iki aileden oluşan Frenkler yaşıyordu. Türkler tarafından sürekli baskına uğruyorlardı. Bu durum Girit’ de daha da kötüydü. Türkler ve Yunanlar arasında her gün kavgalar hatta cinayetler oluyordu. Ülkede burası kadar kötü bir yer yoktu. Askeri güç, yeniçerililerin bölgesel milislerinden oluşuyordu ve başka bir askeri güç yoktu. Böylelikle başlarındakiler istedikleri her şeyi yaptırarak paşayı şiddet kullanarak yıldırıyorlardı. Milisler birçok rejimden oluşuyorlardı ve birbirlerinden farklıydılar. Bu yüzden hem anarşi hem de iç savaş vardı. Ne kadar hoş bir durum!

Burada nezih olan diğer her şey gibi, tüm asil kaleler ve kamu binaları uzun süre adaya hakim olan Venediklilerin eseri idi. Şehirde yürüyen biri, binaların görünüşünden yola çıkarak kendini bir Avrupa ülkesinde düşünebilirdi. Tabii bunlar yıkık ve tahrip olanların dışında olanlardı. Deniz surları o kadar bakımsızdı ki liman neredeyse yok olmuştu.

“ 107

Söylediğim gibi burası korunaklı bir yerde bulunuyor. Türkler saçma bir şekilde buraya gelen her yabancıya ve muhtemel casuslara karşı temkinliydi. Kimse yakından izlenmeden hareket edemezdi ve en ufak kötü bir şey yapma şüphesi uyandıran herkesi, örneğin Frenk tarzı bir şapka yüzünden, vuruyorlardı. Her ne kadar istesem de herhangi bir çizim yapmam imkânsızdı.

Hava çok kötüydü. Tüm gün yağmur yağdı. Kuzeyden esen rüzgâr denize açılmayı engelliyordu. Zamanımızı en iyi şekilde değerlendirmek için İda’ yı ve ünlü Labirent’ i görmemizi önerdiler. Fakat Bay North dağa tırmanamadığı için Kandiye’ ye gitmek için uygun rüzgârı beklemek üzere gemide kaldı. Buraya ilk varan diğerini bekleyecekti.

Başlangıçta bir gecikme oldu, atları kiraladığımız alçak Türk alacağı parayla ilgili tartışmaya gelmişti. Her at için on kuruş almasına rağmen onlara sadece beş verecekti. Anlaşamadıkları için, uzlaşma olmadı. Bu yüzden herkesten sonra oraya vardık.

Grubumuz, Douglas,⁷² Foster, ben, konsolosun tercümanı ve iki yeniçeriden oluşuyordu.

“108

Surların dışı gerçekten çok güçlüydü, iyi konumlandırılmış beyaz villalar ve kalın zeytin ağaçları vardı. Evinin yanından geçtiğimiz bir ev sahibi, Hacı İmmen Efendi, yıllık 60,000 varil yağ ürettiyordu. Bir varili 60 kuruştan düşündüğümüzde bu satış büyük bir gelir sağlıyordu. Ovayı geçerek, muhteşem bir liman olan bir buçuk, iki mil uzunluğundaki Suda Koyu’ na geldik. Buranın girişi ünlü bir adayla korunuyordu. Adanın üstünde, Girit’ in geri kalanı düştükten sonra Türklere otuz beş yıl direnen ünlü

⁷²Hon. Frederick S. N. Douglas, Antik ve Modern Yunan benzerliği başlıklı makalenin yazarı.

bir kale bulunuyordu. Burada 260 parça top mermisi vardı. Sabun yapımı Girit’ de temel endüstrilerden biriydi. Suda Koyu boyunca, sabun yapımında kullanılan tuzu elde etmek için birçok tuz ayırma kapları bulunuyordu. Bir zamanlar güzel olan Venedik yolu şimdilerde yıkık döküktü. Bu da bizi etrafı saat kuleleriyle sarılmış falezlere götürmüştü. Şimdilerde burası anakaraya bağlanmıştı. Bizden önce burası zeytinlerle kaplı, güzel, dağlık bir alanmış. Uzakta kalan Ida, karlarla kaplıydı. Sağ tarafımızda nüfus olarak değil de görünüş olarak Maina’ ya benzeyen yüksek ve dik olan Sphakiote Dağları vardı. Sphakiote, 43 yıl öncesine kadar bağımsızlığını sürdürüyordu fakat Türkler tarafından işgal edildikten sonra, onlara vergi ödüyor ve Türk denizciler için çalışıyorlardı. Bu denizciler, yakınlarının iyiliği için rehinmiş gibi davranıyorlardı. Onlar destekçileri olmayan cesur insanlardı ve bu sebepten ötürü kullanılıyorlardı.

“ 109

Atlarımız, onların serseri sürücüleri ve her yerimizde fink atan pirelerle birlikte o gece Neokorio’ da berbat bir handa uyuduk. Thomas, Douglas’ ın İngiliz hizmetkârı, bu vahşi insanların arasındayken hiç söylenmeyecek bir şaka yaptı. Akşam yemeğinde Türkler, yemek çantamızda ne olduğunu görmek için onun başına toplandı. Douglas, onları başından savmak için çantanın ağzına kadar domuz etiyle dolu olduğunu söyledi. En tiksindikleri şeyin bu olduğunu söyleyerek, bunun doğru olup olmadığını öğrenmek için bize baskı yaptılar ve o gece hiçbir şey yemediler. Fakat hiçbir şey olmadı. Pireler ve çeşitli kötü kokular o kadar rahatsız ediciydi ki gecemizin geri kalanının çok çabuk geçmesini istiyorduk. Tan yeri ağarmadan önce kalktık ve oradan ayrılarak bozuk bir yolda yürüdük. Güneş doğduğunda, karla kaplı Sphakiote Tepelerine yansıması muhteşemdi. Yolumuz zeytin bakımından zengin ve harika manzaralara sahip bir bölgeden geçiyordu. Korsan baskınlarına karşı savunma yapmak için denize açılan bu vadinin girişine iyice konumlandırılmış Trupyoslu bir kale ve Venedikliler tarafından yapılmış bir saat kulesi vardı. Her zamanki gibi iyi düzenlenmiş bir çevre, hepsi düzenli ve başarılı uygulanmış hendeklerle yine iyi işçiliklerini göstermişlerdi. Oradan sahile indik ve küçük bir nehre ve Venediklilere ait muhteşem köprünün harabelerine varana kadar bir süre onlara eşlik ettik.

“ 110

Oradan yine sahil kenarında; fakat taşların üzerinden ilerleyerek, karşılıklı menzillerde duran saat kulelerini geçtik. Resmo’ da geniş manzarayı görene kadar yukarıya çıktık. Çok derin çift kemerli ve olağanüstü bir etkiye sahip köprüyü geçtik. Şehire inmeden önce bir taslak çizmek için orada durdum. Yüklerimiz gidiyordu. Yoluma devam ederken aşağıya inmeden önce tercümanla karşılaştım. Rengi atmıştı. Yolda durmamın hoş karşılanmadığını söyledi ve burada ne yaptığımı onlara söylememem yerine daha makul bir neden uydurmam için ısrar etti. Daha önce Canea’ da kaleyi çizmemem için uyarılmıştım. Doğruyu söylemek istememe rağmen tercümanın iyiliği için söylediğini yapmak zorunda kaldım.

Ahmet Ağa’ nın evinde bizi ağırladılar. Kendisi evde yoktu fakat yeğenleri ve akrabaları bizi karşıladı. Ağa, gelir gelmez makamının olduğu üst kata kadar bize eşlik ettiler. Ahmet Ağa, uzun beyaz sakallı, oldukça yakışıklı yaşlı bir adamdı. Bizi kibirle, soğuk denilemezdi, misafirperver bir şekilde karşıladı. Nezaketi için ona teşekkür ettiğimizde, ‘Burası sizin de eviniz.’ dedi ve diğer tarafa baktı.

Kahvelerimizi içerken, kötü görünüşümüzden dolayı özür diledik, fakat sadece rahat olmadığımız için endişelendiğini söyledi ve rahat etmemiz için ısrar etti.

“ 111

Tavırları sadece bize karşı değil, saygı göstermek için yanına gelen zavallı dalkavuklarına karşı da kibirliydi. Bu durumdan çok rahatsız olmuştum. Hizmetkârları ona son derece saygılı davranıyordu. Hatta yaşları otuz civarında olan iki yeğeni ona yaklaşmaya cüret bile etmeyerek koltuksuz yerde oturuyordu. Kötü huylarına rağmen bize karşı misafirperver ve kibardı. Arap hikayelerinde anlatılan gençler gibi gördüğüm yakışıklı delikanlılardan biri olan Bosnalı kıyafetleri giymiş 16- 17 yaşlarında bir oğlu vardı. Babasının iznini aldıktan sonra yanıma oturdu ve beni eğlendirdi. Daha önce hiç seyahat edip etmediğini ve benimle birlikte Mısır’ a gelip dünyayı görmek isteyip istemediğini sordum. Çok kibar bir şekilde memnun olacağını söyledi. Etrafımızda çok fazla insan olduğu için dışarıya çıktık ve limana gittik. Burası Maltalı mühendisler tarafından derinleştirilmişti fakat hala çok küçüktü. En fazla 15- 20 yelkenli sığabilirdi

buraya. Burayı gördükten sonra, ev sahibimizin bizi davet ettiği akşam yemeğine hazırlanmak için geri döndük. Her zaman olduğu gibi böyle evlerde herkes, hizmetlilerin, siyahilerin, dervişlerin ve askıların ortasında giyinmek zorundaydı. En güzel kıyafetlerimizi giyerek yukarıya çıktık. Koltuğun ve yüksek bir divanın köşesine küçük bir taburenin üstüne yuvarlak, geniş bir tepsi yerleştirildi. Biz de bağdaş kurarak etrafına oturduk.

“ 112

Dizlerimizin üzerine ve omzumuzda küçük birer örtü serilmişti. Akşam yemeği haremde hazırlanmıştı. Hizmetliler, örtülü geçitten iletişim kurmak için kapıya tıklattı ve yemekleri verdi. Sayıca çok fazlaydılar ve geri çevirmeyi kabul etmeyen ev sahibi tarafından gönderilmişlerdi. Hindi yahnisi, koyuna benzer, bazı tuhaf yapımlı yemekler, çorba, birçok kek çeşidi, harika olduğunu hatırladığım un ve peynirden yapılmış keklerden, getirmişlerdi. Parmaklarımız yağlanmıştı, yemeği bitirir bitirmez ellerimi yıkadım. Bizim için şarap getirmişlerdi fakat Ahmet içmedi. Bunun doğru bir davranış olmadığını söyledi fakat ben ona katılmıyordum. Yakışıklı oğlu ayakta bekleyip babasından emirler bekliyordu. Yemek bitmeden yaşlı bir Türk elinde kemanla geldi ve tüm akşam uzun hikayeler çaldı, anlattı. Konuşmayı böldüğü için, ona eğlenmediğimizi söylemeliydim. Akşam birçok Türk, İngilizleri görmek için gelmişti, içeri girmek için ısrar ediyorlardı fakat yemeğimiz bitene kadar dışarıda tutuldular. Daha sonra birkaç kelime ederek onlarla konuştuk. Sonunda yakışıklı genç, ev sahibinin oğlu, divanın üzerine iki yorgan ve bir yastık koyarak yataklarımızı hazırladı. Daha sonra burada uyuduk.

“ 113

İngiltere’ de olsa genç bir delikanlıya babası misafirlerin yataklarını hazırlamasını söylese ne yapardı diye düşündüm.

Ertesi sabah, hem ev sahibi hem de oğlu kalmamız için ısrar etti fakat burada kaldığımız sürede çok memnun kaldığımızı söyleyerek tekliflerini geri çevirmek zorunda kaldık.

Bol bol bahşış dağıtarak yolumuza devam ettik. Sahil kıyısından giden yolumuz, Resmo ve Sphakiote Tepeleri gibi güzel manzaralara bakıyordu. Ida' nın eteklerindeki bir han için bayır çıktık. Burada biraz dinlenirken bizimle arkadaş olmak istiyor gibi yapıp büyük bir sahtekarlıkla kaşıklarımızdan birini çalmaya çalışan hancı ile tartıştık. Avlopotamo' dan sonra yol çok tehlikeli olmuştu. Sağanak yağışla ıslanarak kayganlaşan taşlar yetmiyormuş gibi bir de hava kararıyordu. Aslında hava aydınlık olsa da bu taşların üzerinden ilerleyebileceğimizi sanmıyordum. Bir yerde yeniçerimiz düştü ve atının bacakları da bizi korkutarak havada asılı kaldı. Mania' da bundan kötü bir yol olamazdı. Kalipo Christo kilisesinin oradan gelen bir ateş bizi çağırıyordu fakat kapı kapalıydı ve papaz görünmüyordu. Korkup saklanmışlardı. Gerçek şu ki, ülkedeki Türkler o kadar zalim ve kanunsuzdu ki, böyle bir kiliseye girseler tüm bulduklarını yer, içer ve asla parasını ödemezlerdi. Hatta belki rahipleri soyup öldürebilirlerdi.

“ 114

Bizi gözetleyen birçok küçük çocuk vardı. İçlerinden birini yeniçerimiz yakaladı ve küfür ve tehditler savurarak, rahipleri saklandıkları yerden bize getirmesi için onu korkuttu. Papazlar çok konuşkandı. Manastırın mülkünün onlara ait olmadığını, onlardan zorla fahiş fiyatlarla kira alan bir Canealı Türke ait olduğunu söylediler. Evlerin harabe görüntüsüne bakarken, bize 14 Şubat 1810 depreminden sonra bu halde olduğunu söylediler. Her zaman olduğu gibi batıdan bir rüzgâr geldi ve iki bin kadar can burada yok oldu. Ağzı bozuk bir Tatar yanımıza gelip oturdu. Onunla tartışmaya girdik. En sonunda davranışları çekilmez bir dereceye gelince de onu kovmak zorunda kaldık.

Erkenden oradan ayrıldık fakat Tatarımız kendinden utanmış olmalı ki yoluna devam etti. Yol, biz Kandiye, Ida ve denizin muazzam manzarasına ulaşana kadar çorak arazide tırmana tırmana beş saat kadar sürdü. Üç saat sonra Kandiye' ye vardık ve bir Yahudinin evine yerleştik. Akşam olduğunda, aptal bir Yunan olan paşanın tercümanı bizi ziyaret etti. Büyüklük taslayarak, paşanın evinin reisi ve çok kibar bir Türk olan Chiouk Emene' nin yerini almaya çalışıyordu. Özellikle saatıyla gurur duyuyor, onu övüyor ve bizimkilerle kıyaslayıp kendisinininkinin en iyisi olduğu konusunda ısrar ediyordu.

“ 115

Paşa bizi saat 1’ de kabul edene kadar, beklemek zorunda kaldık. Sonra bizi gönderdi ve Bab-ı Ali diye bilinen sarayına doğru yürüdük. Giriş yeniçerilerle doluydu. Onları geçtiğimiz zaman sekreterin odasına götürüldük divanın bir köşesinde oturan ağalarca çevrelenmiş olanı, paşanın kendisi sandım. Birkaç dakikadır ordaydık fakat bu yetenekli bir adam olduğunu görmek için yeterliydi. Daha sonra başarılı olduğunu ve bir çok başarısı olduğunu öğrendim. Yazabilir, herkesten daha iyi ata binebilir ve cirit oynayabilirdi. Minare kadar yükseğe cirit atabilirdi. Daha sonra paşanın huzurundaki hizmetkâr kalabalığına doğru yol gösterildik. Köşede idi. Kürklü paltosu 20.000 kuruştı. Yanında elmas kenarlı hançer ve elmaslı, incili iki enfiye kutusu vardı. Kırmızı sırmalı ipek kumaşlı üç sandalye oturmamız için yerleştirildi. İki tercümanımız iki yanımızda durdu ve söylenen her kelimedede kafalarını salladılar ve paşanın cevaplarında ellerini ağızlarından kafalarına götürdüler. Sohbet böyle devam etti.

“ 116

Bize ne zaman geldiğimiz soruldu, ve cevapladığımızda, Bab-ı Ali ve İngiltere arasındaki dostluktan bahsedildi. Yahudi ev sahibimizin bize iyi davrandığını arzu ettiğini söyledi. İngiliz olmak, tüm dikkatleri üzerine çekmekti. Paşa, bize Kandiye gibi aynı zamanda Resmo, Canea’ ya da hükmettiğini anlattı. Daha sonra bize Avrupa’ nın batısında herhangi bir savaş olup olmadığını ve Buonaparte’ ın İngiltere’ yi işgal etmekle tehdit ettiği için infaz edilip edilmediği konusunda bir şey bilip bilmediğimizi sordu.

Tatlılar dağıtıldı ve gül suyu ve dar ağızlı şişelerden diğer esanslar ellerimize döküldü, güzelce işlenmiş mendillerle silindi. Yarım saat sonra kalktık, paşa ‘Müsade sizin, geldiğinize memnun oldum.’ deyince ayrıldık. Paşanın muamelesi şehirde büyük yankı uyandırdı bu yüzden şehirde yürürken her yerde, tıpkı Londra’ daki İranlı elçiler gibi, yabancı asilzadeler olarak ağırlandık. Çocuğun biri önümüze sıcak su döktü. Anladığım kadarıyla sıradışı övgülerle beraber, elbette sıradışı ödüllendirilen bir şeydi. Geçerken insanlar bizi evlerine davet etti. Gece yarısını iki saat geçiyordu ve bu saatte paşanın saz takımı hala halka çalıyor görünüyordu.

“ 117

Onu bir evin tepesine oturmuş gördük ve bize en şiddetli kavgalar gibi gelen konuşmasını duymak için durduk. Bittiğinde ‘Önce Padişaha sonra paşaya dua et!’ diye haykıran iki kişi ortaya çıktı. Eve döndüğümüzde Emene Ağa’ yı paşanın övgüleri, altı somun şeker, üç paket balmumu, bir paket yirmi adet içerir, üç kavanoz bal getirmiş bizi bekler bulduk. Minnettarlığımızı Yunanca ifade ettik. Akşam paşa saz takımını bizi eğlendirmek için gönderdi. Çoğunluğu İranlı altı müzisyenden oluşuyordu. Enstrümanları bir santur, sağ elde tutulan üç telli bir keman, sol elde yay, gerçekten güzel sese sahip melankolik, yumuşak ve duygulu İran kavalı, çok uzun saplı bir gitar, yirmi bir kamışlı bir kaval ve şarkıyı söyleyenin çaldığı çift davuldu. Birkaç denemeyle sonuç bence oldukça dokunaklı ve hoştu. Allah vergisi kulakları dışında çalma hakimiyetleri yoktu. Zavallı tercümanımız İstanbul’ dan ayrıldığından beri hiç müzik duymadığından, oldukça etkilendi ve gözyaşlarını tutamadı. Piskoposu ziyaret ettik.

“ 118

Paşa etrafında ne kadar laik adama sahipse, o kadar dindar refakatçiye sahip görünüyordu. Fakat bizi kapıda, çok samimi bir şekilde karşıladı ve kilisesinin üzerini gösterdi. Sorularımıza verdiği cevaplar ne kadar az eğitimi olduğunu gösteriyordu. Pausanias’ ı hiç duymamıştı. Bu nedenle, ‘On dört/ fourteen’ in kaptanını, aslında askeri kumandandı, buradaki beş alayın başını ziyarete gittik. Emrinde 25.000’ den, 30.000’ e tabur vardı. İkincisi, sadece devamlı isyan halindeki Canea’ daki disiplinsizlik ve baş kaldırma içindi. Odasında birçok yakışıklı askerle birlikte oturan kaba şişman bir adam gördük. Askerlerin arasında hala kullanılmakta olan bir minderi bana gösterdi. Daha sonra bizim yeniçeri Ali bana nasıl oturacağımı gösterdi, daha önce hiç bu kadar acemice ve barbarca bir şey görmedim.

Nadir bulunan kuşlar olduğumuzdan, Paşa bizi içtenlikle karşıladı. Tüm tanınmış kimseler bizi görmek için heyecanlıydı. Birçok Türk ağası bizi ziyaret etmek istediğini söyledi. Fakirhanemiz sabahtan akşama doluydu. Bazıları kibardı fakat çoğu sadece merakla bize baktı. Çok az soru soruldu, bunlardan biri bile zekice değildi. Aslında elçilikten biriymiş gibi davranıyorduk. Başka türlü yapamazdık. Teslim alınmak ve bize

dik dik bakılması bizi buna mecbur etti. Ülkemizin kredisini kullanmak zorunda kaldık. Bunun yanında, yapacak birşey yoktu, nerdeyse göz altında tutuluyorduk.

“ 119

Ida Dağı' nın veya bu güzel bölgenin ne resmi ne de çalışması yapılabilirdi. Zaman kaybı için burnumdan soluyordum fakat işe yaramıyordu.

Yenilik tükenir tükenmez, Türkler ve Türk davranışları çok sıradanlaştı. Dış görünüşleri ağırbaşlı, fakat toplum anlatılamayacak kadar donuktu. Biraz seyahat edenler, Malta kadar uzağa bile, ilk bakışta farkedilebilirdi. Dünyaya biraz göz gezdirme, Türklerin saçma gururunu kaldırmaya ve komşularına saygı duymalarına yetmişti.

“ 120

XI. BÖLÜM

LABİRENT GEZİSİ - DELİ YANI - İÇ KISIMLAR - KANDİYE' YE DÖNÜŞ - ORDAKİ YAŞAM - BAY NORTH - KÖTÜ HAVA - MISIR GEZİSİ - İZMİR' E GİTMEK İÇİN BAY NORTH' DAN AYRILIŞ - TEHLİKE VE SOĞUK - İZMİR' E VARİŞ

İkinci gün Labirent' i ziyaret için yolculuğumuza başladık. Hükümlü gibi olduğumuz, dışarıya çıkamadığımız ve eğer dışarı çıkarsak casus olduğumuz sanılacak korkusuyla dört duvar içinde kalmak zorunda olduğumuz yerden uzaklaşmak çok güzeldi. Dışarı çıkmak için onların yanlarından geçmek zorunda olduğumuzda, ağzına kadar su dolu hendekle, otuz fit yükseklikteki duvarlarıyla burada işlerin çok zor olduğunu gördüm.

Gece olduğunda, küçük bir köy olan Schallous' a vardık ve geceyi yaşlı bir Yunanın evinde geçirdik. Adam ve karısı üstümüzde Türk kıyafetleri olduğu için başta korkmuşlardı. Türklerden çok çekmişlerdi. Oğlunun kaybolduktan beş yıl sonra eve döndüğünü ve ilk gece evlerine Türklerin zorla girdiğini ve ellerindeki her şeyi yiyip içtiklerini ve zavallı genci öldürdüklerini anlattılar.

“ 121

Ertesi gün, Hagiospilotissa' da S. Gerorgio kilisesine gittik. Burdaki yeniçerilerimiz kendileri ve diğerleri için muhteşem bir yemek hazırlayarak, sarhoş olarak ve rahiplere hakaret ederek Türk zorbalığının bir örneğini verdi. Güçlü kalelerde ara ara durarak üç saat daha yola devam ettik ve Ida' nın eteklerine ulaştık.

Eskiden, şimdi de olduğu gibi, buralarda deniz kenarındaki yerleşim yerlerinin değeri yüksekti. Deniz onların velinimetiydi. Fakat çok uzakta olmasına rağmen Gortyna' nın muhteşemliği, şüphesiz zengin Messera ovasının muazzam mısır tarlaları sayesindeydi. Tahmin ettiğim gibi, burası kasabaya tepeden bakan bir manzaraya sahipti.

Ovaya bakan tarafın sarp kısmı, mimari ya da yapısal bir anlamı olmayan kayanın içinde kalan belirgin bir delikti. Burası da Labirent' in girişiydi. İki uzun çubuk üzerine sardığımız bir miktar ipi yanımızda getirdik ve sonra meşalelerimizi yakıp içeri girdik. İlk etapta birkaç yere açılan bir hole giriliyordu. Üç belki de dört karanlık girişten ikisi kapatılmış, giriş engellenmişti, fakat bir tanesi açık duruyordu. Açık olan kapıyı takip ettik ve üç öldürücü saat ve belki de daha fazla süre boyunca karmaşık geçitlerin ve geniş koridorların arasında el yordamıyla arandık.

“ 122

Dönemeçli yollar ilk etapta kafamızı karıştırdı; pusulam da bozulmuştu bu yüzden nerede olduğum konusunda bir bilgim yoktu. Açıkçası kasıtlı olarak yapılmış karmaşıklık ve görünürde sayısız galerinin bulunması beni tarif edemeyeceğim bir korku ve hayranlıkla etkiledi. Her on adımda biri duruyor, sağa ya da sola dönmek zorunda kalıyor, kimi kez de üç- dört yoldan birini seçmek zorunda kalıyordu. Eğer birisi ipucunu kaybederse ne olur!

Zavallı bir deli Kandiye' den itibaren tüm yol boyunca bize eşlik etmek için ısrar etti. Beni Aziz Michael; Douglas' ı, Aziz George; ve Foster' ı, Minos olarak çağırdı. Biz de onu Deli Yani diye olarak çağırdık. İsteklerimize fazlasıyla karşı çıkarak bizi mağaraya kadar takip etme ve biz durduğumuzda meşalesi olan bir genç erkekle beraber yola çıkıp bizden ayrılma konusunda üsteledi. Ansızın ortadan kaybolduğunu fark ettiğimizdeki korkumuzu tahmin edin. Orada, bu korkunç karanlıkta ölüm onu bu karanlıktan kurtarana kadar boş boş dolaşabilirdi. İpucu olarak kullandığımız ip boyunca ona seslenmeleri için ellerinde meşaleli iki adam yolladık ve endişeyle etrafi dinledik; fakat Türkler duruma çok fazla ilgisizlerdi. ‘Allah deli adamları korur.’ dediler. Yolumuza devam ettik ve neredeyse bir saat sonra Deli Yani' nin dehşet bir şekilde ürkmüş bir çocukla beraber çıkageleceğinden emin olarak ilerliyorduk. Birçok hazneye girdik; birkaçında Spinola gibi Venedik isimleri, diğerlerinde ‘Hawkins 1794’, ‘Fiott’ ve diğer İngiliz erkeklerinin isimleri, ancak çoğunda Yahudi isimleri yer alıyordu. Tüm çıkmazlar, yarasalar tarafından istila edilmişti; ki bu çok can sıkıcı bir durumdu. Grubumuzdan birisi tabancasını ateşlediği zaman binlerce yarasa havaya uçtu. Bir yerde su kaynağı vardı.

“ 123

Orda burda biraz yosun vardı, bazı yerlerde ara ara metalik cisimlerin izleri bulunuyordu, fakat bu izler orasının önceden eski bir maden ocağı olduğu fikrini desteklemeye yetmiyordu. Taşı kumlu, çok katmanlı, kolayca kesilebilir ve açık havada kurumuş; bana öyle geliyor ki bu harika kazının yapılmasındaki en muhtemel amaç, mısır ve değerli eşyaların Minos günlerindeki hırsızlardan korunması için güvenli bir depo olmasıydı. Bu depo tamamen oyularak yapılmıştı.

Koridor sekiz ya da on feet genişliğinde, dört, beş, altı, sekiz, on ya da daha fazla feet yüksekliğindeydi. Birçok yerde koridor çökmüş durumdaydı. Köylüler bu yerle ilgili çeşit çeşit hikayeler anlatmaktaydı. Bana anlattıkları bir hikaye şu şekildeydi: Bir yerde sazlık ve bir havuz varmış, oradaki bir delik üç mil uzaklıktaki dağa doğru gidiyormuş; bu delikten dişi bir domuz içeriye girmiş ve yedi yıl sonra doğan domuz yavruları ile beraber geri gelmiş, bu böyle sürüp gitmiş.

Hagios Dekka' da uyuduk, şafak vakti oradan ayrıldık ve Ida' nın dibine kadar gittik, zengin bir bölgeden de geçerek, yolda bir saat beklememize rağmen Kandiye' ye yedi buçuk saatte ulaştık. Şu açıkça ortada ki, kendi çıkarı için yeniçerimiz, gelirken güzergahımızda bulunmayan yoldan bizi getirdiği için onbeş saat gibi zamanı zıyan etmiştik ve sonuçta onunla ciddi bir tartışma yaşadık. Geriye dönüş için acele etmemiz faydasızdı. Kaçma kurtulma ihtimalimiz yoktu. Kandiye - Zamanımızı en kötü şekilde ağaların eşliğinde donuk ve can sıkıntısından patlayarak geçirdik.

“ 124

Mutsuzluğumuz zirveye ulaşmıştı. Bizi uyurken, yemek yerken, başımızı sokacak bir delik olmaksızın hepimizi bir odada otururken hayal edin.

Bana göre günün en kötü olayı, konuklarımızı eğlendirmek için müziğe sahiptik, bitmek bilmeyen melankolik monoton bir tondu. Canım sıkılmıştı. Gerçekten sabrımızı zorluyorduk.

Bize müzik göndermekte ısrar eden arkadaşımız Alilah Ağa' yı ziyaret ettik. Evin kızlarının (Yahudiydiler) gelip bizim için dans etmesini istedi. Biz yokmuşuz gibi onları zorlamıştı. Buna karşı çıkınca, vazgeçti. Son derece ahlaksız bir Türktü.

Tunis Bey için Anadolu' da askere almayı artırmak için, onlara bir anda üç yüz kuruş vereceğini ve bunu altı yüze çıkaracağını bizzat kendisi söyledi. Cahillikle el ele olan namussuzluk ve vahşilik Türkler arasında yaygındı. Üstelik toplumda kadına karşı medenilikten yoksundular. Etkileyeci ağırbaşlı tavırlarını kenara koyduklarında, en alçak halleriye ihanet ediyorlardı. Bir örnek veremeyebiliriz, fakat gerçek acı içinde bize getirilmişti.

Sonunda, 24 Aralık' ta, Bay North' dan koyun karşısındaki Dia adasında olduğunu söyleyen bir not geldi.

“ 125

Olduğu yerde kalması için ona ısrar ettik, çünkü eğer Kandiye' ye gelirse kesinlikle alıkonulacaktı. Aynı zamanda, Bay North gelebilir diye limanın kapısının açılmasını istemek için Paşa' ya not gönderdik. Yine de, kapı hiç açılmadı. Ne mutlu ki, Bay North gelmedi, ve notumuzu gönderdiğimiz tercüman kapının dışında uyumak zorunda kalmıştı. Duvardan bir ip ile ona akşam yemeğini indirdik. Bu akşam yalnız ayrıldık. Douglas ve ben ayışığında biraz yürüdük. Mutlu Noel kutlamalarını ve buradaki sönük Noelimizi düşündük. Diğer şeylerin yanında, Bayan Siddons' un güzelliğini konuştuk.⁷³ ‘Aşkımı ve sadakatimi görmezden gelmeyeceğini biliyorum. Yolculuğum boyunca bu fedakar hayranını unutmaman tek ricam. Bana sonrası için niyetin ne hiç söylemedin.’

Paşaya veda etmek için gittik. Onu daha önceki gibi, kuşağında elmas saplı hançeri ve kanepenin yanında zengin enfiye kutusu ve resmi kıyafeti içinde tüm ihtişamıyla otururken bulduk. Onun soruları ve bizim cevaplarımızdan oluşan konuşmamız yarım saat sürdü. Benim yaptığım Labirent isimli çizimi gördüğünü ve çok güzel olduğunu söyledi. Labirent kaç yıllıktı ? Onu yaptıran kralın adı neydi? Dünyanın yaşı kaçtı? vb.

⁷³ Bayan Siddons (1755- 1831) birkaç yıl sonra tekrar ortaya çıktı.

“ 126

Cevaplarımız ve isimlerimiz alındı. Son olarak ziyaretimizin çok nazik olduğunu söyledi ve bizi içten bir şekilde uğurladı.

Sonra limana doğru yürüdük. Kendimiz ve bavullarımız için iki tane tekne tuttuk. Denizcilere acele etmeleri için ısrar ettik. Eğer rüzgâr izin verirse akşam yolculuk edip iki saat içinde Dia’ ya ulaşma şansını kaçırmak istemiyorduk. Bay North bizi gördüğüne çok memnun olmuştu. Şimdi de limandan ayrılma şansımız için rüzgârı izlemeye başlamıştık fakat rüzgâr yer yer kararsız bir şekilde esiyordu ve orda 12 gün kaldık. İşim ıssız adayı gezmek, çizmek ve çok şey okumaktı. Hiç şüphe yok ki, sıkıcı bir yerdi, ve bu Kandiye toplumunun can sıkıntısıydı. Bay North’ un birkaç bavul dolusu harika kitabı vardı ve Gibbon’ la karşılaştım ve dikkatimi tamamen ona verdim.

Sonunda rüzgâr değişti, kaptan işe el attı ve limandan kurtulduk. Ölüm sessizliği içinde tüm gün dalgalardan sallanarak dışarda uzandık. Akşama doğru güneyden güçlü bir rüzgâr esti, ve kaptanımız böyle güçlü rüzgâra karşı savaşmaktan her zaman korkardı, gemiyi kuzeye yönlendirdi. Böylelikle gece Nio’ yu geçtik, ve sabah Paro ve Siphanto arasındaki Kiklad’ a ulaştık. Kaptan havanın puslu olduğunu söyleyerek beklememiz için ısrar etti. Güneyde kalan ve Pharo olarak adlandırılan Siphanto limanı iyi bir durumdaydı. Panagia’ nın girişinde sıradan bir kilise vardı.

“127

Önceki gece güvertede uyuduğumdan şiddetli bir soğuk algınlığına yakalandım, ateşim de vardı. Yatağa gitmem ve yatakta iki gün boyunca kalmam için zorlandım, öyle ki North ve Foster ile kıyıya gidip kasabayı ziyaret etmeme izin verilmedi. Tepeden bir saat uzaklıktaydı, evler dağınktı ve uzaktan bakınca bir duvarın kalıntıları gibi görünüyordular. Üzerinde Archipelogo dükleri zamanına ait bir kale vardı. Foster birkaç güzel kız dışında hiçbirşey bulamadı bu kızların bazıları o kadar ısrarcıydı ki ordan tek başına tüymekte zorlandı. Adanın erkekleri genelde denizci olduğu için çoğunlukla denizde, uzaktaydı ve kadınlar çoğunlukla yalnızdı ve diğer ülkeler ile aşk yaşıyorlardı. Kısa jüponlu, Venedik korseli, bereli kostüm hoş ve dikkat çekicidir. Adada hiç Türk yoktu; fakat limanda kalan Türk denizciler hoş ve güzel kıyafetli olan North ve Douglas’

a Rumlar diyerek hakaret ettiler. Kıyafetlerinden dolayı inançlarıyla dalga geçmeye hakları yoktu. Memnuniyetsizliklerini kelimelerden daha fazlasını gösteren güçlü kanıtlar sunuyorlardı. Ertesi gün limandan ayrıldık; fakat bütün gün dışarıda hareketsiz kaldık. Türklerin yakınmalarından payını almış olan Bay North ona ait bir peruk, bir çift ayakkabı ve golf pantolonunu alması için gemiye birini gönderdi.

“ 128

Ertesi gün hala Kiklad arasında rüzgârsızlıktan dolayı hareket edemedik. Fakat hafif bir meltem esmeye başladı ve bizi Sakız adası’ nın girişine doğru taşıdı; Bay North gecikmelerimizden bıkmış ve kaptanımıza karşı tüm güvenini yitirmişti. Rüzgârın şiddetinden korkmuş ve Mısır’ a olan yolculuktan vazgeçme kararı almıştı, büyük masraflar sarfettiğimiz için bu kapris hepimizi ilgilendirirdi. Söylemeliyim ki çok hayal kırıklığına uğradım. Fakat şans bizden yana değildi. Bu yolculuğu tek başımıza yapmayı maddi olarak karşılayamazdım ve her şeyi düşünmek zorundaydım. Sakız adası’ na ulaşmak iki günümüzü aldı.

Sakin rüzgâr bizi Mykoni’ de en nazikçe taşıdı ve biz geniş bir göle girmişiz gibiydik, bir tarafta Anadolu’ nun dağları diğer tarafta zengin bir şekilde işlenmiş ve kalabalık Sakız adası vardı. Tüm ada damla sakızı adı verilen bir bitkiyle kaplıydı. Adanın doğu tarafı damla sakızı ekildiğinden çoğunlukla yeşildi. Hepsi İstanbul’ a giden yıllık yakaşık 6000 okka olan mahsul çoğunlukla reçinelerden toplanıyordu. Damla sakızının yanı sıra ada başkente giden çok miktarda meyveyi de üretiyordu.

“ 129

Nüfus çok fazlaydı ve hemen hemen hepsi Yunan’ dı. Zavallı Giritliler ile kıyaslandığında, hem kadınlar hem erkekler, bağımsızdı. Sonra abartılı ve çirkin bir kostüm giyiyorlardı. Söylemeliyim ki varışımızdan sonraki gün, Ocak’ ın 13. Günü, Yunanistan’ da yeni yıld, en iyi kıyafetlerini giymiş, kalabalık caddenin iki tarafına oturmuşlardı. Bir çiçek öbeği gibi parlak görünüyorlardı.

Ayrılmadan önce adanın en ilginç yeri olan Homer’ ın okulunu görmeye gittik. Yaklaşık bir saat uzakta, sahil boyunca kuzeye doğru uzanan bir yerdi. ilk olarak denize

dökülen küçük bir akarsuyun şelalesine ulaşıyorsunuz ve biraz üzerinde yaklaşık 20 fit karşısında dairesel, zirvesi pürüzsüz tek bir kaya vardı. Merkezdeki sunak soldaydı, ve üç köşesinin üzerine bir kabartma oyulmuştu, dördüncünün önünde bir sfenksin kafa ve göğsüne benzer bir şeyler vardı. Güneybatı gibi görünüyor. Durumu oldukça hoştu fakat neden Homer’ in okulu olarak adlandırıldığını anlamadım. Belki de burası mabetleri aşağıda, güzel su tanrısının yakınlarında, olan bazı tanrıların sunağıydı.

Sakız adası bütün ulus tüccarlarının uyum içinde yaşadığı çok dilli bir toplumdur. Konuşulmayan tek dilin İngilizce olduğu, erkeklerin biraz daha kötü konuştuğu ve dediklerinin tek bir kelimesinin bile anlaşılmadığı bu yerde Pazar günü kiliseye giden bir İngiliz aile görebilirdiniz.

“ 130

Bay North burda kalmaya niyetlendiğinden Douglas, Petersburg yoluyla eve doğru yola koyuldu. Foster ve ben onlardan ayrıldık ve akşam İzmir’ e doğru yelken açtık.

Geçitin sonunda kuzeye ulaşana kadar Sakız adası ve anakara arasında yavaşça ilerledik. Orda fırtınaya yakalandık. Rüzgâr çok güçlü esiyordu. Etraf korkutucu bir şekilde karardı. Bir hortuma yakalanmıştık. Bunun üzerine dümendeki adam korkuyla dizlerinin üzerine çöktü ve elleriyle havada haç işareti yaptı. Fakat bizim yaşlı tercümanımız ona dümene bakmasını emretti. Bunlar bizi tehlikeden kurtaracaktı. Siyah saplı bir bıçak çıkararak (anladığım en önemli nokta) bununla havada haç işareti yaptı ve onu güverteye sapladı ve şu kelimeleri telaffuz etti ‘apxti fy Xoyos’ (başlangıçta bir kelimeydi). Bunun üzerine, ya da kısa bir süre sonra, hortum dağıldı ve bizim dindar Yunan bizi önemli bir tehlikeden kurtarmak için tüm etkisini kullanmıştı. Yeni korkumuz İzmir Körfezindeki engeli aşmamız gerektiğiydi. Bunu zorda olsa başardık.

Rüzgâr kuzeyden gelen kuvvetli bir fırtınaya dönüşene kadar birkaç kez değişti ve artmaya devam etti. Bunlar gemide korku ve kargaşa demektir. Kötü denizciler olduğumuzdan, kötü bir durumdaydık. Rüzgâr altı bir sahildeydik ve gemimiz ilerlemiyordu.

“ 131

Üstelik yağmur ve dolu görüşümüzü engelliyordu. Kaptan tamamen yönünü şaşırıldı. Korkuyla titredi ve onu Sakız adası’ dan ayrılmaya ikna ettiğimiz için bize serzenişte bulunmaya başladı. Akli başında olan tek kişi dindar yaşlı rehberimizdi. Limanın çok yakınında ulaşabileceğimiz bir sığınağın yerini biliyordu ve onun harika becerileri sayesinde oraya ulaşmayı başardık. Fakat bu dar bir boğazdan başka birşey değildi. En kötü yönetimde kayalara çarpmış olabilirdik çünkü onlara çarpacak kadar yakındık. Çapayı atmak için çok geçti çünkü gemi kayalara doğru şiddetli bir şekilde sallanıyordu. Kaptan dizlerinin üzerine çöktü ve hepimiz çarpıp parçalara ayrılacağımızı sandık. Aslında gemi kayalardan üç yard uzaklığında sallanıyordu ve bizi orda çapa zapdetti. Hepimiz derin bir nefes aldık ve şükrettik. Çok ucuz atlatmıştık.

Günlerce rüzgâr hala bize karşıydı ve hava çok soğuktu. Olduğumuz yerde kaldık. Benimle olduğu için Papa’ ya, Homer’ e minnettardım.

Gemimiz İdra, Syra, Spezzia’ ya vardı. Yolculuğun kazancının yarısı kaptana ve mülk sahibine aitti. Yarısı da mürettebatındı. Bazen mürettebatın üyeleri kazancı paylaşır bu nedenle onunla iki kat ilgilenirler, bazen de kaptan mülkün ve kargonun tek sahibidir. Sistem etkin bir işbirliği sağlıyordu. Herkes kazançtan pay alıyordu.

“ 132

20. günde hala aynı yerdeydik. Rüzgâr hala kuzeyden, Greco Levante denilen yerden esiyordu ve İngiltere’ de olduğu gibi çok soğuktu. Kar yağdı ve güverte buz tuttu. Havadan daha ılık olan deniz, yoğun su buharından dolayı sis yaydı. Denizcilerden biri bölgenin iç kısmındaki eski yapıtlardan bahsetti. Bunları anlamaya çalıştım; fakat her şeyden önce mürettebatı benimle birlikte karaya gelmelerine ikna edemedim. Soğuktan şikayet ettiler, ateşin başına çömeldikleri kabinden çıkmadılar.

Yaklaşık 3 saatlik yolculuğun ardından eski yapıtların bulunduğu kıyıya vardığımda her şeyin kalın bir buz tabakasıyla kaplanmış olduğunu gördüm ve hiç kimse bana onlar hakkında net bir bilgi vermemişti. Bu yüzden vazgeçmek zorunda kaldım. Hepimiz 22. güne kadar denizcilerin arasında, pis bir kabinde, tamamen aylak ve yarı aç

şekilde 8 gün kaldık. Sonunda o gün perişanlığımıza iki gün daha ekleyerek, Urla adasına ulaşmayı başardık. Tuzlu balıklarımız hariç yiyeceklerimizin her bir parçasını tükettiğimizde, bizi İzmir' e götürecek bir gemi bulduk.

“ 133

Geminin kaptanı hareket edemezdi. Hava hala çok rüzgârlıydı ve tehlikeye atılmadan önce sekiz gün daha bekledik. Bunu tecrübe etmeyen biri, Yunan brigi içinde bir fırtınanın korkusunu hayal edemez. Denizciler, disiplinsiz ve kuralsızdı. Dehşete düşmüş ve telaşlı bir halde gemide ordan oraya koşup, gür saçları her yönde uçuşurken, birbirlerine emirler veriyorlardı. Daha sonra en cesurları, mesela bu bir kamarot bile olabilir, komutan olur ve kaptanı yok sayıp, geri kalanı emirleriyle cesaretlendirirdi. Bütün bu karmaşada, eğer biri gemi enkazından kurtulursa bu iyi yönetimden değil, daha çok şanstandı.

“ 134

XII. BÖLÜM

İZMİR’ DE YAŞAM – TRIOS - FOSTER AŞIK OLUR – COCKERELL YEDİ KİLİSELERE YALNIZ GİDER - BERGAMA – KINIK- SOMA - YUNANLILARIN TEKELİNDEKİ TİCARET –KARAOSMANOĞLU – TÜRKMENLER – SART – ALAŞEHİR - HERMOS VADİSİNDEN MENDERES’ E GECİŞ – HIYERAPOLİS - ÜLKEDEKİ TEHLİKELER – BATIYA DÖNÜŞ

Denizdeki tehlike, huzursuzluk ve soğuk ile imtihanımızdan sonra, İzmir bize cennet gibi geldi, Konsolos bizi büyük bir konukseverlik ile karşıladı ve bize çeşitli tanıdıklarını ve devam eden festival eğlencelerini tanıttı. İngiltere’ de bu eğlenceler adi ve basit görünebilirdi. Bizim için zorlama neşeleri, gürültüyle bir evden diğerine geçişleri ile, ne kadar kötü olsalar da, maskeli balo tarzı eğlencenin en mükemmel örnekleri gibiydi. Festivalin son günü, tören alayı vardı ki bundan daha saçma bir şey olamazdı. Çeşitli yerlerinden, vücuduna doğru, şarap püskürten bir fiçinin üzerinde Bakhüs vardı, dönüşte Bakhüs halka şarap dağıttı. Solmuş çiçek ve yapraklar asılmış, deve tüyü renginden ten rengine kıyafetli bir takım adam arabaya binip sigara içti ve dans etti. Diğer bir arabada ‘Bakhüs’ ün ölümü ve hastalık’ onu takip ediyordu.

“ 135

Ağlayan içkiciler, rahipler, doktorlar, parıltılar ve büyük ölçüde iyileştirici malzemelerle çevrelenmiş bir şekilde yataktaydı. Sade gümüşüğünde böyle bir manzara, kaygısız İngilizlerin her zaman şahit olabileceği bir keyif anı değildir. Fakat biz, bu koşullar altında bile oldukça eğlendik.

Eğer yol açık olsaydı, Yedi Kilise gezisine önceden başlayabilirdik. Ancak yol, şuan için, 4000 askeri ile kendi lehine bir savaşta olan paşa tarafından kapatılmıştı.

Ordusu bizim yolumuzun hemen karşısında konumlandırılmıştı. Bu yüzden fırtına geçene kadar beklemeyi ısrarla önerdim.

Olduğum yerde biraz daha kalmaya böyle bir şey neden olduğu için gerçekten üzgün değildim. Hava hala oldukça sert ve yolculuk için oldukça uygunsuzdu.

İzmir’ deki eski arkadaşımız, Bay Thomas İzmirli bir bayan ile evlendi. Onunla Şubatın 1 ve 5’ i arasında Antik Çağda adı Trios olan Boudron’ a 4 günlük küçük bir geziye gittik.

Urla Körfezi’ ne açık gemiyle gittik ki burasıda antik Klazomenia yerleşiminin karşısındaki adada bulunan körfezin limanıdır, ve buradan kasabaya yürüdük. Bir gece orada kaldık ve diğer günde Boudron’ a yol aldık. Burası çok küçüktü ve yatmak için bir divandan başka bir şey yoktu.

“ 136

İlerleyen günler çoğunlukla tapınakların ve muhteşem binaların kalıntılarını gezerek geçti. Şuanda bazıları birkaç çiftçi tarafından korumaktaydı. Eğer 1775’ te Bakhüs Tapınağı Chandler’ in anlattığı gibiyse, sonrasında haylice yıkım olmalıydı, şuan oldukça farklı bir haldeydi. Gezdiğimiz ülke oldukça verimliydi ve İzmir’ de üretime oldukça talep vardı.

İzmir’ e gittiğimde, Frederiksteen firkateynin kaptanı F. Beaufort’ un⁷⁴ arkadaşı olabilecek kadar şanslıydım. Başarılı bir antikacıydı. Yakınlardaki limanların planlamasını yapması ve geliştirmesi için işe alındığından bu zevkini bu ülkelerde geliştirmişti.

Arkadaşlarımın değişkenliğinden hiç şikayetçi değilim: ilk olarak Bay North, yolu yarılmışken, havadan dolayı, Mısır seyahatinden vazgeçti. Sonra Sakız adası’ nda Douglas aniden Mısır seyahatinden dolayı hayal kırıklığına uğradığından eve, İngiltere’ ye, gitmeyi kafasına koydu; ve şimdi, son olarak, Foster aşık oldu ve sevgilisinden ayrı kalamayacağı için, söz verdiği gibi benimle Yedi Kilise turunu yapmayı reddetti.

---

⁷⁴Sonrasında Sir Francis Baufort , donanmanın baş haritacısı.

“ 137

Önceden bahsedilen akıncı paşa zorluğu halledildi. Bölgedeki Müslümanlar Paşa'ya 20.000 akçe vererek konuda uzlaşıldı ve Paşa Kauna paşalığından emekli olmaya zorlandı. Böylece, yalnız devam etmek için atlarımı ve yeniçeriye bekledim.

Martın 1'inde atların beni Hermos' taki Menemen'e götürmek için bekledikleri yer olan Menemen iskelesinde bir teknenin içindeydim. Yeniçeri tayfası akşamdan kalma olduğu için, yola çıkmadan önce ertesi sabah yediye kadar beklemek zorunda kaldım ve sonuçta niyetlendiğim kadar ilerleyemedim. Antik Cume'nin küçük bir yerinde uyudum. Altı kişi küçük bir alanda, divanda, kocaman bir ateş eşliğinde uyuduk. Üç ya da dört at ise ötede bir yerdeydi. Yunanlılar fırsatını yakaladıkları an çalarlar, fakat Türkler genelde güvenilirler; ve Dimitri ve ben o kadar yorgunduk ki silahlarımızı, gümüş bardaklarımızı ve kaşıklarımızı bırakıp bütün gece yatmamıza rağmen kimse onlara dokunmamıştı. Sabah, Cume yerleşimine yürüdüm. Dokuz ya da on adım genişliğinde büyük bir duvarın kalıntıları vardı ve beş metre on beş cm uzunluğunda çok güzel beyaz bir mermer gövdesi buldum. Kafası, kolları ve bacakları bulunduğu dönemin ağası tarafından kırılmış çünkü içinde altın bulabileceğini düşünmüştü. Burası Bergama'dan çok uzak değildi, fakat oraya gitmek garip bir şekilde uzun sürdü, çünkü su seviyesi düşüktü ve birisi suyun geçiş yolunu tutmak zorundaydı.

“ 138

Bunlar içinde sütun ve duvar süslerinin de görülebileceği yıkılmış şehirlerden alınan taşlardan yapılmaktadır. Bir bölgede geçiti tutarken neredeyse batıyordum.

Bergama'da handa konakladım. İlk yaptığım şey kaleye yürümektir. Erken Ceneviz döneminden tüm dönemlerin temel kalıntlarına kadar üç döneme aitti. Bunlar içinde Romalılar en önemlileridir. İkinci dönemde iki kuleler ve Roma- Yunan⁷⁵ beyaz mermerleriyle inşa edilmiş büyük bir duvar vardı. Yukarıda bahsedilen: Girişleriyle iki geniş kule ve parçalarla dolu güçlü bir duvardır. Güneybatıdaki uçurumun yanı, elli metre yüksekliğinde yirmi metre genişliğinde kemerlerle doldurulmuştu ve onların üzerinde

⁷⁵ Prusya kıyılarında kazı yapıldığından beri.

daha küçük olanları sıralanmıştı, en iyi Roma- Yunan tarzını gösteren beyaz mermer taşlı muazzam tapınaklar için oldukça sağlam bir temeldi. Bütün işler olağanüstü ve oldukça asildi. Şuan hala tapınaktan kalan çok fazla kalıntı olsa da onlar da hızlı bir şekilde yok olmaktaydı. Çünkü Türkler onları mezar taşlarında kullanmak için kırıyordu. Antik kasaba sanki tepede kurulmuş gibiydi. Tepenin etrafında yoğun bir şekilde kalıntılar vardı. Basamaklı tiyatro (Amfiteyatrosu) olağanüstü bir yapıydı. Nehirle birbirinden ayrılmış dar bir vadide duruyordu. Vadinin iki yanı iki oval bir şekil oluşturuyor ve ortasında altından nehir akan köprü bulunuyordu. Hava yüzünden Bergama' da iki gün oyalandım.

“ 139

İlk gün yağmur çok yağdı ve ikinci gün su taşı ve nehir karşıya geçmemi engelleyecek kadar yükseldi. Canning' in 10000 kuruşa istediği vazoyu görmeye hamamlara gittim ve oradan 40 kuruşa güzel bir taş ve biraz bronz sikke aldım.

Su bütün vadiyi aşığı ve hatta su geçit yolunda atların dizlerine kadar olduğundan beni nehrin karşısına geçirmesi için bir rehber tuttum. Ayrıca tehlikeli olabilirdi. Yolda yakınlardaki bir ağanın oğlu ile tanıştık. Elli silahlı adamı vardı. Dağ soyguncuları ya da hırsız olabileceklerinden, onlardan uzak durduk. Fakat yanımıza geldiklerinde, ne kadar aklıbaşında olduklarını gördük. Genç adam sadece Bergama Ağası' na, babasının geçmiş olsun dileklerini iletmek için gidiyordu. Beni ve Türk tarzındaki kıyafetimi görünce, bir adamını bana iyi yolculuk dileklerini sunması için gönderdi.

Bu zarif nezaketin bıraktığı etki bir sonraki olayla dağıldı ve bu durum kabul edilebilirlikten oldukça uzaktı. Develeri bataklığa batmış ve onları ne öne ne de arkaya hareket ettirebilen bir deve sahibiyle karşılaştık. Derdinin bir türlü çözümlenmemesi adamı o kadar çaresiz bırakmıştı ki onu bıraktığımızda bize hakaret etti. Onun söylediği tek bir kelimeyi ya da bu tepkisinin nedenini anlamadım ama o anda bizim yeniçeri de onun kadar öfkeleni.

“140

İkisi de silahlarını çektiler ve adamımı kontrol altında tutmak için oldukça güçlük çektim. Anladığım kadarıyla birbirlerini hiçbir neden yokken öldüreceklerdi. Adamımı geri çekmeyi başardım ve Kınık’ a gittik. Atlarımız çamurlu yol boyunca ıslandıkları ve yavaşladıkları için daha fazla ilerleyemedik ve bir akşam için durduk. Ermeni bir tüccara beni içten bir şekilde ağırladığı için bir mektubum vardı. Eşini benimle tanıştırdı ve ikisi aralarındaki aşkı anlattı. Her ikisi de beni eğlendirmeye niyetliydi. Sonunda arkadaşım şerefime bir parti verdi ve akşamüstü, Türk misafirler ayrıldı, Ermeni geleneğinin aksine, kadınlar geldiler. Müzik Rumca şarkıyla başladı ve bu şarkıyla hep beraber dans ettik. Sonunda bu ülkelerde medeniyet düzeyinin nasıl olduğunu anladım; geçen müzisyenlerden birini durdurmak, seçtiğim hoş biriyle dans etmek ve eğlendiğimi göstermek için müzisyenin eline bir dolar vermek gibiydi. Daha da ilginç ise, parayı müzisyenin başına yapıştırmak için biraz yapışkanının olmasıydı, ama denemek isteseydim de bunu yapamazdım çünkü yapıştırıcım yoktu. Dans edip, yemek yiyip gönlümüzü hoş etikten sonra yataklar serildi ve mülk sahibi kıyafetlerimi çıkartıncaya kadar nezakatinden odada bekledi. Aslında, hiçbir şey onların bana karşı davranışlarından daha içten olamazdı.

“ 141

Kınık’ ın ticaret aracı ham pamuktur.

Diğer gün Soma’ ya kadar ilerledim. Yollar o kadar bozuktu ki eşyalarımızı taşıyan atımız düştü ve onu bir daha asla ayağa kaldıramayacağımızı düşündüm. Bu hava yıla çok erken başlanacağı anlamına gelebilir. Soma’ ya yakın olan bir vadinin yukarısında antik bir kale olan Tırhala köyünün resmedilmeye değer bir görüntüsü vardır. Bir arkadaş, Constantine Stephone, beni Yunanlı bir aileye götürdü. Detayları veremem, ancak şunu söylemem yeterli olur ki: oradaki insanları o kadar vahşi buldum ki dayanamadım ve oradan çıktım. Aslında, az bir şiddet gösterisiyle bu ülkedeki yerlileri aşmak imkânsızdı.

Handa, Rumca konuşan bir grup Yunanlı buldum. Festivalin son günüydü ve onlar Mora şarkıları söyleyip gürültü yapıyorlardı ve çoğunlukla kendilerini Yunan düzenine

uygun bulmuyorlardı. Gerçek şu ki, kuzeyde Bergama' dan güneydeki Sisam' a, Sart ve Manisa' yı yöneten Karaosmanoğlu olağanüstü bir Türk yöneticiydi. Yunanlıların nüfusun en zengin ve en çalışkan bölümünü oluşturduğunu düşünüyordu ve bu da onları korumak için bir nedendi. Ticaret gelişmekteydi ve, handa çok gürültü yapan Moralılar gibi, diğer bölgelerden Yunanlılar buraya gelip, onun himayesi altına girmişlerdi. Şunu söylemeliyim ki, onlar burada ve güçlendikleri her yerde dayanılamayacak derecede kibirli ve küstahlardı.

“ 142

Diğer yandan ise, civardaki Türkler ılıman ve misafirperver insanlar ama mücadele de donuklar. Hatta onlar Yunanlılardan daha fazla vergi ödüyorlar. Örneğin, konuştuğum bir baskıcı paşaya rüşvet vermek zorunda kalanlar da onlardı, ve hükümet merkezinden uzakta olan yerlerde küçük yöneticilerinden çok fazla zulüm görüyorlardı. Nitekim zaman zaman bana açık bir şekilde Fransa ya da İngiliz imparatorluklarının himayesi altına girmeyi istediklerini ifade ettiler. Çünkü bu ülkeler kendi ülkelerindeki insanlardan çok daha iyilerdi ve hiçbir şey onların himayesine girmekten daha kolay olamazdı. Bütün seyahatim boyunca sadece bir tane hisar gördüm ki bu da küçük ve aşırı kuvvete karşı oldukça dayanıksızdı. Ayrıca Mora gibi dar bir bölge değildi, mükemmel bir şekilde ferah, oldukça kalabalık ve güzelleştirilmiş olan sahilin bitiminde çöl vardı. Akhisar' dan Sart' a dokuz saatlik yolculukta, sadece bir köye ve birkaç tane Türkmeneye rastladım.

Bu Türkmenler göçebe insanlardır. Onlar etraflarında sığır, at, deve sürüleriyle belki yirmisini beraber görebileceğiniz çadırlarda yaşarlar ve otlakların etrafında gezinirler. Kendilerini yerleşik nüfusun bir parçası olarak düşünürler, ve onlar iyi bir şekilde silahlanıp giyinmektedirler.

“ 143

Bu bölgedeki insanlar genelde zararsız, fakat bana onların ülkenin uzak yerlerinde geniş topluluklarda organize oldukları, kendilerini dervişler ya da haydutlar olarak adlandırdıkları ve eğer seyyahlar onlarla beraber geniş kabilelerinde kalmazlarsa onları köle olarak sattıkları, hırsızlık yaptıkları ve onlara saldırdıkları söylendi.

Hatta 10' dan 20 pounda kadar verilen bir miktar parayı kapacağımı umdular. Soma' dan Kırkağaç' a kadar ve oradan, Gediz vadisinin içindeki alçak havza üzerinden Akhisar' a kadar görülmeye değer hiçbir şey yoktu. Öğleden sonrayı çok kaba olan Yunanlı ve Ermeni tüccarlarla geçirdim.

Sart' a doğru ilerledik. Gediz' in üstündeki köyün küçük bir alanında Türkmen kadınlarla karşılaştık. Onlar dağdan temizlenmek için gelmişlerdi. Türk kadınları gibi gözden kaybolma girişiminde bulunmadılar ve bazıları da oldukça güzeldi. Onları korumak için üç adam vardı ve bu korumalar bize karşı hiçbir kıskançlık göstermeyip nazikçe yolumuzu gösterdiler. Akşamüstü Gediz' e ve vadinin asla unutamayacağım manzarasına ulaştık. Orası nehrin üstünde mükemmel bir bölgeydi, fakat tarım alanı ve zengin nüfus arkamızda kalmıştı ve önümüzde devam eden bir çöl vardı. Halata bağlı bir feribot bizi nehrin üstünden geçirdi ve bir saat sonra Ahmetli' ye ulaştık. Burası kerpiç evleri olan kötü bir köydü ve burada berbat haldeki bir yerde geceyi geçirmek zorunda kaldık.

“ 144

Çok şükür ki, Türkler gibi seyahat etmediğimiz için Yunan papazın dul bir arkadaşı bizi memnuniyetle evine aldı ve çok güzel misafir etti. Yukarıda adı geçen baskıcı paşa ilerledi ve Ağa' nın evini bastı, fakat ordaki kümes hayvanlarını yemek dışında başka bir zarar veremedi: benden yemek için para yada başka bir şey isteyen kimse yoktu.

Sonraki gün erkenden Sart' a vardık. Civar uzak tepelerin hayal edilebilir en güzel manzaralarına şahitti. Mekanın kendisi de zaten eşsizdi. Tepeler, tamamen topraktı ve neredeyse hiç taş yoktu. Hava ise en fantastik şeklini giymişti. Bozdağ eteklerinde bulunan Amidst Kalesi şaşırtıcı derecede resmedilmeye değerdi. Fakat bütün resme bakınca orası bir harabeydi. Antik Sart' ın bulunduğu yerde şuan on yada on iki sefil kulübe var. Bu görkemli manzaranın çok uzağında, tek başına bir tane harabe olmuş köy gördüm, ve orada bir Türkmen çadırı vardı. Gerçek bir çöl hayal edilenden daha çok toprak bulunan yerdir.

Bu durumun yanında, dikkate değer birşey daha vardı, İyonik tapınağı gibi. İlk günümü onu inceleyerek ve resmini yaparak geçirdim. Chandler zamanından kalan beş sütundan üçü hala durmaktaydı; diğer ikisi üç yıl önce içinde altın bulabilme umuduyla bir Yunanlı tarafından patlatılmıştı. Bütün tapınak yere gömülmüştü.

“ 145

Sütunun temelini görmeyi çok istediğim için, tütün satan bir Giritli buldum, fakat iddia edildiğine göre, evinden bazı cinayet suçlarından dolayı kaçtığından benim için kazı yapacağından şüpheliydim. 10 metre inip hala ona ulaşamadığımızdan vaz geçmek zorunda kaldım. Bir ay burada kalınmalıydı. On metre indikten sonra toprak zayıflıyordu ve herhangi biri burdakileri tümüyle görebilirdi. Kimse karışmadı. Akşamı çadırlarda Türkmenlerle minderde bağdaş kurup oturup ve sigara içerek geçirdim. Onların sert tavırları ve vahşi davranışları vardı, fakat bana karşı hiç kaba değillerdi. Bizim yeniçeri, onlardan biriyle yerini aldığı için tartışmaya girdi. Onu dışarıya çağırdı, fakat adam gitmedi. Çünkü adam ve adamın bütün yoldaşları iyi silahlanmıştı ve bir kavga hoş olmazdı, bu yüzden tartışma yatıştığında sevindim.

Diğerleriyle karşılaştırıldığında bazı modern şehir kalıntıları da vardı ve bunlardan özellikle büyük kilisedeki antik tapınak parçalarının bazıları iyi haldeydi. Kalede Bizans’ tan önceki döneme ait hiçbir kalıntı bulunmamaktaydı. Kale gibi daha eski yapılar büyük fırtınalarla, sellerle yıkılıp dağılmış olabilir ve bu da bütün yerleşimi değiştirebilirdi. Her durumda, antik duvarın hiçbir yerinde bir kalıntı bulamadım, ve diğerleri de hızlı bir şekilde zarar verilip uçurumun kenarına atılmıştı.

“ 146

Diğer gün, Bozdağ boyunca doğuya ilerledik. Beş saatte sadece iki küçük köyü ve birkaç Türkmen çadırını geçtik, fakat aynı zamanda bir çok kabileye, garip bir şekilde derilerle ve kabuklarla kaplanmış develere ve geniş paçalı fistanlı uzun bir adama rastladık. Bana Türklerin deve kavgalarını seyretmeyi sevdikleri söylenmişti, ve gördüğüm en güzel şekilde giydirilenler bu sporun şampiyonlarıydı.

Civardaki evler balçıktan inşa edilmişti, ve o kadar çok fare vardı ki bütün gece uyuyamadım bu yüzden de güne başlamada geciktim. Büyük vadi boyunca devam ettik ve öğlen şimdiye kadar gördüğüm en ıssız şehir olan Alaşehir' e geldik. Bu bakımsız kerpiç evler birçok küçük tepecikleri kapatmakta ve çoğu Türk ailelerden oluşan yaklaşık bin nüfusu kapsamaktaydı. Orada sadece beş tanesi kullanılan yirmi dört kilise vardı, diğerleri ise ara sıra hizmet veren kutsal kiliselerdi.

Antikaların şekillerinde görülmeye değer bir şey yoktu. Başlıca merak edilen şey çürümüş yumurta kokan ve mürekkep kokusu olan ılık kaplıcalarıdır. İnsanlar bunu iskorbüt hastalığı şikayetlerinde kullanırlar. Bazı seyyahler kemikten yapılmış duvarlar gördüklerini söylerler ama ben böyle bir şey görmedim.

Bir sonraki günde iki saatlik yolculuk bizi son olarak Gediz' in mükemmel ovasına getirdi, ve doğu tarafında romantik görünümlü dik; batı tarafı da mükemmel bir şekilde vahşi ve fırtınalı görünen dağlar arasında gezinmeye başladık.

“ 147

Dağlar karla kaplanmıştı; altımızda ölçülemeyecek kadar derin bir uçurum vardı. Saatlerce birkaç koyun dışında yaşayan bir şey görmedik. İlk önce alt tarafta bazı vahşi ördek sesleri duydum. Altı saatin sonunda iki yüz ev bulunan Derbent köyüne geldik. Sefil bir konaklama yeriydi ve burada akşam yemeği için kullanılabilecek hiçbir kümes hayvanı olmadığı için sigara, kahveyle geçiştirmek zorunda kaldım. Akşam oldu, ve her zamanki gibi bazı Türkler yabancıyı görmeye geldi. İçeri girdiler, ‘Selamun Aleyküm’ diyerek selamladılar ve saatlerce oturdular. Konuşmaları genellikle yabancı hakkında, neden geldiği gibi tahminlerle ilgiliydi. Gecenin ilerleyen bir saatinde ev sahibimizin oğlu geldi. Kaybolan öküzünü arıyordu ve onu kurtların kaptığından korkuyordu. Silahlarımı uzun süre inceledi ve onları çok beğendi. Ülkenin bu bölümünde ki Türkler yakışıklı, iri, konuşmaları yavaş, aptal ve cahiller.

Ertesi sabahtan başlayarak, çirkin bir kırsalın biçimsiz tepecikleri tarafından kaplanan yüksek düzlüğe ulaşana kadar, nehrin akışını takip etmeye başladık. Birkaç Türkmen ile karşılaştım ve ilk defa onlardan bazılarını çiftçilik yaparken gördüm. Yedi saat at bindikten sonra Menderes vadisinin ucuna vardık ve orada muhteşem bir

manzarayla karşılaştık; aşağılarda Buldan boyunca, yaklaşık 500 evli ve birkaç tane camili olan adını öğrenemediğim ve uyuduğumuz bir köy vardı.

“ 148

Ev sahibinden barınma dışında bir şey beklemediğimiz için ev sahibinin bize kendi ekmeğinden biraz vermesi oldukça garipti. Ekmek daha önceden hiç görmediğim kadar garip bir şeydi. Bunu yapmak için ince hamur, ısıtılmış bir bakıra dökülüyordu. Sonunda görüntüsü eski püskü kumaş gibi, tadı ise kötü, kızarmış hamur tatlısı gibi oluyordu. Ahırda atlarla beraber uyuduk.

Sonraki gün, Menderes ovasına indik ve, korkulukları tiyatro merdivenlerinden yapılan, dört ya da beş kemerli köprüyle nehri geçtik. Hemen orada, yolda hastalanmış katır için uygulanabilecek tek çözümü yapan bir adam vardı. Katırın dört ayağını bağladı ve onu altına aldı. Sonra koyunun boğazını kesti, katırın ağzını açık tuttu ve koyunun kanının katırın ağzına akmasını sağladı. Bunun mükemmel bir ilaç olduğu konusunda ikna oldum. Hierapolis’ in eteklerinde bir tepeye ulaşana kadar, köprüden itibaren, bir ova geçtik. Buraya gelmem koskaca bir gün sürdü ve bu süre kesinlikle gereğinden daha uzundu. Bunun sebebi de Chandler’ de Pamuk diye telaffuz edilen Tabouk Kalise (mezarlık kalesi)’ ni Pamuk Kale diye söyledim ve kimse ne demek istediğimi anlamadı ve sonuç olarak menderes vadisine ulaşana kadar yolumu kaybettim.

“ 149

Oradan, Hierapolis oldukça uzak bir mesafede, bir kayanın üstünde duran olağanüstü beyazlıkta bir nesne gibi görünmektedir.

Bunun nedeni, şehrin içinde doğup hızlı bir akıntıyla uçurum kenarına kadar akan nehir tarafından tortulaşan taştır. Rüzgârla taşınan nehir; ulaştığı her yerin üstünü bir buz gibi beyaz bir örtü gibi kapatıp dalgalı hoş bir çağlayan yaratır. Biçimlenirken, konvansiyonel bulutlar gibi üst üste gelerek yuvarlak bir şekil alır. Antik şehrin kalıntıları uçurumun üstünde bulunur, ayrıca kalıntıların yarısı da bir çöküntüyle denize gömülmüştür. Geniş sütun dizileri en olağanüstü görüntüyü sergilemektedir. En mükemmelleri muhtemelen spor salonu kalıntılarıdır ve en iyi korunan ise tiyatrodur. Ön

sahne dışında hepsi mükemmeldi; fakat bulduğum şeylerin arasında beni en şaşırtan şey; bir geçitten çıkarken, 2000 yıl önce yapılan çeşitli biçimlerde ve şekillerde olan mezarları görmek oldu. Onların modeli çok büyük ve olağanüstüydü. Çoğunun lahitleri üç- dört metre genişliğinde sekiz- dokuz metre uzunluğundaydı, diğerlerinininki de orantılıydı. Taşın kaba nitelikte olması yazıtları okumamı engelledi. Lahitlerin altında ve anıtların biçimlenme bölmesinde genellikle taş bir bank vardı, böylelikle ölen kişinin arkadaşları oraya oturup tavassut edebilirlerdi.

“ 150

Tiyatroda yerde duran yüksek korumalı bazı güzel kabartmalar vardı. Bu bölgenin bütünüyle korunması için, bu yerle Pompai karşılaştırıldığında, hiçbir şey yapılmıyordu.

Chandler' in bulmaya çalıştığı ve hiçbir hayvanın yaşamadığı olağanüstü mağara hakkında araştırma yapmayı unutmadım. Rehberim beni pınarın yanına götürdü, ve bana bazı günlerde uçan kuşların dumanlar yüzünden bu pınarın üstüne düştüğünü söyledi. Orada, emin olacak kadar, çeşitli hayvanların ve kuşların kemiklerini buldum. Eğer seyyahlar buraya sık gelseydi, içlerinden birinin turistlere göstermek ve incelemek için bu kuşları toplayabileceğini düşündüm. Fakat yaşlı ağaya göre 1765 Chandler zamanından beri buraya ilk gelen seyyah bendim. Bu bana imkânsız gibi göründü.

Akşam olduğunda, yeniçerinin ve atların olduğu Yemkeni' ye gitmek için aşağıya yürüdüm. Ağa benim için yemek hazırladı, benimle yedi ve bazen eti parçalayarak benim tabağıma koydu. Her zamanki gibi, bir sürü Türk geldi ve akşam boyunca dik dik bana baktılar.

Ertesi gün, tüm gün rüzgâr esti ve yağmur yağdı, fakat yine de ağanın adamlarıyla harabelere gittim ve çok çalıştım. Strabon' un yaptığını denemek ve mağaranın içine koymak için yaşayan bir kümes hayvanı getirdim; fakat ya o doğru mağara değildi ya da şiddetli rüzgâr ve yağmur ihtiyacımız olan ateşi engelledi. Fakat, her durumda bir buçuk saat ateşe maruz kalan hiçbir kümes hayvanı kötü olamazdı ve onu akşam afiyetle yedik.

“ 151

Kemikler üzerinden ağayla konuşma büyüdü ve bana bir saat uzaklıkta olan dağın içinde gerçek bir mağara olduğunu söyledi. Mağaranın içinde köprü olduğunu, ve ötesinde bir odada siyahi adam tarafından korunan hazine olduğunu söyledi. Bu siyahi adamı geçmek isteyen bir kişinin çok çalışması ve yeterince şey öğrenmesi gerektiğini ekledi. Hazine için mağarada çok fazla sayıda maceraperest korkunç bir şekilde ölmüştü. Sonrasında Türkler arasında evrensel olan bu uydurma masallar devam etti. Fakat ondan beni o mağaraya götürmesi için bir rehber vermesini istediğimde, her çeşit zorluğu önüme koydu. Taşınabilir merdivene ihtiyacım olabilirdi, orada atlar yoktu, orada hiçbir şey yoktu. Kısaca gitmemi istemediği açıkça belliydi ve ben de vazgeçtim. Bunu yapmayı o kadar çok istemiştim ki kendimi oldukça huzursuz hissettim. Etrafımdaki insanlar tamamen vahşiydi ve ülke tamamen kualsızdı. Irmağın güneyindeki Denizli ya da Laodikeia yolu daha kötüydü; ayrıca Aydın ve Denizli arasında haydutların çok olduğu söylendi. Ve ben pahalı korumamı bırakmak zorunda kalabilirdim çünkü ağaların haraç kesmede kötü ünleri vardı. Ayrıca, yeniçerim Hierapolis' e gitme durumundan endişeliydi, çünkü yolculuk fermanımın dışına çıkmıştık, ve o geri dönmeyi umut ediyordu. Bu yüzden her şeyi düşünüp Laodikeia' ya (Oraya gitmek için oldukça fazla uzağa gitmem gerebilirdi.) gitmekten vazgeçtim, ıssız kırsala girmekten ve tehlikeli muhitlerden kaçındım.

“ 153

XIII. BÖLÜM

MEDENİYETE DÖNÜŞ - NAZLI PAZAR - NYSA - GÜZEL HİSAR (MANISA) – VEBA – EFES (AYASALUĞ) – KUŞADASI – FIRTINA – SISAM - PRIENE - CANNA- GERONTA – KNIDOS – RODOS - TEKRAR BAY NORTH – PATARA’ YA YELKEN AÇMA – KEKOVA – MYRA - AZİZ NİKOLA TAPINAĞI - YERLİLERLE SORUNLAR - BİR SU YILANI –FENİKE - OLIMPOS -VOLKANİK ATEŞ – FASELİS - FREDERİKSTEEN İLE KARŞILAŞMA

Nehirden aşağıya iki gün ilerlemek bizi Karaosmanoğlu yönetimi altındaki Nazlı Pazar’ a (Nazilli) götürdü; ve ilk bakışta her şey apaçık barizdi. Yunanlılar sayıca fazlaydı ve küstahlardı, ticaret artmaktaydı ve çarşı her türde tüccarla doluydu. İç bölge için mükemmel bir çarşıydı. Geceyi sefil bir handa geçirmek zorunda kaldım. Yanımdaki odada iki zenci kadınla köle bir tüccar vardı. Kadınlardan bir tanesinin bir çocuğu vardı, ve o iyi görünümlü genç bir siyahiydi.

Sultanhisar’ a gitmek için Menderes vadisini takip ettim. Yolumun üstünde Nysa’ nın kalıntılarını görmek için dik bir rampaya çıktım. Kalıntılar nehrin üstünde yüksek bir ovadaydı ve enfes bir manzara oluşturuyordu. Menderes’ in eteklerinde ve bataklık kıyısında güzel bir hava vardı. İçindeki ya da etrafındaki tapınak izleriyle, bütün meydanlar arasında ilkidir.

“ 154

Ötede, dağın yan tarafında, bütün bölümlerinde aktörlerin kullandığı odalar ve ön sahne kalıntıları olan büyük bir tiyatro vardı. Tiyatroda oturan biri; senato evinin görkemli görüntüsünü ve amfitiyatro ötesindeki hapishaneyi, ve olağanüstü kemerle derenin üstünden geçen bir köprüyü görebilirdi. Bu yapılar görkemli tarzda ve çok

etkileyiciydi. Onların ıssız yerlerde yapılması etkileyiciliğini daha da arttırıyordu. Nysa’ da çoban olan bir adam, tiyatronun kemerlerinden birini kendi evi olarak görmüştü.

Burada iki saat durduktan sonra vadiden aşağıya indik. Büyük ıssızlığı arkamızda bırakıp medeniyete, kültüre ve düzenli yönetime geldik. Her iki, üç milde düzen ve disiplinli havalarıyla muhafızları geçtik. Yeniçerim Karamosmaoğlu’ na büyük bir hayranlık besliyor ve bana onun karakteriyle ilgili hikayeler anlatıyordu. İki tanesini hatırlıyorum. Akhisar’ a giden Yunanlı bir tüccardan dört tane Türk 800 altın para çalmış. Zavallı adam Karaosmanoğlu’ na şikayet etmiş, o da adama karşılamak için aynı miktarda para vermiş ve tüccar da buna karşı çıkmamış. Sonra polislerini bu Türkleri bulmak için göndermiş, Türkler birkaç gün içinde bulunmuş ve oraya getirilip orada asılmışlar. Türkler onun Yunanlıları ve Hristiyanları korumasına içerlemiş, ve bunu taraf tutma olarak adlandırmış.

“ 155

Bunu duyan Karaosmanoğlu Manisa Türklerinin reislerinin hepsini çağırmiş, kahve ikram ettiğinde, onlara hükümet amaçları için 30000 akçe istediğini söylemek için topladığını belirtmiş, ayrıca da paranın faiziyle birlikte birkaç ay içinde geri ödeneceğini de söylemiş. Teklife ölüm sessizliğiyle cevap verilmiş, ve Karaosmanoğlu civardaki küçük köylerdeki fakir Yunanlıların dört başpiskoposuna Türklere yaptığı teklifin aynısını sunmuş. Onlar hemen uzlaşmışlar ve bir saat içinde para getirilmiş. Karaosmanoğlu da ‘İşte neden Yunanlıları tercih ettiğimi görüyorsunuz. Aranızdan kim tekrar şikayet ederse kellesini kaybedecek.’ demiş.

Akşam Güzel Hisar’ a vardığımızda, yol üstünde özellikle iki konuya odaklı havadis aldım. Kasabada veba salgınının şiddetle yayıldığı bana söylenmişti, ve konaklamak için müracaat edebileceğim İngiliz mısır tüccarları vardı. Şüphesiz ki kasabada veba iyice yayılmıştı, ve bir kişiden diğerine geçmesini engellemek oldukça zordu. İngiliz tüccarına en yakın kişi, İngiliz himayesinden memnun olan Sardinyalı doktorun evinde yaşayan Cenevizli bir doktordu. Bana bir oda hazırladılar, çok nazik ve misafirperverdiler. Oda Frenk evi kadar rahattı, fakat aksine dışarıda endişeli bir hava vardı.

“ 156

Ev vebadan etkilenen bölgeye yakındı, ve ben caddeden inerken bir Yunanlı onun için bir oda hazırlamam için beni tehdit etti. Bana ‘Seninle hiçbir sorunum yok ama birkaç gün önce erkek kardeşim vebadan öldü.’ dedi. Hemen ikna oldum. Veba salgını olan şehirde panik gittikçe büyüyordu ve bu da insanlar üstünde garip bir etkiye neden oluyordu. Komşu evdeki kadın vebaydı ve ev sahibi doktor onu kapının dışında muayene ediyordu.

Güzel Hisar’ ın önemi, iç kısımlar ve Kuşadası arasında gelişmekte olan mısır ticaret yolunun üstünde bulunmasıdır. Kayseri’ den mısır getiren yüze yüz metre boyutunda kafilelerle ve elli deveyle karşılaştım. Hatta bazıları İran sınırı kadar uzak bir yerden getiriyordu. Burada değeri ikiye ya da üçe katlanıyordu; fakat ağaların hırsları ve Yunanlı tüccarlarının dolandırıcılıkları karın yetiştirenlere gitmesini engelliyordu. Bana sürekli rüşvet ve bahşiş sisteminin büyük bir sorun yarattığı söylendi. Bu tüccarların hesaplamalarını yapmalarını imkânsız hale getirmişti. Manisa’ nın kalıntılarını görmeye gittim. Bütün Yunan şehirleri gibi, o da düz alanda kurulmuştu. Orada görülebilen bir tiyatro, altında stadyum ve spor alanından birkaç kalıntı vardı.

“ 157

Güzel Hisar’ da bir gün geçirmek benim için yeterliydi ve ertesi gün Kuşadası’ na doğru yola çıktım; soldaki Menderes vadisini geçtim; sağdaki dağı takip ettim ve geç vakitte Antik Efes Kenti olan Ayasuluğ’ a vardım Burada atlarımı ve yeniçerimi bıraktım, odamda dinlendim, tek başıma keyifli ve sakin bir gün geçirdim. Kale bir Türk hisarı harabesiydi. İçinde bazı ince granit sütunlar olan muhteşem bir cami ve diğer yerler gibi burada da doğu tarzında yapılmış kusursuz şeyler vardı. Modern Türkler bir şeyin yarısını bile güzel olarak üretme konusunda acizlerdi.

Efes’ in kalıntıları değersiz, ne oldukları belirsiz ve kötü biçimde yapılmıştı. Ben diğer seyyahlara nazaran bölge hakkında daha çok şey bilmeme rağmen, Diana Tapınağı’

nı⁷⁶ bulamadım. Ayasuluğ şuanda neredeyse tamamen ıssız bir bölge. Oturmaya elverişli yaklaşık on beş ev var, ayrıca camiler ve kaleler perişan halde, fakat onların sayısı ve ihtişamları buranın eskiden önemli bir Türk şehri olduğunu gösteriyor. Ağayı ziyaret ettim, bu vesileyle kendisini oldukça menun eden küçük bir barut hediye ettim. Konakladığım yer sefil bir yerdeydi, lüks bir yerle alakası bile yoktu.

“ 158

Pirelerin yanına uluyan çakallar da eklendi ve benim dinlenmemi engelledi. Gerçi burası bu yolculukta konakladıklarımın daha kötü değildi. Lüks eşyalar oldukça azdı. Söyleyebileceğim tek şey: onları özlemeyeceğim. Türk kıyafetimin içinde gözetlenmeden ve rahatsız olmadan hareket edebiliyordum.

Akşam yemeğimi yedikten sonra, diğer Türklerle beraber nargile içtim, daha sonra da uyumaya gittim ve erkenden kalktım, ve oradan Malta’ dan Sisam’ a on iki tayfalı ve altı silahlı, ertesi gün yola çıkacak olan yelkenliyi tuttum (25 Mart); fakat iki saat uzaklıktaki yolu yarıladığımızda, ilerlememize engel olan şiddetli bir rüzgâr başladı. Tekrar kıyıya doğru gittik, rüzgâr kasırganın şiddetini arttırırken, penceremden, en az on sekiz tekne ve çeşitli büyüklükteki gemiler gözümün önünde savruldu ve kıyıya çarptılar. İnanılmaz bir yıkım sahnesiydi. Kıyı, gemiden denize düşen portakal, mısır yükleriyle, ve her tür besin varilleriyle dağılmış ve enkaz halindeydi. Denizciler ise bu felaketten kaçabildikleri ve hayatlarını kurtardıkları için minnet duymalarına rağmen, limanda bazı barakaların önlerinde ateş etrafında yuvarlak şekilde oturup, bu üzücü görüntüyü izliyorlardı.

Rüzgâr beni 28 Mart’ a kadar engelledi. Sisam’ dan Bathi’ ye bir tekne ile geçtim. Burada ilk olarak atları beklemek zorunda kaldım, ve sonra da kötü hava nedeniyle devam edemedim. Kapalı alanda kalmak zorundaydım ve Yunanlı evinde kalmak özel hayat dışında her şey demektir.

---

⁷⁶ Diana Tapınağı 1863’ den 1874 yılları arasında İngiliz Müzesi adına kazı yapan Bay J.T.Wood tarafından keşfedildi.

“ 159

Nerede oturursanız oturun orada olan biten her şeyi duyabilirdiniz. Hiçbir uygulama söz konusu değildi. Bu durumda, evin diğer ucundaki konsolosluk mahkemesinde devam eden davaları duymak zorunda kalıyordum. Özellikle özel olan bir tanesi orda olduğum süre boyunca devam etti. Bir Zakintoslu, on sekiz yıl önce karısını ve çocuklarını Mikanos’ da terk etmişti. Adam Kıbrıs’ ta yaşamış ve burada evlenmiş. Terkedilen kadın ise İzmir’ e gitmiş; kendi ve çocukları için çok çalışarak yaşamını sürdürmüştü. Kocasını bulmak için elinden gelen her şeyi yapmış; ben tam Sisam’ a vardığımda eşini bulana kadar, çabaları hep boşunaymış. Adamı konsolostan önce yakalamış ve zengin olduğu için onu desteklemesini talep etmiş. Bütün yargıçlar toplantısında onun yaptıkları ortaya atılıp adam kabul edene kadar, Sisam’ da karısıyla ve kızını desteklemesini yazan anlaşmayı imzaladı: Fakat bu bir başlangıçtı. Her gün iki tarafça koşullara sadık kalmadıklarını şikayet etmek için ziyaret edildik: onlarla yaşaması gerektiğini belirten anlaşma; destek olacağını içermiyordu; onların ise desteklenmesi gerekiyordu, ve ayrıca onlar kendi isteklerini konsoloslukta belirtme şansını da elde etmişlerdi.

“ 160

Hoş bir Rus olan Monsieur Marschal ile arkadaşlık yaptım, ve onunla antik şehrin kalıntılarını görmek için adadan karşıya geçtik sonra doğuya doğru kırk beş dakika mesafede duran Juno Tapınağı’ na gittik. Sadece bir sütun kalmıştı, fakat bu çok iyi bir şekilde güzel mermerlerden yapılmıştı. Anladığım kadarıyla, birkaç yıl önce bir çoğu hala ayakta idi; fakat bazıları metal perçinler uğruna havaya uçurulmuş ve diğerlerini ise Türk erkekleri beyaz oldukları için üstlerinde topçuluk pratiği yaparken yıkmışlar. Gece için Sisam köyüne döndük, ve Yunanlılardan daha misafirperver olan psikoposun evinde kaldık. Psikopos yaratıcı ve eğlenceli bir adamdı, fakat çok cahil ve batıl inançlıydı.

Bathi üzerinden Geronta’ ya, Bogas’ ın karşısından anakara üzerindeki Changlu’ ya gittik, buradan Kelibesh’ e, Menderes Vadisinde sıralı tepeliklerin üstüne, Myus Gölü’ ne ve Sansun Kalesi’ ne (Priene) gittik. Buraları gördüğüm için çok memnundum. Burası oldukça hoş bir bölgeydi. Maalesef ki, yağmur yağdı ve rüzgâr o kadar kuvvetlice

esti ki çok fazla inceleyemedim; eğer biri kalabilseydi ve tapınakta kazı yapabilseydi, şunu emin olarak söyleyebilirim ki kalıntıların içinde tapınak yıkılırken orada kalan heykel gömülerini bulabilirdi. İki gün sonra, yola çıktık Bozdağ'ın eteklerine doğru ilerledik. Burada kamış ve sazlarla kaplanmış sayısız su kuşunun yaşadığı denizin yanında ki Menderes' in yeni yapılmış yerlerinde çamura batma tehlikesi vardı.

“ 161

Manzara oldukça güzeldi. Öğleden sonra, Canna' da mısır ambarlarına gittik, ve Güzel Hisar' da Sardinyalı mısır tüccarı arkadaşımınla karşılaştım. Bir nakliye hazırlamaya çalışıyordu, ve o an, bu ülke tüccarların maruz kaldığı kötülüklerle doluydu. Beklediği on beş develi kervan, Ağa tarafından yolda durdurulmuş, taşıdıkları mısır boşaltılmış ve yola bırakılmıştı. Bu sırada da develer iç kısımlara pamuk taşımak için gönderilmişti.

Burada bir tekne kiraladık; fakat korsanların yaptığını düşündüğümüz Bogas' taki saldırıyı duyunca, başlangıçtaki kadar huzurlu değildik. Aklımızda bunlarla, bize doğru gelen büyük bir sandal gördüğümüzde, doğal olarak panikledik ve Menderes' in ağzına doğru yol almaya koyulduk, ve gemi yaklaşıp sadece balıkçı sandalı olduğunu anlayana kadar orada kaldık. Güçlü fırtınada tekrar yola koyularak Geronta limanına hava karardıktan sonra ulaştık. Kaptan girişi karıştırdı ve neredeyse kıydan biraz uzaklıktaki kayaya çarpacaktı. Bu olayla çok korktu ve bütün soğukkanlılığını kaybetti. Dediğim gibi, rüzgâr çok şiddetliydi ve durum o kadar ciddiydi ki Marschall ve ben geminin yönetimini devraldık ve adama kolluk vererek limana bakması için gönderdik.

“ 162

Bütün bunlara rağmen iyi duruma gelemedik, bölge çok ıssızdı ve gece teknede kalmamız akıl karı değildi. Hava çok karanlıktı ve köyü bulabilmemiz bir buçuk saat sürdü. Köy yolunda Apollo Didymaeus Tapınağı' nın büyük kalıntılarında geçtik ve karanlıkta onlar çok büyük ve görkemli görünüyordular. Ertesi sabah günışığında onların düşündüğüm kadar büyük olmadıklarını gördüm. Geronta köyü yaklaşık 30 yıllıktı ve bu köyde çoğunlukla oldukça varlıklı görünen Arnavut ve Yunan vatandaşlar oturmaktaydı. Paşa, Elisoğlu, komşusu Karaosmanoğlu gibi Yunanlıların mükemmel koruyucusuydu.

Gece yelken açtık, fakat zor bir geceden sonra Geronta' ya yakın bir limana yaklaştık ve orada hava düzeline kadar üç gün bekledik.

Sonunda beş saat içinde Ciron Burnu' ndan çıktık ve adı Knidos olan yüksek tepeye vardık. Benim ricamla kaptan limana yaklaştı ve burayı gördüğüm için çok sevindim; bölge tuhaftı fakat hiçbir türde antika yada yazıt bulamadım. Teknede uyudum ve gece yarısı yola çıktık. Rüzgâr şiddetliydi; ve gemi dalgalarda sallanmaya ve çalkalanmaya başladığında, Dimitri korkudan sızlanmaya başladı. Aslında durum iyi olmaktan oldukça uzaktı fakat rüzgâr yatıştığı gün Sömbeki' de küçük bir adada bekledik ve akşamüstüne kadar Rodos' a gidemedik.

“ 163

Konsolosa gitmeye hazırlanıyordum, ve bu yolda birkaç tane bahçeyi geçmiştim ki limana yaklaşan bir başka tekne gördüm, ve içinde sürpriz bir şekilde Bay North' u gördüm. O da benim kadar şaşkın ve hoşnuttu. Konsolosa beraber gittik. Ada, orda yaşayanlar ve ürünler hakkında uzun bir konuşma yaptık.

Tamamen mütevazı hayatı olan Şimdiki Rodos valisi Hasan Bey bir önceki valinin kölesiydi. Onu yardımcıları olmadan ve gösterişsiz bir şekilde saray yolunda otururken buldum. Neredeyse yetmiş yaşında ve sağır olmasına rağmen, Bay North' la aynı gemide gelen bayan bir köle ona hediye olarak geldi. Devlet için gereken gemileri denetlemekte, ve kendi yararına civar denizlerdeki korsanları geçerek kendi korsan amaçları için kullandığı bir firkateyni vardı.

İki gün sonra, Rodos' dan ayrıldım ve doğuya doğru hafif bir esinti ile ilerledik öğleden sonraya kadar rüzgâr olmadan Kayaköy' e geldik. Sabah gemide garip seslerle uyandım. Mısır arayan İdralılar gemiye binmişti. Onların gemisi bazı günlerde kıyıda alargada yatıyordu, mısır bulunan her gemiye de giriyorlardı. Altmış adamlı büyük bir gemiydi, neşeyle dans ediyor ve küçücük görünüyorlardı. İyi görünümlü olan limana yaklaştık ve indiğimde bize Patara' ya giderken rehberlik edebilecek bir çocuk buldum.

“ 164

Su kemerinin yanından oraya bütün yolu yürümemiz iki saat sürdü. Birkaç vahşi görünümlü silahlı Türkle karşılaştık, ve bir ya da iki erkek çocuğu yabancı sazlıkta oyun oynuyordu. Bütün bölge çok ıssız ve yabaniydi, ve yol bataklıktı.

Burada kalıntılar oldukça fazlaydı ve hepsi çok ilginçti fakat hiçbiri iyi zamanlara ait değildi. Anlatılamayacak derecede perişan halde ve yarı kısımları kuma gömülmüştü. Eskiden geniş olan liman tamamen kuma batmıştı.

Tiyatronun yarısı gömülü, yarısı dışarıdaydı. Prosenyum’ dan önceki dönemden kalan salonda yaptığım bir araştırmada yazıt buldum.

Limanın baş tarafının yanında iki büyük anıt mezar vardı, yani en azından ne olduklarını ben tahmin ettim. Ayrıca, Bizans İmparatorluğu’ na ait birkaç kilisenin sur duvarının kalıntıları vardı. Limanın karşı tarafındaki yapıları incelemek için o tarafa geçemedim.

Castel Rosso ile başlayacaktık fakat rüzgârsızlıktan dolayı ilerleyemedik. Erkek çocuklar oynadılar ve dans ettiler, biz de akşama kadar bir türlü yola çıkamadık. Kötü halde ki liman, adından dolayı kırmızı olan kalenin arkasında saklanmış gibiydi. Sahilde karşılaştığımız birkaç barbar, ellerinde silahlarla, şüpheyile bize baktı, fakat yine de bize biraz erzak sattılar. Sabah karaya indim ve etrafa bakındım.

“ 165

Duvarların arasında hepsi Bizans İmparatorluğu’ ndan kalma birçok evin harabesi varken; duvarlar kiklop duvar örgüsünün kullanımından önce ki zamana aitti. Eski duvarların dış kısmında ve modern kasabada, iyi şekilde korunan ve saygı duyulan bir çok antik mezar vardır. Toprak neredeyse Maina kadar inanılmaz derecede inişli çıkışlı ve taşlıydı.

Öğlen denize açıldık ve akşamüstü Kekova’ nın küçük limanına ulaştık. Orada, modern evlerin arasında hepsi itibarlı ve iyi korunan sayısız mezar vardı. Bir çoğunun üstünde haç işareti vardı ve kasaba Bizans İmparatorluğu dönemi boyunca

güzelleştirilmişti. Bazılarını önceden hiç görmediğim biçimde olan, çeşitli yazıtlar buldum ve onları kopya ettim. Akşam Myra' ya geçtik ve orada rahatlatıcı bir duş aldım. Sonra, gece olduğunda, Karadah' ın doğu ucuna ulaşana kadar hep beraber rüzgâra karşı kürek çektik. Sabah olduğunda St. Nicolas tapınağını ziyaret için karşıya geçtik. Deniz seviyesi o kadar yüksekti ki kayığı bırakıp oraya doğru yürüdük. St. Nicholas Yunanlıların en sevdiği azizdi, ve tapınağına inanılmaz derecede saygı duyuyorlardı. Kaptanımız ve mürettebat haç yaptırmak için ellerinden gelen en iyi şekilde güzelce giyindiler, ve sunmak için yanlarına bir şişe yağ aldılar. Yol oldukça berbattı, ve onu daha da kötü yapan şey ırmağı geçerken ki çamurlu yoldu, üstelik ırmağın yüksekliği dizimi geçiyordu. Şalvarım çok ıslandı, ve ağırlaştıkları için yürümekte zorlandım.

“ 166

Zanthus Irmağı' nın ağzında bir çok mezar bulduk; fakat hiçbirinin yazıtını okuyamadım. Kutsal bölgede Bizans İmparatorluğu döneminden kalan yarısı harabe olmuş bir kilise vardı, ve yanında içinde mezar olan küçük bir şapel bulunuyordu. Girişi o kadar alçaktı ki ellerimizin ve dizlerimizin üzerinde geçmek zorunda kaldık. Yunanlılar dizlerinin üstüne çöktü, alınlarını yere eğdiler, haç işareti yaptılar ve dua ettiler, sonra tepsiye biraz para koydular, tepsinin yanından küçük mumlar aldılar, ve mezarlığın etrafında şamdana diktiler. Tören bittiğinde yerden, mezarın yanından, yanımıza hatıra olarak biraz toprak aldık, ve Selanik yerlisi olan tapınağın papası Nicola ile sohbet ettik. Hayatının ilk dönemlerinde kötü bir hastalık geçirdiğini, ve eğer iyileşirse St. Nicolas' a hizmet edeceğine yemin ettiğini söyledi: ve sonra sağlığı düzeldiğinde yeminini yerine getirmek için buraya gelmişti fakat civardaki Türklerin sürekli yobaz ve vahşi davranışları yüzünden acınası bir hayatı olmuştu.

Dimitri ve kaptan ile bana bahsettiği çokta uzakta olmayan bazı kalıntıları görmeye gittik, fakat diğer yunanlılar bana arkadaşlık etmek ya da bana yolu gösterme konusunda tereddütlüydü. Ben, yine de, iyi bir şekilde korunan tiyatro kalıntılarını, bazı ilginç mezarları buldum ve Türkler geldiğinde onların ölçülerini alıyormuş gibi davrandım. Benim yaptıklarımı onaylıyor gibi görünmüyorlardı.

“ 167

Bazı heykelleri incelerken bir bağırış duydum: ‘Eğer kafirler kafir tavırlarına devam ederlerse, bu köpek gönderildiğinde onları da yok edeceğim ve ortalık durulacak!’ Sonra bazıları hızlıca koştular ve hemen sonra daha kalabalık grupla geri döndüler. Binanın yukarısında yani üst kısmındayken, onlar bir anda Dimitri’ nin ve kaptanın kollarını zorla tuttular, ve ağaya giden yolda onları takip etmemizi emrettiler. Ağanın yaşadığı yer ise en az altı saat uzaklıktaydı. Bunu anladığım an İngiliz ve dost olduğumu söyleyerek karşı çıktım; fakat onlar benim yalan söylediğimi, bizim gavur Rus olduğumuzu ve bu bölgeyi ele geçirmek için çalışmalar yaptığımızı iddia ettiler. Eşyalarımızı araştırmak istediler, fakat ben karşı çıktım. Fermanım maalesef gemide kalmıştı ve durum gittikçe çirkinleşmeye başladı. En küçük cesaret kabadayıları daha güçlü önlemlere sevk edebilirdi. Bu olaydan hiçbir kaçış olmadığını fark ettim. Şansımıza, yardım isteyebilecek, köyün atası vardı ve evinde hastaydı. Bizi esir alan kişilerin başı, ataya danışmaya gitti ve on beş dakika kadar sonra farklı bir adam gibi geldi, öfkesi azalmıştı, ve kaptanın güvencesiyle benim İngiliz olduğumu kabul etmeye hazırды. Sonra bana döndü kollarımı çözüp benim nereye istersem gidebileceğimi söyledi. Tabi ki bu sonuç beni çok rahatlattı, fakat yüzümü asıp hala kızgınmışım gibi davrandım, ve şuan benden korkan lider, intikam alacağım diye ürktü.

“ 168

Gece St. Nicholas koruması altında uyuduk. Papazlarla beraber, ırmakta bir gemi tuttuk ve limanın girişine, ırmaktan aşağıya doğru kürek çektik, sonra da bizim gemimizin olduğu karşı koydaki limana geçtik. Gemiye takip edip yüzerken, karaya çıkmamı engelleyen büyük bir yılanla karşılaştım. Birazcık bile korkmadım. Hızlı bir şekilde çıktım ve kayıktaki çocuklara seslendim. Onlar bu yılanı kıyıya yaklaşırken öldürmüşlerdi. Siyahtı, karnında kırmızı benekler vardı, ve 5 metre uzunluğunda 5 cm genişliğindeydi. Gece demir attık, ve sabah Fenike Limanı’ na geldik.

Kasaba deniz kıyısından kırk beş dakika uzaklıktaydı. Orada tiyatro kalıntıları vardı, bütün koltukları gitmişti, Bizans İmparatorluğu kalesi, ve bahsedilen koltukların inşaları vardı. Çeşitli anıtlar ve hepsi anonim yazıtlar buldum. Bir mil yakında, buradan

altı gün uzaklıkta Anadolu' da Sparta' ya bağılı bir çok tüccarla karşılaştım. Gariptir ki onlar Türkçe konuşup Yunanca yazıyorlardı. Onları çok bağınaz buldum. Hepimiz bir sırada açık havada uyuduk. Onlara balık verme karşılığında, bana bir at verdiler ve bir tanesi benimle limana kadar gelmeyi kabul etti; fakat gece hiç balık tutulamamıştı, bu yüzden beş okka zeytin ve arkadaşlarımı sarhoş eden bir büyük botza şarabıyla sözümü yerine getirdim.

“ 169

O an gemideydik, limandan çıkmayı denedik fakat bu o kadarda kolay değildi. Çok dardı, ve güneydoğudan esen rüzgâr vardı, bir anda sağa doğru esmeye başladı. İlk olarak körfezi geçtik, ve Carosi' nin küçük limanına yaklaştık.

Limanın burnuna yaklaştık. Sahilde boydan boya imbat ya da sabahları güneyden düzenli olarak meltem esiyordu. Onikiden önce varış noktasına gidebilmek için, durumu hızlı bir şekilde güneye kürek çekerek düzeltmeye çalıştık. Akıntıyı kullanabildik ve akıntı bizi geceye kadar hiç sapmadan, kuzeye, Porto Ceneviz' e ulaştırdı.

Burası güzel bir limandı ve üzerindeki kayalar oldukça büyüktü. Balık tuttuk ve onu akşam yemeği olarak yedik, ve küçük güvertede bacak bacak üstüne oturup şarap içtik; ve de asla unutamayacağım bu maceralı ve alışık olmadık hayatı konuşup eğlendik. Gece hava serindi, ay üzerimizde parlıyordu, ve Moriote şarkıları söyleyerek geceyi taçlandırdık. Uyumamız gece yarısını geçti. Olimpos' un girişine kısa mesafede uzaktaydı. İzmir' de Kaptan F. Beaufort ile tanıştığımında, bana dağın yanında bir delikten dışarı fişkırان volkanın yerini söylemişti, ve orayı görmeyi diledim. Burası tepeye bir saatlik yürüyüş mesafesindeydi. Alevler fırın ateşi gibiydi ve yaklaşık 5 fit genişliğindeki ağızdan çıkan lavlar sönmüştü.

“ 170

Yoğun sülfür kokusunun dışında lavın olmadığı diğer ağızdan 10 fit uzaklıkta ve 50 yard yükseklikteki tepelere bahar gelmişti. Buranın çevresinde, eski zamanlarda kutsal sayılan bir yer olduğunu gösteren tapınağın kalıntıları vardı. Rehberimiz, ateşin yumurtayı iyice pişirebilecek sıcaklıkta olduğunu söyledi. Yunanların çok fazla batıl

inançları vardır ve bu onlara miras kalan en bilinen özelliklerinden biridir. Arkasını döndüğünde sarığından bir parça kesip nasıl yandığını göstererek tezini çürütmeyi denedim fakat yandığını görmesine rağmen ona olan inancını bir nebze olsun sarsmadı. Tekrardan harabelere doğru indim.

Bu harabeler çoğunlukla Cenevizli ve Venediklilerin eserlerinden oluşuyordu fakat alacakaranlığa kadar çizdiklerim arasında Germanicus' a uzanan bir kapı, nehrin güneyinde küçük bir tiyatro ve Roma zamanından kalma taş mezarlar vardı.

Ertesi günün sabahında gemiyle Faselis' e doğru harika bir yolculuk yaptık. Hafif bir meltem vardı ve yunuslar bu güzel havanın tadını çıkarıyormuş gibi etrafımızda geziniyordu. Faselis, bir zamanlar korsanların gözde kalelerinden biriymiş ve bu amaçla inşa edilmiş. Burası rahatlıkla savunulabilecek bir konumda yer alır ve üç mükemmel limanı vardır. Şehir güçlü duvarlarla korunmuş ve anakaradan su getirmede kullanılan su kemerinin yanı sıra birçok mahzeni içinde barındırmıştır.

“ 171

Suyun kayalıkların altına oyduğu yerde, duvar parçaları ve mahzenlerin bir kısmı içeri doğru çekilmiş bir durumdaydı. Çizilmeye değer gördüğüm, yakın bir zamanda zarar görmüş mezarlar vardı. Akşamında ağlarımızı attık ve biraz balık tuttuk fakat ağa takılıp onu yırtan ahtapot yüzünden balıkları kaçırdık.

28 Nisan. Erkenden demir aldık fakat hiç rüzgâr yoktu ve bir esintiyle büyük bir yelkenlinin geldiğini anlayana kadar birkaç saat kürek çekmiştik. Ona göz attığımda, Salsette ya da Frederiksteen olabileceğinden biraz şüphelenmiştim; fakat zavallı kaptan çok korkmuştu ve gemiyi görünce bizden önce oraya bir tekne göndermişti, oğullarının parasını balasta saklamasını istedi. Çok geçmeden ne yapmak istediğini anlamıştım. Küçük kayık yanımıza geldiğinde, kötü bir görüş açımız vardı; fakat Kaptan Beaufort, içtenlikle hoş geldin dedi ve hiç unutmayacağım bir şekilde tüm samimiyetiyle elimi sıktı. Tüm sahil boyunca benim için dolaştığını söyledi ve kayıkta bu tehlikeli geziye devam etmektense onunla birlikte sefere çıkmam için ısrar etti. Teklif cazipti; fakat, rahat olup olamayacağımdan emin olmadığım için sadece birkaç gün kalacağıma söz verdim.

“ 172

Beaufort Karamanya’ dan alıntı ‘Raporumuzda bu ıssız bölgelerdeki antik eserleri keşfeden kişi olduğu sonucuna varılan Bay Cockerell ile Avova’ da tanışma şerefine eriştik. Küçük bir Yunan teknesi kiralamış, çoktan Likya’ ya yanaşmıştı. Kirliliği ve araçlardan kaynaklı diğer kötü durumları yaşayanlar ve uygarlaşmamış müslüman kabileleri arasında savunmasız bir Avrupalıyı bekleyen tehlikeleri bilenler, böyle bir girişime neden olabilecek gayreti takdir edilebilir. Onu, araştırmalarını daha az tehlikeli ve bir derece daha rahat yapabileceği majestelerinin gemisine taşınmaya ikna etmeyi başardım. Fırkateyni gören ekibinin yaşadığı panik müthişti. Türk savaş gemisiyse, güç bahanesiyle yağmalanacaklarından eminlerdi; eğer barbar bir kruvazörse, en genç adamları zorla alıkonulacak ve gerisi yağmalanacaktı, Yunan ticaret gemisi olsa bile güvenli olup olmadığı belirsizdi, bu büyük Yunan yelkenli gemileri, kendi vatandaşlarını bile küçük teknelerle karşılar ve ıssız yerlerde yükleme yapan insanlara yardım etmeye zorlardı ya da onların kargolarını keyfi bir şekilde kendi ücretlendirmeleri üzerinden alırlardı.’

“ 173

XIV. BÖLÜM

ANTALYA - SİDE - ANTALYA - YERLİLERİN DÜŞMANLIĞI - SELENDİ - ANAMUR BURNU - PAŞAYI ZİYARET – AYDINCIK (GİLİNDİRE) - ŞÖVALYE LİMANI – SİLİFKE - BİR KORSAN GEMİSİ - YERLİ DÜŞMANLIĞI - POMPEİPOLİS –TARSUS - ZAYIF KARŞILAMA - BİR GÖLÜN KEŞFİ- KAPTAN BEAFORT YERLİLER TARAFINDAN YARALANIR - MALTA’ YA YOLCULUK

1 Mayıs Antalya’ ya ulaştık. Antalya, uzaktan doğuya özgü ve oldukça zengin görünen, birden denizi içine alan bir ovada yer alır. Geçen yıl bazı isyancı kaçkına yol verdiği düşünülünce, Kaptan Beaufort ne çeşit bir karşılama olacağından emin değildi. Paşa yeni öldüğünden ve oğlu resmi olarak henüz yerine geçmediğinden Türklerin arzu ettiği gibi yüksek makamlarla uğraşmadı ve karşılama samimi oldu. Kaptanın hisarı selamlama önerisinin kendisini memnun ettiğini ifade etti. Fakat silahların on birden az olmasını istedi, bu belkide karşılık verebileceği on bir silahı olduğundandı. Herşey açıldı, yine de, geminin görünümü kasabada en ufak bir heyecan yaratmadı. Limanda genellikle olağan bir durum olmasına rağmen, hiçbir Türk gemiyi görmeye gelmedi. Hisardan bize doğrultulmuş birkaç sefil silahı görebildik.

“ 174

Aynı zamanda öküz, keçi, tavuk, sebze ile kaptan için harika bir elbiseden oluşan şık bir paket gemiye yollandı. Elbise reddedildi fakat yiyecekler kabul edildi ve uygun bir geri dönüş yapıldı. Bu paket İngiliz birası, siyah bira ve iki denizcinin sallaya sallaya taşıdığı büyük bir varil dolusu barutu da içeriyordu. Kaptan, tekne ekibi, sahil güvenlik ve bendeniz karaya indik ve paşayı ziyarete gittik. Kaptan Beaufort görüşme sırasında benim adıma konuşarak, verdiğim zararını karşılamak için karlı bir nakliyeyle teknesini

unla doldurmak için bizle Antalya' ya gelen kayığın kaptanından kibarca bizi yalnız bırakmasını istedi. Un ihracı ciddi anlamda bir kaçakçılıktı fakat Yunan gemileri tarafından açıkça taşınarak yapılan büyük bir ticaret olduğu için önceden yaptıkları gibi bir kolaylık sağlamak zorunda değillerdi. Fakat söz vermişlerdi. Sonraki kaptan bana gelerek teşekkür etmediği için çok kızgındım. Konaklamamız süresince bir gün şehire gittik ve ülkenin birçok zenginliğine ve kültürüne tanık olduk. Şehire açılan iki tane ilginç kapı var. Kara tarafına açılan kapı, Roma mimarisine ait çok zengin fakat fazlasıyla zarar görmüş bir kapı, diğeri ise deniz tarafına açılan, üzerinde yazılar ve zarar görmüş kolları olan bir kapıdır.

“ 175

7' sinde yola çıktık ve Antalyalıların rahatlıklarından şüphe duymaksızın tekrar Lara' ya demir attık. Burada oldukça kalıntı vardı fakat hiçbir ilginç değildi. Sonraki durağımız, dört gün kaldığımız antik Side eski Satalia' ydı. Çok büyük boyutlarda olan Roma tiyatrosu iyi korunmuştu ve Hristiyanlığı seçen yerlilerden sonra bile hala kullanılan, Hristiyanlık zamanında tamir edilen taşların üstündeki haç işaretleri kanıt olarak görülebilir. Prosenyum her zaman olduğu gibi harabeydi ve heykellerin bazıları sahnedeydi. Modern zamanlarla karşılaştığımızda o şehir duvarının bir kısmını oluşturması için düzenlenmişti; fakat tiyatronun kendisi harika bir koruma altındaydı. Side şuan tamamen ıssız bunun sebebi büyük ihtimalle şehire hizmet veren su kemerinin bozuk olması ve bu alanda başka hiçbir suyun olmaması. Bu da tiyatronun nasıl bu kadar iyi korunabildiğini açıklıyor.

Çizim yapmak ve çalışmak gibi çok güzel amaçlarla bu harabelerde tüm zamanımı harcadım. Bu yapıların bazıları çok anlamsızdı. Mesela zafer cephesi girişteydi fakat heykel mimariden kat kat üstündü. En iyi şekilde olmasa bile, gerçekten iyi ve şaşırtıcı derecede özgürlük ve cesaretle şekillendirilmişti. Söylediğim gibi, Side bölgesi ve çevresi bile tamamen ıssızdı. Fakat yine de sahilde olduğumuz haberini duyduklarında içeriden bir Türk memur geldi, görünüşte bizi karşılamak için gelmişti fakat bizi gözetliyordu.

“ 176

Gemiye davet edildi, fakat kaptanı ziyaret için sahile kadar bir saatlik yol geldiğini ve şimdi kaptanın ona gelmesi gerektiğini söyleyerek teklifi reddetti. Gerçek şu ki korkmuştu. Bu yüzden kaptan filikayla geldi. Filikanın mürettebatı, deniz asteğmenliği yetkisindeydi ve bu Türkü çok etkiledi ve onu satın almayı istedi, onun için 2000 kuruş teklif etti.

16' sında Alanya' ya varmış ve şehirden uzağa demir atmıştık. Alanya denize kadar giren sarp kayalıkların orada duruyordu. Evler, uzun direklerle desteklenmiş daha çok tavşan kafesine benzeyen düz çatıları ve balkonlarıyla doğuya özgü bir görünüşe sahipti. Karşılansmamız çok samimiydi, sıcak bir selamlaşma oldu ve bize sığır hediye ettiler. Şehire dönüş için hareket ettik, hava berbattı, her yer leş gibi kokuyordu. Pencerelelerden dışarıya atılmış korkularla daha da çirkinleşen, darbelerle dolu dar sokaklardan geçiyorduk, tüm kaygılarımızla birlikte bu yollardan geçtik. Kadınlar Frenkleri görmeye hevesliydi, sokaktan ve gemiden baktığımızda balkonlarından bize bakanları ayırt edebiliyorduk. Paşanın yokluğunda yönetimi ele alan kurula ziyarete giderken kaptana eşlik ettim.

“ 177

Onu duvarları bile sıvanmamış yıkık dökük sefil haldeki evinde otururken bulduk. Birkaç dakika oturduk, daha sonra eski eserler hakkında belli başlı birkaç soru sorduk ve iade-i ziyaretini kabul için gemiye geri döndük.

Ertesi sabah, Sydra harabelerine bakmak için doğuya doğru yola koyulduk. Keşif gezimiz başarılı olmamıştı. İlk başta, dalgalar çok yüksekti ve karaya yanaşmakta zorluk yaşadık. Daha sonra uzun bir yürüyüşün ardından birkaç köy dışında kayda değer bir harabeyle karşılaşmadık. Karşılaştıklarımız sıradan şeylerdi ve hayal kırıklığına uğramış bir şekilde yorgun argın geri yürüdük. Yürüyüşümüz sırasında orada duran bir Türk çocukla karşılaştık. İlginç figürlerimizi görünce korkuyla çığlık atıp kaçtı, kütüklerin ve taşların üzerinde zıplayarak yardım istiyordu. Daha önce hiç Frenk görmemişti. Ertesi gün, kaptan, üniformalı çalışanlar ve en şık halimle ben, şehirde yürüyüşe çıkmak için karaya indik. Önce, küçük bahanelerle kapıda uzun süre oyalandık fakat sonrasında

rehberimiz bize devam edersek bir tatsızlık yaşayabileceğimizi söyledi. Kaptan ona aynı şekilde devam etmesini söyledi fakat reddettiği için limana dönmek zoruna kaldık.

Daha sonra öğrendik ki bir gece önce şehirde dolaşmamıza izin verilmesini protesto için Türkler toplanmıştı. Yeniden gemiye bindik. Bize karşı şiddetli protestodan dolayı geminin bir çalışanı konseye gönderildi ve gemideki inekler sahile indirildi.

“ 178

Bu davranışımız onları yola getirdi. Suçluların cezalandırılacağı sözünü vererek en içten özürlerini iletiler ve kaptan Beaufort' un karaya gelip istediği şekilde kaleyi görebileceğini bildirdiler. Kaptan, onun rütbesinde birinin o sabah maruz kaldığı hakaretlerin tekrarı gibi bir duruma düşmeyeceğini fakat izin verirlerse ben ve bazı çalışanlarının gidebileceğini söyledi. Bunun üzerine oraya gittik fakat bu ülkelerin yöneticilerinin yetkisi hiçbir zaman çok iyi olmadığı için, her türlü karmaşa ve geri dönmeye zorlanma ihtimaline karşı tam hazırlıklı gittik. Fakat konsey sözünü tuttu ve beklediğimiz gibi bir şey olmadı. Tamamen rahat bırakılmıştık. Diğer bir yandan, görülecek hiçbir şey yoktu. Tepelere çıkmak için çok yorulmuştuk. Şehir üç duvarla savunulmaktaydı. Harabe görüntüsünü saklamak için iyice badana yapılmış, hepsi eskiden kalma dört bombardıman silahı olmasına rağmen, biri diğerinin içinde, iyi inşa edilmemiş ve yıkık dökük duvarlardı bunlar. Hepsinin üzerinde bir sığınak vardı. Yıkık döküktü. Camiye dönüştürülen birçok Hıristiyan manastırı ve kiliselerinin yıkıntıları, su depoları ve bir çeşme vardı. Kapısından bakınca, Alaadin' in bu şehrin fatihi olduğu kolayca söyleyebilirdik. Bunlar hoş, antik Yunan duvarlarının kalıntılarıydı. Tüm sıkıntılarımıza değdi.

“ 179

Konsey tekrardan özürlerini belirterek kaptan Beaufort' u davet etti; fakat daha önce de söylediği gibi, sadece kırgın olmadığını göstermek için; hasta olan bir konsey üyesine bakmak üzere doktorunu gönderdi. Bu arada, birkaç çalışanla birlikte, zirvenin batı tarafında gözlemlediğimiz bazı kalıntılara bakmak için filikayla gittik. Tekne ile üç mil gitmiştik, yürüyerek iki adım da içeriye girmiştik. Zirve yüksekti ve son derece dikti. En tepede, ıssız, antik Yunan duvarlarıyla, bir kule, tapınağın kalıntıları, adları bize

verilmeyen fakat kopyaladığımız birçok heykel ve anıtların olduğu bir şehir var. Strabo'nun tanımından yola çıkarak kafamızda oluşturduğumuzla göre burası Laertes olmalıydı. Küçük taşlardan ve çamurdan yapıların duvarları olmasına rağmen, şehrin duvarları, tapınaklar, kulelerin hepsi yontma taşı ve bunlar en güzel Yunan yapıtlarıydı. Konutların bu tarzda inşa edildiğini düşünüyorum.

Bir sonraki durağımız, orijinal adı Selinus olan Selinity idi. Daha sonra Trajan'ın buranın duvarlarında ölmesiyle adı Trajanapolis oldu. Bir tarafında çok yüksek ve dikkat çekici Cragus'a, diğer tarafta yokuşun dibinde 60 fit ya da daha geniş bir alana yayılan nehir sularıyla sarp olan olağanüstü bir kayaya dayanıyordu.

“ 180

Birisi böyle bir nehirde suyun şehire taşınması için bir su kemeri olması gerektiğini söyleyebilir ve Antalya yakınlarındaki şelalelere benzeyen bu nehir suyu, kireç tortusu içerdiği için zararlı olduğunu düşünebilir. Cragus' un üstü harika bir tırmanma alanıydı. Herhangi bir yazıt olmaksızın kaleyi bulduk, fakat, görüntüsünden yola çıkarak ilgi çekici bir yer olmadığını söyleyebiliriz. En çekici yanı manzarasıydı. Altımızda belki 500 fitlik denize doğru dik bir uçurum vardı. Yukarıdan aşağıya bakarken altımızdaki kayalarda kartallar uçuyordu, şimdiye kadar onlara saçılan atışlar isabetsizdi. Burada çoğu parçası yıkılmış küçük bir tiyatro, büyük bir senato binasının kalıntıları veya yine çoğu parçası yıkılmış ve muhtemelen Trajan' a ait mozoleyi bulduk. Gemi bir buçuk gün kaldı. Dağlık kısmı geçtikten sonra, Cragus' ta Strabo' nun Antiochetta' sına cevap veren bir kale olarak bilinen denize eğimli kayalık bir tepeyle karşılaştık. Filikayla denize açıldık ve hiç hoşuma gitmeyen bir şekilde köpüklü dalgalarla ilerlerken yüksek bir taşın üzerine oturduk, sürüklenmiştik. Önemli bir yerde olmalıydık. Cilalı granit kolonların parçaları, modern bir kale, birçok Yunan mabeti ve her yerde harabeler vardı.

“ 181

En güzel yanı üzerimizdeki dağ ve şehirden uzak olan yarımadaydı. Arkadaşlarım, Selinity' de bazı mezarlarla ve birkaç önemsiz şeyle karşılaştılar. Daha kayda değer bir şey bulmak umuduyla dağa tırmandım. Çok zorlu bir tırmanıştı. Fakat çabalarımın

karşılığında ödüllendiriliyordum. Orada birçok granit kolon parçası, mermer blokları, altlık ve senato binası ya da spor salonu olabilecek genişlikte ve büyüleyici bir yapının kalıntılarını buldum. Gerçekten görkemli bir yapısı vardı ve denizle birlikte muhteşem bir etkiye sahipti. Sonraki gün geri gelip daha ayrıntılı bir şekilde incelemek istedim; fakat malesef kaptan Beaufort, boylamını belirleyecek Jüpiter uydusunu gözlemlemek ve uygun rüzgârı bulmak için 24' üne kadar Anamur Burnu' na gitmemiz gerektiğini düşünüyordu. Bu yüzden içimde büyük bir pişmanlıkla oraya gittik ve aynı akşam (23' ü) küçük bir kalenin karşısındaki deniz kenarında küçük bir kayalığa demir attık.

Sonraki gün, izin verildiği şekilde tüm kaleyi gezdik. Sarazen kökenli bir yere benziyordu ve bir yazıta göre burası Türk Alaaddin tarafından fethedilmişti. Burası hakkında dikkat çekici özelliklerden birisi İngiltere' de görebileceğimiz türden bir iç kaleye sahip olmasıydı. Her şey yıkık döküktü, yerdeki silahlar parçalara ayrılmıştı.

“ 182

Sanırım bu civardaki insanlar bizden korkmuştu ve bize tüm yollardan haber gönderdiler. Biraz içerde yaşayan bölge beyi gelişimizi duymuş ve bize saygılarını sunmuştu. Kaptan Beaufort, bir memuruyla birlikte bu adamı savaş onuruyla karşılayacağı gemiye davet ederek beyin bu kibarlığına cevap vermekte geç kalmadı. Bey, uygun bir zamanda geleceğine söz verdi.

Tüm gün boyunca kaptan Beaufort, kaleye yakın olan küçük bir adada gözlemlerini yapabilmek için gerekli düzenlemeleri hazırladı. Bu işlemler harika bir şekilde tamamlandı ve saat 1' de gemiye geri döndük.

25 Mayıs. Boylam doğrulanması konusunda istenilen yapıldıktan sonra, antik şehir Anamur Burnu' na bir tekne ile geri döndük. Tam tepede bir kale ve bir hisar vardı. İkinci kalenin dışında, tüm oturulacak yerleri kırık bir tiyatro vardı. Duvarlarda hiçbir yapı izi yoktu. Bu yüzden burada yaşayanların kerpiç ya da keresteden yapılmış evlerde kalmış olabileceklerini varsayabiliriz. Duvarların dışında hayatımda gördüğüm en muhteşem mezarlık vardı. Her mezarın iki odası vardı. Ve üstlerinin açık olması dışında, sanki yeni kazılmış gibi görünüyorlardı. Gemi Anamur' da duruyordu. Daha önceden

bahsettiğim bey, heyetiyle birlikte sahile geldi. Biz onu tanıyana kadar, kaptana ettiği sözlerden dolayı onu gitmeye zorladık.

“ 183

Kıyıya ulaştığımızda, hiçbir manzara bundan daha resmedilmeye değer değildi. Bey etrafı siyahi, vahşi görünümlü, silahlar kuşanmış yaklaşık yüz kişiyle çevrilmiş bir şekilde Anamur uçurumunun kenarında, bir kayaya serdiği küçük bir kilimde oturuyordu. İçlerindeki barbarlığı gördüğümüz için memnun bir şekilde bize bakıyorlardı. Bu kasvetli akşam, Abdul Muim’ in oturduğu kayanın önünde şiddetli dalgalar denizi döverken sarp kayalıklar ve hırçın figürlerin üzerinde bir ölüm havası yaratıyordu. Bey’ in bize karşı davranışları kibardı. Şehir tarihinin özellikle de kalenin bizle ilgili olan kısımlarını anlattı. Gemiye gelmesi için çok ısrar ettiler fakat gelmek istemedi. Bunun yerine geminin uzunluğunun ne kadar olduğunu araştırarak ve bir cep teleskobu yardımıyla saatlerce gemiye bakarak oturdu.

Bir koyu geçtik. Harabelerden oluşan kayalıklardan ve olağanüstü bir yer olan Kisliman Burnu’ ndan uzaklaştık. Bu ülkenin insanları onları incelememizi istemiyordu.

Gilindire (Aydıncık), İstanbul’ dan gelen turist rehberleri ve diğer yolcular için Kıbrıs’ la bağlantıda en yakın yer olan olmasından dolayı yirmi ev ve yerlileriyle önemli bir yerdi. Haddinden fazla barbar ve vahşilerdi. Çok kaba bir tavırla antik şehrin mezarları arasındaki yazıtları arayan kaptanın mürettebatını görmek istediklerini söylediler. Firkateynin ani ortaya çıkmasıyla korkan adamları etraftakiler sakinleştirmeye çalıştı.

“ 184

1 Haziran. Kaptan gibi yoğun çalışan biri için bir gün diğerinin aynısıydı. Pazar günleri bile sadece görevlilerin davetine ve silah odasında sadece benimle yoklamadaki temiz giyimli adamların akşam yemeği yemesi için ayrılmıştı. Fakat diğer görevliler bunun bir yıl dönümü olduğunu unutmamışlardı. Lord Howe’ nin sağlığına içmiştik.

Şövalye Limanı. Sağ tarafımızda sola Provenzale duruyordu. Burası bir zamanlar kesinlikle Rodos Şövalyeleri’ nindi. Kaptan Şövalye Burnu’ nu incelerken büyük bir

umutla adaya gittim. Bir sürü yazıt ve Herald silahlarıyla geri dönmeliydim fakat şövalye istilası kalıntılarına benzer bir şey bulamadık. Bir keşişin hücreğini yaptığı, dik bir kayanın ortasında duran taş ocağına indik. Üç taraflı çapraz kesilmiş ve birçok temiz küçük kap için aletler vardı. Tepenin zirvesinde eski Yunan yapılarının malzemeleriyle inşa edilen surlar ve iki kilise bulunmaktaydı. Taşlardaki çatlama dikkatlice durdurularak su deposu olarak kullanılmıştı.

“ 185

Duvarlar kesme taşın iç ve dış yüzlerinden oluşur, aralıklar mıcır ve çimentosuz molozlarla doldurulmuş ve bunlar hepsi 8- 9 fitlik bir kalınlık oluşturuyordu. Adanın kuzey batısı harabelerle kaplı ve bunların hepsi Rum yapılarıydı. Çok odalı olanlardan bir tanesi kiliseydi ve bir tanesi de muhtemelen kilisenin rahiplerinden birinin mezarıydı. Burası muhtemelen tüm zamanların en değerli durak yerlerinden birisiydi ve günümüzde de bu konumu sürdürüyordu. İyi ve kolaylıkla savunulabilecek limanlardan biriydi ve herşeye kolaylıkla ulaşılabilir bir konumdaydı.

Kaptan, Şövalye limanı' ndaki şövalyelerden kalanlarla ilgili araştırmasında bizden daha iyisini bulamadı. Burada Kudüs' e yaptıkları kabir ziyaretinden dönen bir Myconiote gemisi dolusu hacıyla tanıştık. Dimitri ve Andrea, orada kör kütük sarhoş olacak ve mürettebatla kavga edecek kadar pisliktiler. Hak ettikleri dayağı yediler fakat bana gelip onların hasta ruhlu olduğunu ve bize hakaret ettiklerini söyleyip onları soruşturmam için beni zorladılar. Tam da şüphelendiğim gibi başımıza bela açacaklarını öğrendim. Bir sonraki durağımız Silifke' ydi. Tepeye en yakın yere yanaşmaya çalıştık ve daha sonra oraya yürümeye başladık. Tepenin dibindeki ovaya kadar 9 mil yürüdük. Bu antik şehir, Calicadnus nehrinin yanında harika bir şekilde konumlanmıştı.

“ 186

Bir tarafında ova diğer tarafın kapısında Ermeni yazıtlarının olduğu geç bir tarihe ait geniş kaleye doğru yavaş yavaş yükselen sarp kayalıklardan oluşuyordu. Ağa bizi huysuz bir mizaçla karşıladı. Bu tutumu belki de hasta olduğu için ve sonraki gün doktoru görmek istediğindendi. Bizi ve doktoru sahile götürecek at göndereceğine söz verdi. Çok geniş olan harabelerin aralarına baktık. Orada bir tiyatro, uzun çizgili bir revak ve

Provenzale’ de zamanının birçok harabe kilisesiyle birlikte Hristiyan kilisesine dönüştürülen bir tapınak vardı. Daha sonra gemiye geri döndük.

Ertesi gün sahilde ne doktor ne de bizim için gönderilen bir at vardı. Yürümeye başladık ve Silifke’ ye vardığımız söylendi. Ağa suçu çalışanlarına attı. Ağa doktoru gördüğünde, biz de şehri görmüştük. En azından dönüş yolunda bizi göndermelerini bekliyorduk fakat sadece doktor için bir özür atı hazırlanmıştı. O da yalnız başına gitmeyi reddetmişti. Söylene söylene yürüyerek oradan çıktık. Ağanın bir midilliyle yolladığı zavallı bir Türkle çabucak yola koyulduk. İlaçlarını götürmek için geri gitmek zorundaydık fakat bize yetişemedi ve sahile geldiğimizde görüş mesafemizden oldukça uzaktaydı. Gemiye çıktık ve ilk olarak bu nezaketsiz ağanın ilaçlarını hazırladık. Ona az ve öz bir not yazdık ve dozunu gönderdik.

“ 187

Gerçeği söylemek gerekirse, Ağa sağlam karakterli bir insan değildi. Atalarını azlettirmiş ve onları öldürmüştü. Fakat bu durum ülkede normal olduğu için, yabancılara kaba davranmak onlar için tuhaf bir durum değildi. Türklerin adaletinden konu açılmışken, sahile doğru yola çıktığımızda ağanın bize yaptığı nezaketsizlikten bahsetmeliyim.

Tüm gün hiçbir şey yememiştik ve akşam yemeği için mısır yapan Türk köylülerini gördüğümüzde sinirimiz biraz geçmişti. Açlığın verdiği bir hisle tabaklarına atladık ve masadaki her şeyi silip süpürdük. Fakir dostlarımız en azından canımızı sıkmıyordu, içlerinden bir tanesi etraftaki mısırları göstererek yememiz için ısrar ediyordu. Çok fazla ekmek vardı ve hepsi bizimdi. Hiçbir para talep etmediler. Kalktığımızda kalmamız için ısrar ettiler. Bu asil cömertliklerine hayran kalmıştık. Daha sonra tüm Türklerin zalim olmadığı konusunda uzlaştık.

Sonuç olarak, Silifke görülmeye değer bir yerdi.

Su kemeriyle sağlanan 150’ ye 75x30 fitlik derinlikteki büyük su deposu, harika bir işçiliği ile beni etkiledi. Aynı zamanda tamamen yıkık olmasına rağmen tiyatro, harika konumlandırılmıştı. Kiliseye çevrilen tapınak oldukça ilginçti. Calicadnus, bir yatağı

olmamasına rağmen, asil, geniş ve hızlı akan bir nehirdi. Bu da harika bir manzara oluşturuyordu.

“ 188

Buradaki suyu içmenin sağlıksız olduğu söyleniyor. Bu durum da muhteşem su deposunun varlığını açıklıyor. Böyle yerlerin nüfusu azalmış ve hala da azalmaktaydı. Bu durum kolayca desteklenebileceklerin onda biri, geçmişte desteklenenlerin yüzde biriyken, bile değil. Biz Silifke’ den uzaktayken, Türk teknesini takiben Fransız bir bombardıman gemisi Silifke koyuna geldi. Kaptan gemide olsaydı elimize düşeceklerdi. Fakat bu olay gerçekleşmeden yapılan bir erteleme, Fransız’ a sığ suya ulaşma imkânı tanıdı ve takipteki Frederiksteen’ i, dört kulaçla kurtardı. Beş dakika daha geç kalsaydı batabilirdi. Böylece bombardımandan kurtuldular.⁷⁷

Lingua di Bagascia’ ya demir attı. Limanın dışında, üzerinde Ermeni yazılarının olduğu bir başka taşın olduğu Curco adlı kaleye vardık. Antik Coricus olarak düşündüğü anakaradaki yerlerden biri, en sağlam yerlendendi. Kulelerle olan bağlantıyı kesmek için sert taşlarla kesilmiş otuz fit genişliğinde siyah, çift duvarlı bir hendek vardı. Antik ve eski Hıristiyanlık zamanlarından kalma modern kiliseler, manastırlar ve sayısız lahidin kalıntıları vardı; fakat tüm bu alan, şehir, kaleler ıssızdı.

“ 189

Gemi sahilden giderken biz de firkateyni bir tekne ile takip ediyorduk. Sahildeki kalıntıları düşünerek, karaya çıktık. Kiliseye dönüştürülen ve çarpıcı bir şöhrete sahip Korint tapınağını bulduk. Sonrasında, birçok önemli ve harika mezarlarıyla geniş bir revak, bir tiyatro ve bir şehir bulduk. Buranın yerlileri çok korkutucu oldukları için sayıca da az olduğumuzdan tekneye geri döndük. Tekneden iner inmez güzel bir duş aldık.

Beşparmak dağları. Gemiden görebildiğimiz kadarıyla, kaptan Beaufort, Eleusa’ ya giden uzun su kemerini incelemek için memurlarından ikisini kıyıya gönderdi. Fakat

---

⁷⁷ Kaptan Beaufort geminin Mainite korsonu olduğunu düşündüğü görülüyor. Bu konuyla ilgili kısım okunmaya değerdir.

başta oraya gitmelerine izin veren ağa, iznini geri çekti ve onlar da vazgeçmek zorunda kaldı.

Taşköprüdeydik (Pompeiopolis). Anladığımız kadarıyla ülkenin özellikle bu kısmı çok tehlikeliydi. Harabeleri gezmeye giderken iki denizciyi yanıma koruma olarak aldım. Denizden görülen kadarıyla gerçekten etkileyici bir görünüm sergiliyorlardı. Şehrin planlanması, limandan giriş kapısına doğru bir revak ile çok asil görünüyordu ve ilginçtir ki bu revağın kolonlarından kırkı hala sağlamdı. İki Yüzyıllık kalıntılar olduğu gibi duruyordu. Şehir ve tiyatro limana yakın sağlam duvarlı kalelerle korunuyordu. Uzaktan güzel görünen mimari tarzı, yakına gelindiğinde çok kötüydü.

“ 190

Taşköprü çok ıssızdı, fakat komşu köylerden Türkler geldi. Görünüşleri kaba olmasına rağmen çok naziktiler. Otuz altı silah ve üç yüz elli adamlı Frederiksteen’ in bunlarla bir ilgisi olup olmadığını düşündüm. Gözlemediğim kadarıyla, gemiden uzaklaştıkça karşılaştığımız Türkleri daha kaba buluyorduk.

Akşam yola çıktık ve Mersin’ de demir attık. Tarsus’ un girişinde harika bir ova vardı. Karaya çıktık ve etrafta keşif yapmak için at bulabiliriz umuduyla ağayı ziyaret ettik. Ağa çok kibardı. Ve istediğimiz atları alabileceğimizi söyledi. Sabah atlar hazırды. Fakat bu sefer ağa Tarsus’ a gitmemizi istemiyordu. Dün bizi gördüğünden beri komşu paşanın Tarsus’ a saldırdığını, her yerin kargaşa içinde olduğunu, askerlerin orada olduğuna dair haberler aldığını söyledi. Sonuç olarak, bu durum inanılmaz bir şekilde bizi etkiliyordu ve edindiğimiz habere göre yolda bilgi toplayıp öyle devam etmeliydik. Büyük bir grup olarak yola çıktık. Bölge düzdü, mısırla kaplıydı ve birçok kadın ve erkek orakçı vardı. Kadınlar açtı ve yabancılardan utanmıyorlardı.

“ 191

Daha önce hiç görmediğimiz şekilde dilleri Arapça, kıyafetleri Arap tarzıydı, ve etrafta çok fazla deve vardı. Yol çok uzun sürdü. Zaman zaman aldığımız haberler sonucunda ağanın bize söylediklerinin tamamen bir yalan olduğunu anladık.

Tarsus dağlardan iki buçuk mil uzaklıkta yer almaktaydı. Girişte şehri kontrol eden çeyrek mil uzunluğunda bir tümsek vardı. Nehrin döndüğü yerde, hendekle güçlendirilen eski duvarlar vardı. Bu nehir şuan kurumuş bir haldedir ve şehrin günümüzdeki şekli ince bir duvarla çevrilidir. Eski hendeği aştık ve Roma işi eski bir kapıdan geçtik. Üç kemeri vardı. Fakat sadece biri sağlam duruyordu. Pasajın duvarı ve şehirdeki diğer antik şeyler yıkılmış ve yapı malzemesi olarak kullanılmıştı. Buranın yerlileri gelişimize çok şaşırdı. Daha önce bir Avrupalı görmemişlerdi ve etrafımızı öyle bir sardılar ki yürümekte güçlük çekiyorduk. Ağayı ziyarete gittik. Bizi huzuruna kabul etmeden önce bir buçuk saat hizmetlilerin arasında oturarak oyalandık. Ağanın meşgul olduğunu söylediler. En sonunda yakınmaya başladık ve gitmek için ayağa kalktık. Ağayı bir odada piposunu içerek bomboş otururken gördüğümüzde şaşırdık ve kızdık.

“ 192

Öyle kızgındık ki, hizmetkârlar içeri girmememiz için bize ısrar etmeseydi kapıyı açabilirdik. Böyle ülkelerde görebileceğinizden daha güzel ve düzenli bir odada uzun, beyaz Arap cübbesiyle bir koltukta oturuyordu. İçeri girdiğimizde hafifçe hareket etti. Fakat ne bir kelime etti ne de kaptanın selamını iletmişimizde cevap vermeye tenezzül etti. Elinde fermanımız olan ve ağanın yanında oturan bir Türk, bizimle birlikte gelen Türkü işaret etti. Fermanda bir sürü anlamsız soruyla birlikte, sadece sekiz kişiden bahsedilmesi fakat bunun yerine dört yüz kişinin olmasının ne demek olduğunu öğrenmek istiyordu. Sorulardan anladığım kadarıyla bizim seyyar tüccar olmamızdan şüpheleniyordu. Neyse ki bizi kastetmediği için, cevap vermek zorunda değildik. Eğer cevap vermek zorunda olsaydık, bu zamana kadar göstermiş olduğu küstah ve kaba davranışlarına karşı nazik bir cevap veremezdik. Fırsatını bulur bulmaz oradan kaçtık ve tekrar atlara bindik. Geniş ve gürültülü kalabalığı geçerek, şehirden çıktık ve oyalanmadan doğru eve gittik. Ağanın adamlarından ve daha önce bize eziyet edenlerden biri olan, yaşlı bir Türk, bizi uzaktan gördü. Ona ders vermiş olmaktan memnuniyet duyuyordum, ve geminin görüş açısına girdiğimizde, yabancılara nasıl davrandığımızı görsün diye onu gemiye davet ettik.

“ 193

Bu yaşlı hergele, eve utanmış ve dehşete kapılmış bir şekilde gitti. Gemiye gecikmiştik ve hırçın dalgalardan ııslak olmuştuk. Gemi büyük Tarsus ovasından iki günlük uzaklıktaydı. Yoğun siste yavaşça ilerliyordu. 16' sında Karataş Burnu' na vardık.

Kaptan, gemiden görülebilen büyük gölü keşfetmek için Bay Wingham' la birlikte gitmemi teklif etti. Burnun yaklaşık bir kilometre kuzeybatısında, dışarıda olması gereken mevcut setin içeride olmasının dışında ve bir milin yaklaşık dörtte üçü kadar içeride sınırsız bir gölün olduğu nehir ağzı gibi derin bir kanalla karşılaştık. Biraz ilerledikten sonra battık. Su çok sığıdı. Tekneyi çekmeye başladık. Bu şekilde, suyun gerçek derinliğinin ne kadar olabileceği konusunda bir fikir edinene kadar birçok mil yol gittik. Buharlaşmadan dolayı, yanıtıcı atmosfer olaylarının etkisi, su seviyesi düşüken kıyı şeridini saklayabilirdi. Buna bağlı olarak açıkçası biraz hayal kırıklığına uğramıştım. Yaklaşınca önümüzde duran, yarım adanın kanalı gibi görünen yere doğru kaçan dört güzel geyiği gördük. Onları vurabilmek umuduyla ben ve iki kişi diğer tarafa giderken, onu vurması için kanala doğru elinde tüfikle giden kayıkçılardan birine bağırdım. Biz yaklaştıkça, su duruldu ve bu geyik sürüsü ovaya doğru kaçıp gitti.

“ 194

Alageyik gibi görünüyordular fakat kısa boynuzlarıyla da sanki bir keçiymiş gibiydiler. Geri geldiğimizde, kırmızı tüylü güzel kuyrukları olan kuğu büyüklüğünde belki de on bin beyaz gösterişli kuşun olduğu bir sürü gördük. Askerler gibi bir sıraya dizildiler ve hep beraber tekrar tekrar kanat çırpıyorlar. Çok fazla sayıda büyük balık vardı ve su öyle sığıdı ki arkaları dikkat çekiyordu. Onları yakalamaya çalıştık, fakat bize göre biraz fazla hızlıydılar. Tek güvencemiz büyük bir kaplumbağaydı.

Mallo Burnu' ndaki sahile gittik. Harabelerin üzerinde yürüdük.

Daha sonra sahile geri döndük. Yumurtalık kalesinin sekiz mil batısında bir yere demir attık. Burada görmemiz gereken bir Ege şehrinin harabeleri ve modern bir Türk kalesi vardı. Oraya doğru sandalla gittik. Limanın girişine vardığımızda, bir kulenin üzerinden bize doğru tehditkâr el kol hareketleri yapan ve bağırarak birkaç Türkü fark ettik.

Hepsi silahlıydı. Bizden korktuklarını anladım ve devam etmemizi söyledim. Öyle de yaptık ve Yumurtalık' a dair daima acı bir hatıra olarak kalacak bu yıkımı yaptığım için asla pişmanlığım geçmeyecek. O akşam başka bir olay olmadı. Sadece yürüdük ve hava karardığında gemiye bindik.

“ 195

2 Haziran. kıyıya gittik. Güçlü taraftuk fakat farklı yerlere dağılmıştık. Kaptan araştırmayı biraz batıya doğru yönlendirdi. Ben ve diğer iki kişi kaleye doğru yürürken, bir diğer taraf da denizde yıkanıp, kaplumbağa avlıyorlardı. Bir deniz asteğmeni komutası altındaki filikada çalışan Olphert kalenin doğusunda bizimle buluşmak için bekliyordu. Birden bire Dimitri bize yetişerek gruptan birinin bir Türk tarafından soyulduğunu söyledi. Onun söylediğine göre, soyguncu, deniz astsubayı banyo yaparken, ceketindeki altın yaldızlı düğmeleri altın zannetmişti, ve onları çalıp kaçmıştı. Hemen sahile doğru yürüdük. Köyde yaşayan birçok Türk burada toplanmıştı. Hırsızlığı yapan kişinin dağlardan gelen bir Türkmen olduğunu ve ceketin çoktan geri verildiğini söyleyerek bizi ikna etmeye çalıştılar. Daha sonra Bay Lane geldi ve kaptanın ciddi bir şekilde yaralandığı ve genç Olphert öldüğü için bize hemen tekneye dönmemiz gerektiğini söyledi. O anki şaşkınlığım, öfkemin yanında hiç kalırdı ve o an o köye bir baskın yapılması emrinin gelmesini istiyordum. Gemiye biner binmez, kaptan Beaufort' u görmeye gittim. Şükürler olsun ki, yarası ilk bakışta düşündüğüm kadar kötü görünmüyordu. Mermi uyluktan girmiş ve kalça kemiğini kırmıştı.

“ 196

Yine de bu ciddi bir yaraydı ve kaptan derinden sarsılmıştı. Zavallı Olphert' in ölümünü duyduğunda, hıçkırıklara boğuldu ve kendini buna sebep olmakla suçladı. Görünen o ki, kabadayı çetesi tekneye saldırmaya gelmiş, silahlarını doğrultmuş ve onları korkutmak için kafalarının üstüne ateş etmiş. Bunun üzerine hepsi yere çökmüş ve tekne avara edilerek kayaları sıyrıp geçmiş, diğer adamlardan daha cesur olan biri, taşın arkasından nişan alarak kaptanı vurmuştu. Çetenin geri kalanları adama hayran olmuş ve tüm tekne mürettebatını katletmişti. Onlar şoku atlatana kadar, teknenin hakimiyeti kaybedilmişti. Fakat daha fazla kana susadıkları ve hedef alındıkları için, koşarak genç

Olphert' in teknesine gittiler. Avara etmeye çalışırken de onu öldürdüler. Kaptan Beaufort' un durumu çok ciddi olduğundan, Olphert' le ilgilenemediği için kendini suçlu hissetmesi çok acı bir olaydı. Tanrının beni affedeceğini düşünerek, ona bile bile yalan söyledim. Olphert' in yerlilerin kaptanın gemisine gelip saldırdığı sırada öldüğünü söyledim. Olphert' in nerde olduğunu bilmediği için, olayın böyle gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda hiçbir fikri yoktu. En sonunda ikna oldu ve sakinleşti.

“ 197

Başta tazminat almayı umuyorduk fakat kaptanın sakinliği takdire şayandı. Ciddi anlamda düşünürsek, köylülerin ellerinde hiçbir şey yoktu ve köyü yok etmekle suçlular cezasını bulmayacaktı. Her yolculuk tehlikeliydi. Güç hem iyi yönde hem de kötü yönde kullanılabilirdi. Bu yüzden doğru kanallar aracılığıyla tazminat için başvuru yapmamız gerektiğini düşünerek sakinleştik.

Ağadan başka resmi yetkilinin olmadığı yarısı Türk yarısı Kıbrıs Rum' u nüfuslu, içler acısı bir yer olan İskenderun Körfezi' ni geçtik. Ona yapacaklarımızı en açık şekilde göstererek, aynı zamanda ülkenin yetkililerine duyduğumuz saygıyı belirtip, yönetimimizin katı tutumuna dikkat çekip, onu korkutabilirdik.

Bu sırada iç kısımlarda bir yerde yaşayan paşaya tazminat talep eden resmi bir belge gönderildi. Yumurtalık' ın onun yetki alanında olmadığını, komşusu olan Adana paşasının yetkisi altında olduğunu söyleyen çabuk bir cevap gönderildi. Aynı zamanda her türlü tazminatın ödenmesi gerektiği sözünü verdi. Cevabımızda onbeş gün içerisinde olan biteni görmek için buraya bir İngiliz filosunun geleceğini ona bildirdik.

“ 198

Cenaze töreninde eski bir İngiliz fabrikasının ve konsolosluğun katılımıyla zavallı genç Olphert' i gömdük. On deniz piyadesi (Tüm ağalar karaya çıkmalarına izin verdi.) onu top atışıyla selamladı ve kıyıdağı şehirlerin birinden getirilen Rum mezar taşını mezarının üzerine koyduk.

Kaptan Beafort' un bana gösterdiği arkadaşlığı düşünüyordum. Şuan ateşler içinde, kötü bir durumdaydı. Madem çalışanlarına katılamıyordu, o zaman benim ona

eşlik etmem belki onu mutlu ederdi. Onu bırakmamam gerektiğini düşündüm. Onunla beraber Malta' ya gitmek için yola koyuldum. Olphert' in cenazesinden iki gün sonra, 22 Haziran' da yolculuğumuza başladık. 1 Temmuz' da Khelidonia açıklarında, kaptan Hope ile buluştuk. Kaptan Beaufort' un raporlarını amirale götürmesi ve daha sonra bize verilen zararın tazmini için gerekli değişikliklerin yapılıp yapılmadığını görmek için İskenderun' a gitmesi gerekiyordu.

“ 199

XV. BÖLÜM

MALTA - İNATÇI ATEŞ - PALERMO' YA YOLCULUK – SEGESTE - AGRİGENTO İÇİN YOLA ÇIKIŞ - ARNAVUT GÖÇMENLER – SELINUNTO - SİCİLYALILARLA SEYAHAT – AGRİGENTO - TAPINAĞIN RESTORASYONU - SİRAKÜZA İÇİN YOLA ÇIKIŞ - SİRAKÜZA' DAKİ UĞRAŞLAR - AEGINA MERMERLERİNİN SATIŞI ZANTA İÇİN YOLA ÇIKIŞ

Elimizde batı rüzgârlarından başka hiçbir şey yoktu. Onların da bizim için doğru estiğini söyleyemeyiz. Meltem olarak adlandırılan bu rüzgârlar, kuzeydeki takımadaları, batısındaki Karaman, güneyinde de Suriye kıyısıyla çevrili Anadolu kıyılarını takip eder. Önce Asya' nın dağlarında sonra da Rodos, Girit, Mora' da gözden kaybolduk. 18 Haziran' da Malta' ya vardık. İskenderun' dan ayrılalı 27 gün olmuştu. Tamamen boş olduğumuz bir ayın sonuna gelmiştik. Zamanımın çoğunu kaptanın kabininde elimden geldiği kadar ona yardım etmeye çalışarak geçirmiştik. Karşılığında da onun ortamından ve kütüphanesinden bolca yararlanmıştım.

Malta' ya gelmek hepimiz için büyük bir yenilik oldu. Birçok ziyaretçi, limana giriş izni alana kadar gemiye gelemese de kaptan Beaufort' a selam vermek için uğraşmışlardı.

“ 200

İzmir' de veba salgını vardı. Bu yüzden gemileri otuz kırk gün süren bir karantina altına alıyorlardı. Daha önce bu tip bir hastalık yaşayan hiçbir şehire gitmediğimizi kanıtlayabildiğimiz için iki gün içinde izni koparmıştık. Maalesef, oraya vardığımızdan beri kendimi iyi hissetmiyordum. Asya kıyılarında gezerken çok ağır şartlarda çalışmış, bol bol terlemiştim. Tamamen iyileşmeden oradan ayrılmıştık. Fakat bu değişik yerleri gezmenin sonu, ateşli ve şiddetli bir safra ağrısıyla sonuçlanmıştı. Üç gün yatakta

yattıktan sonra, kıdemli subay Gammon' la San Anthonia' ya gidebileceğimi düşünüyordum. Fakat o kadar yorgundum ki tekrar yatağa dönmek zorunda kaldım. Torn Otel' inde⁷⁸ üç hafta hasta yattım. Frederiksteen' in doktoru Stewart ve Malta Hastanesi doktoru Allen tarafından yazılan ilaçlarım çok fazla kalomel içeriyordu ve her gün bir yerlerim kanıyordu.

Her gün Frederiksteen Gammon' ın askerlerinden biri, Seymour, Lane ya da Dodd beni ziyarete geliyordu. Kendimi topladığımda kaptan Beaufort' un komisyon üyesi Larcom' un evine götürüldüğünü öğrendim. Orada tüm imkânlar kullanılarak ona bakılacaktı. Gerçekten Malta' daki en uyumlu ve misafirperver aileydi. Oakes genel müdürü Albay Phillips ve diğerleri garnizon komutanı gibiydiler. Bankacı Bay Chabot çizimlerimi çok beğendi. Yakında gideceğim için üzgün olduğumu söyledim. Çünkü beni evine davet etmek istiyordu.

“ 201

Kendimi yeterince iyi hisseder hissetmez, Malta gibi iğrenç bir toplumdaki kaçıp kurtulacaktım. İki farklı kaynak tarafından H. M Haugty briginin komutanı Bay Harvey' e tanıtıldım. Palermo' ya geçmek için ondan bir söz almıştım. Bay Harvey de hastaydı. Hastalığının iyileşmesi 20 Ağustos' tan 28 Ağustos' a kadar bir haftamızı aldı. Onu çok az görmüştüm fakat bundan memnundum. Diğer denizciler gibi, çok sevecendi. Ve Palermo' da çok uzun süre kaldığı için her gün onun yanına gittim.

İlk gün şehirde dolaştım ve Bay Gibbs ve Bay Pagan' a mektuplarımı ilettim. Sonra antikacıya ve kazıcıya gittim. Bana zamanında yaklaşık iki yüz heykel kazıp çıkarttığını söyledi. Konuşmasından hoşlandığım için birçok kez yanına uğradım. Ondan Sicilya hakkında bir şeyler öğrenmeyi umuyordum. Çok kibardı. Malta' daki ateş beni birkaç günlüğüne yine yakalamıştı. Daha sonra çok fazla porto şarabı ve öksürükten sonra hastalığı atlatmayı başardım. Palermo' daki en iyi arkadaşım general Campbell ve eşi, 74' ün kaptanı Robert Laurie, Sicilya' daki İngiliz ordusu başkomutanı Lord William Bentick ve Pagan' dı. Palermo' da iki hafta kaldıktan sonra, Segeste için yola koyulduk.

---

⁷⁸ Şimdi hotel de Provence.

“ 202

Sicilya’ nın zenginliği ve Türk hâkimiyeti altındaki Yunanistan’ ın fakirliği arasındaki fark beni çok fazla etkilememiştir. 2. Mahmut mezarının üstüne, yazdan sonra güzel İtalya ve Rodos adalarını fethetmeyi vasiyet ettiğini ve bunu gerçekleştirmek istediğinin yazılmasını istemiştir. Daha sonra gelinecek yerler arasına Sicilya’ yı yazdım. Muhteşem kiliseler, manastırların yerini birkaç harabe cami almış, zengin Sala ve Partinico şehirlerinin yerini birkaç küçük kulübe almıştı. Segeste tapınağı, şimdiye kadar gördüğüm en büyük tapınaktı. Fakat inşaatı bitirilmemiş gibi görünüyordu. Çalışma stilleri güzel ve belirgindi. Fakat sert bir taş olan Pentilican mermerinden yapıldığından Atina’ daki yapıtlardan daha alt bir görüntü sunuyordu. Başkentteki yapılar Atina’ yla karşılaştırıldığında zarafet bakımından daha alt bir konumdaydı ve bu peristilyum çatıyı bitirebilecek bir zarafetten yoksundu. Bu muhtemelen sıvadan yapılmış olmasından kaynaklanıyordu. Sütunun tabanındaki dairesel içe batan kesim sütunun o bölüme yerleştirilmesi için yapılmıştı. Söylenenlere göre etrafındaki boşluklar olası bir deprem sırasında sütunlara hareket edecek alan yaratmak için yapılmıştı. Bu durumun bu amaçla yapılıp yapılmadığı ise tam anlamıyla bir merak konusuydu. Tapınaktan geriye başka bir şey kalmamıştı.

Akşamında, Alcamo’ ya geri döndük ve ertesi gün Piedmonteliler ve Sicilya hariç diğer İtalyanlardan oluşan 1400 kişilik alayın kumandanı olan Albay Burke ile kahvaltı yaptık. Her yerde yetkili bir İngiliz bulabilirsiniz. Palermo’ ya geri döndüm.

“ 203

Yokluğumda ünüm yayılmıştı. Döndüğümde masamda kartlar ve en ilginç General Macfarlane ve Lord Montgomery’ den gelen davetiyeler ile doluydu. Sicilyalı asillerin sarayları, aşırı gösterişli ve zevksizdi. Palagonyanındaki ise tıpkı bir kâbus gibiydi.

Yunanistan’ la karşılaştırıldığında cennet gibi bir yer olmasına rağmen, Sicilya’ yı memnuniyetsizliklerle dolup taşan bir yer olarak gördüm ve yetkililer arasında en samimi adam olarak görülen Lord W. Bentinck olmasaydı, burada bir isyan olabileceğini düşünüyordum.

On gün sonra, Agrigento' ya gitmek için at sırtında yola koyuldum. İkinci gün Villa Frante' den vazgeçip çok konuşulan ve yanlış tanıtıldığına inanılan Yunan köylerinden birine gitmek için yola koyuldum. Palermo' dayken bana bazı eski Yunanlı köylülerin hala hiç değişmemiş olarak kaldıkları, sandalet giydikleri, ve çoğunun çoban olduğu söylendi. Bu kişiler gerçekte, ülkelerinde Türk baskısı çok şiddetliken 16. Yüzyılda Arnavutluk' a ve gruplar halinde Sicilya' nın farklı bölgelerine göç edenlerdi. Mezzojuso onların yerleştiği bölgelerden biriydi ve yaklaşık 2000 nüfusa sahipti. Villa Frate, Alcara yoluna 2 mil uzaklıkta olan dağların yanı başında ve çok güzel bir konuma sahipti. Burada bana tüm bildiklerini anlatmaya hazır güler yüzlü köylülerle tanıştım. Kendi aralarında Arnavutça konuşuyorlardı. Yardımcımın ve benim konuştuğumuzdan birkaçını anlayabildiler.

“ 204

Kilise mihrabını katolik düzene göre ayarlamalarına ve Papa' nın üstünlüğüne inanmalarına rağmen, hemen hepsinin pagan olmasının sebebi Yunan ritüellerini sürdürmeleri olduğunu söylediler. Mihrabın üzerinde yanımdakileri şaşırtan bir şekilde okuduğum Yunanca yazılar vardı. Papazlar, boncuklu başlıkları, saçları vb. gibi özellikleri ve Yunanlı Aziz Nicolas ile kilisede dikkat çekiyordu. Ne yazık ki Anadolu' da Myra' daki rahibin mihrabından aldığım toprak parçasını yanımda getirmemiştim! Papaz için güzel bir hediye olabilirdi. Orada hiç kadın görmedim. Fakat bana onların kendi birliklerinde özel bir kıyafet giydiği ve Roma Katolik Kilisesi' nde olduğu gibi kutsal ekmek değil bir parça kıyafetin havaya kaldırıldığı söylendi.

Beni ağırlayan Don Gaetano' nun oğlu Don Ignazio eşliğinde Selinunto harabelerinden başladık. Denize doğru yol aldık ve Sicilyana' dan geçtik. İç tarafa doğru gittik ve akşamına Cattolica' ya geldik. Burada grubumuza en komik üyemiz Don Raffaele Politi' yi ekledik. Ressamdı. Çok güzel resim yapmamasına rağmen Sicilya' nın en iyilerinden biriydi. Yeteneklerle ve esprilerle doluydu. O zamanlar evlerinin tavanını boyadığı markizlerin evinde kalıyordu.

“ 205

Onu görmeye gittik, markizle birlikte bulduk. İngiltere’ de görebileceğimiz tipte bir odada kötü insanlarla oturuyordu. Bize karşı herhangi bir medenilik veya misafirperverlik göstermediler. Diğer bir taraftan, arkadaşımız Don Raffaele’ nin yaşıtı biri bizi çok kibar bir biçimde karşıladı. O ve Cattolica’ da yapılan bir fuara katılan tüccar arkadaşı gitarlarını yanlarında getirmişlerdi. Lokantadaki akşam yemeğinden önce bizi eğlendirdiler.

Ertesi gün, antik şehir Heraclia’ ya gittik. Orada, büyük kuraklığa bağlı olarak çok fazla sayıda hastalıktan ölen sığırların etlerinin fakirlere ucuza satıldığını gördüğümüz pazarın olduğu yerde ufak tefek kalıntılar bulduk. Sicilyalılarla seyahat ederken, onların kültürlerine alıştım ve bir otel bakmak yerine yiyip içmek için bir kafeye gittim. Kafeterya sahibi, cömertliğini göstermek için, bana değişik gelebilecek tüm geleneklerini, puroları, ispirotaları getirdikten sonra sosu bardak taşıp dökülene kadar doldurdu. Montefeice’ e fırtınayla vardık. Her yerimiz ıslanmıştı. Arkadaşlarım bir şiltede uyudu, ve ben de alışık olduğum gibi yerde uyudum. Hiçbir şey Selinus’ daki o üç tapınağın büyüleyici kalıntılarında daha heybetli olamazdı. Fakat üstünde çalışmak için çok fazla vaktim yoktu.

“ 206

Deprem yüzünden bu kadar zarar gördükleri açıkça belliydi. Kaplanmış ve korunmuş düşen parçalar ve sağlamlar arasındaki farklılıklardan gördüğüm kadarıyla kalanlar sekizinci ya da dokuzuncu Yüzyıla aitti. Monterfeice’ e iki kereden daha fazla gittik, ve her akşam eve döndüğümüzde, akşamlarımızı normal İngilizler gibi geçiriyorduk. Yol arkadaşlarımla birlikte ücretlerden ve kalacak yer sıkıntısından şikayet etmeliydik. Sıkıcı ve rahatsız geceleri, yatıp homurdanarak geçirmeliydik. Bunun yerine, karnımız doyar doymaz, sokaklardaki gitar sesini duyup dışarı fırlayarak Sicilyalılarla serenat yapanlara katılıyorduk. Bilmediğimiz birilerinin pencerelerinin altında duruyor, gitar ustası Don Raffaele’ le seyircilere zevk veriyor, çalıyor ve çok hoş melodilerle birçok zevke hitap eden şarkılar söylüyordu. Akşam için bize bu kadarı yetmezse, oturup hikayeler anlatıyorduk.

Cattolica' ya çok geç gittiğimiz için tüm masalar doluydu. Önceki etkinlikten arkadaşlarımız Don Giueseppe ve İtalyan asilzadeyi rahatsız etmek istemedik. Davetleri o kadar gönülsüzdü ki bu teklifi kabul etmeyecek kadar onurluyduk. Bu yüzden teselliye yorulana kadar sokaklarda gitarla dolaşarak bulduk ve tekrar atları aldık. Yorulunca bir ağacın altına oturduk. Agrigento' ya dönmek için havanın aydınlanmasını bekledik.

“ 207

Agrigento' ya döndükten sonra, 14 Kasım' a kadar orada kaldım. Jupiter Olympius Tapınağı' nın restorasyonu için inanılmaz bir zevk duyuyordum ve bu olaya duyduğum yakın ilgiyle kendimi bu işe adadım. Taşların incelenmesi ve sürekli yaptığım pratik zekâ alıştırmaları beni oldukça meşgul etti ve sonunda tapınağın restorasyonunun başarıyla tamamlanmasıyla sanki burayı ben tasarlamışım gibi bir haz verdi.

Günlerim inanılmaz bir huzur ve mutlulukla geçti. Don Gaetano Sterlini' nin ailesiyle kaldım. Onlara alıştığında, onları sevdiğimi fark ettim. Hizmetlilerin bağırışları, açık kapılar, kirli ve düzensiz Sicilyalı aileler, bir süre sonra bana normal gelmeye başladı ve artık bunların farkına bile varmıyordum. Fakat Cussins adında filozofik olmayan ve tuhaf hareketlere sahip, hoş bir İngiliz beyefendisi burada iki gün kalmaya geldi. Odaya biri girdiğinde veya çıktığında kapıların menteşeleri asla açılmazdı ve kapalı durmalıydı. Pencereler belki de iki ya da üç çerçeveden daha azdı ve kapalı tutulmalıydı, kepenkler ise sürgülüydü. Ne yemek yiyebildi ne de şarap içebildi. Gitmesi için dua ettik. Bu hoş arkadaşım bana göre biraz kendini beğenmişti.

“ 208

Fakat bazı konularda da kibardı fakat hareketlerimi yönlendirmeye çalışıyordu. Ona notlarımın bazılarını ve taslağı vermeli miydim? Başlangıçta vermeliyim diye düşündüm fakat hareketleri hoşuma gitmemişti. Bu yüzden ona sadece notların birkaçını yolladım. Palermo' dayken içeriğini zenginleştirmek için taslağı istedi. Oradaki son günlerimde ünüm giderek artmıştı.

Caffe dei Nobili, piskopos ve diğerleri, bulmacayı çözdüğümü ve bir bütünü oluşturan parçaların hepsinin hala var olduğunu ve bir araya getirilebileceğimi

duydıklarında şok olmuşlardı. Kilisenin ruhani lideri (Don?) Candion Panettieri, taşlara işaretleme yapıp yapmayacağımı, inşa ederken yönlendirmeyi soran ve tüm masrafları üstleneceğini söyleyen bir mesaj göndermişti. Bu teklif aklımı çelmişti. Bana ün kazandırabilirdi. Teklifi kabul ettim ve yapabildiğim kadarıyla taslağı tamamlayıp ona götürdüm. Hemen kopyalandı. Eser sahibi olarak ismim dosyaya iliştilirdi ve Palermo' ya gönderildi. Raffaele Politi' yle tekrar bölümlerin üstünden geçtik ve projedeki numaralarla uyumlu olarak taşları işaretledik.

Eser sahibi olarak tamamen benim adım yazılmadı, yarı anonim olarak piyasaya sürülürken çok fazla emek harcamıştım, fakat Don Gaetano mızımızlanmalarına çok fazla aldırış etmedi.

“ 209

Daha sonra çizimlerimi Politi' ye kopyalaması için teslim etmişim. Aramız pek iyi değildi. Başarılarımla ilgilenmesinden onur duymuyor da değildim. Ona karşı hislerim küçük kızının bana ilham vermesiyle daha belirginleşti. Bu o kadar güçlüydü ki çekip gitmem gerektiğini hissettim fakat bunu yaparsam kendimi bir aptal gibi hissedecektim. Benim ödülüm bulmacayı çözenin verdiği zevkti ve bunun getirdiği ünü sevsem de çok fazla uğraşıp kafa yormaya da değmezdi. Agrigento' den Sterlini' nin üvey oğlu Don Ignazio Sala ile Alicata' ya doğru yola çıktık. Konsolos, Agrigas' da beni gördü. Sol tarafımızda bitkilere çok zararlı olan sülfürlü şeyler vardı. Bu ürünlerin mısırın büyümesinden hasat edilmesine kadar kullanılmaması gerektiğine dair yürürlükte olan bir yasa vardı. Palma' dan yol deniz kıyısına uzanıyordu ve her bir buçuk mil içinde saat kulelerine rastlıyordunuz, eğer saat kuleleri yoksa berberi korsanlarına karşı uyarı veren sahil güvenlik için hasır kulübeler vardı. Son zamanlara kadar bu sahil onlarla doluymuş. Ataları çok küçükmüş ve sadece birkaç adam ya da mal kaçırabiliyorlarmış. Fakat Alicata yakınlarında bir zamanlar kötü bir olay yaşanmış. Buraya gelen yirmibeş kişilik bir grup, rahip eşliğinde esir alınıp buradan kovulmuş, suçlular, Palermo' dan Cezayir' e, Alicata' dan da Serra Nuova' ya, Serra Nuova' dan Cartalagerone' ye gönderilmiş.

“ 210

Yolumuzun üzerinde kıyıları yüksekte kalan, yağmur tarafından yutulan, yüklü bir katırla içinde bir adamın dolaştığı nehri geçmek zorundaydık.

Hava çok kararmıştı ve tüm gece bir yerlerde durup beklememiz gerektiğini düşündük. Yoksa boynumuz kırılacaktı. Maria Sanctissima ve Aziz Diavolone’ ye durmadan yalvarmamız sayesinde en sonunda sapsağlam bir şekilde karşıya geçmeyi başardık.

Cartalagerone’ den Mineo’ ya, Lentini’ ye ve son olarak Siraküza’ a gittik. Eski bir şehir olmasına rağmen, küçüktü ve tamamen Ortygia adasına hapsedilmişti. Modern Siraküza önemli gelişme göstermişti. İçeriye girmeden önce dört kapı ve iki duvardan geçmek zorundaydık. İlk kapıda koruma silahlarımızı almak istedi. Fakat ben bunun İngiliz halkına hakaret olduğunu söyleyip karşı çıktım. Daha sonra geçmemize izin verdiler. Fakat eğer onlara karşı çıkmasaydım, şimdiye kadar yapılmış en komik düzenleme bu olacaktı.

Yerleşir yerleşmez, arkadaşım Raffaele Politi’ nin bana verdiği mektubu babasına gönderdim. Bu adam, bana onlarda kaldığım süre içinde her türlü nezaketi sunarak, bana karşı arkadaşça yaklaştı.

Cockerell, Aralık, Ocak, Şubat aylarını Siraküza’ da geçirdi. Malta’ dayken ağır bir hastalık geçirmişti ve dinlenmesi gerekiyordu.

“ 211

Görünüşe göre bu olay seyahatlerinde bir dönüm noktası olur. Şimdiye kadar eve gönderdiği mektupların hepsi İngiltere’ ye geri dönme umutlarıyla dolu eğlenceli mektuplardı. Bitmeyen enerjisiyle zamanının çoğunu sınava hazırlanmaya ve bir mimar olarak donanım kazanmaya çalışarak geçiriyordu. Çok fazla ülke görmek, çok fazla tecrübe yaşamak bağlarını zayıflatmıştı ve şuan her gittiği yerde kendini evdeymiş gibi hissedebiliyordu. Bir diğer şey de, belki de bu seyahatlerinin temel amaçlarından biri de İtalya’ ya gitmekti. Tecrübe kazanma amacıyla İtalya çalışabilecek en güzel yerdi. Fakat Fransa’ yla devam eden savaş sebebiyle, İtalya İngilizlere tamamıyla kapalıydı. Birkaç

yıldan beri eve geri dönmek için daha fazla referans verilmiyordu. Olduğu yerde kalmasının sebebi ise havanın berbat olmasıydı. Moskova’ dan gelen felaket bir kış vardı. Söylediğine göre kırk günden beri yağmur, kar ya da dolu yağmayan bir gün yoktu.

Zamanının çoğunu Aegina ya da Phigaleia’ da harika bir şekilde tasarlanmış kitabının plakalarını çizmekle geçiriyordu. Bunun dışında müzede de çizim yapıyor ve çokça okuyordu. Kabartma kesme sanatını öğrenmişti, hatta birini kesmişti bile, sonunda arkadaşı Politi’ nin performanslarından ilham alarak günde iki saatini gitar çalmayı öğrenmek için harcıyordu. Muhtemelen şimdiye kadar böyle bir başarısı yoktu ve Sicilya’ dan ayrılarak bu olayı da bırakmıştı.

“ 212

Zaman çok çabuk geçti. Don Pietro Satallia, Conte Bucchieri ve İngiliz bir tanıdık olan ve şehrin ve kalenin emir subayı olan Lieutenant Winter dışında kendine Sicilyalı arkadaşlar edinmişti. İngiliz adamın hoş bir eşi ve özel akşamlarını bir arada geçirdiği geniş bir ailesi vardı. Fakat çoğu akşamı odasında çalışarak geçiriyordu. ‘Keşke Siraküza’ da her durduğum yerin adını söyleyebilseydim ve zamanımı orada geçirmediğim için çok pişmanım.’ der.

Burada kaldığı daha sonraki zamanlarda hava biraz daha ısındığında, antik Siraküza’ nın duvarlarını ve Labdalum kalesini inceleyerek geçirdi. Linckh’ ten babamın İngiltere’ ye gelirken yanında getirdiği küçük Skye teriyer Fop’ un öldüğüne dair bir mektup gelmişti. Babam Messrs, North, Douglas ve Foster’ la Girit’ e gitmek için Atina’ dan ayrıldığında, köpeğini Aralık 1811’ de Zea geziden hemen sonra, Bronstedt ve Linkch’ e gittiğini düşünüyorum, Nicola’ ya bırakmıştı. [Köpeği, Hughes ve Parker’ dan çalmıştı.]

‘Dans la lettre garae je vous ai ecrit le sort malheureux de votre pauvre Fope, qui a fini ses jours misarablement et en grande famine a Zea. Bronstedt et moi nous lui avons encore prolong son triste destin pour quelques jours, car nous l’avons trouve mourant dans un ravin entre la ville de Zea et le port. Vraiment ce Nicolo est un etre infame et malicieux. Vous savez que nous lui avons confisque la bague du Platon qu’il a portee aussitot que vous autres tes partis d’Athenes pour Egypte.’

“ 213

Yunanistan’ daki arkadaşlarıyla özellikle de Aegina mermerlerini satma konusunda yazıştığı Gropius’ la sürekli iletişim halindeydi. Fakat bu talihsiz olayı Mart’ a kadar duymamıştı.

Heykeller güvenlik nedeniyle Malta’ ya taşınırken, Kasım 1812’ de Zanta’ da bunların satış reklamlarının yapıldığı asla unutulmayacaktı.

Satış günü geldiğinde sadece telif verecek iki kişi kendilerini tanıttılar. Biri Fransız hükümeti adına diğeri Louis of Bavaria Prensi adına Herr Wagner adına teklif verdiler. İngiliz müzesi, İngiltere adına müzayedeye katılacak güçte olan Bay Coombe’ yi gönderdi. Fakat gelmemişti. Malta’ ya zamanında gelmişti fakat Bay McGill’ den duyduğumuz kadarıyla Gropius’ un vekili mermerlerin orada satışın gerçekleşeceği alanda duruyordu ve satış hakkında her şeyi bildiği ve cepte gördüğü için orada durup müzayedecilerin gelmesini bekliyordu.

“ 214

Bu sırada satış gerçekleşti. Fransız’ ın 160,000 franklık teklifi kabul edilebilecek fiyattan çok yukarıda olduğu için heykeller 10,000 altına Prince Louis’ e satıldı.

Gropius’ a İngiliz tarafını tutması için rüşvet verildiği iddia edildi fakat hiçbir zaman kanıtlanamadı. Gropius, vekili McGill’ i satış alanında düzgün bir şekilde tutup bilgi akışı sağlasaydı Coombe teklif verebilecekti ve Aegine heykelleri şuan İngiliz Müzesi’ nde olacaktı. Cockerell bir kez daha Siraküza’ dan Zanta’ ya doğru yola koyuldu. Fakat oraya geldiğinde gerçekten yapılabilecek hiçbir şey yoktu. İlk önce kontratı bozdurmayı denedi fakat gururuna yediremedi ve vekilinin kararına uymak zorunda kaldı. İngiliz Hükümeti’ nin heykellerin Malta’ dan ihracı için önceki anlaşmayı doğrulaması ve davayla alakalı olan yeni bir anlaşma hazırlandı ve imzalandı. İngiltere’ de en büyük hayal kırıklığını bu müzayedenin kazanılmasıyla yakından ilgilenenler yaşadı, ve Bay Hamilton aracılığıyla S. P Cockerell hükümete Malta’ daki mermerlerin kaldırılmasına izin verilmemesi ve uygun prosedürler uygulanarak yeni bir satış talep edilmemesine isyan etti.

“ 215

Fakat satışın geçerliliğiyle yarışmanın mümkün olmadığını anladılar. Mermerler en sonunda 1814’ de Bavaria Prensi’ ne gönderildi.

“ 216

XVI. BÖLÜM

**ATİNA -BASSAE MERMER KAZISI - BRONSTEDT' İN
TALİHSİZLİĞİ - BASSAE' DEKİ KORİNT SÜTUN BAŞININ
KADERİ - ŞİDDETLİ HASTALIK - STACKELBERG' İN
TALİHSİZLİĞİ - HUGHES VE PARKER İLE ARNAVUTLUK' A
YOLCULUK - THEBES - LIVADIA - BEŞ TEMSİLCİ - DEVLETİN
DURUMU - LIVADIA TÜCCARLARI - DELPHI – SALONA –
GALAXIDI – PATRAS – PREVEZE - NICOPOLİS(NİĞBOLU) –
ARTA – VEBA - YANYA**

Aegina mermerlerinin kaderi çizildi. Ailesiyle ters düşerek Levantine ile evlenmeye hazırlanan Foster İzmir' e gitmek için oradan ayrıldı. Bu sırada Haller, Linkch ve Cockerell' de Atina' ya gittiler. Atina' ya gidenler, Kasım 1811' den beri Yunanistan' a gitmemişlerdi. Keşif gezisine heykel kazısı için ara verildiğinde, Bassae' de Haller, Bronstedt ve Bay Leigh' den oluşan grubun aslında orada olduklarını ve amaçlarını başarıyla tamamladıklarını görmüştü. Bölge yetkililerinin hakkından gelmek için İstanbul' dan kendilerine yeterli desteği sağlamışlardı ve içlerinde favorim olan heykel eksik olsa da birçok zorluğun ardından, onları alabilmişlerdi.

“ 217

Babam Malta ve Sicilya' da değilken Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında kazılar devam etmişti. Fakat heykelleri bulduğu için, topraktan çıkarılacak her heykelin hissedarı olacaktı.

Kazıyı yapanlar, tapınağın çevresinde Francopolis adını koydukları ve neredeyse bir şehir büyüklüğünde olan ağaç dallarından yaptıkları evlerinde üç ay kaldılar. Gündüzleri elli- seksen kişi olarak çalışıyor, kırsal müzik yapan bir grubu dinleyip

eğleniyor ve akşamında da ağaç bir çubuk üzerinde ateş yanarken dans ediyorlardı. Fakat eğer Cockerell bu zorlukları çektikten sonra, memnun olmasaydı, yaşadıkları tüm bu sefaletten kaçardı.

Bronstedt, gezisi sırasında bir şanssızlık yaşadı. Tamamen saçma bir olay olmasına rağmen, olayı yaşayan için öyle değildi. Bassae’ deki iş hala devam ederken, Maina’ ya yapacağı bir gezi için arkadaşlarını bırakmıştı. Yolculuğuna başlamadan önce, kaptan Murzinos’ a bir giriş mektubu yazdı ve sundu. Fakat 20 Ağustos’ ta Sparta ve Kalamata arasında bir yerde bir talihsizlik sonucu sekiz hırsızın eline düştü.

“ 218

Manitoeli olduklarını ve tüm Manitoelerin arkadaş canlısı olduklarını düşünerek mektubu kurtarmak için onun kaptan Murzinos’ a ait olduğunu söylemişim. Hırsızlar ‘Gerçekten mi?’ diye cevap vermişlerdi. ‘Eğer Murzinos’ u buraya getirirsek senle oynadığımızın iki katı kadar onla da oynayabiliriz.’ diyorlardı. Toplamda 800 liralık parayı, saatini, yüzüğünü, eski paralardan oluşan koleksiyonunu, gözlerine değerli gelen her şeyi alarak kaçtılar. Etrafa dağılmış müsveddelerini toplaması için onu aşağılayarak karanlıkta bırakıp gitmişlerdi (Kâğıtlar!). Karanlıktaydı ve hırsızlar gittikten sonra kafası iyice karışmış bir haldeydi. Bazı anları hatırlamıyordu bile. Zavallı seyyah, Phigaleia’ ya perişan bir halde dönmüştü. Linckh mükemmel Fransızcasıyla şöyle bir mektup yazar ‘Bronstedt parcourt la Moree en longue et a travers pour charger ses hardes pertus par les voleurs. Le drole de corps a beaucoup d’esperance, parce que le consul Paul lui a recommande fortement au nouveau Pascha dans une letter qui a été envelopée en vilours rouge.’ Böyle bir mektubun oldukça acil olduğunu belirtmek için kırmızı bir kadifeye sarılır fakat bu mektupta, nişanlısından gönderilen yüzük dışında, kırmızı bir şey yoktu.

“ 219

Brondstedt’ e ait olan saat, cüzdan ve birçok eşyayla, kaptanın evinin satılık olduğunu gördüğünde, Maina’ ya yaptığı bir yolculuk sırasında Stackelberg onu iyileştirmişti. Fakat istenen fiyatlar ödeyemeyeceği kadar yüksekti. Son sahibinin bunlar için oldukça para ödediğini biliyorduk.

Phigaleia kâşiflerinin getiremediği, bahsettiğim heykelin parçası, tapınağın içindeki sütunun başıydı. Babamın bu konudaki eserlerini okuduklarında tüm iç sütunların, sellanın bitimindeki merkezde duran Korint sütunu hariç iyonik düzene göre yapıldıkları hatırlanacaktır. Korint sütununun başı usta işçilikle yapılmıştı. Kıvrımları bozulmuş olsa da çoğu kısmı iyice korunmuş ve geri kalan parçaları kazıyı yapanlar tarafından gemiye bindirmek üzere sahile götürülmüştü. Kitabında Stackelberg tarafından oluşturulmuş figürleri ve İngiliz Müzesi' nin Phigaleian Odası' nda Foster' ın çizimleri vardı. Veli Paşa, yapılan kazılardan elde edilen kârın yarısını alması gerektiğini düşünüyordu. Fakat heykellerin altın ya da gümüş olmadığını gördüğünde büyük hayal kırıklığına uğradı.

“ 220

Buyruklarına uymadığımız haberi ona ulaştığında, durumu çok fazla umursamayarak alabildiği kadar para almak istedi. Emirlerine uymadığımız ve daha önce yapılan mermerlerin ihracına yaptırım uygulamak için 400 aldı. Fakat bölge yöneticileri, yollarına engel olmak için her türlü yolu denedi. Kapıcılar arasında isyan çıkararak gecikmelere neden oldu. Yüklemeyi durdurmak için adamlarını gönderen Paşa' ya haklarında bilgiler vererek bu işi yapmıştı. Adamlar geldiğinde, geri kalan her şeyden daha ağır olan sütun başı, yarısı içerde yarısı dışarda bir şekilde duruyordu, dışında herşey tekneye yüklenmişti. Tekne yükleme bitmeden yola çıkmak zorunda kaldı. Teknedekiler, Türklerin kalan parçaları bir hışımla yağmaladıklarını gördüklerinde kendilerini aşağılanmış hissettiler. Babam tarafından İngiliz Müzesi' nde sergilenen iyonik mermerlerin kıvrımları, tapıktan kalan tek parçaydı. İlk ziyaretinde onu getirmişti.

Konuyu dağıtmadan babamı en son bıraktığım yere dönelim. Aegina mermerlerinin satışından sonra Haller ve o Atina' ya gelmişlerdi. Yazların çok sıcak olduğunu söyleyip, şehrin çok uzağında olmayan Padischa ya da Sadischa' ya gittiler ve ciddiyetle Aegina ve Phigaleia kitabı için çizim yapmaya koyuldular.

22 Ağustos' a kadar her şey yolunda gitti. Cockorell hastalık ve tedaviler yüzünden, onu ölümün eşiğine getiren çok kötü, inatçı bir ateşe yakalandı.

“ 221

Doktor Abraham hastalığın sarı humma olabileceğini düşünüyordu, hastalık kapma korkusuyla onu muayene etmeyi bıraktı, birkaç gün yanına uğramayı red etti. Bezelerin şişliğinin büyüklüğünden veba olabilir diye fısıldadı. Fakat Haller nasihatlarını dinlemedi, umudunu kesmedi ve arkadaşını yalnız bırakmayı red etti. Nazik Madam Masson da öyle. Bayan Makri’ nin teyzesi Atina’ dan geldi ve her ikisi büyük bir fedakarlıkla hastanın bakımını üstlendiler. İlk ay, Haller asla, gece ve gündüz, yatağının başından ayrılmadı. Konsolos yardımcısı hastanın kötü olduğunu duyup, anahtarları almak ve mülke mühür koymak için gelmişti. Fakat Haller büyük güçlkle bunu engelledi. Aynı sadık dost, doktoru görevini yapmaya zorladı. Hasta ilk olarak karantinaya alındı, sonra tehdit ve ikna ile özenle bakıldı. İlaçlar oldukça vahşicedi. Ateş olduğunda, kanama büyük bir şifaydı kalomel ise alternatifti. Bu tedaviler hastanın kalbini öyle yavaş atar hale getirdi ki tedaviye son verildi. Canlı güvercinler ortadan kesilip, parçalara ayrıldı ve ölümcül ateşi tedavi etmek için hastanın göğsüne tatbik edildi. İlaç başarısız oluyordu, büyüye inanıldı. Madam Masson, ne okur ne yazardı, oldukça cahildi, Atina’ da önemli bir şahsiyetten bahsetti.

“ 222

Madam Masson büyüye çok inanıyordu. Haller hastanın dermansız halinden ve Madam Masson’ un bir delilik yapabileceğinden korktuğundan onu göz hapsinde tutuyordu. Bir gün, Haller’ in yokluğunda, babam bezelerden dolayı şiddetli bir ıstırap çekerken, Madam Masson babamın boynuna muskayı takma fırsatını elde etmişti. Bu içinde biraz reçine, biraz zift, düğümlenmiş saç ve birinde piramit figürlerinin çizildiği, diğerinde kalemle sembollerin yazıldığı iki kağıt parçası olan küçük bir keseydi. Ölümünü konuşmaya bile başladılar. Hasta, bir İngiliz’ in, diğer yabancıların ve sonrasında Haller’ inde gömüldüğü Thesum’ a gömülmeliydi. Kiliseler gece ve gündüz onun için açık tutuldu, hemşiresi son olarak Acropolis azizesinden şefaata istedi. Sonunda, ölüm ve hayat arasında gidip geldikten sonra, güçlü yapısı onu kurtardı, ve Eylül’ ün sonuna doğru doktor hastanın Atina’ dan götürülmesini tavsiye etti. Tahtirevanla taşındı ve bundan sonra yaşayacağı Madam Massonların evine götürüldü. Bu bölüm

sonuçlanmadan ya da babamın durumunda çok ilerleme kaydedilmeden önce, yeni bir olay oldu. Baron Stackelberg' in korsanların elinde olduğuna dair bir not alındı.

“ 223

Baron Stackelberg orta Asya gezisindeydi ve götürüldüğü Volo körfezini geçerken, İstanbul ve Atina arası dönüş yolundaydı. Durumu Bronstedt' inkinden daha içler acısıydı. Sadece varını yoğunu kaybetmemiş aynı zamanda gözlerinin önünde, sadece kötülük için, çizimleri paramparça edmişti. Zalimler yaklaşık 3000 miktarında büyük bir fidye talep ettiler ve paranın derhal iletilmesini sağlamak aksi halde mahkumların hatırlatma için gönderileceğini belirtmek için Atina' daki arkadaşlarına haber gönderdiler. Bu arada Baron Stackelberg korsanlarla yaşamak zorunda kaldı ve yaşadıklarının iyi bir tarafı kalmamıştı. Serseriler daha yüksek bir fidye ödenmesini istediklerinden, onu korkutmak için işkencede kullanılan iğrenç araçlarını gösterme eğilimindeydiler. Serseriler, kırgınlıktan onu ateşten yarı öldü halde açık havada uyumaya zorladılar. Yağmalamaya gittiklerinde onu bırakacak hiçbir yerleri olmadığından korsanlarla gitmek zorunda kaldı. Bir keresinde karaya oturmaktan kaçınarak sallanan bir gemi gördü ve denizciler kaçmak için kayalıklara tırmanıyordu. Köle olarak satılmak üzere yaşlı bir adam getirildi. Diğerleri yokken, korsanlardan biri adeta kana susamışcasına otlatmaya getirilen sefil bir keçiyi yakaladı ve boğazını kesti. Bunlarla birkaç hafta yaşamak ve olanlara maruz kalmak Stackelberg' i bir ölüye çevirdi. Baron Haller' in ihmali fidyeyi artırdı. Baron Stackelberg büyük diploması çalışması ile kurtuldu.

“ 224

Babam iyileşirken, Bay Huges Parker' ın liderliği eşliğinde Atina' ya vardı. Kasım ayının son haftasına doğru bir Tatar ve buyruk ile güvenle ve olabildiğince az sıkıntı ile seyahat etme fırsatı yakaladıkları Arnavutluk' ta bir geziye katıldılar. Bu yolculuk hakkında ayrıntılı bilgi vermiyorum. Hiçbir deneyim edinmeden ve az bilgiyle sonuçlandı ve bu konuya meraklı olan biri Hugge' ın kitabında tamamen tarif edilmiş şeklini bulacaktır. Akdeniz İngiliz kuvvetlerinde genel kurucu General Devis grubumuzun bir üyesini oluşturacaktı.

Bizler, büyük bir süvari alayı olarak, 29 kasımda Atina' dan yola çıktık. Bu ülkelerde seyahat etmek için kişisel rahatlığınızdan ödün verme ve iyi anlaşma gerektirdiğini henüz bilmemelerine rağmen iki arkadaşım centilmen ve iyi huyluydu; fakat Generalle ilgili sıkıntıyı şimdiden görmeye başladım. İngilizce konuşmayan insanların ya bir suikastçı ya da sahtekar olduğunu düşünen kişilerden biriydi ve tanıdığım herhangi bir İngilizden daha mantıksız, haksız ve uyumsuz, kendini yurt dışında yaşıyor gibi gösteren iğrenç biriydi.

“ 225

Sağanak yağmur yağıyordu ve kasvetle lanetlenmiş General dışında, herkes eğlenmeye çalışıyordu. İlginç bir yerden geçtik ve tamamı bulutlarla kapalı olduğundan ne Parnes ne de Phylse' nin manzarasının keyfini çıkarabildik. Gruptan kişilerin şarkılarıyla yolculuk nasıl gecti anlamadık. Tatar özellikle iyi bir sese kaliteli kişiliğe sahip olduğunu kanıtladı. Yunanistan' ın veya Asya' nın herhangi bir bölümünü hatırlamak rehberlerin, ki bunlardan biri dağlar boyunca at sürmüş, neşeli anlatışlarına ya da Anadolu ovalarının yumuşak melodisine bağlıdır. Bu doğu gezilerinin karakteristik bir özelliğidir. Bulutlar üzerinde yaklaşık üç saat geçirdikten sonra Bcetoia' ya indik ve aşağıda muhteşem bir dağ, ova, deniz ülkesi gördük.

Tatar Tebese' ye bizden önce gitmişti, bu yüzden konaklama yerine vardığımızda odamız bizim için hazırlanmıştı. Hava durumu Hughes' e ateş olarak geri döndü. Yatmak zorunda kaldı. Parker ve ben, diğerleri olmadan ertesi sabah Platsea' ya gittik. Burası takdire şayan bir durumdaydı ve duvarları muhafazalı, henüz görmediğim kadar ilginçti. Thebes' de ilginç bir şey bulamadık bu yüzden Hughes için daha iyi olacağından Livadia' ya yola çıktık. Bu iki kasabanın ovalarını ayıran tepeler boyunca geçerken hoş bir tesadüf gerçekleşti.

“ 226

Hughes' un arkadaşı olan ve bana bir mektup getiren, Bay Yonge isimli İngiliz bir seyyahla yollarımız kesişti. Selam ve övgüden sonra bize son Avrupa haberlerini ilettiler: Leipsik' teki büyük Fransız yenilgisini. Gerçekten görkemli bir haberdirdi!

Hughes Livadia’ da tekrar yatağa düştü. Parker ve ben Trophonis mağarasına, Orchomenus ve Copais gölünün beş elçisinin ziyaret edilebileceği nokta olan Topoliasa gezilerde bulunduk. Belki de bilinen en etkileyici çalışma olduğundan bu sonuncu beni derinden etkiledi. Dağın girişi 30 veya 40 metre yükseklikteydi. İnsan işi değildi, doğanın eseri gibi görünmekteydi. Çıkışları görmek için sırtın diğer tarafına gitmek istedim fakat rehberimiz gündüz dağlarda bulunan korsanların bizi yakalayabileceğinden bunun çok tehlikeli olduğunu söyledi. Zavallı Steckelberg’ in talihsizliği çok yeniydi. Bu yüzden onu uyarmaktan vazgeçtim.

Genel olarak konuşmak gerekirse, bölge ekilip biçilmemişti. Otlak durumuna ve mevsime göre, belki yirmi at ya da katır ile gruplar halinde göçebe olan ve kulübelerde yaşayan aileler vardı. Asya’ da gördüklerim gibi, bunlar Türkmen değildi. Bunlar Vlakydi ve Yunanca konuşuyorlardı.

“ 227

Onlar ve yaşadıkları dağlar hayal dahi edilemez. Dışarda geçirdiğimiz üç gece boyunca bile dördümüz sıkıntılıydık. Parker ve ben Livadia’ ya geri döndüğümüzde tüm gece kendimizi pireden ve pislikten arındırarak banyoda geçirdik.

Hughes kendini daha iyi hissediyordu ve General yorulmuştu (Tanrı’ ya şükür !) ve Salona’ ya gitmişti. Yokluğumuzda her gün körkütük sarhoş olan iğrenç bir kişiye ve ondan kurtulmuştuk. Atina’ dan Yunan tüccarlarına Livadia ve Logethi’ den mektup getirmiştik. Geldiğimiz ilk gün, çok kibar bir şekilde bizi davet etmeye geldiler. Günü birlik gezimizden ve ziyaretimizden geri döndük. Yunanlar burada büyük zenginliğe ve etkiye sahip gibi görünüyorlar oysa ki Türkler sadece birkaç yerdeler ve Yunanca konuşuyor ve biraz Yunan tavrı sergiliyorlardı. Logothetis’ in evine geldiğimizde, başka bir yerde Türkler arasında düşünölmeyecek, gerçekten tartışılabilir bir nokta bulduk: kendilerini bu kadar bunaltan ve diğerlerini bu kadar öfkeliendiren, Doğulu gururunu yasaklamalıydık. İçeri girdiğimizde, Senyor Nicola’ yı yabancı konuklarıyla başbaşa bırakarak gitmek için kalktılar.

“ 228

Ev sahibimiz, açgözlü hükümetten varlıklarını gizlemek için Yunanlılar tarafından yapılan bir şeyin çarpıcı bir örneğini verdi. Bizleri ilk katta Türkleri karşılamak için kullandığı oldukça sade olan bir odadan dışarı çıkardı ve son derece görkemli kendi dairesine soktu. Odanın bir köşesinde yatağında, Logohteti’ nin yeğeninini eşi güzel Bayan Logohtetina vardı. Babası içeri gelip yanına gittiğinde, Logohtetina babasının elini öptü. Birimiz onu yatakta utanç verici olarak düşünmüş olabilir fakat hepimiz böyle düşünmedik. Onlarla bir saat oturduk. Hiç kimse ne bişey söyledi ne bişey yaptı konuşanlar için söylenecek çok az şey vardı ve çoğu hiçbir şey söylemedi. Logohteti eve gittiğinde ona eşlik ettik. Elindeki büyük sopasıyla oldukça heybetliydi. Eski Yunanlıların görkemli tarzında beş- altı kişinin koruması eşlindeydi. Sabah Beyi ya da Voyvodayı ziyaret ettik, Belgrad’ ın Türkler tarafından alınışının haberini veren fermanın okunduğunu duyduk. Okuma sırasında herkes ayağa kalktı ve hep bir ağızdan: ‘Bu başarı için Allah’ a şükürler olsun! Sulatınımızı bize bağışla!’ sesleri yükseldi. Akşam yemeğine Logohtetiti’ lere gittik. Yemekte doktor ve birkaç Yunanlı vardı. Bir Yunanlı ile berabersen konuşma konusu, her zaman olduğu gibi Leonidas ve Hellenlerin kaçınılmaz referansları ile kurtuluş umutları olur.

“ 229

Misafirlerimiz ve diğer Yunanlılar, alışkın olduğumuz Yunanlılara göre görünüşte daha ağır ve anlayışsız olsalarda daha kibardılar. Her zamanki gibi Corfiote konuşkan ve küstahtı. Büyük miktarda hindi kızartması, kaynamış, haşlanmış ve tekrardan kavrulmuş her türlü tüylü kümes hayvanlarından yedik. Kral George ve Yunanlıların başarısına kadeh kaldırıp çok şarap içtik. Hughes ayağa kalkar kalkmaz, Livadia’ dan Chareanea aracılığıyla antik kent Delphi Castri’ ye⁷⁹ gittik. Son beş yıla kadar içinde olduğumuz bölge soyguncular yüzünden geçilmez olmuştu; fakat Ali Paşa’ nın zulmü bir zabita ya da polisle aynı ayarda, bu yüzden şimdi oldukça güvenliydi. Dağlar arasındaki manzara büyüleyiciydi. Castri’ ye ziyaretimiz uzun sürmedi. Castalya çeşmesi ve stadyumu

---

⁷⁹ Yunan hükümeti ile 1891’ de toplantı yapıldı, Fransız hükümeti bölgeyi kazmak, Castri yaşayanlarının haklarını satın almak ve köyü kaldırmak için güç elde etti. Antik tapografya şuan tamamen ortaya çıktı.

dışında antik topografya ile ilgili bir şey yoktu. Muhtemelen toprağın aşağı kaymasını önlemek için tüm bölge her yöne açılan duvarlarla kaplıydı. Akşam Crisso' ya gittik.

Taşıdığımız ferman en seçkin hakları savunuyordu.

“ 230

Papazın evinde bizleri iyi bir şekilde karşıladılar. Yunanlıların durumunun nasıl berbat olduğunu ve İngilizlerin genel baskıya nasıl yardımcı olduklarını aktardım. Gece kalacak bir yer bulduğuma çok memnun olmuşum.

Crisso' dan Salona' ya geldik ve bu ileriki rotamızı belirlememizde bize yardımcı oldu. Yaptığımız araştırmada vebanın Etolia boyunca, Nepacto ve Missalonghiyle yolundaki her kasabada olduğu ortaya çıktı. Ayrıca, yollar kötüydü ve soyguncular ile doluydu. Atlarımızın durumu da fenaydı. Arnavutluk' a gitmenin en iyi yolu denizdi. Bunun üzerine deniz yolu ile gitmeye başladık. Salona' dan limana 2 saatte vardık. Oradan bir filikaya atladık. Dalgalar yükseldi, rüzgâr dişlerimizi titretti ve nihayet ciddi bir tehlike olmaksızın Galaxidi' ye vardık. Çok maceram vardı fakat böyle bir havada 4 saatlik deniz yolculuğundakinden daha büyük bir tehlike yaşadığımı hatırlamıyorum ve kıyıya indiğimde Tanrıya yürekten teşekkür ettim. Kalabileceğimiz tek yer bekçinin eviydi. Böcekler ile dolu pis bir yerdi, bu yüzden bu fikrimden vazgeçtim ve Parker' la sabaha kadar sigara içerek oturduk. Konaklamak için başka yerler aramak aramak söz konusu bile değildi.

“ 231

Bölge, kasabaya hücum etmiş, hiçbir şeyi düşünmeyen soyguncularla dolmuştu. Geç saatte kapıya vuran eşkiyaya pencerelerden ateş ederek karşılık vermeliydik. Sabahleyin Emir bizi en iyi yere oturtturdu. Onun yardımıyla iyi tavuklar, bir koyun, ekme ve pirinç almayı başardık. Sonra sahile gittik, bir tekne bularak bizi Preveze' ye götürmesi için pazarlık yaptık. Yolculuk oldukça iyiydi. Son gün Patras' a indik ve Fransızların büyük yenilgi haberlerini duyduk. Gece tekrar yola koyulduk ve güçlükle Achelous ağzının ötesindeki küçük bir limana, Scrofe' ye ulaştık. İşte Santa Moura' dan korsanlar tarafından alıkonuluruz endişesiyle korkarak içeri girdik ve ateş ettik. Burada

birkaç gün fırtınalı havayla boğuştuk. Uzaklaşarak Achelous ağzını geçtik ve iki mükemmel liman olan Petala ve Dragonise’ dan birini bulmaya çalıştım fakat onlar kötü listemizde işaretli olmadığından Santa Mauro’ dan uzak olmayan bir dere içine yerleşmeye mecbur kaldık. Rüzgâr tekrar bize denize atana kadar ve gecenin büyük bir kısmını orada geçirdiler.

“ 232

Hava bizi birkaç gün alıkoydu, güçlükle Presivaya’ ya vardık. Buradaki liman iyiydi; fakat büyük bir gemi için dar bir girişi vardı ve aşırı sığdı. Kıyı vezirin görkemli sarayı hariç tamamen ıssız ve sefalet doluydu. Denize doğru yan temeller aktium taşındandı.

Burası San Pietro ve antik Niğbolu’ ya komşuydu. Paşa, şimdi birkaç kale ve kanal karşısına derin bir hendek ile burayı oldukça güçlü bir yere dönüştürdü.

Çoğunluğu Türklerden oluşan nüfus 16,000’ den 5,000’ e düştü. Elbette Niğbolu’ ya gittik. Kalıntıların çoğu ilginçti. Tiyatro, hamam, odeon ve kentin duvarları duruyordu ve hepsi korunmuştu. Duvarlar özellikle antik tahkimatın bir örneğiydi. Son derece yüksekteki kemer dokuz saatte su getirirmiş. Presiva’ dan Salona’ daki Arta Limanına gittik. Gümrükçünün evi ve Vezir’ in sarayından ibaret iki ev vardı. İkincisinde konakladık ve bizi Arta’ ya götürecek atlar ayarladık. Yol, 25 metre genişliğinde, son zamanlarda sefil bir Kefalonya mühendisi tarafından Vezir için yapılmıştı.

“ 233

Henüz bitmemişti, 800 ile 1000 erkek onun üzerine çalışmaya devam ediyordu. Şüphesiz, buraları koruma olmaksızın seyahat edilmez hale getiren Suliotes için bir yıkım olan bu yol ve Previsa’ dan Arta’ ya olan kanalın inşası kamu yararınaydı ve Ali Paşa ya da itibar kazandıracaktı. Arta, vezirin gözetiminde gelişen bir yerdi. Pazar önemli bir yerdi ve sanayinin her kolu vardı.

Öğle saatlerinde oradan ayrıldık. Havuzlardaki buz tabakası kalındı ve yollar buzla kaplıydı. Köprüyü geçerken Vezir’ in yeni yolundan tekrar geçtik. Hevesli

Kefalonya başkomiserine, Vezir' in çalışmalarından duyduğumuz hayranlığı ifade etmeliydik çünkü ona saygısını ifade etmek için gayretliydi.

Çeşitli yerlerde durduktan sonra, sonunda saat yedide, nerdeyse donmuş bir havada, Five Well hanına ulaştık. Isınmak için büyük bir ateş yakmaya çalıştık fakat duman öyle dayanılmazdı ki kendimizi dışarı attık, oda havalanana kadar soğuk havada yürüdük. Tek avuntumuz son zamanlarda karadan İstanbul' a gitmiş olan Tatar'dı. Yolculuğu hakkında anlattıkları bizi ürpertmeye yetti.

“ 234

Vebanın baş gösterdiği on dokuzdan daha az olmayan şehirler, ya da kasabalardan geçtik. Edirnedeki ölü kokusu o kadar kötüydü ki arkadaşı hasta düştü. Bir sonraki yerde herhangi bir veba belirtisi olup olmadığını görevliye sorduk. ‘Yüce Allah bizi korusun! çok fazla.’ diye cevapladılar. Diğer kasabada kasabının yarısı öldü, yarısı kaçtı dendi fakat Allah büyüktür diye eklediler. Ne sefil bir ülke!

Ertesi gün, bir asfalt yol boyunca at sürerek, Paşanın merkezi, Yanya veya Joanninaya gittik. Büyük bir şehirdi ve gölü kesinlikle etkileyiciydi, fakat beklediğim kadar değildi.

Kasabada dikkatimi en çok çeken şey tüm rütbelilerin muhteşem elbiseleri ve Frenklerin perişan bir görüntüsüydü. Dıraç' tan geldiğimizde, Albay Kilisesinde bulduğumuz temsilcimiz George Foresti' nin evine gittik ve beraber akşam yemeği yedik.

“ 235

XVII. BÖLÜM

**ALİ PAŞA – PSALLIDA – EUPHROSYNE - MUHTAR - SULİ İÇİN
YOLCULUK BAŞLAR – CASSIOPEIA - NEHİRİ GEÇEMEMEK –
YANYA’ YA DÖNÜŞ - ATİNA’ YA GERİ DÖNMEK İÇİN AYRILIŞ-
PİNDOS’ U KARDA GEÇMEK - MALAKASH – SOYGUNCU –
METEORA - TÜRK KURALLARI – MANASTIR - TIRHALA,
PHERSALA, ZITUNI, THERMOPYLAE VE LIVADIA’ DAN
ATİNA’ YA**

Ertesi gün Vezir bizi görmek istedi ve elbette onu görmeye gittik. Foresti bizi yaşadığı saraya götürdü. Kasabada en az sekiz taneye sahipti. Saray güzeldi; fakat plan her zamanki gibi uydurmasyondur ve beklediğimden çok daha az ihtişam vardı. Vezirin müsait olmasını beklemek için üst daireye alındık ve orada görkemli giyinmemiş bir sürü hoş genç bulunuyordu. Yarım saat bekledikten sonra bu olağanüstü adamın köşede oturduğu alt katta bulunan bir odaya götürüldük. Bizi kibarca karşıladı ve iyi bir yolculuk geçirdiğimizi umut ettiğini ve ‘Yanya’ yı seveceğimizi söyledi ve bizi çocukları olarak gördüğünden dolayı eğer eksik bir şey olursa ona söylememizi istedi, evi ve ailesi emrimize amedeydi.’

“ 236

Herhangi birimizin Yunanca konuşup konuşmadığını sordu ve benim bildiğimi duyunca ne zaman öğrendiğimi ve ne kadar süredir Atina’ da kaldığımı sordu. Ardından, Hughes ateşe yakın olduğunu görünce, gençlerin değil sadece ihtiyarların ateşe ihtiyaç duyduklarını söyleyerek, güldü. İlimli ve babacan tavrı ve havadaki nezaket ve açık sözlülük öyle etkileciydi ki kandonduran hikayelerini hatırladım, gözlerime inanamıyordum. Sonunda, bizimle tekrar görüşmek istediğini söyledi ve kalmamız için ısrar etti. Fakat onu başımızla selamlayarak dışarı çıktık. Dükkan sayısı ve zenginliği

şşırtıcıydı ve iş koşuşturmaı İstanbul' dan ayrıldığımızdan beri görmediğim şekildeydi. 87' de vezir ilk Yanya' ya yerleştiginde 27 yıl önce 5 ya da 6 dükkan olduğunu anladık: şimdi ise 2000 den fazla mevcuttu. Şehrın nüfusu gittikçe artıyordu.

Tamamen yeni olan şehrin bir kısmını geçtik. Göle doğru, burnun üzerindeki kaleler vezirin binalarıydı. 3000 asker, 100 Tatar (200 ü Sultana aitti) İngiliz, Alman ve Fransız topçularca kendisine sunulan topçu parkı kuruluşuna sahipti.

“ 237

Suli ve Epiru' nun diğer bölümlerindeki savaşlarda silah ve mühimmatı sağlamış gibi görünüyoruz. Belki de sadece kendi özgürlükleri için savaşan toprağın hukuki sahiplerini eleştirmek ve zalime yardım etmek onurumuza yakışır bir şey değildi. Çaresizce savaşırken onların yağmacı, hırsız ve bu ülke için dertten başka birşey olmadığı hatırlanır.

4 Ocak Yanya' da bir okulunun müdürü olan Psallida ile zaman geçirdim. O, bu ülke için yetkin bir insandı. Yunanca yanında Latince ve kötü bir şekilde İtalyanca konuşuyordu fakat nezaketten uzaklaştıkça o da bir barbardı. Ondan Gardiki katliamı hakkında bilgi aldım.⁸⁰ Kasabanın kuzey ucundaki Beshkey bahçeleri' ndeki vezirin köşkünün iç görünümünü çizmeye üç günümü verdim. Sonra bir kostüm aldım ve onu çizdim. Psallida bir gün bizimle birlikte akşam yemeği yedi ve burada ünlü olan güzel ve narin Euphrosyne hakkında bilgi vererek bizi eğlendirdi. Onun kaderi Leslie ile adlı şarkının konusu yapıldı. Hikaye kesinlikle berbat bir trajediydi. O iyi bir ailenin çocuğuydu ve saygıdeğer bir adamla evlenmişti. Yunan kadınlarının normalde sahip olduğu eğitimden daha fazlasına sahip değildi. Fakat büyük güzelliğinin yanında kıvrak bir zekaya sahipti. Tüm bunlar etrafında bir hayran kitlesi oluşturdu.

---

⁸⁰ Gardiki katliamı 1799' da oldu. Ali' nin gençliğinde Gardiki insanları kaleye hücum etti. Kızkardeşi ve annesine tecavüz edildi. Kırk yıl boyunca intikam almayı kafaya taktı, sonra tüm köy halkını katlederek tatmin oldu.

“ 238

Çapkın biri olan Ali Paşa’ nın oğlu Muhtar ondan etkilendi ve rakiplerini saf dışı bırakarak onun onaylanan aşkı oldu. Yeni aşkı için tamamen reddettiği karısı, Vezir Berat’ ın kızıydı ve Berat Ali Paşa’ nın dostuydu ve şu sıralar bu dostluğu pekiştirmek istiyordu. Eşi bu ilişkiyi kayınbabasına anlattığında Ali bunu durdurmaya karar verdi. Koruması eşliğinde bir gece Euphrosyne’ nin odasına girdi, onu oğlunu ve diğerlerini baştan çıkararak biri olduğunu söyledi, ne verirse oğlundan vazgeçeceğini sordu. Onu ve hizmetkârını hapse gönderdi. Ertesi gün kasabaya ibret olsun diye kötü anılan dokuz kadın daha tutuklandı. Euphrosyne ve diğerleri kalenin olduğu göldeki sarp kayalıklardan aşağı atıldı. Euphrosyne’ nin sadık hizmetkârı onu yalnız bırakmadı, bacakları birbirine bağlandı ve diğerleri gibi ölümcül kayalardan aşağı atıldılar.

Muhtar Euphrosyne’ e hep sadık kaldı. Babasını asla affetmedi ve karısını tekrar görmedi. Neşeli ve açık sözlü bir gençken, şimdi karamsar, içine kapalı ve acımasız birine dönüştü. İlişkisi zinaydı ve bu durum babasının aklı başında tavrıyla tamamen tezattı.

“ 239

Ayrılmadan önce Ali Paşa’ ya uğradık (Ocak 14). Göldeki kayaların üzerinde bulunan kaledeki sarayındaydı. Byron’ un tasvir ettiği uzun bir koridordan geçerek büyük bir ateşle ısıtılan altın rengi dantelli kırmızı divanların olduğu hoş bir yer olan bekleme odasına girdik. Ali bugün tamamen Doğulu bir figürdü. Kadife bir başlık ve muhteşem bir kaftan giymişti. Nargile içiyordu ve elinde bir kitap vardı. Foreti’ ye göre elinde kitap olmasının nedeni bize okuyabildiğini göstermekti. Yanındaki duvarda elmaslarla işlenmiş muhteşem bir silah ve barutluk asılıydı. Sağ elinde ise deri bir yelpaze vardı. Solundaki pencere cirit oynadıkları araziye bakıyordu. Burada acil bir kullanım için eğerli ve dizginli dokuz at tutuluyordu. Bunun bir görgü kuralı olduğu söylendi.

Bu karşılama diğerinden daha az samimiydi, bizimle çok az ilgilendi. Bize kurşundan paralar ve bölge insanların bulduğu İspanyol parayı göstererek ne olduklarını sordu. Sonra Danube’ de gördüğü kunduz kürkünden palto istediğini söyledi.

“ 240

Parker’ a annesi ve erkek kardeşlerini sordu; onun tek erkek çocuk olduğunu duyunca annesini yalnız bırakmanın çok günah olduğunu söyledi. Neden evde kalmamıştı ki?

Ocak 15’ te Muhtar Paşa’ ya uğradık. Cömert ve esprili biriydi. Babasına hiç benzemiyordu. Konu önemsiz de olsa her zaman babasının dediği olurdu. Muhtarın konuşması düzdü. Spora çok düşküdü, biz de öyle miyiz diye sordu. Tırhala’ da yaz çok sıcaktı. O kadar çok kuş avlamıştı ki! Küçük bir yerdi, fakat rahat edip etmediğimizi görmek için bir adam gönderdi. Bu saçma olmaktan ziyade çok medeniydi. Saçları özenle taranmış ve çok güzel giyinmiş yakışıklı bir delikanlının getirdiği nargileyi içti, diğer çirkin olanlar ise bize kahve ve nargile getirdi. Yanındaki divanda enfiye kutusu, mekanik öten kuşlar ve bu çeşit şeyler vardı. Saray hoştu fakat İstanbul modasının kötü zevki hakimdi. Dekorasyon çarpışmaların, kuşatmaların, dövüşlerin, vahşi adamlar ve bu çeşit iğrenç şeylerin tasvir edildiği tabloları. Despot birinin sarayının en uygun süsü olarak, alınlığın ortasında, asılmış bir grup Yunanlının önünde korumaları tarafından çevrelenmiş Paşanın tablosu vardı.

“ 241

Ayın 16 sında Cassiopeia and Suli’ ye gitmek için yola koyulduk. Yanya’ nın arkasındaki arazilerin karşısında güneybatı ya doğru uzanan tepelerin eteğindeki Kapshis’ da köyünü geçtik. Yaklaşık bir saatlik tırmanıştan sonra, bir geçitten girdik önümüzde Dramishush’ u görüyorduk.

Yükek bir dağın eteğindeki Cassiopeia vadinin ortasında yer almaktaydı. Manzara çok güzeldi ve Yunanistan’ da gördüğüm en iyi korunmuş ve en büyük tiyatro buradaydı.

Ertesi sabah, bizimle buralara kadar gelen Muhtar Paşa’ yı gönderdik ve Cassiopeia vadisinin güney batı ucuna doğru yol aldık. Yol daralınca, aşağısı korkunç bir derinlikte olan bayıra tırmandık. Yüksek bir dağın üstünden gittik, Ali Paşa’ nın Suli savaşında bir süre yaşadığı sarayın olduğu küçük bir köy olan Baraetis’ e vardık. Üç buçuk saat sonra, Suli’ nin ilk köyü olan Terbisena’ ya vardık. Tüm gün sağanak yağmur

yağdı. Sadece ıslanmamış, çok üşümüştük. Konaklamak için her yerinden yağmur alan bir baraka bulduk. Bulabileceğimiz en kuytu yere sığındık. Ertesi gün uyuduk ve zaman öldürdük.

19' nda hava tekrar düzeldi. Nehir bulma umuduyla ilerken, derin ve çok hızlı akan bir nehir kıyısına vardık.

“ 242

Türklerden biri, böbürlenmeden sonra, suya daldı, aniden dibe battı ve akıntı onu götürmeye başladı. Atı da suyun içinde çırpınıyordu. Onun akıntıya kapıldığını gören kardeşi, bağırarak Allah' a yakardı acıyla sakalını sıvazladı fakat onu kurtarmak için kıpırdamadı. Birkaç dakika içinde adam boğulacaktı, fakat hizmetkârımız Antonetti, Hristiyandı, cesurca koştu ve onu yakaladı. Övünen kimseyi yere yatırdığımızda, bilinçsizdi. Onu hayata geri döndürdük. Hayatını kurtaran kahramanlara, özellikle Antonetti' ye, teşekkür etmek yerine, tüfeğini ve 50 kuruşa satın aldığı şalını kaybettiği için ağıt yaktı. Ona daha iyi şal alacağımıza söz verip dinlenmesi için onu yalnız bıraktık.

Tüm bu olay hevesimizi kırmıştı. Nehri geçmek için en az bir, belki de dört gün daha beklemek zorundaydık. Bu gezi için planladığımızdan uzun bir süreydi. Öyle ya da böyle geri döndük ve Bareatis' te uyuduk. Ertesi gün Yanya' ya döndük. Zamanımı bu geziyle harcadığımı düşündüm ve Atina' ya geri dönmeye karar verdim. Fakat gitmeden Ali Paşa' ya uğramam gerektiğini düşündüm.

“ 243

Kendisi çok makul bir insandı. Samimiyetine ve tavrındaki mükemmel mizahtan her zamankinden daha çok etkilendim. Onu laapoda denilen genelde Arnavutların kullandığı, ortasında ateş olan bir dairede bulduk. Ardından burada ikamet eden Fransız Pouqueville⁸¹ görmeye gittik. Erkek kardeşiyle beraberdi, ikisi de devrimin en kötü Fransızlarıydı, hoyrat, kibirli, dobra... Kayda değer bir şeyler söylemedi; fakat söylediklerinden Fransa' da imparatorluğun sona ereceğini çıkarmıştım.

---

⁸¹ O zamana ait Yunanistan hakkında bilgilerin olduğu kitabın yazarı

Ayın 26' sında ufak bir tekneye atlayıp at bulabileceğim küçük bir köye gidebilmek için oradan ayrıldım. İyi bir fiyat teklif etmiştik, atlarla döndüm. Uyumak için Three Han' a vardığımda yağmur başlamıştı. Ertesi gün yağmur kara dönüştü; fakat her şeye rağmen Mezzovo için yola koyulduk. Nehrin sığ taraflarından defalarca geçtik. Mezzovo' ya yaklaştığımızda kar belimize geliyordu. İyi işlenmiş bir araziydi ve manzara büyüleyiciydi. Mezzovo bir Vlaki ve Wallachian köyüydü. Halkı bir çeşit Yunanca konuşuyordu, fazlaca gayretlilerdi.

“ 244

Bana bir şey kattı mı bilmiyorum, fakat Arnavutluk' ta geçirdiğim zamanı unutamam. İklimi Yunanistan' ın geri kalanından daha yumuşak ve burası hastalığımı atlatmama yardımcı oldu. Manzara öyle sanıyorum ki kış vaktinin en güzel halinde. Yaşayanlar iyi biri, güzel değiller fakat cesur ve enerjikler. Bir Arnavut çok az şey ister; bir parça ekmek veya hint mısırı, bir soğan ve peynir. Bunlar onun için iyi bir öğündür. Biri yılda beş kez çamaşır değiştirirse bu onlardan değildir. Yanında bir bıçak ve tabancayla, açık havada başı bir taşın üstünde, ceketini yüzünde çok rahat uyurlar. Hem yazları hem kışları fes giyerler. Ayakkabılarını kendileri yaparlar. Kayaların üzerinde yaptıkları da çok şaşırtıcıdır.

Ali paşa hükümeti, karmaşa ortamını önlediğinden beri başladı. Eskilerin söylediğine göre ülke sefil bir haldeymiş, hiçbir yabancı burada seyahat edemez ve yaşayanlar çıkıp dolaşamazmış. Bütün vadiler komşularıyla savaş halindeymiş ve hepsi usta birer savaşçıymış, Ali Paşa düzeni sağlamış. Türkiye' deki diğer bölgelere nazaran burası daha tarafsız ve herkesin yararına kanunlara sahipti. Ticaret de vardı.

“ 245

Yollar yaptı, sınırları güçlendirdi ve Arnavutluk' u Avrupa' da bir güç haline getirdi. Bazen ona atfedilen suçlar abartılıydı. Misal her sabah kahvaltıdan önce on beş yirmi kişinin kesik başını gördüğü söylenir. Ama ne geçen yıl ne de önceki yıl böyle bir şey gerçekleşmemiş. Biri, onun dahil olduğu toplumun vahşiliğinden dolayı ona pay çıkarmış olabilir.

Ocağın 29' unda hava fena değildi ve biz de Pindos' a geçtik. Yer yer çok kar olmasına rağmen ilk bir buçuk saat zorluk yaşamadık. Tepeye çıktığımız son yarım saat en kötüsüydü. Yol inanılmaz dikti ve kar atlarımızın gövdesini geçiyordu. Nasıl yapacağımı anlamasam da atları sık sık kuyruklarından ya da başlarından yukarı kaldırarak ve omuzlarımızda yükleri taşıyarak karda güçlkle ilerledik. Sürekli bayır aşağı kaymış olsam da, zirvedeki manzarayı görmek için çok istekliydim. İçlere doğru karlarla kaplı dağlar olmasına rağmen, Pindos muhteşemdi. Üstü kar ile kaplı Olympus göze carpıyordu, fakat şekli güzel değildi.

“ 246

Kuzeyde karlarla kaplı dağlar vardı. Arkamızda hava öyle sisliydi ki hiçbir şey göremiyorduk. Batı kısmındaki tepeler köknar ağacı ile kaplıydı. Doğuda hepsi küçük olan meşe ve huş ağları dışında birşey yoktu. Aşağı gittiğimizde gövdeleri on ya da oniki fit, yılın son karının içindeydi. Üç buçuk saat sonra bir hana ulaştık. Ateş yakıp, dağların üstünde böyle bir yer bulduğumuz ve tipiden kaçabildiğimiz için birbirimizi tebrik ettik.

Bir sonraki durağımız Vlaki kasabası olan Malaska' ydı. Yerde hala beş veya altı fit derinliğinde kar vardı. Atlar yorgunluktan bitap düşmüşlerdi. Sürekli düşen, sürüklenirken neredeyse boğulan atlar için yolculuğa ara verdik. Altı saat boyunca, üzerinden neredeyse elli kez kez geçtiğimiz nehri izledik. Yolda Arnavut bir dervişe rastladık. Çok yüksek, bir tür balkonda oturuyordu. Elinde silah vardı ve silahını bana doğrultarak durmamı ve para ödememi söyledi. Fakat Tatar' ı görmek onun aklını başına getirdi.

“ 247

Bir seyyah bu serserilerin aşağılamasına maruz kalabilir. Bize yaptığı gibi, grubumuz onu durdurup ödeme yapmaya zorladığında zavallı sefil adam görmezden gelmeyi denedi.

Nehirden biraz uzakta görünen tuhaf kayaların olduğu yer Meteora' ya öğleden sonra vardık. Kıbrıslı Rum biri bizi evine aldı. Ondan, Veli Paşa' nın şuaniki sömürgelerden haraç aldığını öğrendim. Ev sahibi ve onun iki oğlu, başlarını çok

örtmeyen fes ve ayaklarına bağlı sandalet ile bize hoşgeldin demeye geldiler. İlk övgüden sonra sıkıntılarını anlattılar. Vergileri öyle fazlaydı ki, bu yıl bol ve verimli olmazsa, köy iflas edecek ve ‘Chiflik’/ bedel haline gelecekti. Bir köy kendi vergilerini ödeyemezse, ipotekli olur, arazi vezirin özel mülkiyeti ve köylüler onun kölesi olur. Buna çiftlik denirdi.

Biz oturmuş ve bu sorunları konuşurken aşağıda büyük bir gürültü duyuldu. İki Arnavut bir evin kapısını kırmış ve zorla içeri girmişti. Subaşı isyanı bastırmak için dışarı gitmişti. Her türlü tepkilerini görmezden geldi ve onları handan kovdu.

“ 248

Ev sahibi bana tavuk kavurdu fakat midem o kadar doluydu ki azıcık yiyebildim. Ne zamana kadar bu canavarca zulüm ile bu sefil insanlar acı çekecek ? Hükümetin haracının yanı sıra, örneğin bu Arnavutlar gibi serseriler köyleri istila ediyor, evlere zorla giriyor, keyiflerince yiyip içiyor ve hiçbir ödeme yapmıyorlardı. Ev sahibinin kızı, beni rahatlatmak için, bana şarap ile yemek için biraz kuru üzüm getirdi, ben de ona bir dolar verdim. En başta gözlerine inanmakta zorlandı ve parayı aldı ve elimi öptü.

Ertesi sabah 31 Ocak’ ta Meteora ana manastırına tırmandım. Yarım saatlik yorucu bir yürüşün ardından bu garip yerde kayalıkların arasındaki sarmalın dibindeki kayanın yanına geldik ve beş altı fit uzunluğundaki merdiveni bulduk. Yukardan ipi ve ağı aşağı atacak birini çağırdık. Bazı sıçramalardan sonra dairesel bir ağ ile çevrelenmiş ve çengele tutturulmuş yuvarlak kafes aşağı düştü. Çizim malzemelerim, Michael ve ben bir çıkırcık yardımıyla yukarı çekildik. Havada sallandığımızda çok kalın olmayan bileğimdeki ipe güveniyordum (124 fit uzunluğundaydı, ölçmüştüm). Birşey olmadı. Havada asılı dönerken nasıl hissettiğimi unutmayacağım.

“ 249

Her taraftaki dik uçurumun altında korkunç bir boşluk vardı ve bu çıkırcık üzerinde daha sonra ipin kaymasını izledik. Yukarı girişe çekildiğinde, kanca yerinden çıktı ve özgürlüğümüze kavuştuk. Bizi karşılayan grup oldukça cahil birkaç sefil rahipti. Bana manastırlarını Türklerin, Tırhala Beyinin, bir işgalinden dolayı, Joseph Ducas’ ın burayı

tain ettiğini ve diğer on yedi kişiyle manastırı inşaa ettiğini söyledi. On yapı hala ayakta fakat sadece iki yada üçünde yaşayan yok. Buradaki kilise çok iyiydi, ve Konstantin şapeli bulunmaktaydı.

Manzara muhteşemdi; bana etrafı gezdiren genç rahibe bir dolar verdim; bunu kilisenin herhangi bir amacı için kullanacağını arzu ediyordum; fakat aşağı indiğimizde köylü rehber onun parayı kendi için kullanacağını söyledi çünkü bas rahip ayrılırken bizden para istemişti. Çok güzel bir gündü ve aşağıdaki köyden gelini almak için karşı köye giden bir damat alayı geçti. Annesi atının yanındaydı ve başka akrabası da diğer tarafındaydı; en önde bir erkek akrabası bayrak taşıyordu ve arkasından en iyi kıyafetlerinde ve omuzlarında silahlarıyla cesurca gösteriler yapan arkadaşları ve ailenin diğer kalanları geliyordu. Çok hoş bir görüntüydü.

“ 250

Kalabaki’ den ayrıldık ve güneş batarken Tırhala’ ya ulaştık. Kasabanın ıssızlığı ve mezarlığın büyüklüğü ürpertti. Kasabada veba olduğunu öğrendik. Ata bindik ve dört saat uzakta bir hana varıncaya dek sürdük ve orda uyuduk.

Ertesi gün, Phersela (12 saat)’ ya gittim; fakat veba yine ordaydı. Dört saat uzaklıkta Thaumaco (16 saattir at sırtındaydım) altında başka bir hana gittik. Meteora’ dan Phersala, bana asla sona ermeyecekmiş gibi gelen müdehale edilmemiş bir ovaydı. Birçok köy gördüm fakat en sefili Tırhala ve Phersala’ daydı.

Ertesi gün öğlene doğru Zituni (6 saat)’ ye doğru yola koyuldum. Vebadan dolayı orda kalmaya cesaret edemedim ve orayı geçtim.

Thermopylae geçidini geçerek akşamüzeri Molo’ ya ulaştık. Molo iki yüz evden oluşan bir köydü ve son üç gün içinde vebadan kırk kişi ölmüştü. Korkan yerliler dağlara kaçmıştı. Sadece iki hancıya (han ile ilgilenen kimse) rast geldik. Orda uyumaya karar verdik fakat kedi ve köpekler öyle çok uludu ki (veba belirtisiydi) rahatca uyuyamadım, ay etrafı aydınlattığında atlarımıza binip her tarafında soyguncuların olduğu Parnassos’ u güvenle geçip altı saat uzaktaki bir köye vardık.

“ 251

Burdaki manzara oldukça hoş ve romantikti. Bir altı saat sonra, Chaeronea yakınlarında iki küçük ovayı geçerek Livadia' ya (Şubat 3) ulaştık. Soğğun yanı sıra, veba korkusu ve yorgunluk eklenince bizim için korkunç bir gün olmuştu.

“ 252

XVIII. BÖLÜM

ATİNA - PHIGALEIAN MERMERLERİNİN SATIŞI İÇİN ZANTA’ YA YOLCULUK - ATİNA’ YA GERİ DÖNÜŞ – ATEŞ - SPENCER STANHOPE - MARATHON’ A GEZİ - RAMAZAN - KIRSALDA YAŞAM – SALAMİS’ TE PİKNİK - PANATHENAIC FRIEZE - AEGINA’ YA GEZİ - İTALYA İÇİN ATİNA’ DAN AYRILIŞ

Babam Atina’ ya geri döndü. Eski arkadaşları Haller ve Stackelberg ile Madam Masson’ un evinde kaldılar. Günlüğüne sadece seyahatin heyecan verici ve acayip olaylarını ve gördüklerini yazdı. Atina’ daki toplum onu heyecanlandırmak için çok küçüktü. Zamanın nasıl geçtiğine dair kesin bir bilgi yok. Fakat babam bir mektupta kışı Aegina ve Phigaleian mermerlerinin çizimini yaparak geçirmeyi niyetlendiğini yazar. İki ya da üç ay orada kalmak zorundaydı. Phigaleian mermerleri mayısta Zanta’ da satılacaktı. Babamın yokluğunda, Aegina mermerlerinin fiyaskosu satışla düzgün ilgilenilmezse ne olabileceğinin uyarısıydı ve bu başarısızlıktan sonra Graphius (halen kısmi sahibi olmasına rağmen) casus olarak görev yaptığı söylenerek işten kovuldu. Gerekli çalışmalar muhtemelen kendi hükümetleri adına başkaları tarafından yapılmalıydı.

“ 253

Kendi (İngiliz) sevkiyatında dikkatli olmalıydı. Sonuçta herşey yolunda gitti. Mayıs’ ta Zanta’ ya gitti. Mermerler İyonya Adaları komutanı General Campbelle’ e⁸² satıldı. Temmuz 12’ de mermerleri sevkiyat için hazırladık.

Zanta’ da kaldığı süre içinde, babam Phigaleian kabartmalarınının itinalı çizimlerini yapmıştı. Sağlığı Atina sıcaklarına daha fazla dayanamadı.

---

⁸² General James Campbell, Bart (1763_1819), 1816’ ya kadar İyonya adalarının yöneticisi.

Ağustos' ta şöyle yazar: 'Son zamanlarda bu yorucu ateş beni endişelendiriyor, bazen birkaç gün ondan kurtuluyorum. Diğerleri hiçbirşey yapamadıklarından dem vuruyor. İnsanlar, hatta yerliler, bile yaz sıcaklarından kaçıyor. Şairlerin seni bir cennet olduğuna ikna edeceği böyle bir iklimdense, tüm o sisiyle sonsuz bolluk ülkesi olan İngiltere dünyanın en iyi yeridir...

“ 254

Kamuya hazırladığımız tapınaklar üzerine, oldukça bilge ve derin, birkaç gözlemimi özetliyorum. Bunlar seninle ve benim aramda. Kendimi çok övdüğümü biliyorum, fakat bunu herkesten daha iyi sen anlarsın.'

11 Temmuz' da Zanta' ya vardık. Oraya vardığımda henüz yazılmış (!), yirmi dokuz gün önce evden gönderilmiş bir mektup aldım.

Burda arkadaşlarımı, okuldan Spencer Stanhope ve kardeşiyle karşılaştığıma çok sevindim. Ayrıldığıımızdan beri olan tüm maceralar, Westminster' e dair hikayeler ve Atina hakkında konuşarak vakit gecirdik. Zavallı dostum, iki buçuk yıldır Fransa' da tutukluymuş ve onu Barselona limanına bırakan Gibraltar sevkiyat gemisinin hainliği yüzünden İspanya' ya götürülmüştü. Şimdi araştırma ve Fransız hükümeti için özgürlüğünün bedeli olarak! kazı (kendi çabasıyla) yapıyordu. Birkaç gün sonra, onunla Marathona' ya gittik. Rhamns' u geçtik ve bir çeşmenin yakınında geceyi gecirdik. Sabah Nemesis Tapınağı' na gittik ve tüm günümüzü orda geçirdik. Tapınak çok iyi incelenmişti, bilgiler Gell ve Gandy' de⁸³ basılacaktı. Yakınlarda henüz kimsenin bilmediği Tanagra' nın olduğu köye gittik. Burayı görmek için çok iyi fırsattı.

“ 255

Tüm duvarların ve tiyatronun etrafında dolaştık. Oradan, duvarları görünen Aulis' e gittik. Sonra Eğriboz köprüsünü geçtik. Negropont kasabası Türklerin yaşadığı sefil bir yerdi. Bu bölgede tek kale o olmasına rağmen top ile mahvedilmiş ve viran hale gelmişti. Ne kadar çok Türk tanırırsanız, bu ülkenin uzun kurallarına o kadar şaşırırsınız. Bu

⁸³ William Gell (1777_1836) seyyah, Yunanistan, Pompai gezilerinin yazarı.

bölgede bir çok araziye sahip bir beyi ziyaret ettik. Kasabadaki en aydın kişi olarak biliniyordu. Bizi gördüğünde, hemen bildiklerini anlatmaya başladı. Konu hakkında engin bilgilerini övdü ve etraftakilerin gösterdiği saygı bu filozofu çok mutlu etti. Normalde gelenek, önemli kişileri ziyaret etmeden önce, iki, üç pounda kahve ve şeker takdim ediyorduk. Sanırım bizi hariç tutarak, İngilizlere biraz kızılıyordu. Ertesi gün, deniz kıyısı boyunca, zevkli bahçelerden ve zeytin ağaçları arasında ilerleyerek modern seyyahların görmeyeceği Eretria' ya gittik. Üç milden daha az bir alanda harika bir şehirdi. Duvarlar ve tiyatro hala görülebilir.

Yunanistan' ın büyük bir kısmı oldukça zengin ve üretkendi. Kalıntıların bulunduğu yerdeki yoğun nüfus buna iyi bir kanıttı.

“ 256

Kasabanın büyük boyutlu, birbirlerine yakın kalıntıları her yerdeydi ve buralar çok ıssızdı. Hem veba hem açlık bir zorba kadar yıkıcıydı. Onuncu gün Atina' ya döndük. Vebanın İstanbul, Selanik ve İzmir' de şiddetli olduğunu duyduk; Atina, Mora ve Yunanistan ile her yandan çevrelenmiş olmasına rağmen, vebadan kurtulmuştu.

Ramazan bayramı kutlanıyordu. Pazar su ile ıslatılmıştı, ve her dükkanın önüne fener asılmıştı. Kahvehanelerin hepsi açıktı ve cami balkonları gibi onlarda aydınlatılmıştı. Gün boyunca, bir Türk görürseniz, uzun bastonlarıyla, en iyi kıyafetleri içinde yürüyorlardı. Gün batımında imamlar tan zamanından beri sigara tütürmeyen ve hatta bir yudum su bile içmeyen oruçlu inananlara sesleniyordu. Güçlerinin yettiği en iyi yiyeceklerin etrafına kutsal bir hevesle oturuyorlardı. Oruç tutarken, nefsin istediğinin inkar edildiği söylendi. Daha sonra, cami aydınlatıldı, dua, şükran ve nağmeler ile doldu. Herkes en iyi kıyafetinde, kasabanın onlara sunduğu 'Arap Geceleri' nin uzun hikayeleri, müzik ve satranç oynama gibi onları eğlendiren, neşelendiren şeylerin keyfini çıkarıyordu. Tüm bunların dışında, kadınlar şimdi özgürlüğe sahipti.

“ 257

Kadınlar gruplar halinde, peçesiz, ziyaret ederek, oruç tutarak ve birbirlerini eğlendirerek dolaşıyorlardı. Her yer gün doğumundan gün batımına Vauxhall gibiydi.

Hristiyanlıktaki en iyi çandan bile daha etkileyici olan dinsel ve güzel bir ilahi söyleyen bir koro ile imam gece yarısı tekrar minareye çıkar. Şöyle başlar:

Kalk, Kalk ve dua et çünkü hiçbirimiz ne zaman öleceğimizi bilmiyoruz.

Sabaha doğru davulcu, yürürken büyük bir davulu çalan adam, geçer. Ona eşlik eden diğeri bir çeşit şarkı söyler, her ev sahibine seslenir, sabah yaklaştığı için pilavını yemesini söyleyen iyi dilek ve kibar sözler ile bitirir. Ramazanın sonunda bir hediye bekler. Adım verildi. Cockarella' nın Canella ile kafiyesi hakkında ne düşünüyorsun?

Minareden bir dilenci yardım için feryat ediyor ve eğer yardım edilmezse kendini aşağı atmakla tehdit ediyordu. İstedliğini elde edene kadar her gün aynı saatte oraya gidiyordu. Eski dizdarın (kale komutanı) karısı birkaç gün önce öldü. Buranın önde gelen ve saygı duyulan bayanlarından biriydi. Dizdarın mateminden herkes etkilendi.

Gemi, bütün umutlarımın canlandığı, fırtınalardan ve dünyanın dertlerinden sığındığım bir limandı adeta; ordayken rahat ve sevinç doluydum; o güvendiğim çapaydı.

“ 258

Her sabah mezarını ziyaret etti ve mezarın etrafına su döktü. Su götürülmesinin nedeni ondan geriye kalanların taze kalması içindi. Üç gün sonra, gelenek olarak, yaşlı akrabalarından biri onu ziyaret etti ve tekrar evlenmesini istedi. Eşini daha yeni kaybettiğinden teklifi reddetti.

Ağustos' tan beri süregelen, berbat ateşim 30 Ekim' de tekrar nüksetti. En kötüsü bu ayın başında oldu. Bunu atlatmam zaman aldı. Vücuduma sülükler konduktan sonra, bandajlardan birini kaldırdım. İstenilenden daha fazla kan kaybetmiştim.

Ateşin bıraktığı halsizliği açıklamam imkânsızdı. Bazen ruhumdan nefes alıyormuş gibi hissediyordum ve sanki bu dünyaya ait herşey durmuştu. İlgimi çeken her şeyi kaybettim. Madam Masson olmasaydı, daha kötü olabilirdim.

Bana ikinci anne oldu ve bu hastalığımda ve diğelerinde işe aldığım yardımcılarımdan bile daha özenliydi. Biraz daha iyi olur olmaz, Atina' dan biraz uzakta, hava değişikliği için gitmem önerilen, kutsal yoldaki manastırda bana eşlik edecek kadar

iyiydi. Sadece anahtarlarla ilgilenen yaşlı bir kadın vardı ve bu ıssız yerde ahırdaki iki baykuş gibiydik.

“ 259

Bunun keyifli olduğunu söyleyemem. Güçsüzlüğümün ana nedeni olduğundan zamanımın çoğunu uyuyarak geçirdim ve geriye kalan az zamanda kitap okudum. Bazen, gelenek olduğundan, yanlarında yiyecek içecek getiren bazı Atinalı arkadaşlar ziyaretimize gelme lütfunda bulundular. Manastır dağların arasında güzel bir vadinin üzerinde yer almaktaydı. Bir yanda Elisus dağlarının ve koyun güzel görüntüsü diğer yanda ise Akropolis ve aramızda uzanan zeytin ağacı ormanlarıyla Atina ovası vardı ve Hymettus arkadaydı. Sağ tarafta çok uzakta olmayan Pire vardı. Bu güzel sahneden zevk alamıyordum. Kahretsin!. Böyle bir ateşle kimse keyfini çıkaramazdı. İki hafta kaldıktan sonra geri dönüyoruz ve bu gidiş için çok da iyi değildim. Fakat geçen günlerden birinde oradaydım.

Arkadaşım Linch Pire’ ye gitmek ve Salamis zaferinin yıldönümü kutlamalarına katılmak - 25 Ekim - en pahalı dövüş biletlerinin olduğu Psytalia adasındaki ziyafet için beni ayarttı. Doğruyu söylemek gerekirse bundan ziyade festival kutlama niyetindeki Atinalılara büyük parti düzenledi. Pire’ den Atina modası keman, tef müziği ve büyük miktarda yiyecek içecek kargosu eşliğinde geniş bir gemiye bindik. Modern Atinalılar ilginç sahneyi dikkatle seyrediyorlar ve bu görkemli günlerden sonra düşen ülkeleri için ağlıyorlardı.

“ 260

Büyük sevinçle yola koyulduk. Limanın ötesinde, açık denizde, bazı çehreler değişmeye başladı, biz hemen hemen sakindik. Fakat bazıları ‘deniz tutması’ etkilerini hissetmeye başladı ve başlarını yan tarafa dayadılar. Diğerleri uzakta korku ve endişeyle birbirini çimdikiyorlardı. Yavaş yavaş hepsi sustu. Daha sonra denizcilerin hızlı ve nazıkçe kürek çekmeleri önerisiyle birlikte söylentiler artmaya başladı. Savaş konseyi kuruldu ve en yakın adaya dönmenin en iyisi olacağı kabul edildi. Küçük bir koy bulundu ve kendilerini karşıya atıp kurtuluşları için teşekkür ederek hepsi karaya atladı. Ateş yakıldı ve zaman kaybetmeden yere bir bez konarak kavrulmuş kuzuyu yemek için

oturdular. Eski Yunanlılar İrânlılara, bu modern Yunanların hindi ve kuzulara saldırdığı gibi istekle saldırmamıştı. Şişe elden ele dolaşıyordu ve birbirimizi övmeye başladık. Bir süre sonra, herkes payına düşen tatlıların kalanını yürüttü. Böylece yeme içme faslı bitti. Sonra müziğin yumuşak büyüleciliği arttı ve diğerleri masada kalanlarla oyalanırken, sarhoş olanlar en hareketli danslarını etmeye başladı. Yumruk ziyafeti taçlandırdı. Herkes kendinden geçti. Ölçülü tavırlar sona erdi. Gün dans, şarkı, kahkaha, alkış, kükreme arasında kurbanın kemik yığınları ile sona erdi.

“ 261

En iyimser şekilde ileri sürebilirim ki gruptan Linckh ve bir gün bin yıla ışık tutmayı deneyecek olanlara ilginç gelecek bir kayanın üzerine oyulmuş yazıt ‘ölümsüz Salaminian mücadele anısına davettir [veya öğün]’ için aletlerini getiren Atina’da okul müdürü olan Sisarc/caxos’dan önce hiç kimse manzarayı ve durumu vermeyi düşünmemişti. Parti gün batımına kadar devam etti; ve denizin iki kat daha yüksek olmasına ve rüzgâr ters esmesine rağmen bal ve çeşitli lezzetli yemeklerin gücü bizi sıradışı bir cesaret ve kararlılığa sevketti. Holanda ve Atina koroları ile yolun nasıl geçtiğini anlamadık. Müzik dışında her şey uyumluydu. Bu yüzden birisi günün sona erdiğini düşünebilir. Fakat hayır! Yunan ateşi bir kere yandı mı öyle kolay kolay sönmezdi. Harap ve aşırı yorgun olduğumdan geceyi geçireceğimiz manastırdaki odama döndüm. Bazı arkadaşlarım kibarca bana bir yatak örtüsü ve kendimi üzerine attığım bir tür yatak verdi; fakat müzik ya da dans gece yarısına kadar sürdü. Ben ve ayık olan hiçbir kimse uyuyamadı. Ertesi gün çokta zorlanmadan oradan tüytük. Atinalılar bizim kalfamız gibiydiler: Cümbüş için dışarı çıktıklarında bunu bir hafta sürdürüyorlardı.

“ 262

Tekrar Atina’ daydık. Bu kadar kayıp günden sonra toz ile kaplanmış çalışma masama geri dönmüştüm. Bu zaman kaybı korkunçtu. Atina’ da toplamda yirmi dört ay kalmıştık bunun yedi ayı hastalıkla geçmişti. Bu ülkeden sağlıklı ve güvenli bir şekilde tüydüğümüz için Azizlere ne kadar şükretsem azdı.

Atina’ da kaldığı son günlerde garip şekilde Parthenonun Panathenaic frizinin bir kısmına sahip oldu. Acropolis kale kumandanı veya dizdar artık Cockerell’ in eski bir

arkadaşıydı ve ona aşırı bağlanması buna son verdi. Veda ziyaretine gelen ikinci kişinin o olduğunu anladığında, kaçıyordu. Ona bir hediyesi olduğunu söyledi. Cockerell' i tanıdığını ve onun yontulmuş taşlara çok düşkün olduğunu söyledi. Eğer gece belli bir saatte (Yunanlıların korkusundan gündüz olmazdı) Acropolis' e at arabası ile gelirse, ona birşeyler verecekti. Cockerell at arabasını ayarladı. Yaklaşırken yukarı bakmamız için biri bağırdı, diğer uyarı olmadan güney frizinin, sağ el bölümü biçim aldı. Şimdi İngiliz Müzesi' ndeydi.

“ 263

Böyle bir yenileme daha önce görülmemişti, fakat pişman olmak için çok geçti. Bloklar at arabasına kondu, Pire' ye götürüldü ve hemen gemiye yerleştirildi. Cockerell onları İngiltere Müzesi' ne sundu, tahrip olmuş görünümü Acropolis uçurumlarından aşağı zorlu geçişe tanıklık ettiğindendi.

Ateşim beni bezdirmeye devam etti. Jupiter Panhellenius Tapınağı çizimlerini düzelterek ve üzerinden geçerek, hava değişikliği için Eagina' ya gittim. Şuan sağlığım mükemmeldi ve işimde önemli olacak gözlemlerime gelişmeler ve eklemeler ilave ettim. Planladığımın ötesini başarmıştım. Merdivenleri yanımıza aldık. Venüs Tapınağı olduğu farzedilen - bence Hacate' ydi - tapınağın sütunların ölçümlerini bitirdim. O kadar büyük boyuttaydılar ki şimdiye dek hiçbir seyyah bunu başaramamıştı. Onu Ante tapınağı ile tapınağın arka kapısının arasında bulmuştum. Kazı yaptığım alanda, Panhellenian keşfimizdeki1 ile aynı stil ve tarzda doğal boyutlarda ve Parien mermerinden yapılmış sandalet içinde çok güzel bir ayak figürüne rastladım.⁸⁴

“ 264

Diğeri kadar ilginç ve geniş bir koleksiyon bulamayacağımı hesaba katmadığımı düşünebilirsiniz. En ufak bir ipucu bulmadan üç gün boyunca kazdık ve daha da kötüsü yüz kere tekrar tekrar aynı yeri kazmıştık. Tapınağın temeli bir zamanlar taş ocağı olarak hizmet vermişti. Harcanan para çok değildi ve sağlığımı etkileyecek kadar çok zaman da harcamamıştım ayrıca binanın temelleri üzerine detaylı bir gözlem yapmayı başardım.

⁸⁴ Bu ayak Münih' te Glyptothek' te bulunuyor.

Yunan tapınakları genellikle kayaların üzerindedir fakat bu tapınak öyle değildi, temeller 4 -5 metre derinlikteydi, İlk üç katı düzgün kesimli taşlarla, üst bölümü ise küçük taşlarla yapılmış bir duvardı, yanlar deniz kumu kömür ve kurbanların kemikleri gibi parçalara ait molozlardan oluşuyordu. Tapınağın altı, düzgün kesilmiş taşların yığılmasıyla sağlamlaştırılmıştı. Ülkede iyi bir marangoz yoktu bu da benim için büyük bir zorluktu. Önceden de bahsettiğim Yunan sütun kabartması ve sütun göbekliği hesaplamasını öğrenmiştim. Merkezden temele uzanan düz çizgi, Aegina’ da yarım inç, Minerva Tapınağı’ nda bir inç ölçüsünde, her ikisinde de aynı oranda, 3. yükseklikte kabarma olduğunu gösterdi.

“ 265

Theseum sütunlarının kalıntıları kabartmayı anlamamızı kolaylaştırmadı. Minerva Polias ve Erechtheum’ da kabartmaydı. Şimdiye kadar Stuart ve diğer gözlemcilerin gözünden kaçmış olsa da, Yunan mimarisinde genel kural olduğuna dair şüphem yok.

Cockerell İtalya’ ya geçiş için uzun süre endişelenmişti. Eğer tecrübeli bir mimar olsaydı, orada modern ihtiyaçlara yönelik uygulanabilen ölçümleri görebilir ve onlara çalışabilirdi. Dört yıldır, doğa resmi üzerine pratik yaparak, arkeoloji ile ilgilenerek, soyut güzellik üzerine çalışmıştı, ve genel olarak, azim ve sabır hariç, bir İngiliz centilmeni gibi ona yakışanı yapmıştı. Kazanmak için bir konuma ve en zor mesleklerden birine sahipti, sıkıntı veren bu hayat sadece onu yetersiz donatmıyor ayrıca onu yetersiz yapıyordu.

Aegina’ daki ilk şaşırtıcı başarısından beri, bir geziden diğerine sürüklenmiş onu çevreleyen kolay yaşam ve basit durumlar, Londra’ daki karmaşada onu kuşatan hevesli çekişmelerden aylarca uzak kalmıştı. Yeni bir zevk edinmişti fakat bu zevk sadece bina detaylarını ve binanın dışını kapsıyordu.

“ 266

Kompozisyon ve planlama iyi bir örnek değildi ve hiçbir şey öğrenemedi. Yunanistan’ da yapılacak bir şey kalmamıştı. Tüm yönlere seyahet etmiş, ilgisini çeken her yeri

görmüştü. Ne zaman faydalı birşey bulma ihtimali olsa, bu onun kontrolü anlamına geliyordu ve kazmayı deniyordu.

Napolyon' un kıta sistemi altındaki İtalya tabiki İngilizlere kapalıydı. Fakat Bavarianlar için bu ulaşılabilinirdi ve Cockerel Haller' in pasaportuyla onun hizmetkârı olarak, ülkeye kaçak girme olasılığını Haller' le sık sık konuştu. Şans eseri buna asla teşebbüs etmediler. Her yabancının casus sayıldığı bu ülkelerde eğer sınırı geçmeyi başarsalar bile, bu aldatma farkedilecekti. Çocukca bir plandı. Ayrıca Louis Bavaria' nın yanında ressam olarak kabul edilmek için işe girmeyi denemişti; fakat hiçbir şey gerçekleşmedi ve sonunda Lady Hester Stanhope' nun İtalya' ya gitmek için ayrılacağını duyduğunda, benzer bir istekle Lord Merville' ye başvurdu. Napolyon Nisan 1814' de tahtan indiğinde, herşey değişti. Fransa, İngilizlere ve aşamalı olarak da diğer ülkelere açılmıştı.

“ 267

Napolyon Krallığı' na ve Roma' ya erişiminin tarihini tam olarak bilmek zordur, fakat yaz mevsiminde olmalı. Batıdaki haberlerin Yunanistan' a sızması zaman alıyordu. İtalya' ya girme ihtimalini öğrendiği anda, hemen hazırlıklara başladı. Bu andan sonra onu alıkoyacak bir şey yoktu. 5 Ocak 1815 tarihinde Linckh ile Roma' ya gitmek için hazırdu. Kararlaştırdıkları gün geldiğinde, Madam Masson onu Pire' de gözleri yaşlı bir şekilde uğurladı. Madam onu çok severdi. İki yıl sonra şöyle yazar: Ayrıldığından beri hiçbir şey aynı değil: 'Non si sa cosa e Carnovale dopo la vostra partenza.'

Yolculuk hakkında ilginç olan bir gerçek ise Almanya' nın Darmstadt kentinden Carl Rester adında bir adamın onlara katılmasıydı, daha sonrasında o adamın kaçak bir köle olduğunu öğrendiler.

Bay Tupper' da onlara katıldı. Bu genç ve centilmen ingiliz beyfendisi Bayan Makri' nin evinde konaklamıştı ve, genç ingiliz beyfendilerinin aşık olması kaçınılmaz bir moda olduğundan, madamın kızlardan birine ya da alımlı olan hepsine aşık olmuştu. Onu gözü yaşlı bir şekilde ve geri döneceğini söyleyerek bıraktı fakat geri döndüğü hiç görülmedi.

Bu yolculukta yaşananlar kurşun kalemle bir eskiz defterine kaydedildi fakat okunmayan kısımları var. Bu ülke turistler tarafından ziyaret edilen ülkelerden biriydi ve Gell bunu özenle açıklamıştı. Fakat onlar için keşfedilecek veya tadılacak yeni bir şey yoktu. Hiçbir macera yaşamıyorlardı. Berbat bir hava vardı.

“ 268

Giriş kısımlarını büyük ölçüde oluşturan nüfus tahmin bilgileri, ürün sayıları ve Murray veya Baedeker tarafından ‘bulunan’ modern seyyah olasılıkları onun günlüğünde asla yer almayacaktı. Geniş meşe ve köknar ormanlarına yakın, Alpheus ağzının deniz tersanesine uygun olabileceğini söyler. Bu ormanın hepsi Mehmet Ali tahribatında kaybolmuştu ve şuan orda hiçbir şey yok.

Takip ettikleri rota Korint, Argos, Tripoli, Caritzena, kara gömüldükleri Phigaleia, Olympia, Patras, Ithaca, Korfu, Otranto, Lecce, Bari, ve Foggia’ dı. Haydutlar düşünüldüğünde, Foggia ve Napoli arasındaki Bovina geçidi oldukça tehlikeli görülmüştü. Belki de bu günlükteki en ilginç olay seyyahları yolcu etmek için gerekli görülen aşırı miktardaki koruma sayısıydı. Otuz süvari, otuz piyadeden oluşan en az altmış adam vardı.

Baştan sona ilginç yerlerin ve ilginç anıların olduğu bu seyahatin günlüğü sıkıcı olamaz. Olursa da bu ya Cockerell’ in zayıf sağlığından ya da Tupper’ in aptal, harekete geçirmeyen arkadaşlığından kaynaklanıyordur.

14 Nisan, 1815’ te Napoli’ ye ulaştılar.

“ 269

XIX. BÖLÜM

NAPOLİ-- POMPAİ – ROMA - ALMAN RENTER - ROMA’ DAKİ SOSYAL BAŞARI - FLORANSA İÇİN AYRILIŞ - BARTHOLDY VE NİOBE GRUBU - LADY DILLON - WELLINGTON SARAYI –PİSA-KUZEYE YOLCULUK - STACKELBERG İLE TEKRAR KARŞILAŞIR - FLORANSA VE ROMA’ YA GERİ DÖNER - EVİ GERİ DÖNÜŞ – SONUÇ

Bir kişi dışında, o zamanda Napoli’ de ne bir İngiliz ne bir artist ne de başka bir sanatçı vardı; fakat, Cockorell’ in birkaçıyla çok samimi dostluklar kurduğu çok sayıda Fransız vardı. O vakitler, coşkulu bir şekilde artan milli duygulara rağmen, Cockerell onlarla çok iyi anlaştı; fakat Roma’ dan gönderdiği bir mektubunda politik görüşler konusunda Fransızların korkunç derecede fırsatçı olduğunu dile getiriyordu. Elbette bu Fransızlar için kötü bir andı. Nisan 1814’ te Napolyon un Fontainebleau’ da tahtan çekilmesinin ardından Fransızlar kendilerini hiçkimse için memnun edici olmayan eski monarşinin yeniden canlanmasına alıştırmak zorunda kalmışlardı ve şimdi Fransa’ da Napolyon yeniden tahta geri dönmüştü. şüphesiz ki iki seğenek arasında karar vermekte tereddüt ettiler. Fakat Cockerell vatansever, azimli, ve hiçbir zor ilikemi dert etmeyen biri olduğundan, kararsızlıkları çok mantıksızdı.

“ 270

İngiliz Gell (sonra Bay William) üç yıllık gezisinde en güzel zamanı geçirdiği Pompai’ye beraber gitmeyi teklif etti.

Bu süre boyunca, Cockerell çok çalıştı, ve buna ek olarak işe yarar yaptığı bir şey onu, Pompai’ de öyle bir tanınır yaptı ki Gell bu yerin seyahatnamesini yazması için ona eşlik etmesini önerdi.

Hep birlikte 5 Ocak' ta Atina' dan ayrıldık. Cockerell Roma' ya gitmeden altı ay önceydi. Napoli ve Roma arasında bölge çok huzursuz gibiydi, ve hala onunla olan Carl Rester, sonradan şöyle yazar: 'Yolda hepimizin eşkiyalardan dolayı ne kadar endişeli olduğunu hatırlıyorum.'

Vardıktan kısa bir süre sonra, artık sıkıcı bir yük haline gelen Rester, Roma' dan Frankurt' taki evine gitmek için yola koyuldu. Bu uzun bir zaman aldı. Oraya varması Aralık ayını bulmuştu. Savaş yüzünden ailesi öyle yoksullaşmıştı ki onlara yük olmamaya karar verdi. Üzerine yük olmak ve daha fazla iyilik istemek için velinimetine minnettarlığını gösterdi. Yürüyüşünü ilerleterek İngiltere' ye gitmeye karar verdi. Memleketini terketmeden önce, Cockerell' in garip cömertliği hakkında yerel gazetede şöyle yazar.

“ 271

' Magna Britannia victoriosa, gloriosa, bene merens, felix. Carolus Robertus Cockerell nobilis Anglus et moribus et scientiis praeclarus me infelicem perditum Germaniae prolem, primis diebus 1815 e Morea barbaris deportavit. Ad Corfum deinde amicis meis Anglis restituit et patriae advicinavit per Napolelem universum, Romae me secum ducentem [for ducens] humaniter semper et nobili amicitia me tractavit a London, Old Burlington Street, No. 8, nobilissimi parentes ipsum progenuerunt dignissimum membrum magnae nationis et hominem ubicunque aestimatissimum Pro gratia universis Anglis et ipsi Carolus Rester germanus. Gallis merentibus, Britannia juncta Germanis felix Auspiciu semper semperque erit.'

1816 Mart ayında Bois de Lueye ulaştı ve yedi haftalık hastalığın ardından İngiltere' yi geçmek için Cockerell' den yardım isteyeceğini yazar ki böylece yaşadıklarına sünger çekebilecekti. Sonra ona ne oldu hiç duymadım.

Cockerell bu sırada Roma' daydı ve burada emeklerinin keyfini çıkarmaya başlamıştı. Floransa' da İngiliz temsilcinin annesi Lady Westmorland' dan başka kimsenin olmadığını söyler fakat, dahil olduğu, büyük bir yabancı sanatçı topluluğu vardı.

“ 272

Ressam Riepenhausen kardeşler, Berlin’ li heykeltıraş Schadow, portresini yapan Münih Cornelius’ lu Ingres⁸⁵ ve sınıfın diğerleri; Rus Knoering; ‘Le Palais de Scaurus’ ve Pompei seyahatnamesinin yazarı Mazois; Fransız mimar Catel; portre ressamı Thorwaldsen, Overbeck, Vogel; Prusyalı konsolos - general Bartholdy; Viyana’ lı ressam Hess; Canova, ve Pincio’ nun aşağısında yer alan Piazza del Popolo’ daki Neptune ve Tritons’ u yapan Checcarini. Roma’ daki hava Klasisizm ile harmanlanmıştı. Her olay klasik figürler ile tanımlanıyordu: uğrak yerleri, hala varolan, ve Pronoas diye adlandırılan Cafe Greco idi. Tüm sanat dünyası orada toplanır ve tanışırlardı.

Biraz daha kibirli olsaydım, bana duydukları ilgiden memnun olurum. Her gün bilgin, sanatçı, amatörler çizimlerimi görmeye geliyordu; elçi ve büyükelçiler bazı eskizlerimi onlara göstermek için ne zaman uygun olacağımı bilmek istiyorlardı. Prens Poniatovski ve Saxe-Gotha prensi onları görmelerine izin vermem için yalvarıyordu. Basit olduklarını, ve aslında basit şeylerdi, basit şeylerden ibaret olduklarını söyledim, fakat yine de ‘C’est la Grece enfin,c’est la le veritable pays. Ah, Monsieur, que vous etes heureux d’avoir parcouru ce beau pays !’ diyerek ısrar edildi.

“ 273

Anlamadıkları bazı yapıları ya da güzellikleri açıkladım. ‘Ah, que c’est merveilleux, mais vous les publiez, vous nous donnerez le bonheur de les posseder, mais ce sont des choses fort interessantes, enfin c’est de la Grece.’ Aslında, yayıncılar ve okuyucular, yayınlanmış ve tekrar tekrar yüzlerce kez okunmuş Roma antikalarında öyle uzun zamandır kısıtlanmıştı ki yenilik için ölçülemeyecek kadar çok açgözlüydüler. Yunanistan diğer tüm yerlerde olduğu gibi burada da modaydı.

Burda birkaç yolcu dışında tek bir sanatçı bile yoktu. Lady Westmoreland bunlardan biriydi. Çok zeki, asil, oldukça konuşkan ve bana karşı çok nazik biriydi. Bana

---

⁸⁵ Önyüze bakınız

çalışabileceğim birkaç saati kaybettirdi. Tanrı' ya şükür ki gidiyordu. Romalı asiller için birkaç mektuba sahiptim, fakat onları daha takdim etmedim. Kendime de zaman ayırmalıyım.

Canova İngiltere' ye gitti. Lord Nelson' ın burda yayınlanan çok az heykelinin sergilenmeyeceğini umuyorum. Bizim için büyük bir rezaletti. Muhteşem Nelson' ı Roma Jüponu içinde hayal edin! Ne zaman bir anıtı hor görse, bu muhteşem milleti kadar orijinal, milli ve karakteristikti. Şimdiye dek, her dönem heykelde ilginç kıyafet yapmak için yeterli hünere sahipti; dönemimizi ve kıyafetlerimizi hor gören böyle fikir yoksunluğunu gösteren ilk bizdik.

“ 274

Umarım İngiltere' de adı çok fazla geçmeyecektir. Daha önce hiç kimsenin onun gibi mermerler üzerine çalışmadığı doğrudu ve sonuç tüm dünyanın gözünü boyamış ve onları cezbetmişti. Fakat bu yapaylıktan başka bir şey değildi. Doğala dair hiçbir şey yoktu. Yükselmeye teşebbüs ettiğinde, çok komikti. Nezaket arayışında çok başarılıydı; fakat, yine de, bu Palais Royal' de anlaşıldı. Başlığı tamamen son modaydı. Satir olarak, Hyperion kadar sıra dışı bir dahi olarak saygı gören Flaxman' ı yabancı olmadığından önemsemiyorduk.

Portfolyomda bilgiye dönüşen herşey beni oldukça memnun ediyordu. Son zamanlarda Cenova' yı destekleyen Albay Catinelli' ye Syracuse tahkimi ve Yunanistan temalı eskizlerimi göstermekten keyif aldım. Bana onların değersiz savaş tebliğleri olduğuna dair temin etti.

Kağıtlarımın arasında 150 üzerinde yazıt vardı, bunların çoğu yayınlanmamıştı. Onları güzelce kopya ettim, ve onlar incelemek için şimdi Bay Akerblad' daydı. Onlar üzerine olan notları, bana vermeye söz verdi.

“ 275

Fırsatları kötü kullandığımı düşünmüyorum. Bana olan ilgiyi değerlendirsem, konuyu farklı yerlere getirsem de her yerde beni öven konuşmalar vardı. Çok fazla davet

alıyordum. Çizimlerim için her milletten çok fazla seçkin kişi tarafından rahatsız ediliyordum. Onlara göstermek için, son iki ayımı üzerinde harcadığım bazı eskizlerimi bitirmeye zorlandım. Artık, en ilginç Yunan manzaralarını gösteren yaklaşık onbeş portfolyoya sahiptim. Onları görmek isteyen bir çok ziyaretçim oluyordu.

Sonunda, eğlencelerin zamanımı ve işimi aşırı derecede engellediğini fark edince, Floransa’ da sakinlik bulmak için Roma’ dan ayrıldım. İlk başta bunu buldum da, altı haftadan daha uzun bir süre mümkün olduğunca işimle meşguldüm. Hayatım merak ediliyordu. Erken kalkıyordum, sonra tüm gün çalışıyor ve akşam bir restaurantta yalnız başıma yemek yiyordum. Günde üç, dört daveti red ediyordum. Sonra üç, dört saat kanepede uyuyor ve sabah dört, beşe kadar sakin bir şekilde çalışmak için gece uyanıyordum. Daha sonra tekrar biraz kestiriyor ve sabah yedi’ de uyanıyordum. Şöhretimden, adımdan ve ailemden dolayı, özellikle ısrarla işe almak isteyenler tarafından, merak ediliyordum. Burada daha çok bilindikçe, bu sakin hayatım rüzgâr gibi geçti.

“ 276

Bana gösterilen ilgi, utangaçlığımı azaltması gerekirken arttırdı. Türkiye’ de uzun süre kalmak sosyalliğimi kaybettirmişti, ve, topluma yeni bir gözle bakmak, saçma davranışlar beni öyle bir bezdirdi ki bunu gösterdim. Kötümser bir karaktere bürünmüştüm. Fakat, insanları gücendirmektense, daha fazlasına neden oluyordum. Sürekli dışarı davet ediliyordum, ev sahibinin merağını gidermek beni keyiflendiriyordu. Yunanistan’ da seyahat etmek, ki hala keşfedilecek çok yer vardı, beni bir aslan yapmaya yetiyordu. Birkaçını görenler çizimlerimin ününü anlamışlardı, hepsi muhteşem olduklarını ve bitmiş bir iş olduğunu düşünüyordu. İşte bu zamanlarda Niobe’ nin çizimini ve gravürünü yaptım.

Sanatla ilgilenen ve zeki bir adam olan Roma’ daki Prusyalı konsolos - General B. Bartholdy, Roma’ dan Floransa’ ya Cockerell ile seyahat etti ve onun samimi bir arkadaşı oldu. Bir gün beraber Uffizi’ de yürürken, Niobe’ yi incelediler. Şimdi ihmal edilmiş ve unutulmuştu, fakat o günlerde ressamlar ona değer veriyor ve o talep ediliyordu. O yerde bugün Elgin mermerleri tutuluyor. Venus de’ Medici, Apollo Belvedere, ve Torso in the

Vatican, modern dünyaya miras bırakılan bu heykeller en harika antik eserlerden sayılırdı.

“ 277

Fakat, üzerinde çalışılan ve değerli, bir arada duran bir çok figürün amacı, henüz hayranların akıllarında belirmemişti. En büyükleri olan Niobe figürü ortaya, diğerleri onun etrafına yerleştirilmişti. Aslında, bu yerleşim doğru değilmiş gibi geliyordu, fakat hiç kimse daha iyisini önerememişti. Bu sanat severlerin üzerinde tartıştığı en gözde parçalardan biri olarak kaldı. Bulanık izan sahipleri arasında Cockerell başka bir gezegendenmiş gibiydi. Emek vererek düzenlediği Aegina heykelleri deneyimi, ve ek olarak Parthenon ve diğer Yunan anıtlarından kalan sabit görünümü alınlık fikrini öyle aşına yaptı ki birçok heykel için en olası gayesini bir an önce beyan etti. Bu konudaki ilk önerinin Bartholdy’ den geldiğini söyler: ‘Sclegel ve tüm gruba bunu senin önerdiğini söyledim’ cevap olarak Bartholdy: ‘J’aurai le plaisir de pouvoir dire que vous avez fait fructifier un petit grain tombe de la main d’un amateur des beaux arts qui sans cela serait reste sterile’ der. Bartholdy’ e fikir öneren muhtemelen Aegina ile ilgili olanlar ve Cockerell’ in çevresiydi. İlk önerinin dışında, Bartholdy hiçbir şey yapmadı. Heykelleri ölçen, düzenleyen, durumu kanıtlayan, ve Uffizi Galerisindeki Niobi odasına asılan ve düzenlemeleri gösteren gravürleri yapan Cocokerell’ di.

“ 278

Bartholdy sayesinde her nasılsa şilt ona adanmıştı. Cockerell’ in toplumda başarılı biri olarak tanınması arzu edilen bir şeyse bu keşif buna en müsait şeydi. Giants tapınağının yıllardır çözülemeyen parçalarını birleştirme ihtimaline yaklaşması, seyyah ve kaşif olarak onu büyük bir şöhrete ulaştırdı ve şuan Avrupa’ daki sanatsal merkezlerde onun yeteneğinin kanıtı sergilenmektedir.

Çizimlerimi aralarında büyükelçilerin ve seçkin insanların olduğu görgü gereği sanattan anlarmış gibi yapan birçok kişiye gösterdim ve böylelikle çizimlerim evrensel bir takdir kazandı. Bunlar şairler ve yazarlar tarafından konuşuldu, Demetrius Schinas ve çeşitli silik şairler ve düzyazı yazarları tarafından yazıya döküldü. Övüldüm, davet edildim, bahsedildim. Bir İngiliz olarak böyle bir çözüm ortaya koymak büyükelçimizin

iftihar etmesini sağladı; sonrasında diğerleri gravür kopyalarının hükümete ve Metternich' e gönderilmesi için boyunlarını eğip yalvardılar. Kopyalar Dük' e resmen sunuldu ve Floransa üniversitesinden anlamlı bir mektup ve diploma aldım. Bu resmi bir iş olarak galeride yayınlanacaktı. Bunu Madame de Stael' e bizzat kendim sundum, arkadaşlarım onu tüm kıtaya gönderdiler.

“ 279

Şimdi Floransa' nın sosyetik toplumuna düzenli olarak tanıtılıyordu.

O zamanlar güzelliğe egemen olan, neşenin ve canlılığın merkezi Bayan Dillon' du. Bütün genç adamlar onun etrafında pervaneydi ve Cockerell hiç kimseden böyle etkilenmemişti. Daha önce bahsedildiği gibi Synocuse' de olduğu zamanlarda kabartma kesme sanatını öğrenmişti.Şimdi soyundakilerinin sahip oldukları gibi, onun neredeyse bitmiş bir balmumu portresini tamamlamak için bu sanattan, ya da en azından başlangıç seviyesinden, faydalanıyordu. Muhteşem güzellikteki başı hayranlık uyandıran beceri ve ihtiyaçla yapıldığını gösteriyordu.

Bütün İngiliz milleti Waterloo' daki ordularının başarısı için sevinçliydi ve idolleri Wellington Dükü' ne teklif edilecek mükafatları düşünüyorlardı. Blenheim' in görkemini geride bırakan, muhteşem bir saraya sahip olacaktı ve yarışmaya tasarımlarını hazırlayan mimarlar hayal güçlerini dizginlemek için çağrıldılar. Babamın şimdiye kadar sahip olduğu ün, onun tez canlı arkadaşları Bay ve Bayan Burghesh aracılığıyla, Wellinhton sarayı tasarımlarını göndermek için resmi davetiye elde ettirdi.

Fırsat elbetteki muhteşemdi fakat yıllardır yaptığı hiçbirşey bunun avantajını elde etmesini sağlamamıştı.

“ 280

Wellington Sarayındaki işime çok saygı duyuluyordu, çalışma ve keşiflerimin alıştırmasında izlediğim yol başarılıydı. Yine de fikir vermek için davet edilmemiş olmayı diliyordum. Çünkü ona çok fazla zaman harcamıştım, ve o ünümün değerini düşürse bile ona hiçbir şey katmayacaktı. Böyle bir tasarı herkese zor geldiyse, orijinal bir şeye teşebbüs etmemiş biri olarak bana nasıl geldiğini hayal edebilirsiniz. Avrupa' nın

her mimarı çalışmasına başvurduğum (onların hepsi buradaki kütüphanede vardı) ve bu konuda fikre sahip her usta kişiye danıştım. Sonra, genel fikirleri oluşturdum, ve son olarak Bay North ve diğerlerini memnun eden birinde karar kıldık; fakat detaya indiğim zaman zorlukların ölçülemeyecek kadar arttığını gördüm, makul düşünceler, belirsizken, uygulamaya konulamıyordu. Plan yükseltmeyi kabul etmeyecekti. Kapılar ve pencereler doğru yere konulmayacaktı. Çıkışlar için alternatif yollar ürettim. İlk kez mesleğin uygulama zorluklarını fark ettiğimden, aslında öfkeli bir şekilde çalıştım. Böyle bir tasarım oldukça zordu. Sonunda, portfolyomu eskiz ve taslaklarla doldurduğumda, bunları Lord ve Lady Burghers' e gösterdim. Bunların onları çok memnun ettiğini söylediler. Floransa' da geniş bir tanıdığa sahip olduğumu hissetmeye başladım. Çok ziyaretçi ve davet vardı.

“ 281

Daha iyileşmeyen yarım (?) beni tutsak etti, bu tutsaklık da beni hasta edip fizik tedaviye zorladı. İşimden sıkıldım ve kaçmaya karar verdim. Temmuz ayında Pisa' ya gittim, Pigou dışındaki gezilerimin hepsinde yalnızdım. Önceden yaptığım hiçbir şeyi orda yapmadım. Bir şeyi daha iyi yapabilmek için, muhtemelen verebileceğimden daha fazla, zamanımın olması gerektiğini keşfettim; onların dikkatini çekebilecek ve bir tür yeteneğimin olduğunu gösterebilecek birkaç güzelce yapılmış, küçük çizim yapmaya karar verdim. En sonunda birkaç çizim yaptım ve doğru yere ilemesi için bir rica ve açıklama ile beraber onları Lady Burghers' e gönderdim.

Bu çizimleri yaparken karşılaştığı zorluklar onu mimarlıktan öyle bir nefret ettirdi ki babasına mimarlığı bırakıp kendisi için biçilmiş kaftan olan ressam olmak istediğini söylediği görülüyor. Ancak, istikrarlı bir işadamı olan Bay Cockerell' in ise oğlunun nasıl bu şekilde bir kural tanımaz olduğu konusunda bir fikri yoktu ve böyle bir öneriyi kabul etmedi.

Bundan sonra yapacağı tek şey çalışmalarına devam etmektir. Wellington Sarayının çizimleri, her ne olursa olsun, Saf Yunan Mimarisininin modern mimari tasarımlarına uygulanması fikrinden onu vazgeçirdi, diğerleri konusunda da az bilgiye sahipti. İtalya' nın kuzeyini gezmeye başladı.

282

Mektupları birkaç eleştiri içeriyor. Bu zamana dek çalıştıklarına muhtemelen en yakın olan Palladio, ona diğer mimarlardan daha fazla keyif vermişti. Venedik’ te, Yunanistan seyahatleri hala dikkat çekecek tazeliğini koruyan, anavatani Rusya’ya gitmiş Stackelberg ile karşılaştı ve her türlü ayrıcalık ile misafiri olarak ağırlandı. Roma’ ya yerleşmek ve sonradan çıkardığı birkaç kitabı yayımlamak için ordaydı.

İki birleşmiş güç, önemli kentlerden durmadan geçerek güneye doğru Floransa’ ya gittiler.

Kısa bir süre sonra, Lord ve Lady Dillon eşliğinde Roma’ ya gittiler. O şimdi herkesce tanınan cesur bir adamdı, her yere gidiyor ve gittiği her yerde önemseniyordu. Bartholdy onu şu şekilde yazar: ‘Cockerell est gate par les femmes.’

Yine de çok çalışmıştı. Diğer eserlerin yanı sıra, oymaları ile bilinen Forum Roma’ nın çizimini bitirmişti. Devonshire Düşesi ‘Virgil’ e küçük bir şey eklemiş ve ona teşekkür etmek için şunu yazmıştır ‘Benim için yapılabilecek kadar güzel çizim.’ Kendisinin ve Haller’ in Yunan mimarisi üzerine tasarladıkları kitap için çizimlerle beraber Roma’ dan ayrıldılar. İtalya’ nın ona sunmuş olduğu tüm mimariyi de gördükten ve toplandıktan sonra Mart ayında İngiltere’ ye doğru yola çıktı. Paris’ te çok az kaldı. Orada kaldığı süre boyunca babasından gelen bir mektubun bazı kısımları yazılmaya değer:

“ 283

‘Paris’ te neleri incelemen gerektiği konusunda sana birkaç tavsiye gönderiyorum; uzun zamandır alışkın olduğun tarzda yüksek mertebedeki şeyler değil; fakat yine de muhteşem üstatlar tarafından yapılmış, burada fazlaca istenen lüks hazzını sağlayabilmen için önemli bir çalışma. Buradaki üstatlardan kastım mimari eğitimde eksiksiz bilginin beklenildiği kişiler.

Burada öyle parlak bir isim yaptın ki senden her şeyin mükemmeli beklenecek; dekorasyonun yanı sıra, en azından sanat zevkin ve yeteneğin yan dalı ile ilişkili olanlar. Dekorasyonun en yaygın hizmet alanı sunduğunu, tapınak binasından ziyade bir salonun

dekorasyonunda önemli olduğunu duyduğunda şaşıracaksın. İşte bu yüzden, yıldızların, tablo ve duvar kâğıtlarının renk uyumlarının, mobilya süslemelerinin, Paris otel ve saray iç dekorlarının ‘düzenlenmesi’ diye adlandırılan düşünceye eğilim gösterebilirsin, bu alandaki zevk konusunda genel söz sahibi olabilirsin çünkü görkemli ve hatta klasik sanat yapıtlarının uzmanları sayıca az ve burada çalışmalarının bu kısımlarını gösterebileceğin az fırsatın olacaktır, kendine Paris’ teki küçük nesnelere ki bu küçük nesnelere uzmanlarca gerçekten iyi değerlendirilir, odaklanmaya imkân tanıman senin açıdan hakikaten yararlı olacaktır.

“ 284

Percier ⁸⁶ Paris’ teki ilk mimardır; neyin görülmeye değer olduğunu sana anlatacaktır. Mobilya &c., 57 Rue Meslee alanındaki ilk tasarımcılar Dismalter&Jacob’dur.

Arkadaşların Lord Burghers ve Lord Dillon sürekli ismini zikrediyor ve senden çok şey umut ediyorlar. Gloucester Dükü seni yakınları ile tanıştırmamı emretti bana. Carlton House’ da, senin faydalı bir şekilde fark edilmenin büyük olasılığını düşünmeme sebep olan yerde, senden bahsedildi, ancak çok yaygın şeylerin dükkâncı bir ulusun büyük çoğunluğunun zihniyetini ele geçirdiğini öğrendiğin vakit hayal kırıklığına uğrama; dünyayı iyi hissiyat, arıtılmış düşünce ve doğru zevkin en sonunda hüküm süreceğine inanarak ele almalıyız.

İlgilendiğim tek şeyin para olduğunu düşünme. Parayı en son amaç olarak göz önünde bulunduruyorum. Birinci amaç şudur; zevk ve bilgi sıralaması ne kadar yüksek olursa sahip olacakların da buna oranla artacaktır. İkincisi ise içinde yaşadığımız zamana ve halkın çoğunluğunun benimsediği hedeflere bir dereceye kadar uyum sağlamayı öğrenmektir ve bu dikkate değer bir konudur. Üçüncü ve en sonuncusu da bunları takip eden kardır; fakat kar kendiliğinden gelmelidir, peşinden koşmaya değmez.

---

⁸⁶ Charles Percier (1764_1838), Louvre ve Tuileries in parçası, Arc de Triomphe du Carrousel mimari, kraliyet tarzı adlandırılan döşemenin yaratıcısı.

“ 285

Sonuna kadar nutuk attığımı düşünüksin, fakat kendimi ifade etmekten başka niyetim yok. Umarım avare insanların ülkesinde kendini bulduğunda, eğer güzelse, oyalanmayı hor görmeyeceksin. Çünkü onlar uzun süre bizlerce saygı gördü, Avrupa' nın kalanı ve tarafımızca takit edildi ve süsleme tarzı, gerçi maddenin kullanımında değil, uygulandı.

Ailen şimdi varşından dolayı çok heyecanlı ve sevgi dolu iyi dileklerle eve dönüşüne içiyor. Bu ivcenlikte, hiç kimse bir diğerinin önünde değil, hepsi benim için hediye.Yine de görmediklerimi bıracak kadar bencil değilim, birkaç günün hatırına, onlarla arkadaşlık etmelisin.'

Babam 10 Nisan 1810' da ayrıldığı Londra' ya 17 Haziran 1817' de ulaştı. Beraberinde niyetlendiği kitabı tamamlamak için Haller'in çizimlerini, Yunan mimarisindeki yetkisini, yedi yıllık seyahatin büyük sonucunuda getirmişti. Kitabı görmek için, basıma doğru Haller Londra' ya gelecekti. Bir söz olarak geride kaldı. Yunan mimarisi çok modaydı. Malesef Haller' in Vale Temple, Ambelaike 'de meydana gelen zamansız ölümü bu niyeti engelledi. 1818 Eylül ayındaki kazıyı yaparken akciğerinde su toplanmıştı. Bu değerli yardımın kaybı yazmaktan hiç keyif almayan babamın cesratini kırdı.

“ 286

Başka biçimlerde zaten çok meşguldü ve odaklanması gereken ilk iş zamanla arka planda kaldı. Keşiflerde yer alanlar birer birer vefat etti: Stackelberg 1836' da, birkaç yıl sonra da Linckh ve Foster vefat etti. Fakat kitap babamın tüm yaşamı boyunca aklını kurcaladı. 40 yıldan daha uzun bir süre sonra, 1859' da kitap gün yüzüne çıktı. Olaylardaki ilgi çeken şeyler ve kahramanlar vefat etmiş ve yenilikler sıradanlaşmıştı. Yazma konusundaki makus antipatisi kazanacağı övgüye ve başkalarının tecrübelerinden yararlanmasına engel oldu. Yazıların toplamı Walpole tarafından ayıklandı; Hughes' un mektupları derlendi; Bronstedt' in çizimleri kullanıldı. Phigalia'daki yarım kabartmaları nasıl bulduklarını anlatan Stackelberg' tir, Baeaufort Karamanya hakkında herşeyi söyledi, Wordsworth belgelerini talan etti, ve arda arda gelen açıklamalarının

yoksunluğunda babamın bağlantısız ve genellikle tarih atmadığı günlüğünü bir araya getirmek diğerlerinin yardımıyla mümkün oldu.

SPOTTISWOCDE AND CO. LTD. NEW-STREET SQUARE

LONDON

4.3 Genel Hatları ile Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz

‘Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz Seyahatnamesi (*Travels of Southern Europe and the Levant*)’, adlı eser 286 sayfadan oluşmaktadır. Kitap 40 yıldan daha uzun bir süre sonra, 1859’ da gün yüzüne çıkmıştır. Yazma konusundaki antipatisi yüzünden kitabın basımı yazarın vefatından sonraya kalmıştır. İlk basımı oğlu Samuel Pepys Cockerell’ in düzenlemesiyle 1903’ te yapılmıştır. Samuel Pepys Cockerell bu kitap için babasının günlüğündeki notları ve mektupları derlemiştir.

Seyahatnamenin birinci bölümünde Cockerell’ in İngiltere’ den yola çıkışı ve Cadiz, Malta, Çanakkale yoluyla İstanbul’ a varışı anlatılmıştır. İkinci bölümden beşinci bölüme kadar İstanbul seyahatine dair gözlemleri, beşinci bölümden onuncu bölüme kadar Atina gezisi ve Aegina mermerleri kazısına dair bilgiler, onunbirinci bölümden onbeşinci bölüme kadar tarihi kalıntıların olduğu Güney ve Batı Anadolu’ daki çeşitli yerlere ziyareti, onbeşinci bölümden onsekizinci bölüme kadar Atina’ nın çeşitli yerlerine ve Arnavutluk’ a seyahati, onsekizinci bölümden ondokuzuncu bölüme kadar İtalya gezisi, yaşam, coğrafi koşullar, toplum hayatı gibi konular üzerine izlenimleri aktarılmıştır.

4.4. İngiltere’ den İstanbul’ a

İngiltere’ den yola çıkan C. R. Cockerell Cadiz ve Malta’ ya uğradıktan sonra İstanbul’ a ulaşmıştır. O dönem moda olan Cirit sporunu izlemek için Pera’ ya gitmiş ve bu sporu Türklerin çok sevdiğini belirtmiştir. ‘Şimdi, inanıyorum ki, Türkiye’ de tamamen demode olan, at sırtında mızrakla dövüş taklidi olan Cirit, genç Türkler arasında hala en önemli eğlenceydi.’⁸⁷

İstanbul boğazını, saray, cami, köşklerini gezmiş, saray gezisi esnasında sarayın kapısında padişahı karşılayan yeniçerilerin kendisine oldukça ilginç gelen kıyafetlerini özellikle başlarına taktıklarını detaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Günlük umumi ve sıradan

⁸⁷ C. R. Cockerell, a.g.e., s. 15.

başlık fes yerine yeniçeriler ortasında belli yükseklikte, söğüt gibi geri düşen tüylerin olduğu ve kocaman yer kaplayan tek bir şapka giyerdi.⁸⁸

Bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu durum kötüydü ve ülke Rusya ile savaşa girmek üzereydi. Padişah yönetim gücünü kaybetmişti. Cockerell ordunun başıboş, zavallı ve disiplinden yoksun olduğunu söylemiştir. Ülkeyi savunmaya giden askerlerin bunu sadece imparatorluğun selameti için yaptığını gördüğünde şaşkınlığını gizleyememiştir. Fakat askerliğin ülkede keyfi bir şey olduğunu belirtmiştir. ‘Asker istediğini giyer ve canı ne zaman isterse giderdi. Hükümet ihtiyaç durumunda onu bulurdu. Onları her yerde görebilirdiniz gölgede bir yere veya bir çeşmenin yanına yaslanmış haydut gibiydiler.’⁸⁹ Bu durum onlarca askerin sokaklarda dolaşması, yabancılara kötü davranması, zalimlik ve hırsızlık yapması anlamına geldiğini söylemiştir.

Türklerin içinde bulunduğu zor şartların bile istilacı havalarını kaybettirmediğini, yabancuları fethedilmiş köleler olarak gördüklerinden onları hor gördüklerini fakat Türklerin İngilizlere sempati duyduğunu, Sir Sidney Smith isimli İngilizin herkesce tanındığını ve herkesin ona hayran olduğunu anlatmıştır. ‘Ne zaman bir askerle karşılaşsak diğer soru Sir Sidney Smith’ i tanıyıp tanımadığımız oluyordu. Her zaman ‘Evet’ derdim.’⁹⁰

Türkleri mimaride başarısız bulan seyyah, eserlerin gösterişli olmadığını, genellikle aynı tarzda yapılmış, hiçbir mimari değeri olmayan basit yapılar olduğunu söylemiştir. Camilerin, Ayasofya ve su kemerlerinin Roma işi taklitler olduğunu belirtmiştir. Türklerin oturduğu evler kerpiçten ya da ahşaptan yapılmış, az bölmeli, çok az eşyalı, bahçesi yüksek duvar ile çevrili, dıştan merdivenli en fazla iki katlı yapılar olduğunu ve Türklerin bir odada yemek yiyip içtiğini, vaktini geçirdiğini ve uyduğunu, en yüksek rütbelerde bile bu şekilde yaşadığını aktarmıştır. Odanın genel görüntüsünü geniş bir biçimde verilmiştir. İstanbul’ da gezdiği mimarı yapılar arasında Cockerell’ i en fazla geniş odaları, hoş manzaraları, altın kubbeli kabul salonlarıyla köşkler, ihtişamlı kervansaraylar ve çeşmeler en ince ayrıntısına kadar anlatılmıştır. ‘Çeşmeler, genellikle

⁸⁸ C. R. Cockerell, a.g.e., s. 17.

⁸⁹ C. R. Cockerell, a.g.e., s 20.

⁹⁰ C. R. Cockerell, a.g.e., s.21.

kare haznelidir, hakiki Türk zevkinin tümü ile dört tarafı mermer ile zenginleştirilmiş, oyulmuş, tablalı ve yaldızlıdır. Şekiller genellikle çiçek, meyve ve Kuran' dan metinler ile yapanın anısına 'Berrak sularımı iç ve Ahmet'in ruhu için dua et.' gibi bir kitabedir. Depo kubbe ile örtülüdür, yaldız tavanlıdır ve yaslanmak ya da su için gelen her kimseye gölge sağlayan büyük saçaklıdır.'⁹¹

Ayrıca bu bölümde Türklerin gelenekleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Bir konuk geldiğinde, ev sahibinin geleni karşılamak için kapının yanında belli bir konumda durduğunu, bu sırada ayrılmak isteyen bir konuğun durdurulduğunu anlatmıştır. 'Eğer gidersek oldukça kaba bir davranış olacağı söylendi, bu yüzden oturduk.'⁹²

Prens adalarında buldukları toprağı çömlek yapımında kullanamadıklarını çünkü bu konuda devletin yaptırımları olduğunu söylerken 'Sanayileşme için böyle bir cesaretle, hiç şüphesiz ki Türkiye iflas edecek'⁹³ ifadesini kullanması dikkate değerdir.

4.5 Batı ve Güney Anadolu

Charles Robert Cockerell İzmir' e sarsıntılı bir deniz yolculuğundan sonra ulaşmıştır. Bu sırada İzmir' de devam eden bir festival vardır. Cockerell bu festivalden çok keyif almasa da onun detaylı bir tasvirini vermiştir. 'Çeşitli yerlerinden, vücuduna doğru, şarap püskürten bir fiçinin üzerinde Bakhüs vardı, dönüldüğünde Bakhüs halka şarap dağıttı. Solmuş çiçek ve yapraklar asılmış, devetüyü renginden ten rengine kıyafetli birtakım adamlar arabaya binip sigara içti ve dans etti.'⁹⁴

İlerleyen günlerde Cockerell çoğunlukla tapınakların ve muhteşem binaların kalıntılarını gezmiş, öncelikle üç dönemin de etkilerinin görüldüğü Bergama Kalesi' ni ziyaret etmiştir. Daha sonra Soma, Manisa, Nazlı Pazar, Güzel Pazar' a vb. gitmiştir. Bu seyahat esnasında Nazlı Pazar' ı yöneten Karaosmanoğlu hakkında duyduklarını aktarmıştır. 'Akhisar' a giden Yunanlı bir tüccardan dört tane Türk 800 altın para çalmış. Zavallı adam Karaosmanoğlu' na şikayet etmiş, o da adama karşılamak için aynı miktarda

⁹¹ C. R. Cockerell, a.g.e., s.28.

⁹² C. R. Cockerell, a.g.e., s.34.

⁹³ C. R. Cockerell, a.g.e., s.38.

⁹⁴ C. R. Cockerell, a.g.e., s.134.

para vermiş ve tüccar da buna karşı çıkmamış. Sonra adamlarını bu Türkleri bulmak için göndermiş, Türkler birkaç gün içinde bulunmuş ve oraya getirilip orada asılmışlardı. Türkler onun Yunanlıları ve Hristiyanları korumasına içerlemiş ve bunu taraf tutma olarak adlandırmışlar. Bunu duyan Karaosmanoğlu Manisa Türklerinin reislerinin hepsini çağırması, kahve ikram edip, onları hükümet amaçları için 30000 akçe istediğini söylemek için topladığını belirtmiş, ayrıca da paranın faiziyle birlikte birkaç ay içinde geri ödeneceğini de söylemiş. Teklife ölüm sessizliğiyle cevap verilmiş ve Karaosmanoğlu civardaki küçük köylerdeki fakir Yunanlıların dört başpiskoposuna Türklerle yaptığı teklifin aynısını sunmuş. Onlar hemen uzlaşmışlar ve bir saat için de para getirilmiş. Karaosmanoğlu' da 'İşte neden Yunanlıları tercih ettiğimi görüyorsunuz. Aranızdan kim tekrar şikayet ederse kellesini kaybedecek.'⁹⁵ demiş.

Cockerell bu dönemde ülkede yaygın bir şekilde görülen ve çok sayıda insanın ölmesine yol açan veba hastalığından bahsetmiştir. 'Ev vebadan etkilenen bölgeye yakındı, ve ben caddeden inerken bir Yunanlı onun için bir oda hazırlamam için beni tehdit etti. Bana 'Seninle hiçbir sorunum yok ama birkaç gün önce erkek kardeşim vebadan öldü.'dedi. Hemen ikna oldum. Veba salgını olan şehirde panik gittikçe büyüyordu ve bu da insanlar üstünde garip bir etkiye neden oluyordu. Komşu evdeki kadın vebaydı ve ev sahibi doktor onu kapının dışında muayene ediyordu.'⁹⁶

'İzmir' de veba salgını vardı. Bu yüzden gemileri otuz kırk gün süren bir karantina altına alıyorlardı. Daha önce bu tip bir hastalık yaşayan hiçbir şehire gitmediğimizi kanıtlayabildiğimiz için iki gün içinde izni koparmıştık.'⁹⁷

Cockerell Efes harebelerini ziyaret etmiş ve burdaki kalıntıların değersiz, ne oldukları belirsiz ve kötü biçimde yapılmış bulunduğunu ifade etmiştir. Issız bir bölgede yer alan Side' yi Efes ile kıyasladığında onun daha iyi korunmuş olduğunu belirtmiştir. 'Çizim yapmak ve çalışmak gibi çok güzel amaçlarla bu harabelerde tüm zamanımı harcadım. Bu yapıların bazıları çok anlamsızdı. Mesela zafer cephesi girişteydi fakat

⁹⁵ C. R. Cockerell, a.g.e., s.155.

⁹⁶ C. R. Cockerell, a.g.e., s.156.

⁹⁷ C. R. Cockerell, a.g.e., s.200.

heykel mimariden kat kat üstündü. En iyi şekilde olmasa bile, gerçekten iyi ve şaşırtıcı derecede özgürlük ve cesaretle şekillendirilmişti.’⁹⁸

Cokerell seyahati esnasında geçtiği yerlerin coğrafi özellikleri, ekilen ürünler ve tarlalarda rastladığı Türkler hakkında bilgi vermiştir. Türklere karşı olan önyargısı değişmeye başlamıştır. ‘Burdaki Türklerin daha sakin, ağırbaşlı, cömert ve misafirperver olduklarını belirtmiştir. Türk köylülerini gördüğümüzde sinirimiz biraz geçmişti. Açlığın verdiği bir hisle tabaklarına atladık ve masadaki her şeyi silip süpürdük. Fakir dostlarımız en azından canımızı sıkıyordu, içlerinden bir tanesi etraftaki mısırları göstererek yememiz için ısrar ediyordu. Çok fazla ekmek vardı ve hepsi bizimdi. Hiçbir para talep etmediler. Kalktığımızda kalmamız için ısrar ettiler. Bu asil cömertliklerine hayran kalmıştık. Daha sonra tüm Türklerin zalim olmadığı konusunda uzlaştık.’⁹⁹

Akhisar dan Sart’ a giderken yolda Türkmenlere rastlayan seyyah, onların hayvan sürüleriyle dolaşan, çadırda yaşayan hayvanlarını beslemek için otlakları gezen göçebe insanlar olduğundan bahsetmiştir. ‘Kendilerini yerleşik nüfusun bir parçası olarak düşünürler, ve onlar iyi bir şekilde silahlanıp giyinmektedirler.’¹⁰⁰ Türkmenlerin bu zor hayata rağmen oldukça medeni insanlar olduğunu vurgulamıştır. ‘Onları korumak için üç adam vardı ve bu korumalar bize karşı hiçbir kıskançlık göstermeyip nazikçe yolumuzu gösterdiler.’¹⁰¹

Cockerell Bozdağ’ da seyahat ederken ilginç bir olaya tesadüf etmiştir. Kalabalık bir kafiilde bulunan garip şekilde süslenmiş develerin tasvirini yapan seyyah, onların deve güreşi için hazırlandığını söylemiştir. ‘Bana Türklerin deve kavgalarını seyretmeyi sevdikleri söylenmişti, ve gördüğüm en güzel şekilde giydirilenler bu sporun şampiyonlarıydı.’¹⁰²

Seyyah, Türklerin aile bağlarının çok kuvvetli olduğunu, ailenin yaşça büyük üyelerine çok saygı duyulduğunu ve birkaç nesilin bir arada yaşadığını söyleyerek Türk

⁹⁸ C. R. Cockerell, a.g.e., s.175.

⁹⁹ C. R. Cockerell, a.g.e., s.187.

¹⁰⁰ C. R. Cockerell, a.g.e., s.142.

¹⁰¹ C. R. Cockerell, a.g.e., s.143.

¹⁰² C.R. Cockerell, a.g.e., s.146.

aile yaşantısına dair izlenimlerini anlatmıştır. ‘İngiltere’ de olsa genç bir delikanlıya babası misafirlerin yataklarını hazırlamasını söylese ne yapardı diye düşündüm.’¹⁰³ Türklerin çok yoksul olsalar da az şey ile mutlu olduklarından ve daha fazlasını elde etmek için asla başkasının malına göz dikmediklerinden bahsetmiştir. ‘Yunanlılar fırsatını yakaladıkları an çalarlar, fakat Türkler genelde güvenilirler; ve Dimitri ve ben o kadar yorgunduk ki silahlarımızı, gümüş bardaklarımızı ve kaşıklarımızı bırakıp bütün gece yatmamıza rağmen kimse onlara dokunmamıştı.’¹⁰⁴

4.6 Türkler Hakkında Önyargılar

Seyahatnameler artık şehir tarihleri için vazgeçilmez kaynaklar haline gelir ve hemen her Osmanlı şehrinin seyyahlara göre yazılmış bir geçmişi oluşturmaya başlanır.¹⁰⁵ Bu yazılmış geçmişte seyyahlar sadece gezip gördükleri şehirlere dair izlenimlerini aktarmamış aynı zamanda bu şehirlerde yaşayan insanları da en ince ayrıntısına kadar tasvir etmeye çalışmışlardır. Bu izlenimlerde gerçekler yansıtılmaya çalışılmıştır. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Avrupa’da politik, ekonomik ve kültürel gelişmelere de bağlı olarak Osmanlı Devleti ile ilgili seyahatnamelerin çoğu doğru ve tarafsız yazılmıştır.¹⁰⁶ Bunun bir nedeni, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin mahiyeti, diğer bir nedeni de, devrin Avrupasında hâkim olan Rönesans ve Barok kültürlerinin etkisidir.¹⁰⁷ Buna rağmen, Osmanlı ilerleyişinin en yoğun bir şekilde hissedildiği XVI Yüzyılda Avrupalıların zihinlerinde Türkler hakkındaki olumsuz fikirlerin oluşmaya başlamıştır. Bu olumsuz fikirler Osmanlıyı Avrupa’ya yanlış tanıtmak için siyasi nedenlerle kasti yapıldığı gibi, gözlemlediklerini yanlış anlamlandıran seyyahlardan da kaynaklanmıştır. Bir diğer neden ise kültür ve dil farklılıklarıdır. Bu durum yanlış bir ‘Türk imgesi’nin oluşmasına neden olmuştur.

¹⁰³ C. R. Cockerell, a.g.e., s.113.

¹⁰⁴ C. R. Cockerell, a.g.e.s.137

¹⁰⁵ Özgür Yılmaz, Batılı seyyahlara göre Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006, s.17.

¹⁰⁶ Hazard, Paul Batı Düşüncesindeki Büyük Degisme, çev. Erol Güngör, İstanbul, 1981, s. 23- 47.

¹⁰⁷ Üçel-Aybet, Gülgün ,a.g.e., s.16.

Bununla birlikte Haçlı Seferleri zamanında kalma retorik, on yedinci Yüzyılda ve daha sonrasında da ‘Korkunç Türkler’ tiplemesini tekrar tekrar üretmeye devam etmiştir.¹⁰⁸

Erken dönem seyyahlerin Osmanlılara karşı sürekli olarak yaptıkları suçlamalardan birisi vahşi ve medeniyetsiz hayvanlara benzedikleri düşüncesine ilişkindi. Bu suçlamalar Türkleri Batılıların gözünde düşman haline getirmiştir. John Speed Türklerin ‘Genellikle geniş yüzlü, sağlam kemikli, düzgün orantılı, kalın kafalı, anlayışı kıt, tembel ama bir taraftan da zenginlik düşkünü, yediklerinde savurgan, ve şevhetlerinde de akraba ya da cinsiyet ayrımı yapmaksızın hayvansı olan insanlar olduğunu’ söyler.¹⁰⁹

Charles Robert Cockerel’ de İstanbul’ daki tarihi yerleri, camileri, kahvehanelere dair gözlemlerini anlatırken burda karşılaştığı Türklerden olumsuz bir şekilde bahsetmiştir. Türklerin kaba, saygısız, şüpheci ve barbar insanlar olduğunu söylemiştir. ‘Onlar hayvanlarına son derece insancıl olmalarına rağmen, kavga etmeyi, ve eklemeliyim ki, kanı ve erkek - hemcinslerine zulmü seviyorlar.’¹¹⁰

Türklerin büyük kısmının daha önce başka milletten bir insan görmediğinden onunla karşılaştıklarında Türklerin ilk tepkisinin hiç arkadaşça olmadığını belirtmiştir. Ziyaretine gittikleri bir ağanın onu bekletmesi üzerine onların görgü kurallarından bir haber nezaketsiz insanlar olduğunu ekler. ‘Ağayı bir odada piposunu içerek bomboş otururken gördüğümüzde şaşırıldık ve kızdık.’¹¹¹

Cockerell ülkenin batı ve güney kısmında ziyaret ettiği tarihi yerlerin bakımsız, kendi haline bakılmış ya da yağmalanmış halini görünce, Türklerin sanattan ve mimariden bir haber olduğunu söylemiştir. ‘Adamlar geldiğinde, geri kalan her şeyden daha ağır olan sütun başı, yarısı içerde yarısı dışarda bir şekilde duruyordu, bunun dışında herşey tekneye yüklenmişti. Tekne yükleme bitmeden yola çıkmak zorunda kaldı. Teknedekiler, Türklerin kalan parçayı bir hışımla yağmaladıklarını gördüklerinde

¹⁰⁸MacLean,a.g.e., s.110.

¹⁰⁹Speed, George A Description of the Turkish Empire, Londra, 1676,s.35

¹¹⁰C. R. Cockerell, a.g.e., s.26.

¹¹¹C. R. Cockerell, a.g.e., s.191.

kendilerini aşağılanmış hissettiler.¹¹² Türklerin bu değerli eserlerin sevkiyatını engellemek yerine rüşvetle gönderilmesine izin verdiklerinden parayı seven aç gözlü insanlar olduğunu da vurgulamıştır. ‘Emirlerine uymadığımız ve daha önce yapılan mermerlerin ihracına yaptırım uygulamak için 400 aldı.’¹¹³

Türklerin kendilerini dünyanın efendisi gibi gördüklerini, amaçlarına ulaşmak için herşeyi yapabileceklerini aktarmıştır. ‘Gece olduğunda, küçük bir köy olan Schallous’ a vardık ve geceyi yaşlı bir Yunanın evinde geçirdik. Adam ve karısı üstümüzde Türk kıyafetleri olduğu için başta korkmuşlardı. Türklerden çok çekmişlerdi. Oğlunun kaybolduktan beş yıl sonra eve döndüğünü ve ilk gece evlerine Türklerin zorla girdiğini ve ellerindeki her şeyi yiyip içtiklerini ve zavallı genci öldürdüklerini anlattı.’

114

Devletin vergi sistemini adil bulmadığını belirten Cockerell bu durumu açık bir dille eleştirmiştir. ‘Türkler bu zavallı garibanlardan merhametsizce vergi alıyordu. Başlangıçta ürettiklerinin dörtte birini ödemek zorundaydılar. Miktarda değişkenlik gösteren kelle vergisi ve yerel yönetimin topladığı diğer bir dördüncü olarak ödenen yerel bir vergi vardı, böylece vergiler yıllık üretimin yarısıydı.’¹¹⁵

Misafir oldukları bir evde evin Yahudi kızını dans etmeye zorlayan Türklerin bu hareketini son derece utanç verici bulmuş ve Türkleri ahlaksızlıkla itham etmiştir. ‘Cahillikle el ele olan namussuzluk ve vahşilik Türkler arasında yaygındı. Üstelik toplumda kadına karşı medenilikten yoksundular. Etkileyeci ağırbaşlı tavırlarını kenara koyduklarında, en alçak halleriye ihanet ediyorlardı. Bir örnek veremeyebilirdik, fakat gerçek acı içinde bize getirilmişti.’¹¹⁶

Cockerell, ülkedeki düzensizlik ve kanunsuzluktan beslenen Türklerin yabancılara ve hatta yabancı din adamlarına zulüm ettiğini anlatmıştır. ‘Kalipo Christo kilisesinin oradan gelen bir ateş bizi çağırıyordu fakat kapı kapalıydı ve papaz görünmüyordu. Korkup saklanmışlardı. Gerçek şu ki, ülkedeki Türkler o kadar zalim ve

¹¹²C. R. Cockerell, a.g.e., s.220.

¹¹³C. R. Cockerell, a.g.e., s.220.

¹¹⁴C. R. Cockerell, a.g.e., s.220.

¹¹⁵C. R. Cockerell, a.g.e., s.79.

¹¹⁶C. R. Cockerell, a.g.e., s.124.

kanunsuzdu ki, böyle bir kiliseye girseler tüm bulduklarını yer içer ve asla para ödemezlerdi. Hatta belki rahipleri soyup öldürebilirlerdi .'¹¹⁷

Yağmur sonrası yükselen bir nehri geçerken nerdeyse boğulacak olan bir Türk den bahsederken hayatı kurtaranlara teşekkür etmediğini belirtip kitabın genelinde de belirttiği gibi Türklerin övünmeyi seven ve nezaketsiz insanlar olduğunu belirtmiştir. 'Hayatını kurtaran kahramanlara, özellikle Antonetti' ye, teşekkür etmek yerine, tüfeğini ve 50 kuruşa satın aldığı şalını kaybettiği için ağıt yaktı.' ¹¹⁸

---

¹¹⁷C. R. Cockerell, a.g.e., s.113.

¹¹⁸C. R. Cockerell, a.g.e., s.242.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇLAR

Osmanlı Devleti yüzlerce yıl başarılı fetihler ile sürekli topraklarını genişletmiş ve girdiği savaşlardan mutlak bir galibiyet ile ayrılmıştır. Bu durum Batılı devletlerin ilgisini çekmiş ve hakkında çok az bildikleri Osmanlı' yı hep merak etmişlerdir. Fakat geçmişte insanların birbirleriyle iletişim kurması günümüzdeki kadar kolay değildi.

Türklerin Batılı ile ilk karşılaşması savaş meydanlarında olmuştur. Hem savaş sonrası imzalanan antlaşmalar hem de diğer ülkelere verilen imtiyazlar ile XVI. Yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti diğer ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Böylece Osmanlı Devleti' ne daha çok yabancı seyyah gelmeye başlamıştır. Bu seyyahların Osmanlı Devleti' ne geliş nedenlerinde farklılıklar vardır. Seyyahların içinde siyasi görevliler, yeni ticaret yolları arayanlar, siyasi ajanlar, konsoloslar, bitki ve böcek toplayan doğa bilimciler, yerinde araştırma yapan tarihçiler coğrafyacilar ve misyonerler bulunmaktadır.

Seyahat etme nedenleri her ne olursa olsun hep merak edilen, hakkında az ya da yanlış bilgiye sahip oldukları Osmanlı Devleti' ni yakından gözleme imkânına sahip olan bu seyyahlar Osmanlı şehirlerini, şehir yaşantısını, insanların, örf ve adetlerini yakından gözlemlemiş ve kendilerine farklı gelen bu dünyaya dair izlenimlerini kaleme almıştır. Bu izlenimler gerçeği yansıttığı gibi dil ve kültür farklılığından dolayı yanlış şekilde anlamlandırılmıştır.

Çalışmamıza kaynaklık eden Charles Robert Cockerell' in Travels in the Southern Europe and the Levant adlı eseri XVIII. Yüzyılın ilk yarısında seyahat edilen yerlerin sosyal, ekonomik ve idari yapısı hakkında bilgiler vermeyi amaçlar. Osmanlı İmparatorluğu hakkında birinci el kaynak olması açısından oldukça önemli olan bu eser üzeri tozla kaplanmış bilinmeyenleri de gün yüzüne çıkarmıştır.

Cockerell, kralın elçisi olarak Yunanistan, Türkiye, Arnavutluk, İtalya gibi Güney Avrupa ve Doğu Akdeniz ülkelerine çıktığı seyahati İstanbul ile başlamış, daha sonra Atina, Güney ve Batı Anadolu ile devam edip ve İtalya ile sona ermiştir. Seyahatini özellikle tarihi eserlerin olduğu yerlere yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda, özellikle Yunanistan, Güney ve Batı Anadolu' da daha fazla zaman harcamıştır. Bu bölgelerde hem tarihi yerleri araştırmış hem de dikkate değer bulduklarında kazı çalışmaları yapmıştır. Aynı zamanda tüm seyahati boyunca gözlemleri hakkında notlar alırken, bunların eskizlerini de çizmiştir. Bu eskizler bazen mimari bir eser ve tarihi alanda rastladığı bir tapınak sütunu olurken bazen de Türklerin kıyafeti ve yaşayış tarzıyla alakalı resimlerdi. Cockerell' in asıl mesleğinin mimarlık olması ve resme yatkın olmasından çizdiği eskizler daha sonra İtalya' da çok beğenilmiş onu büyük bir üne kavuşturmuştur. Anadolu' da çizdiği eskizleri görmek için İtalyan sosyetesini kapısını aşındırmış, bunun üzerine eksik kalan eskizlerin çizimi Cockerell' in tüm zamanını almıştır.

Cockerell, İstanbul seyahati sırasında özellikle devletin içinde bulunduğu durum ve Türk mimarisi hakkında detaylı bilgi vermiştir. Türk mimarisi diye adlandırabilecek bir şey olmadığını belirtirken çeşitli köşk, kervansaray ve çeşme tasvirini en ince ayrıntısına kadar aktarmıştır.

Devletin içinde bulunduğu duruma da değinen seyyah ordu hakkında da bilgiler verip ülkenin düzensiz ve karışık olduğunu, kanunsuzluk yüzünden ülkede yaşayan yabancıların kötü günler yaşadığını ve ordu mensuplarının bu düzensizlikten istifade edip halka zulmettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda ülkede yaygın olan vebanın şehirlere nasıl ölüm sessizliği ve çaresizlik saldığından bahsetmiştir

İstanbul' dan sonra Atina' ya geçen seyyah burada Aegina Mermerleri' nin kazısını gerçekleştirmiştir. Daha sonra Mermerlerin sevkiyat ve satış işlemlerinden bahsetmiştir. Fakat burada Cockerell, Türklerin bu kazılar yapılırken herhangi ciddi bir müdahale de bulunmadıklarını ve tarihi eserler konusunda ne kadar ilgisiz oldukları hakkında bilgi vermiştir. Kazı esnasında yanlarına gelen görevlilerin kazıyı durdurmak

yerine onlardan rüşvet istemeleri onu epey şaşırtmıştır. Tarihi eserlere dair ilgisizlik Güney ve Batı Anadolu' da da devam etmiştir. Tarihi eserlerin bulunduğu bölgeler korunmamış, iyi durumda olanların ise şehir ve kasabalardan oldukça uzakta olduğundan korunabildiğini belirtmiştir.

Charles Robert Cockerell seyahat ettiği yerler hakkında bilgi verirken buralarda karşılaştığı insanlardan da bahseder. Özellikle Türklere dair detaylı bilgiler verilmiştir. Türklere karşı bazı önyargılara sahip olan Cockerell Türklerin 'barbar ve cahil' olduğunu bildirmiştir. Ayrıca yaptığı kazılarda işe aldıklarını gözlemleyip genelleyerek Türklerin çalışmayı sevmeyen, disiplinden bir haber başıboş, tembel ve avare insanlar olduklarını söylemiştir. Fakat zaman zaman Türklerin paylaşmayı seven eli açık insanlar olduğunu belirtmiş, en fakir olanının bile elindeki son ekmeği misafiriyle paylaştığını söylemiştir. Türklerin 'çok misafirperver' olduğunu birçok kez dile getirmiştir ve bu misafirperverlikten duyduğu memnuniyeti anlatmıştır. Barınmak için istekte buldukları bir ev sahibinin onlara ekmeğe de vermesi onu çok şaşırtmış, bu durumu anlamlandıramamıştır. Türklerin konuklarını kendi evlerinde gibi hissetmesi için elinden geleni yaptıklarından bahsetmiştir. Toplumdaki en fakir insandan en zengin olanına kadar evlerine geleni geri çevirmediklerini ve Türk denilince akla gelen ilk özelliklerden olan misafirperverlik, Yüzyıllar boyunca değişmemiş ve günümüzde kadar süregelmiştir.

Bu arada Türklerin güvenilir insanlar olduğunu, başkasının malını izinsiz asla almadıklarını, ortalıkta dahi olsa hiçbir şeye tenezzül etmediklerini anlatmıştır.

Cockerell' in önyargılarının çoğu seyahate çıkmadan önce edindiği bilgilere ve seyahati esnasında kulaktan dolma duyduklarına dayanmaktadır. Aslında sürekli bahsettiği o Türk barbarlığının ya da Türk zalimliğinin örneğine pek rastlamamıştır. Birkaç kötü örnek dışında Türklerin sandığı kadar gaddar, acımasız ve kana susamış insanlar olmadığını farkına varmıştır. Fakat yine de bu önyargı öyle kuvvetlidir ki bir türlü kırılmamış herhangi basit bir harekette bile iki defa düşünmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti' ne gelen Batılıların Türkler hakkında önyargıya sahip oldukları ve bu önyargılar geldikleri topraklardaki insanları gözlemledikçe ve bu insanlarla temasta buldukça değişmiştir. Cockerell' in Türkler hakkındaki olumsuz önyargılarının, onları tanıdıktan sonra azda olsa değiştiği anlaşılmaktadır.

5.2. ÖNERİLER

Batının Doğuyu tanınmasının en önemli araçlarından biri seyahatnamelerdir. Günümüzde bilimsel çalışmalar için seyahatnameler değerli bir kaynak işlevi görmektedir. XIV –XV. Yüzyıllarda sayıları az olan Osmanlı ülkesi ile ilgili seyahatnameler, XVI. Yüzyıla doğru büyük artış göstermiştir. XIX. Yüzyılda, Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkeleri arasında ilişkilerin artması ile daha da artmıştır.

Avrupa Osmanlı Devleti'ni ve Türkleri seyahatnameler vasıtasıyla tanımıştır. Günümüzde seyahatnamelerden yola çıkan araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında oldukça ayrıntılı bilgiyi seyahatnamelerde bulabileceklerdir. Özellikle Osmanlı Devleti gibi gündelik hayatı ve sosyal hadiseleri tasvir etmesi bakımından seyahatnameler çok kıymetlidir. Türkler arasından bu gibi hususlar hakkında Evliya Çelebi dışında etraflıca bilgi veren kaynağın bulunmaması batılı seyyahların değerini daha da arttırmaktadır.

Seyahatnameler her ne kadar son derece kıymetli bilgiler ihtiva etse de, seyyahın kimliği, ne amaçla Osmanlı Devleti' nde bulunduğu, ön yargıları...vb. göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. Seyyahın mensup olduğu devletin Osmanlı Devleti' ne bakışı ve izlemiş olduğu siyaset de gözden kaçmamalıdır.

Biz özellikle Anadolu ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin kullanmış olduğu yer ve kurum isimlerini, seyyahın verdiği isimlere uygun olarak Türkçe karşılıklarını yazdık ise de, bu oldukça bilgi ve tecrübe gerektiren bir iştir. Danışmanım bu konuda yol

gösterici oldu. Ancak Tarihsel coğrafyayı çok iyi bilmeden, bu isimlerin karşılığını bulmakta araştırıcıyı zorlayan ve çok dikkatli olunması gereken bir husustur.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ANDREASYAN, H, **Polonyalı Simeon' un Seyahatnamesi**, İstanbul, 1964.

AYBET, Ü., G., **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530–1699)**, İstanbul 2010.

BAĞIŞ, Ali Ihsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Berathlı Tüccarlar Avrupa ve Hayriye Tüccarları(1750- 1839)**, Ankara, 1983.

BASSNET, Susan, **Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia**, New York, 2003, s. XI.

CHARRIERE, Ernest, **Negociations de la France dans le Levant (Fransa' nın Levant Ticareti)**, Paris, 1848.

COCKERELL, C. R., **Travels in the southern Europe and the Levant**, Londra,1903.

DALLAM, Thomas, **The Diary of Master Dallami, 1599- 1600**, Londra,1893.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları) I**, Ankara, 1953.

FELLOWS, Sir Charles, **Travels and Research in Asia Minor, More Particularly in The Province Of Lycia**, Londra, 2010.

FRESNE- CANAYE, **Philippe**, **Fresne- Canaye Seyahatnamesi**, çev. T. Tunçdoğan, İstanbul, 2009.

HAZARD, Paul, **Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme**, çev. Erol Güngör, İstanbul, 1981.

İNALCIK, Halil, **The Ottoman Empire The Classical Age 1300 -1600**, London, 1973.

İNALCIK, **Halil**, **Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, 2009.

İNALCIK, Halil, **“İmtiyazat”, Encyclopedia of Islam (Second Edition)**, III, London, 1971.

KURAT, Akdes Nimet, **Türk –İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553 -1610)**, Ankara, 1953.

KÜTÜKOĞLU, **Mübahat Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580- 1838)**, Ankara, 1974.

LEWES, Roberts, **The Merchants Map of Commerce: Wherein the Universal Manner and Matter of the Trade is compendiously Handled**, Londra, 1671.

LÖSCHBURG, W., **Seyahatin Kültür Tarihi**, Çev. Jasmin Traub, Ankara, 1997.

MACLEAN, Gerald, **Doğu’ ya Bakış 1800 Öncesi Dönem İngiliz Yazmaları ve Osmanlı İmparatorluğu**, 2009.

MONTAGU, L.W. M, **Letters from the Turkish Embassy/ Şark Mektupları**, İstanbul, 1933.

SANDERSON, John, **The Travels of John Sanderson in the Levant**, 1581, 1602, Hakluyt Society, Londra, 1931.

SPEED, George, **A Description of the Turkish Empire**, Londra, 1676.

ŞİMŞİR, Nahide, **“Osmanlı – İngiliz Münasebetleri 1580 -1838” Osmanlı –Araştırmaları** , İstanbul, 2004.

TAVERNIER J.B., **Tavernier Seyahatnamesi**, cev. T. Tuncdoğan, İstanbul, 2006.

YERASIMOS, Stephane, **Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVı siecles)**, Ankara 1991.

Makaleler:

AKKANAT, C., **“Seyahatnameler”**, **Kültür Dergisi-Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı**, Sayı 13, 2008–2009.

BRENTJES, Sonja, **"XVI,XVII.Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Batı Avrupalı Seyyahlar ve Bilimsel Çalışmalar"**Türkler,c.II, Ankara, Yeni Türkiye yay.,2002.

BURIAN, Orhan, **"Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi"**, Belleten, c.xV/58, 1951.

DELİLBAŞI, Melek, **"Ortaçağ'da Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahitnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış"** Belleten,c.xLVIII185, 1983.

MARDAN, Emre, **“Seyahatnamelerde Anadolu Kenti”**, IX. Türk Tarih Kongresi, 21-25 Eylül 1981, c. III, Ankara, 1985.

MUMCU, Ahmet “**Almanca Yazılmış Seyahatnameler ve Bu Türe Giren Eserlerin Tanıtımı Konusunda Konuşma**”, *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:221, Eğitim Fakültesi Yayınları No:6, Eskişehir 1987.

ÖNEN, Yaşar, "**On Altıncı Yüzyıl Alman Seyahatnamelerinde Türkiye**", *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*,c)14, Ankara Üniversitesi yay .s.I-23 ,Ankara,1969.

SEZER, Hamiyet, “**Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri(18- 19.Yüzyıl)/ Traveling Permission In The Ottoman Empire(18-19 th Century)**”, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara, 2003.

ŞİMŞİR, Nahide, “**XV – XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Ülkesini Ziyaret Eden Avrupalı Seyyahlar Ders Notları**”, Balıkesir, 2002.

ŞİMŞİR, Nahide , “**Charles Robert Cockerell’ in Seyahatleri**”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, İstanbul,1996.

YILMAZ, Özgür, “**Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri**”, Tarih İncelemeleri Dergisi, İzmir, 2013.

Tezler:

KIRCA, Hasan Serkan, “**İngiliz Seyyah Sir Charles Fellows’ un Eserlerinde Türkiye ve Türk imajı**”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010.

YILMAZ, Özgür, “**Batılı Seyyahlara Göre Trabzon**”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2006.

Sözlükler :

LONGMAN, **Dictionary of contemporary English** (New Edition), For Advanced Learners.

TUĞLACI, Pars, **Büyük İngilizce Deyimler Sözlüğü.**

TURENG Dictionary.

The fleas within, added to the jackals howling without, prevented my getting any rest. But it was not much worse than my other lodgings on this tour. Luxuries have been few. All I can say is I have learnt not to miss them. In my Turkish dress I pass without observation or inconvenience. In the evening, after eating my meal, I smoke my pipe with the other Turks, go to sleep and get up early.

I rode from Aisaluck to Scala Nuova, which is only four hours off, and from thence I took a passage for Samos on a Maltese brig of twelve hands and six guns and set sail the following morning (March 25th); but when we had made half the passage, which is by rights only about two hours, we met a furious wind which obliged us to put back. I went ashore again, and as the wind rose to the force of a hurricane I watched out of my window no less than eighteen boats and vessels of various sizes blown ashore and wrecked under my very eyes. It was a scene of incredible destruction. The shore was strewn with wreckage and cargoes which had been thrown overboard—oranges, corn, barrels of all sorts of goods—while the sailors, ruined, although thankful to have escaped with their lives, sat round fires in some sheds by the port, the pictures of dejection.

The wind detained me till the 28th, when I crossed over in a boat to Bathi in Samos. Here I had to wait first for horses, and then on account of

the bad weather. I had to stay indoors, and indoors in a Greek house means anything but privacy. No matter where you sit, you hear everything that goes on in it. Application of any kind is out of the question. In this case, the consular court being at the other end of the house, I had to hear the cases proceeding in it. One in especial went on in detached chapters all the time I was there. A Zantiote had deserted his wife and children eighteen years ago in Mykoni. He had since lived and been married in Cyprus, while the deserted wife went to Smyrna and maintained herself and the children by hard work. She had done what she could to find her husband, in vain, till just as I arrived she discovered him in Samos. She hated him before the consul and demanded that he, being rich, should support her. Not till the whole assembly had joined the bench in calling him every name they could invent would he consent, but finally he signed an agreement to live with his wife in Samos and support the daughter. But this was but the beginning. Every day we had visits from both parties to complain that the conditions were not adhered to: he to say that the agreement to live with them did not involve supporting them; they to say they must be supported, and meanwhile, as they were half starved, to take an opportunity of satisfying their appetites at the consulate.

I made acquaintance of a pleasant Russian,

Bousdagh (Tmolus). In five hours we passed only two small villages and a number of Turcoman tents, but we met many caravans, the camels whimsically decked with feathers and shells, and the largest male with festoons of bells as well. I was told that the Turks were very fond of witnessing camel-fights, and that those which I saw most handsomely dressed out were the champions at that sport.

The houses hereabouts are all built of mud, and so full of mice that I could not sleep in the night and was in consequence late in starting. We continued along the great valley and came by midday to Allah Sheri (Philadelphia), the most forlorn city ever I saw. The squalid mud houses cover several small hills and contain a population of about a thousand families, mostly Turks. There are twenty-four churches, of which only five are in use, while the rest are kept sacred by occasional services. In the shape of antiquities there is nothing to be seen. The chief curiosity is the warm mineral spring, which smells like addled eggs and has a taste of ink. The people about use it a good deal for scorbutic complaints. Some travellers have spoken of having been shown a wall of bones here. I saw nothing of the sort.

Two hours' travelling next day brought us at last to the end of the immense plain of the Hermus, and we began to get among the mountains, going up the east side of a steep romantic dell, the west side of

which was wonderfully rugged and wild. Beyond were mountains covered with snow: beneath us an immeasurable giddy depth. Except a few sheep, we saw no living thing for hours together. Once I heard some wild duck by the torrent below. At the end of six hours we reached Derwent, a village of, say, two hundred houses. A wretched lodging and, as there was no fowl to be got—and that is what one depends entirely upon—no supper; and I had to be content with smoke, coffee, and Homer. In the evening came, as usual, a number of Turks to see the stranger. They enter, they salute with a 'Salaam aleikum,' and sit down perhaps for hours. Their conversation generally turns upon the stranger, with conjectures upon his object in coming. Later at night came in the son of our host. He had been searching for a strayed ox, and was afraid that the wolves had got it. He examined my firearms for a long while, and admired them very much. The Turks of this part of the country are large, handsome, very slow in their speech, and stupid and ignorant.

Starting next morning, we began by following the course of a river till we got on to a high level plain surrounded by formless hills—an ugly country. We met a few Turcomans, and once I saw some ploughing. At the end of seven hours' riding we reached the edge of the valley of the Meander and looked over a glorious view; then downwards through Bulladan,

These are made mostly of stones taken from ruined cities, in which one saw bits of architraves, friezes, and so on. Getting off the causeway in one place, I was very nearly bogged.

At Pergamo I lodged in the khan. The first thing I did was to walk up to the castle. It is in three stages, with remains of fortification of all ages, from the earliest to the Genoese, but the Roman are the most important. On the second stage are two towers and a great wall built of Roman-Greek fragments of white marble. Above are two larger towers with a gate and strong wall full of fragments. On the southwest side a gap or dell in the hill is filled up with arches fifty feet high by twenty wide, and above them a range of smaller ones, the whole forming a solid foundation for an immense temple¹ of white marble in the best Roman-Greek style. The whole work is prodigious and very noble. There are still considerable remains of the temple, but they are rapidly disappearing, for the Turks cut them up into tombstones. The ancient town seems to have been built on the hill. Everywhere on the sides of it are immense foundations. The amphitheatre is an extraordinary building. It stands in a narrow valley astride of a river. The two sides of the valley make the two ends of the oval, and the middle stands upon arches under which the river runs. I was detained at Pergamo two

¹ Since excavated at the cost of the Prussian Government.

The difficulty mentioned before about the raiding pasha has been settled. The moslem of this place have conciliated him with a gift of 20,000 piastres, and he is to retire to his own pashalik of Kauna. So I only await my horses and janissary to set off alone.

March 1st.—I started in a boat for the scala of Menimen, where the horses were waiting for me to take me to Menimen on the Hermus. As my janissary got drunk overnight, I had to wait next morning till seven before I could start, and in consequence did not get so far as I intended, and had to sleep in a small cafané, on the site, as I take it, of the ancient Cumé. We slept six in a small space, the divan, with a large fire, while the three or four horses were in the space beyond. Greeks steal when they get a chance, but Turks as a rule may be trusted; and though Dimitri and I were so tired that we left my arms, silver cup and spoons, &c., lying about all night, nobody touched them. In the morning I walked over the site of Cumé. There were large remains of the wall nine or ten feet thick, and I found the torso of a white marble statue five feet six inches long, of a very beautiful style. The head, arms, and legs had been broken off by the aga of the place because he thought he should find gold inside. It is not far from here to Pergamo, but it took us unusually long because the water was out in all the low ground, and one had to keep to the causeways.

CHAPTER XII

LIFE IN SMYRNA—TRIP TO TRIOS—FOSTER FALLS IN LOVE—
 COCKERELL STARTS ALONE FOR TOWN OF SEVEN CHURCHES—
 PERGAMO—KNIFNICH—SUMEH—COMMERCE ALL IN THE HANDS
 OF GREEKS—KARASMAN OGLU—TURCOMANS—SARDIS—ALLAH
 SHEKI—CROSSES FROM VALLEY OF HERMUS TO THAT OF THE
 MEANDER—HIERAPOLIS—DANGER OF THE COUNTRY—TURNS
 WESTWARDS.

"AFTER our experiences of danger, discomfort, and cold at sea, Smyrna seemed to us a paradise of delightfulness. The consul received us very hospitably, and introduced us to various acquaintance and to the pleasures of the carnival which was going on. To you in England its diversions would have appeared vulgar and flat. To us it was the quintessence of gaiety to meet the masques, bad as they were, with their forced hilarity, passing noisily from one Frank house to another. On the last days of the carnival there were processions, than which nothing could be more ridiculous. There was a Bacchus on a barrel with various spouts about his body which, when turned, distributed wine to the populace; and about the car it rode on, piped and danced a number of wretches dressed in nankeen stained to a flesh-colour and hung with faded leaves and flowers. There followed on another car

and we were on a lee shore with a wind she could make no head against. Besides, the rain and the hail prevented our seeing anything. The captain completely lost his head, trembled with fear, and began reproaching us for persuading him to leave Scio. The only man who kept his presence of mind was the pious old pilot. He knew of a port near by, where we might possibly gain shelter, and by his great skill we succeeded in arriving there; but it was neck or nothing. The smallest mismanagement and we should have been dashed on the rocks. As it was, we as near as possible ran on to them, owing to the anchor being let down too late; for the ship, in swinging round, drove towards them with appalling violence. The captain fell on his knees, and we all expected the ship to be dashed to pieces. She actually swung up to within three yards of the rocks, and there the anchor held us. We all drew a deep breath and thanked our stars. It had been a very near thing.

For days the wind was still against us, and piercingly cold. We stayed where we were. I was thankful to have Pope's 'Homer' with me as a consolation.

Our vessel is managed on the system in use at Hydra, Syra, Spezzia, &c., viz. that half the profits of a voyage go to the captain or proprietor, and the other half to the crew. Sometimes the members of the crew have also shares in the venture, and so are

CONTENTS

CHAPTER XVIII

	PAGE
Athens—To Zante for sale of Phigaleian Marbles—Returns to Athens—Fever—Spencer Stanhope—Trip to Marathon, &c.—Ramazan—Living out in the country—A picnic at Salamis—Presented with a block of Panathenaic frieze—Trip to Ægina—Leaves Athens for Italy	252

CHAPTER XIX

Naples—Pompeii—Rome—The German Rester got rid of—Social success in Rome—Leaves for Florence—Bartholdy and the Niobe group—Lady Dillon—The Wellington Palace—Pisa—Tour in the north—Meets Stackelberg again—Returns to Florence and Rome—Homeward bound—Conclusion	269
---	-----

FRONTISPIECE

PORTRAIT OF C. R. COCKERELL, after a *Pencil Drawing* by
J. D. INGRES.

TRAVELS IN SOUTHERN EUROPE AND THE LEVANT

CHAPTER I

LEAVES LONDON FOR PLYMOUTH—THE DESPATCH VESSEL—THEY TAKE
A FRENCH PRIZE—THE PRISONERS—AN ALARM—CADIZ—MALTA
—LIFE ON BOARD—THE DARDANELLES—TAKES BOAT FOR CON-
STANTINOPLE.

"I STARTED from London on Saturday, April the 14th, 1810, with 200*l.* in my pocket to pay expenses. By the favour of Mr. Hamilton I was to carry out despatches to Mr. Adair, our ambassador at Constantinople, so I had in prospect a free passage in fair security to the furthest point of my intended journey. As my good friend and master in Art, Mr. R. Smirke, accompanied me to Salisbury, we loitered there a little, but for the rest of my journey, night and day, I lost not one moment. Nevertheless I had forgotten that when on Government duty one has no business to stop at all anywhere, and when I was cross-examined as to my journey by the Admiral of the Port at Plymouth, I felt extremely awkward.

early years. This no doubt was followed by other similar excursions, but his father's desire was that he should see foreign countries. Unfortunately, in 1810 most of the Continent was closed to Englishmen. Turkey, which included Greece, was, however, open. As it chanced, this was a happy exception. The current of taste for the moment was running strongly in the direction of Greek architecture; Smirke himself had but lately returned thence. When a scheme for making a tour there came to be discussed, Mr. William Hamilton, then Under-Secretary for Foreign Affairs, an intimate friend of the family, who had himself travelled in those parts, took a great interest in it, and offered to send him out as King's messenger with despatches for the fleet at Cadiz, Malta, and Constantinople. Such an offer was too good to refuse.

No definite tour had been or could be marked out in the then existing conditions of European politics. The traveller was to be guided by circumstances; but nothing approaching the length of absence, which extended itself to seven and a quarter years, was contemplated at the time of starting.

As far as possible I have used my father's own words in the following account of his journeys; but the letters and memoranda of a youth of twenty-two,

who disliked and had no talent for writing, naturally require a great deal of editing.

His beautiful sketches form what may be called his real diary.

I should add that accounts of some of the episodes recorded in this Journal have seen the light already. For instance, the discovery of the Ægina Marbles and of the Phigaleian Marbles is narrated in my father's book, 'The Temples of Ægina and Bassæ,' and in Hughes's 'Travels' as well. Stackelberg gives his own account of the excavations at Bassæ in 'Der Apollotempel zu Bassæ &c.' So that I cannot flatter myself that the matter is either quite new or well presented. But in spite of these drawbacks I have thought the Journal in its entirety worth publishing. Sympathetic readers will find between the lines a fairly distinct picture of what travel was like in the early years of the last century, and also the portrait of a not uninteresting personality.

SAMUEL PEYPS COCKERELL.

PREFACE

My father, Charles Robert Cockerell, whose travels the following pages record, was the second son of Samuel Pepys Cockerell, a man of some means, architect to the East India Company and to one or more London estates. He was born on the 27th of April, 1788, and at a suitable age he went to Westminster, a fashionable school in those days. There he remained until he was sixteen. He was then set to study architecture, at first in his father's office, and later in that of Mr. Robert Smirke. His father must have had a great faith in the educational advantage of travel, as already in 1806, when he was only eighteen, he was sent a tour to study the chief architectural objects of the West of England and Wales. The sketches in the diary of this journey show him already the possessor of so light and graceful a touch in drawing that it is evident that he must have practised it from very

TRAVELS IN SOUTHERN
EUROPE AND THE
LEVANT, 1810-1817. THE
JOURNAL OF G. R. COCKERELL, R.A.

EDITED BY HIS SON
SAMUEL PEPYS COCKERELL

E. U.
EDFENYAT FAK.
Keyit No: 42106
Tasnif No: 9/3.04
With a Portrait

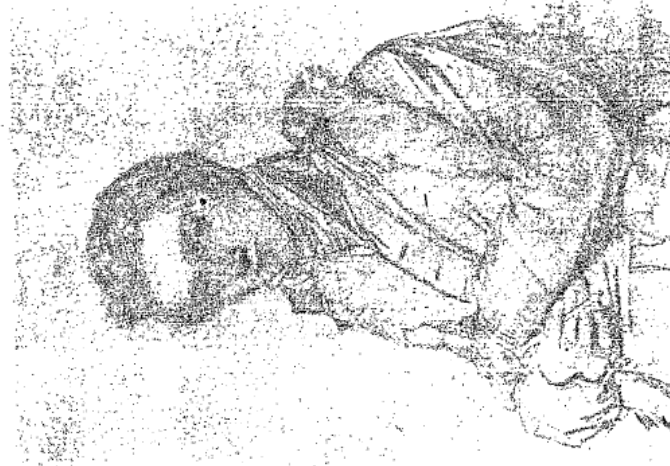
EST. 1842
D. 1
T. 1
G.C. 1

FOR THE LIBRARY OF THE
MUSEUM OF COMMERCE
4191
910.8
21. 10. 267

LONGMAN'S, GREEN, AND CO.
39 PATERNOSTER ROW, LONDON
NEW YORK AND BOMBAY
1903

All rights reserved

Society Library
Number 10. 921. 2

G. R. Cockerell